

T.C.

YALOVA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ROMANLAR ve KAYITDIŞI İSTİHDAM: İSTANBUL ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zekiye BEDİR

Enstitü Anabilim Dalı: ÇALIŞMA EKONOMİSİ ve ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ

Enstitü Bilim Dalı: İNSAN KAYNAKLARI ve ÇALIŞMA İLİŞKİLERİ

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Cüneyt ARMAĞAN

TEMMUZ 2019

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ROMANLAR ve KAYITDIŞI İSTİHDAM: İSTANBUL ÖRNEĞİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ
Zekiye BEDİR (167209006)

Enstitü Anabilim Dalı: ÇALIŞMA EKONOMİSİ ve ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
Enstitü Bilim Dalı: İNSAN KAYNAKLARI ve ÇALIŞMA İLİŞKİLERİ

Bu tez/....../.... tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

	Adı SOYADI	Kanaati			İmza
Jüri Başkanı (Danışman)		☐ Kabul	☐ Düzeltme	☐ Red	
Jüri Üyesi		☐ Kabul	☐ Düzeltme	☐ Red	
Jüri Üyesi		☐ Kabul	☐ Düzeltme	☐ Red	

BEYAN
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA YAZILIM RAPORU
BEYAN BELGESİ

Tez Başlığı: ROMANLAR ve KAYITDIŞI İSTİHDAM: İSTANBUL ÖRNEĞİ

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın toplam 149 sayfalık kısmına ilişkin aşağıda belirtilen filtremeler uygulanarak alınmış olan ve 08/07/2019 tarihinde aşağıda ismi yazılı araştırma görevlisi tarafından şahsıma iletilen Turnitin intihal tespit programı raporuna göre tezimin benzerlik oranı %8'dir.

Uygulanan filtremeler:

1. Kaynakça hariç,
2. Alıntılar dâhil,
3. 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç.

Bu bilgiler doğrultusunda tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı SOYADI : Zekiye BEDİR

Öğrenci Numarası: 16209006

Ana Bilim Dalı : Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri

Programı : İnsan Kaynakları ve Çalışma İlişkileri

Türü : () Proje (X) Yüksek Lisans Tezi () Doktora Tezi

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Cüneyt ARMAĞAN

ÖNSÖZ

Ülkemiz geniş kültür yelpazesine sahip olan eşine nadir rastlanan ender bir ülkedir. Birçok etnik grubun bir arada bulunduğu bu topraklar senelerdir başka milletlere ev sahipliği de yapmıştır. Bu denli farklı etnik gruplar arasında şüphesiz her zaman gerek yaşam biçimleri gerek ise kültürleri bakımından Romanlar olmuştur. Bu çalışmanın teorik kısmında “Roman” toplumunun birçok farklı özellikleri ve ülkemizin ekonomik açıdan kanayan bir yarası olan “Kayıtdışı istihdam” kendi bilgi ve birikimlerim çerçevesinde anlatılacaktır. Daha çok iki farklı alanın konusu olarak ele alınan bu iki kavram Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri bazında incelenecektir. İstanbul ilinde yaşayan Romanlar çalışma kapsamında ele alınacaktır. Çalışma öncesinde yapılan ön araştırmada İstanbul ilindeki Romanların farklı sebeplerden ötürü kayıtdışı bir şekilde istihdam edildikleri bilgisine ulaşılmıştır. Bu bilgi saha araştırması kapsamında çalışma amacı bakımından önemli olan sorgulama ve veri toplamanın amacını belirlemiştir. Saha araştırmasında İstanbul ilinde yaşayan ve çalışan Romanların kayıtdışı istidamda özne konumunda olmasının sebepleri araştırılacaktır. Bu bağlamda Romanlar ve kayıtdışı istihdam arasında ilişkinin boyutu ve türü belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada, iki kavram arasında ilişki ve birbirlerini etkileme düzeyleri belirlendikten sonra neler yapılması gerektiği konusunda öneriler ve tavsiyeler paylaşılacaktır.

Lisans hayatıma ve akademik hayatıma ilk adım attığım günden itibaren bana benden daha çok inan ve her zaman desteğiyle yanımda duran, özellikle bu çalışmayı hazırlarken benimle birlikte aynı heyecanı yaşayan ve fikirleri ve tavsiyeleri ile her zaman örnek olan Sevgili Eşim Hakan BEDİR’e, yapabileceklerimi ve sınırlarımı belirlememi sağlayan Sevgili Aileme, tez yazma süreci boyunca desteğini ve bilgi/becerisini esirgemen ve aynı zamanda danışmanlığımı yürüten Doktor Ahmet Cüneyt ARMAĞAN hocama, çalışmamın saha araştırması kapsamında veri toplamama yardımcı ve destek olan Marmara Roman Dernekleri Federasyonu Başkanı Sinan Karaca ÖZTÜRK Bey’e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

2019 Eylül ayında doğacak olan biricik kızım Farah’a ithafen...

Zekiye BEDİR

Temmuz 2019

ÖZET

Tezin Başlığı: Romanlar ve Kayıtdışı İstihdam: İstanbul Örneği	
Tezin Yazarı: Zekiye BEDİR	Danışman: Dr. Ahmet Cüneyt ARMAĞAN
Kabul Tarihi:	Sayfa Sayısı: ix (ön kısım) + 145 (tez) + (ekler)
Anabilim Dalı: Çalışma İlişkileri ve Endüstri İlişkileri Bilim Dalı: İnsan Kaynakları ve Çalışma İlişkileri	
Bu çalışmanın öznesi olan Romanlar, hem dünya hem de Ülkemiz topraklarında yüzyıllardır varlığını koruyan bir etnik gruptur. Romanlara ilgili birçok bilimsel çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların konuları genellikle Romanların dili, kültürü, sosyo-ekonomik yapıları ve eğitim seviyeleri ile ilgili olmuştur. Ayrıca, yapılan bu çalışmalar genellikle Romanları tanıma ve öğrenme amaçlamıştır. Ancak, Romanların çalışma hayatlarına yönelik kapsamlı çalışmalar yapılmadığı görülmüştür. Bu nedenle çalışmanın öznesi Romanlar seçilmiştir. Kayıtdışı istihdam is bu çalışmanın eylemi olarak seçilmiştir. Hem dünya hem de ülkemiz literatürde kayıtdışı istihdam ile ilgili birçok akademik ve bilimsel çalışma yapılmıştır. Bu durumun sebebi, kayıtdışı istihdam hem ülkemiz ekonomisinin hem de dünya ekonomisinin önemli sorunlarından biri olmasıdır. Yapılan çalışmalar incelendiğinde, kayıtdışı istihdamın türleri, nedenleri ve sonuçları kapsamlı bir biçimde incelendiğini ve bu soruna yönelik çeşitli önerileri ve düzenlemelerde içinde barındırdığı görülmüştür. Bu çalışmanın yapılan diğer çalışmalardan farkı ise, kayıtdışı istihdam ile ülkemiz topraklarındaki etnik bir grup olan Romanlar ile arasındaki ilişki incelenmiş olmasıdır. Çalışmada, Romanların kayıtdışı istihdam oranları üzerinde olumsuz etkileri olduğuna yönelik bir hipotez kurulmuştur. Romanlar ve kayıtdışı istihdam arasındaki ilişkiyi tespit etmek için kurulan hipotezi sınımayı mümkün kılacak, demografik sorular, sosyo-ekonomik yapılarını anlamaya yönelik sorular ve kayıtdışı istihdam üzerindeki etkilerini ölçmeye yönelik sorular hazırlanmıştır. Romanlar, kapalı ve içe dönük bir etnik grup olduğu için görüşme tekniği çalışma için uygun görülmüştür. Kullanılan teknik sayesinde, hem katılımcıların beyanları hem de araştırmacının gözlemleri araştırmanın sonuçlarında etkili olmuştur. Araştırmanın saha kısmında 39 ilçeye sahip kozmopolit bir şehir olan İstanbul seçilmiştir. Yapılan ön çalışmalarda İstanbul'da çalışan Romanların yaklaşık 15 farklı meslekte çalıştıkları bilgisine ulaşılmıştır. Bu mesleklerde çalışan bireyler; İstanbul'un Beylikdüzü, Esenyurt, Büyükçekmece, Şişli, Ataşehir, Bağcılar, Kağıthane ve Gaziosmanpaşa ilçelerinde ulaşılmıştır. Kalan ilçelerde de benzer meslekler yapıldığından, tekrara düşmemek adına seçilen ilçeler yeterli olmuştur. Araştırmacı Beylikdüzü ve Büyükçekmece ilçelerindeki katılımcılar ile Roman dernekleri aracılığıyla görüşmüştür. Diğer 6 ilçede ise kendi çabalarıyla katılımcılar ile görüşme sağlamıştır. Araştırmada elde edilen bulgulara bakıldığında, Romanların meslekleri, eğitim seviyeleri, aile yapıları, düşük gelir düzeyleri, etnik kimliklerinden ötürü maruz kaldıkları dışlanma ve ötekileştirme, kamu kurum ve kuruluşlarının Romanlara yönelik ilgisizliği ve hayat felsefesi gibi birçok farklı sebepten ötürü kayıtdışı bir şekilde çalışmakta yada çalışmayı tercih etmekte oldukları belirlenmiştir. Ayrıca, bağımsız çalışma şartları, işveren/patrona bağlı olmama, keyfi çalışma isteği gibi faktörleri kayıtdışı çalışmanın avantajı olarak sayarken, emeklilik, sigorta, tazminat gibi temel işçilik haklarından yoksun olma durumlarını kayıtdışı çalışmanın dezavantajı olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcıların bu beyanları kayıtdışı istihdam ile ilgili tutum ve tavırlarını da belirlemiştir. Bu bulgulardan hareketle, Romanlar, kayıtdışı istihdam oranları üzerinde olumsuz etkileri olduğu yönündeki hipotez doğrulanmıştır. Çalışmanın sonucuna göre de Romanlar, çalışma hayatındaki önemli problemlerden biri olan kayıtdışı istihdam oranları üzerinde oldukça önemli rol oynamaktadır.	
Anahtar Kelimeler: Etnik Grup, Romanlar, Kayıtdışı İstihdam, Enformel Sektör, Kayıtdışı İstihdam Oranı.	

ABSTRACT

Thesis Title: Gypsies and Informal Employment: The Case Of İstanbul	
Thesis Author: Zekiye BEDİR	Advisor: Dr. Ahmet Cüneyt ARMAĞAN
Date of Acceptance:	Total Number of Pages: ix (pre text)+145(main body)+ (appendices)
Department: Labor Economics and Industrial Relations Field of Study: Human Resources and Working Relations	
As the subject of this study, the Gypsies are an ethnic group that has existed for centuries both in our country and in world. Numerous scientific studies have been conducted on Gypsies. The subjects of these studies were generally related to the language, culture, socio-economic structure and educational of Gypsies. In addition, these studies generally aimed to recognize and learn Gypsies. However, it has been observed that there are no comprehensive and useful studies about the working life of Gypsies. Therefore, the subject of the study was chosen as Gypsies. Informal employment was chosen as the action of the study. There have been academic and scientific studies on informal employment both in Turkey and in world literature. The reason for this situation is that informal employment is one of the important problems of both our economy and the world economy. When the studies are examined, it is seen that the types, causes and result of informal employment are examined extensively and it contains various suggestions and regulations for this problem. The difference of this study from other studies is that the relationship between informal employment and Gypsies which is an ethnic group in our country that is examined. In the study, a hypothesis was established that Gypsies had a negative impact on informal employment rates. The hypothesis established to determine the relationship between Gypsies and informal employment was made possible to test, demographic questions, questions to understand their socio-economic structure and questions to measure their effects on informal employment were prepared. Since the Gypsies were an introverted and closed ethnic group, the interview technique was found suitable for the study. Thanks to the technique used, both the declarations of the participants and observations of the researcher were effective in the results of the research. İstanbul was chosen as a cosmopolitan city with 39 districts. In the preliminary studies, it was learned that Gypsies living in İstanbul worked in about 15 different professions. Individuals working in these professions were reached in Beylikdüzü, Esenyurt, Büyükçekmece, Şişli, Ataşehir, Bağcılar, Kağıthane and Gaziosmanpaşa districts of İstanbul. Since similar occupations were done in the remaining districts, the selected districts were sufficient to avoid repetition. The researcher was interviewed by the participants in Beylikdüzü and Büyükçekmece districts through Gypsies associations. In the other six districts, it provided interviews with the participants through its own efforts. When the findings of study are considered, Gypsies prefer to work or informal work for many different reasons such as their occupation, education level, family structure, low income levels, exclusion and marginalization due to their ethnic identity, disinterest of public institutions and organizations against Gypsies and life philosophies. In addition, while they consider factors such as independent working conditions, not being bound to employer and desire to work arbitrarily as the advantage of unregistered work, they state that such as pension, insurance and compensation is a disadvantage. These statements of the participants also determined their attitudes towards informal employment. Based on these findings, the hypothesis that Gypsies have negative on informal employment rates is confirmed. According to the results of the study, Gypsies play an important role on informal employment rates which is one of the important problems in working life.	
Keywords: Ethnic Group, Gypsies, Informal Employment, Informal Sector, Informal Employment Rates,	

İÇİNDEKİLER

BEYAN	i
ÖNSÖZ	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR.....	viii
TABLolar LİSTESİ	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: ROMANLAR.....	7
1.1.Romanların İsimleri ve Kökenleri.....	8
1.2.Romanların Tarihçesi.....	14
1.2.1.Dünya'daki Romanların Tarihçesi.....	14
1.2.2.Osmanlı Devleti'nde ve Türkiye'deki Tarihçesi	18
1.3.Romanların Toplumsal Yapısı	27
1.3.1.Romanlarda Aile ve Yaşam Biçimi	27
1.3.2.Romanlarda Din.....	32
1.3.3.Romanlarda Dil, Örf, Adet ve Ritüeller	34
1.3.4.Romanlarda Eğitim	36
1.3.5.Romanlarda Meslek	37
1.3.6.Örgütlenme Yapıları	41
BÖLÜM 2: KAYITDIŞI İSTİHDAM.....	44
2.1. İstihdam Kavramı ve Çeşitleri.....	44
2.1.1.Tam İstihdam.....	44
2.1.2.Eksik İstihdam	45
2.1.3.Aşırı İstihdam	45
2.2. Kayıtdışı İstihdam Kavramı ve Tanımı	46
2.3. Kayıtdışı İstihdamın Türkiye'deki Durumu.....	47
2.4. Türkiye'de Kayıtdışı İstihdam Türleri.....	52
2.4.1. Çalışanların Aldıkları Ücretin Eksik Bildirilmesi	52
2.4.2. Çalışanların Çalıştıkları Günün Eksik Bildirilmesi	53
2.4.3. Çalışanların Resmi Kurumlara Hiç Bildirilmemesi.....	54
2.5. Kayıtdışı Çalışanların Nitelikleri.....	54
2.5.1. Birden Fazla İşte Çalışma	54
2.5.1. Yarı Zamanlı Çalışma	54
2.5.3. Çocuk İşçiler.....	55
2.5.4. Kadın İşçiler	56
2.5.5. İşsizlik Aylığı Alanlar	57
2.5.6. Yabancı ve Kaçak İşçiler	57

2.5.7. Emekliler	58
2.5.8. Malullük, Dul ve Yetim Aylığı Alanlar	59
2.5.9. Deneme Süresi Kapsamında Çalışanlar	60
2.6. Türkiye’de Kayıtdışı İstihdamın Nedenleri	60
2.6.1. Sosyal Nedenler	61
2.6.1.1. Göç	61
2.6.1.2. Kentleşme	63
2.6.1.3. Eğitim ve Sosyal Güvenlik Bilincinin Eksikliği	64
2.6.1.4. Nüfus Artışı	66
2.6.1.5. Çalışma Hayatındaki Değişiklikler	67
2.6.2. Ekonomik Nedenler	68
2.6.2.1. İşsizlik	68
2.6.2.2. Enflasyon	69
2.6.2.3. Gelir Dağılımı Adaletsizliği ve Yoksulluk	70
2.6.2.4. İşletmelerin Büyüklüğü	72
2.6.2.5. İşverenlerin Sendikalara Karşı Bakış Açıları	72
2.6.3. İdari ve Hukuksal Nedenler	73
2.6.3.1. Kamu Kurumları Arasındaki Koordinasyon Eksikliği ve Bürokrasi	73
2.6.3.2. Vergi ve Sosyal Güvenlik Primlerinin Yüksek Olması	74
2.6.3.3. Denetimlerin ve Cezaların Yetersizliği	76
2.6.3.4. Çalışma Yasalarından Kaynaklanan Sebepler	77
2.7. Türkiye’de Kayıtdışı İstihdamın Sonuçları	77
2.7.1. Olumlu Sonuçları	77
2.7.1.1. İstihdama Etkisi	78
2.7.1.2. Gelir Sağlama Etkisi	78
2.7.1.3. Rekabete Etkisi	79
2.7.2. Olumsuz Sonuçları	80
2.7.2.1. Gelir Dağılımına Etkisi	81
2.7.2.2. Sosyal Güvenlik Sistemine Etkisi	81
2.7.2.3. Ekonomik İstatistiklere Etkisi	82
2.7.2.4. Devlet Vergi Gelirlerine Etkisi	82
2.7.2.5. Haksız Rekabete Etkisi	83

BÖLÜM 3: İSTANBUL’DA YAŞAYAN ROMANLARIN KAYITDIŞI İSTİHDAMINA İLİŞKİN BİR ALAN ARAŞTIRMASI.....	86
3.1. İstanbul İli Romanlarının Genel Görüntüsü	86
3.2. Araştırmanın Önemi ve Amacı	87
3.3. Araştırmanın Kapsamı	87
3.4. Araştırmanın Yöntemi	89
3.5. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Zorlukları	91
3.6. Araştırmanın Bulguları	92
3.6.1. İstanbul İli Romanları Demografik Özellikleri	92
3.6.1.1. Yaş	92
3.6.1.2. Cinsiyet	93

3.6.1.3. Eğitim Durumu	93
3.6.1.4. Medeni Durum.....	95
3.6.2. İstanbul İli Romanlarının Sosyo-Ekonomik Görüntüleri.....	97
3.6.2.1. Gelir ve Gider Dağılımları.....	97
3.6.2.2. Konut ve Mülk Durumları	98
3.6.2.3. Aile Tipleri	99
3.6.2.4. Ayrımcılığa Maruz Kalma Durumları.....	100
3.6.3. İstanbul İli Romanların Kayıtdışı İstihdamına İlişkin Bulgular	102
3.6.3.1. Meslek	102
3.6.3.2. Sosyal Güvenlik Kurumuna Kayıtlı Olma Durumu.....	108
3.6.3.3. Ücret.....	108
3.6.3.4. Çalışma Saatleri	112
3.6.3.5. Sendikalara Karşı Tutum ve Görüşler	113
3.6.3.6. Uygulanan İstihdam Politikalarına Karşı Tutum ve Görüşler	115
3.6.3.7. Kayıtlı ve Kayıtdışı İstihdama Karşı Tutum ve Görüşleri	116
UYGULAMA BÖLÜMÜNE İLİŞKİN GENEL BİR DEĞERLENDİRME	125
SONUÇLAR VE ÖNERİLER	127
KAYNAKÇA	137
EKLER	143
EK I: ARAŞTIRMANIN GÖRÜŞME SORULARI.....	143
EK II: ARAŞTIRMANIN SONUÇLARINA GÖRE KATILIMCILARIN	
ÖZELLİKLERİ.....	145
ÖZGEÇMİŞ.....	146

KISALTMALAR

AK Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
EDÇİNKAY	: Edirne Çingene Kültürünü Araştırma Geliştirme Yardımlaşma ve Kalkınma Derneği
ERRC	: European Roma Rights Centre
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IPEC	: Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Programı
İŞKUR	: Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü
KADİM Projesi	: Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Projesi
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
ROMDEF	: Roman Dernekleri Federasyonu
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TOKİ	: Toplu Konut İdaresi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
WGC	: World Gypsy Community

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Kayıtdışı İstihdam Oranlarının Meslek Grubuna Göre Dağılımı	47
Tablo 2. Kayıtdışı İstihdam Oranlarının İllere Göre Dağılımı.....	48
Tablo 3. Kayıtdışı İstihdam Oranlarının Sektörlere Göre Dağılımı	49
Tablo 4. Kayıtdışı İstihdam Oranlarının Cinsiyete Göre Dağılımı	51
Tablo 5. Cinsiyete Göre Kayıtdışı İstihdam Oranları.....	56
Tablo 6. 2019 yılı Mart Ay verilerine göre Türkiye’deki Suriyeli sayısı	62
Tablo 7. Türkiye’deki 15-64 Yaş Grubunun Eğitim Durumuna Göre İstihdamdaki Dağılımı	64
Tablo 8. Yıllara göre Türkiye’nin nüfusu	66
Tablo 9. Türkiye’de Yıllara Göre İşsizlik Oranları	68
Tablo 10. Türkiye’de 2019 Yılı Mayıs Ayı Tüketici Fiyat Endeks Rakamları (2003=100)	70
Tablo 11. 2019 Yılı İtibariyle Asgari Ücretteki Toplam Kesintiler	74
Tablo 12. 2019 Yılı İtibariye Bir Çalışanın İşverene Aylık Toplam Maliyeti.....	75
Tablo 13. Saha Çalışması Sonuçlarına Göre Katılımcıların Yaşları	92
Tablo 14. Saha Çalışması Sonuçlarına Göre Katılımcıların Eğitim Durumları.....	94
Tablo 15. Saha Çalışmasının Sonuçlarına Göre Katılımcıların Medeni Durumlarına Göre Aile Özellikleri.....	95
Tablo 16. Saha Çalışması Sonuçlarına Göre Katılımcıların Konut ve Mülk Durumu	98
Tablo 17. Saha Çalışması Sonuçlarına Göre Katılımcıların Meslek ve Meslekteki Yılları	102
Tablo 18. Saha Çalışması Sonuçlarına Göre Katılımcıların Mesleklerindeki Memnuniyet Durumları.....	105
Tablo 19. Saha Çalışması Sonuçlarına Göre Katılımcıların Mesleklerinden Ötürü Sağlık Problemi Yaşama Durumları	107
Tablo 20. Saha Çalışması Sonuçlarına Göre Katılımcıların Sosyal Güvenlik Kurumlarına Kayıt Olma Durumları.....	108
Tablo 21. Saha Çalışması Sonuçlarına Göre Katılımcıların Sendikaların Ne Olduğunu Bilip Bilinmediği Durumları.....	113

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Romanların Göç Güzergahları	15
Şekil 2. Kayıtdışı İstihdam Oranlarının Yaşa Göre Dağılımı	50
Şekil 3. Kayıtdışı İstihdam Oranlarının Eğitim Durumuna Göre Dağılımı	51

GİRİŞ

Türkiye, coğrafi konumu açısından tarih öncesi devirlerden bu yana birçok farklı millet ve ırkı aynı anda kucaklamış ve üzerinde yaşatmıştır. Bugün bile hem yüz ölçümü hem de ekonomik olarak ülkemizden çok daha büyük olan birçok Dünya Devletlerinde bu denli farklı milletler ve ırklar bir arada yaşamamaktadır. Ülkemiz, farklı dinlerin, mezheplerin, kültürlerin, milletlerin ve ırkların bir arada yaşaması için adete oluşturulmuş bir havuz görevi görmektedir. Bu havuzun içinde ise; Sünni, Alevi, Çerkez, Dadaş, Kürt, Ermeni, Zaza, Rum, Laz, Roman gibi daha adını sayamadığım ve bilmediğim birçok farklı etnik gruplar bir arada bulunmaktadır.

Etnik grup ve kökenlerin bu denli çeşitli olduğu topraklar üzerinde de bu grupların her birinin farklı istek, sorun ve talepleri olabilmektedir. Birçok farklı grup sahip oldukları kültürler ve gelenekler doğrultusunda çevrede olup bitene karşı etki ve tepki vermektedir. Bu sebeple de, birçok farklı etnik grubu tek bir kefeye koyup aynı anda ve aynı şekilde değerlendirmek adaletli bir yaklaşım olmamaktadır. Her bir grubun farklılıkları göz önüne alınarak ve bu farklılıklar doğrultusunda onları anlayarak doğru bir yaklaşımda bulunabiliriz. Çalışmamda bu fikirlerden ve düşüncelerden yola çıkarak, ülkemizde var olan ve çoğu zaman yok sayılan yada fark edilmeyen bir etnik grup ele alınacaktır.

Romanlar, bu çalışmanın öznesi olarak oldukça önemli bir konuma sahip etnik bir gruptur. Hem dünya tarihinde hem de ülkemiz tarihi açısından oldukça önemlidir. Tarih boyunca bir etnik grup yada ırk, dünya toprakları üzerinde belirli ve birbirine yakın yerlerde toplu bir şekilde yaşamıştır. Fakat aynı durumun Roman toplumlarında varlıklarından söz edilmemektedir. Romanlar, tarih boyunca neredeyse bütün dünya toprakları üzerinde küçük yada büyük gruplar halinde ve dağınık bir şekilde yaşamışlardır. Farklı bir deyişle, Dünyanın her bir köşesinde Roman toplumunun izlerine rastlanmaktadır. Hiçbir etnik grup, millet yada ırkın sahip olmadığı muazzam bir özellik olarak günümüze de bu durum geçerliliğini korumaktadır.

Romanlar, benimsemiş oldukları yaşam biçimleri, marjinal meslekleri, farklı kıyafetleri, etnik ve farklı müzikleri sayesinde her zaman binlerce çeşit etnik grup arasından kendini ilk belli eden topluluk olmuştur. Çoğu zaman farklı toplum ve gruplara, sahip oldukları kendilerine has özellikleri ve hayat felsefeleri sayesinde yaşam enerjisi ve sevinci vermiştir. Romanlar diğer gruplara, dert içinde bile mutlu olmayı, bütün olumsuzluklara rağmen yaşamının çok değerli olduğunu hissettiren nasihatleri sözlü yada sözsüz bir biçimde anlatmışlardır.

Öte yandan çoğu zaman Romanlar için hayat ve yaşam her zaman ve her koşulda bu kadar olumlu ve pozitif olmamıştır. Tarih boyunca özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında Avrupa ülkelerinde dışlanma, aşağılanma ve soykırıma maruz bırakılmıştır. Bir devletleri, yüksek kademeli temsilcileri yada meslekleri olmadığı için yaşadıkları bu zulümlerin hepsinin üstü örtülmüştür. Bugün Dünyada ve ülkemizde Romanların geçirdikleri bu zor günlerden çoğu kişi bir habersizdir. Çoğu devlet yasasında ikinci sınıf insan kategorisinde yer almış ve bununla birlikte yapılan dışlanma ve aşağılanmalar yasal olarak da önü açılmıştır. Hatta Avrupa Ülkelerinin bazılarında ve Ülkemizde dışlanma ve

aşağılanmaya maruz kalmaktadırlar. Güçlü kolonileri yada temsilcileri olmadığı içinde seslerini duyurmak Romanlar için hiç de kolay olmamaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümde, çalışma hayatı ve ilişkileri konusunda önemli olan kavramlardan bahsedilecektir. Bu doğrultuda, ülkemiz; işsizlik, kayıtdışı istihdam, enflasyon gibi birçok olumsuz anlamı ve durumu içinde barındıran ekonomik göstergelerle mücadele etmektedir. Sürekli artan nüfus artışı, alınan dış göçler, eğitim eksikliği ve buna benzer birçok etkiden ötürüde ekonomik anlamda verilen mücadelelerin olumlu getirilerinden çoğu zaman bahsedilmemektedir.

Çalışmanın eylemi niteliğinde olan ve en az Romanlar kadar önemli olan kayıtdışı istihdam, ülkemizin kanayan bir yarası olmaya devam etmektedir. Devlet tarafından düzenlenen yasalar, kamu kurum ve kuruluşları tarafından oluşturulan proje ve düzenlemelere rağmen kayıtdışılık ülkemiz ekonomisinde hala bir sorun olarak kendini göstermektedir.

Kayıtdışı istihdam, gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelere göre ve tarım toplumlarında sanayi toplumlarına oranla daha fazla görülmektedir. Ülkemizde bu açıdan hem gelişmekte olan bir ülke hem de verimli toprakları sayesinde daha çok tarıma dayalı bir ekonomisi olduğundan kayıtdışılık oranları yüksek seyretmektedir.

Bu çalışmada Romanların kayıtdışı istihdam oranları üzerine etkileri araştırılacaktır. Bu zamana kadar ki yapılmış çalışmalar Romanları ve kayıtdışı istihdamı daha çok kavramların ait oldukları akademik alanlarda incelenmiştir. Bu çalışmada da ise, farklı iki alanın konusu olan bu kavramlar çalışma ilişkileri bazında incelenecektir.

• Çalışmanın Konusu

Ülkemiz açısından kültürleri ve gelenekleri açısından farklı bir renk olan Romanlar, çalışma hayatı açısından kapsamlı bir şekilde incelenmemiştir. Bu noktada çalışmanın öznesi olarak seçilmiştir. Bu çalışma sayesinde, Romanların tarihleri, kökenler, aile yapıları, eğitim durumları, dilleri, dinleri ve örgütlenme yapıları ayrıntılı ve özel bir biçimde incelenecektir. Bu inceleme hem Romanları daha iyi ve yakından tanımak hem de onların çevreyi algılayış biçimlerini doğru bir şekilde yorumlamak için oldukça önemlidir. Çünkü, bir olay veya durumun öznesi ne kadar iyi tanınır ve doğru algılanırsa, orada doğru ve güvenilir bir analiz yada bulgudan söz etmek mümkün olmaktadır. Dolayısıyla da, çalışmanın ilk bölümünde Romanların tarihleri, toplumsal ve sosyal yapıları hakkında detaylı bir araştırmanın sonucunda toplanan bilgiler sunulacaktır. Çalışmanın öznesi hakkında gerekli ve yeterli bilgiler paylaşıldıktan sonra ise, ikinci bölüme geçilecektir.

Bu doğrultuda çalışmanın ikinci bölümünde ise, ilk olarak istihdam kavramı ele alınacaktır. Daha sonra ise, kayıtdışı istihdamın tanımı ve Türkiye'deki durumu ve çeşitleri incelenecektir. Türkiye'deki durumu meslek, il, eğitim, cinsiyet, yaş ve sektör kapsamında incelenecektir. Bu incelemeler yapıldıktan sonra, kayıtdışı istihdamın Türkiye'deki çeşitliliği yine ayrıntılı bir biçimde incelenecektir. Bu şekilde ayrıntılı bir inceleme yapılması çalışmanın öznesi olan Romanların nerede ve hangi kategoride yerini aldığını doğru analiz etmek için gerekli görülmektedir. Daha sonra ise, kayıtdışı

istihdamın ekonomik, sosyal, idari ve hukuksal açıdan sebepleri incelenecektir. Sebepler incelendikten sonra ise, yüksek oranlar seyreden kayıtdışı istihdamın olumlu ve olumsuz sonuçlarına değinilip ikinci bölüm sonlandırılacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde yani araştırma kısmında “Romanlar ile Kayıtdışı İstihdam” arasındaki ilişki anlamaya yönelik olarak hazırlanan görüşme sorularının hedef kitledeki (İstanbul İlindeki Romanlar) geri bildirimini içeren çıktılar paylaşılacaktır.

Bu çalışmada bölge olarak İstanbul ile seçilmiştir. Bu durumun en önemli sebebi ise, nerdeyse on altı milyon vatandaşı içinde bulunduran İstanbul ilinde bu farklılık şehre atılan ilk adımda hemen hissedilmektedir. Çeşitlilik açısından oldukça geniş bir yelpazeye sahip olan İstanbul aynı zamanda çalışma hayatı ve ekonomik anlamda da çeşitlilik bakımından zengindir. Dolayısıyla, İstanbul ili farklı Roman gruplarını ve bu grupların çalışma hayatında farklı meslek gruplarını içinde bulundurmaktadır. Birkaç farklı meslek grubu yada Roman topluluğu açısından değil de birden fazla farklı meslek ve Roman grupları açısından incelemek sonuçlarının doğruluk ve güvenilirlik noktasında oldukça etkili olacaktır.

Sonuç olarak da, çalışmanın öznesi konumundaki Romanlar ve eylemi konumundaki kayıtdışı istihdam arasındaki ilişki üçüncü bölümde uygulamalı olarak sahadan elde edilen veriler ve yorumları verilecektir.

- **Çalışmanın Önemi**

Bu çalışmaya başlamadan önce yapılmış çalışmalar incelenmiştir. Roman grupları ve kayıtdışı istihdam arasındaki ilişkilere yönelik bir çalışma daha önce yapılmamıştır. Yapılan çalışmalar incelendiğinde, Roman grupları genel olarak eğitim, sosyal hizmet, sosyal politika yada hukuksal açıdan incelenirken kayıtdışı istihdam çalışma ilişkileri, maliye yada ekonomik açıdan incelendiği görülmektedir. Bu doğrultuda genel olarak Romanlar ve kayıtdışı istihdamın çoğu zaman akademik açıdan iki farklı alana konu olduğu görülmekteydi.

Bu çalışmanın genelinde ayrı ayrı olarak, Romanlar daha çok toplumsal, kayıtdışı istihdam ise daha çok ekonomik anlamda incelenmemektedir. Toplumsal ve sosyal açıdan ülkemizde var olan Romanlar ile ekonomik anlamda kanayan bir yara olan kayıtdışı istihdam arasındaki ilişki incelenmektedir.

Bu çalışmanın, Çalışma ilişkileri bakımından önemi ise toplumda ve ekonomide yerini alan etnik ve dezavantajlı olarak sayılan bir grubun ekonomik bir gösterge olan kayıtdışı istihdama etkileri ölçülecektir. Bu ölçüm yapılırken de hem Romanların hem de ülke yapısının özellikleri göz önüne alınacaktır. Bu noktada aslında, Sosyal politika ve Çalışma İlişkilerinin harmanlamasının bir çıktısı olarak akademik çalışmalarda yerini alacaktır. Ayrıca, kayıtdışı istihdam ve Romanlar ile yapılmış daha önceki çalışmalardan farklı olduğu için de bu alanlara değişik bir bakış açısı getirilecektir.

- **Çalışmanın Amacı ve Hipotezi**

Ülkemizde ekonomik anlamda çok önemli bir konu olan kayıtdışı istihdama farklı bir yaklaşım ve veri sağlama yolunda bu çalışma yapılmaktadır. Yapılan diğer çalışmalar

genel hatlar itibariyle ekonomik göstergeler içinde incelenirken, bu çalışmada daha çok sosyal hizmet kapsamında yerini alan Roman gruplarının kayıtdışı istihdam üzerindeki etkileri araştırılacaktır. Başka bir deyişle, kayıtdışı istihdamın türleri, nedenleri ve sonuçları içerisinde Romanların ne gibi bir payı olduğu incelenecektir. Ülkemizde bulunan ve dezavantajlı kapsamında değerlendirilmesi gereken Romanların ekonomik göstergelerden biri olan kayıtdışı istihdam üzerindeki etkileri araştırılacaktır.

Romanlar farklı meslekleri, eğitim durumları ve sosyo-kültürel özelliklerinden ötürü çoğu zaman formel sektörlerde kendilerine göre iş bulmakta zorlanmaktadırlar. Bu düşünceden hareketle araştırmanın hipotezi oluşturulmuştur. Çalışmada kapsamında, Romanların kayıtdışı istihdam oranlarını yükselttiği yönünde bir hipotez bulunmaktadır. Yapılan alan araştırmasının sonucuna göre de bu hipotezin doğruluğu test edilecektir. Hipotez ile aynı doğrultudaki yada aksi bir durum ortaya çıkarsa, çalışmanın sonuç ve öneriler kısmında belirtilecektir.

Bu çalışma ayrıca yapılan saha araştırması doğrultusunda hipotez doğrulandığında, çalışma ilişkileri ve hayatı kapsamında bu alan ve konu ile alakalı olarak alınması gereken önlemler veyahut düzenlenmesi gereken projeler kapsamında önerilerde bulunmayı amaçlamaktadır.

- **Çalışmanın Yöntem ve Tekniği**

Bu çalışmada İstanbul ilinde bulunan ve çalışma hayatında formel yada enformel olarak yerini alan kadın, erkek ve çocuk olarak ayırmaksızın Romanlar incelenecektir. Araştırmada hiç çalışma hayatında bulunmamış yada son beş yılında çalışma hayatında bulunmamış kişi/kişiler kapsam dışı tutulmuştur. Bu durumun sebebi ise, araştırma sonunda elde edilecek olan verilerin güncel ve doğruluğuna gölge düşüreceği kanısıdır.

Araştırma ile ilgili bir diğer husus ise, İstanbul ilinin seçilmesi konusudur. İstanbul insan çeşitliliği bakımından oldukça zengin bir yelpazeye sahiptir. Bu geniş yelpaze baz alındığında İstanbul ilindeki Romanlar, çalışma hayatındaki diğer illere nazaran daha çok çeşitli meslek grupları bir arada bulundurmasıdır. Dolayısıyla da, araştırma sonunda toplanan veriler belirli meslek grupları yada sektörlerden oluşup kısıtlı bir bilgi elde edilmeyecektir. İstanbul ilinden toplanan veriler, kayıtdışı istihdam oranları üzerinde farklı Roman meslekleri ve sektörlerine göre değerlendirme durumuna olanak vermektedir.

Çalışmanın saha kısmı belirlendikten sonraki adım çalışmanın veri toplama yönteminin belirlenmesidir. Romanlar ve Kayıtdışı istihdam ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, genellikle iki farklı veri toplama yöntem kullanılmaktadır. Bunlar; anket yöntemi ve görüşme yöntemidir. Bunlardan yola çıkarak da, çalışmanın teorik kısımlarında yer yer nitel araştırma yöntem ve tekniklerinden biri olan doküman incelemesi kullanırken, saha araştırması kısmı olan üçüncü bölümde görüşme yöntemi kullanarak veri toplanacaktır. Bu yöntemin seçilmesinin sebebi ise, araştırma Roman algısı ile kayıtdışı istihdam arasındaki ilişkiyi belirlemek olduğundan daha çok niteliksel bir şekilde gerçekleştirilecektir. Diğer bir deyişle, çalışma daha çok tanımlayıcı bir araştırma yolunda ilerleyecektir. Tanımlayıcı araştırmalarda da, zaman zaman neden veya

niçin sorularının da cevapları aranacaktır. Ayrıca görüşme yönteminde, birebir iletişim ve araştırma alanlarının gözlenmesine olanak verildiği için de görüşülen kişilerin görüşleri dışında farklı objektif görüşlerin oluşmasına da olanak tanımaktadır. Bu sayede toplanan veriler hem görüşme yapılan kişinin yorumları hem de görüşme yapan kişinin yorumları ile bir arada sentezlenerek bir analiz yapılacaktır. Bu sebeplerden ötürü görüşme tekniği yapılan bu çalışma için oldukça uygun bir veri toplama yöntemidir.

Araştırmanın yöntemi belirlendikten sonra, uygulanacak yöntem doğrultusunda araştırma soruları hazırlanacaktır. Araştırma soruları toplanacak veriler için oldukça önemli olduğundan sorular birinci ve ikinci bölüm yani teorik bölüm tamamlandıktan sonra oluşturulacaktır. Bu durumun sebebi ise, birinci bölümde çalışmanın öznesi olan Romanları sosyo-kültürel açıdan daha yakından tanınacak ve çevreyi algılayış biçimleri anlaşılmasına çalışılacak, ikinci bölümde ise çalışmanın eylemi olan kayıtdışı istihdam ile ilgili gerekli ve güncel bilgiler toplanılacaktır. Bu iki bölüm sonunda araştırma için gerekli olan zemin hazırlandığından araştırma soruları daha net ve cevaplanması kolay olduğundan bu şekilde bir çalışma planı hazırlanacaktır.

Çalışmada araştırma kısmındaki son kısma gelindiğinde ise, araştırmada aşamasında görüşülecek kişilerin belirlenmesidir. Bu doğrultuda, araştırma konusu seçildikten sonra İstanbul ilinin Beylikdüzü ilçesinde bulunan Marmara Bölgesi Roman Dernekleri Federasyonu ile iletişime geçilmiştir. Bu kurum İstanbul'daki bütün Roman Derneklerini bünyesinde bulundurmaktadır. Araştırma için uygun ve doğru kişilerin seçilmesinde ve bilgi toplanmasında yardımcı olacaktır.

Romanlar ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde neredeyse bütün çalışmalarda ortak görüşlerden biri, Romanlar kendilerinden olmayan kişi yada gruplara karşı soğuk ve mesafelidir. Dahası bu kişi yada gruplara karşı kendilerini olduklarından daha farklı olarak da tanıtabilmektedir. Bu şekilde bir tavır onların diğer kişi yada gruplara karşı oluşturdukları kültürel bir savunma mekanizmasıdır. Bu sebeplerden ötürü Romanlar ile görüşme aşamasında, kendilerine yakın yada tanıdık dernek üyeleri veri toplama kısmında oldukça yardımcı olacaktır. Bu sayede kendileri tehdit olarak algılamadıkları ve kendilerini rahat bir ortamda hissettikleri için görüşme sırasında alınan bilgiler daha güvenilir ve doğru bilgiler olacaktır.

Bütün görüşmeler tamamladığında, toplanan veriler analiz edilerek çalışmanın üçüncü bölümünde paylaşılacaktır. Kurulan hipotezin kanıtlanıp kanıtlanmadığını da bu bilgiler ışığında test edilmiş olacaktır. Yapılan bu çalışma ile de akademik alanlara yeni bir bilgi paylaşımı ve çalışma ekleyecektir.

BÖLÜM 1: ROMANLAR

Çalışmamızın bu bölümünde, Romanlar ile ilgili detaylı bir bilgi verilmeden önce çalışmanın ana hatlarını oluşturan ve çalışmamızda sıklıkla karşımıza çıkacak olan bazı kelimelerin açıklamaları yapılacaktır. Bu kelimeler aşağı sıralanmıştır:

Etniklik kavramı: Eski Yunancada “halk” anlamına gelen “ethnos” sözcüğünden türetilen etniklik, atalara ait ortak mirasla karakterize edilen bir topluluktan geldiğine inanan kimseleri ifade etmektedir (Yalçın & Berber, 2010, s. 152). Bu tanıma göre etniklik kavramının soy veya akrabalık durumu ile ilişkili olduğu söylenmektedir.

Etnik köken: Biyolojik farklılık şartının olmasına gerek olmadığını, bireylerin ortak geçmişe, geleneğe, ve yaşam biçimi sahip olmaları yeterli olduğunu söylemektedir (Guibernau & Rex, 2005, s. 2-3).

Kimlik: Bireylerin gerek kültürel gerekse yaşadıkları çevrelerdeki sosyal konum ve statülerinin karşılığı olan çok boyutlu, inanç, tutum, değer yargıları gibi yaşam biçimini sembolize eden bir kapsamın alt başlığıdır (Yıldız S. , 2007, s. 9).

Etnik kimlik: Bireyin hayatında psiko-sosyal açıdan oldukça önemli gelişmelere kapı açmaktadır. Birey kendini tanımladıktan sonraki süreçte birey ile aynı etnik kimliğe sahip olan bir grup veya topluluk ile ilişki kurmasında veya kurmamasında referans olmaktadır (Fenton, 2001, s. 78).

Etnik grup: Nesilden nesile devam eden, resmi veya devlet sınırlarına bağlı olmayan, normal olarak kuramda devlet sınırlarına bağlı olmayan, birtakım sürekli davranışlara sahip olduğu söylenen kültürel bir kategori olarak tanımlanmaktadır (Wallerstein & Balibar, 2000).

Yapılan bu tanımlardan sonra çalışmanın öznesi olan Romanlar ile ilgili detaylı bir bilgi sunulacaktır.

Etniklik, kimlik ve etnik grup kavramları hakkında genel bilgilerin ardından etnik bir grup olan Romanlardan bahsedilecektir. “Çingene” olarak anılmaktan çok da hoşlanmayan hatta bir çok Roman vatandaşımız “Çingene” kelimesini kendilerine hakaret ve aşağılayıcı sıfat olarak algılanmaktadır Bu sebepten ötürü çalışmamızın genel bölümünde “Çingene” kelimesi yerine “Roman” kelimesi kullanılacaktır.

Romanlar, tarih boyunca dilleri, tarihleri, dinleri yaşayış biçimleri incelendiğinde büyük çeşitlilik gösteren büyük bir etnik gruptur. Yaşam tarzları açısından Romanların bir kısmı bütün Romanların aynı etnik gruba ait olmadığını iddia etmektedir. Romanların bir kısmı göçebe yaşam tarzlarını devam ettirmekte, bir kısmı ise yerleşik hayata geçmiştir. Hatta yerleşik hayatta olanların bir bölümü şehirlerde ayrı mahallelerde ya da Roman olmayan vatandaşlarla birlikte yaşamaktadırlar (Kolukırık, 2007, s. 59). Fakat yerleşik hayatta olmalarına rağmen birlikte yaşadıkları Roman olmayan bireyler asimile etme gücüne sahiptirler. Çünkü kültürlerine oldukça bağlı olan Romanlar farklı topluluklar içinde de kendi etnik gruplarının özelliklerini korumaktadırlar.

Kendi kültürlerine sahip çıkma isteklerini ve hırsları ile alakalı yukarıda bahsedilenden daha farklı bir görüş bulunmaktadır. Bu görüşe göre ise: Tarih boyunca onur kırıcı birçok hikaye, yaşama şekilleri ve toplumda yaşayan diğer bireyler/gruplar önyargıları sebebiyle çoğu zaman toplumun kıyısında kalmışlardır. Hatta çoğu zaman ötekileştirme ve dışlanmışlık ile karşı karşıya kalmışlardır. Dışlanmışlığın verdiği his ile daha da içe kapanık, kendi kültür daha çok sahip çıkma isteğini de beraberinde getirmiştir. Yapılan dışlanmışlık bazı etnik gruplarda kültürlerini değiştirme ve kaybetme yoluna iterken Roman kültüründe bu durum daha farklı olmuştur. Kültürlerini ve kendileri korumak adına geliştirdikleri çeşitli yollar ve taktikler sayesinde Roman kültürünün ve grubunun uzun yıllar devam edecek olan bir etnik grup olduğunu söylemek mümkündür

Yaşadıkları toplumun koyduğu resmi yasalar Romanlar üzerinde bir yaptırım sağlamamıştır. Yani Romanlar yasalara uymadan da toplum içinde yerlerini korumuşlardır. Romanların hayatta kalma güdülerini ve stratejileri sayesinde suç ve beladan bir şekilde uzak kalmışlardır. Yada kendileri en iyi şekilde kamufle ettiklerini söylemek yanlış olmaz.

Baskın kültürler ile bir arada yaşayarak ve o kültürlere alışırsak ama kendilerinden olmayanlara karşı beslediği kuşku ile de her zaman mesafeli bir etnik grup olmuştur (Yours, 2005, s. 10). Bulundukları coğrafya üzerindeki toplumlara tam anlamıyla uyum sağladıklarını söyleyememektedir. Bir yandan aslında toplumların bir arada yaşama kurallarını göz ardı etmişlerdir. Toplum tarafından konulan normlara uyulmadığı için aslında bir yandan da dışlanan etnik grup durumunu kaçınılmaz bir hale getirmiştir. Bir bakıma toplum kurallarına karşı umursamaz ve aykırı yaşadıklarından dolayı toplumda var olan üst mevkilerde çoğu zaman bir Roman vatandaşımızı görmeyiz. Sahip oldukları kimlikleri, diğer kültür ve etnik gruplar ile mesafeli ve ayrı durmayı da beraberinde getirdiği için mevki, statü gibi insan etkileşimini gerektiren mesleklerde yada durumlarda kendileri görmek mümkün olmamaktadır. Roman topluluğu, dünya üzerinde ve ülkemizde aslında azınlık olmanın en uç örnekleridir. Ancak azınlık olmanın en az rahatsız ettiği azınlık grubudur. Bu durumdan belki yaşam felsefeleri belki tutumları/kültürlerinin bir sonucudur.

Genel özellikleri ile tarih boyunca birçok farklı isimle anılan Romanlar olumlu veya olumsuz pek çok özellikleriyle gündeme gelmişlerdir. Sonuç olarak da kendi kültür ve özelliklerini korumada oldukça başarılı bir ivme yakalamışlardır (Kolukırmak, 2009, s. 92).

1.1.Romanların İsimleri ve Kökenleri

Bu kısımda ilk olarak Romanların isimleri hakkında bilgi verildikten sonra, kökenleri sonrasında anlatılacaktır. Bunun sebebi ise, tarih boyunca farklı isimler ile anıldığı için araştırmalarda bu isimlere aşina olmak adına bu şekilde bir yol izlenecektir.

Romanlar, toplumumuzun kültürel yoğunluğuna, çeşitliliğine ve renkliliğine büyük katkılar sağlayan bir etnik gruplardır. Yaşayış biçimleri ve tarzları her zaman müziğe, sinemaya, edebiyata katkı sağlamaktadır. Yani başka bir deyişle ise, derin ve incelemesi gereken bir etnik grup olarak karşımıza çıkmaktadır. Romanlar, ülkemizde “Edirne’den Ardahan’a”

olarak adlandırılan yani Türkiye'nin bir ucundan diğer bir ucuna kadar neredeyse ilinde romanlar yaşamaktadırlar.

Tarihten bu yana bir çok isim ile anılan Romanların ilk ismi "Gypsy" dir. Bu ismin karşılığını da farklı dillerde görülmektedir. Bu diller: Rumca'da "Gyphos", İtalyanca' da Zingari, Almanca' da Zigeuner, Fransızca' da 'Tzigane', İspanyolca' da 'Gitano', Romence' de 'Tigani' Sırpça' da 'Cingerije', Türkçe' de Çingene veya Roman adlarıyla anılırlar" (Alpman, 2004, s. 3).

Roman yani o zamanki anılan ismi ile Çingene kelimesi birçok Türk kaynağında ve dilinde bulunmaktadır. Bu kaynaklar incelendiğinde, Orhun kitabelerinde "Çıgany", Eski Uygur Türkçesi'nde "Çıgay", Karahan Türkçesi'nde "Çıgan" ve Osmanlı Türkçesi'nde "Cıgan" karşımıza çıkmaktadır. Çok uzun yıllardır var olan bu topluluk en eski dillerde de yerini almıştır. Dillerde karşılığının olması bir açıdan da kültürlerinin uzun yıllar öncesine dayandığını göstermektedir. Birçok toplum ve kültürle etkileşim halinde olması ama diğer taraftan da hala kendi kültürlerine bu kadar bağlı yani bir şekilde asimile olmamaları olması oldukça şaşkınlık yaratmaktadır.

Derleme sözlüğüne göre ise Romanlar; cimri, hindi altına konan tavuk yumurtalarından çıkarak hindi ile gezen tavuk civcivi ve görgüsüz anlamlara gelmektedir (Derleme Sözlüğü-III, 1993, s. 978-979).

Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü'nde; Farsça'daki "çeng çalanlar" anlamına gelen "çengiyan" sözcüğünün "Çengare-Çingane-Çingene" şeklinde değişime uğrayarak dilimize geçtiği aktarılmaktadır (Eyüboğlu, 1998, s. 146). Ayrıca Romanların en temel mesleklerinden biri müzisyenlik gereği çalgı çalıp oynayarak geçimini sağlamaktadırlar. Dolayısıyla, Romanların "çeng" çalmalarından ötürü kendilerine çalgıcılar anlamında "çengiyan" isimlendirildiği, daha sonra ise "çingan, çingene" şeklini almış olabileceği düşünülmektedir (Eyüboğlu, 1998, s. 146).

Dilimize ve yaşadığımız coğrafyanın geneline bakıldığında da romanlar, ülkemizde genel itibariyle "Çingene" ismi ile bilinmektedir. Aynı zamanda da "Çingene" ismi ülkemizde farklılık göstermektedir. Örneğin, "Cingan,Cingen,Cıgan,Cıngana,Çingene" ülkemizdeki değişik yörelerde bu söyleyişlerle karşımıza çıkmaktadır (Mezarcıoğlu, 2010). Bu ayrımı daha iyi kavramak adına Roman yerine kullanılan bazı kelimeler ile bu durum örneklenmeye çalışılmıştır.

Türkçe'de Romanlar için kullanılan bazı isimler şu şekildedir:

- **Lûlû,**
- **Mutrib/Mutrip:** Daha çok doğu yörelerinde "Roman" sözcüğü yerine kullanılmaktadır. Aynı zamanda "çalgıcı" anlamına da gelmektedir.
- **Elekçi:** Anadolu'nun çeşitli bölgeleri ve Orta Karadeniz'de kullanılan bu kelime aynı zamanda bir Roman Halkının bir mesleğidir.
- **Arabacı:** Akdeniz bölgesindeki Romanlar için kullanılan bu kelime aynı zaman da bir meslek ismidir.
- **Sepetçi:** Daha çok Anadolu'da karşımıza çıkan bu Roman ismi aynı zamanda bir meslek ismidir.

- **Gurbetî,**
- **Abdal:** Güney Doğu’da ama özellikle Kahramanmaraş’ta Çingene sözcüğü yerine kullanılmaktadır.
- **Esmer vatandaş:** Bir dönem ülkemizdeki hükümetin Roman vatandaşlara verdiği isimdir. Şuan kullanılmamaktadır.
- **Teber:** Romanlar için Ankara ilimizde daha çok kullanılmaktadır.
- **Cano/Cono:** Romanlar için Adana ilimizde daha çok bu isim kullanılmaktadır.
- **Kara kuvvetleri:** Romanlar için Edirne ilimizde daha çok bu isim kullanılmaktadır.
- Anadolu’nun değişik yer ve yörelerinde; “**Köçer, Karaoğlan, Beyzâde, Cuki, Balamoron, Pırpır, Todi, Mango**” gibi isimler almaktadır (Yıldız H. , 2007, s. 7)

Aslında ülkemiz açısından düşünüldüğünde bu sözcüğün birden fazla söyleyişe sahip olmasına çok da şaşırılmamaktadır. Çünkü, yaşadığımız coğrafya üzerinde konulan tek bir dil olmasına rağmen bu dilin o kadar çok “ağız” dediğimiz söyleyiş farklılıklarına sahip olması bu durumu desteklemektedir. Yani, yaşanan coğrafyanın zengin kültür çeşitliliğinin hayran olunacak bir tarafı olduğunu da görmekteyiz. Durum bu şekilde olduğundan “Roman” sözcüğü de farklı söyleyişlere sahip olarak yerini dil ve coğrafya üzerinde yerini özenle almakta ve korumaktadır.

Çingeneler için pek çok kavram kullanılmaktaysa da Çingeneler kendilerine “adam ve insan” anlamına gelen “Rom” veya “Roman”, dillerine ise “Romani” demektedir (Yıldız H. , 2007). Çingenler kendilerine Roman ismini vermelerinden önemli nedenlerinden biri “Çingene” sözcüğünün onalar üzerinden olumsuz bir etki yaratması olmaktadır. Dilimizde “Çingene” sözcüğünün algısı ve anlamı aşağılayıcı, küçük düşürücü ve suçlayıcı gibi anlamları içinde barındırdığından ötürü Çingene isminin kullanılabilirliğini geri plana atabilmektedir. (Kolukırmık, Dünden bugüne Çingeneler, 2009)

Roman sözcüğü; Phrygien’de (Batı Anadolu’da bir bölge) çok önceleri yaşamış olan "Atsigani" yahut "Athiganoi" isimli gnostik bir mezhebine kadar dayanmaktadır (Özkan A. R., Türkiye Çingeneleri, 2000, s. 6) . Havariler döneminde Samerra’da büyücü Simon tarafından kurulan ve Romanlar bu mezhep kurucuları ile büyücülük ile ilgilendikleri düşünülmektedir (Özkan A. R., Türkiye Çingeneleri, 2000, s. 6). Eski adı Konstantinopolis şimdiler ise İstanbul olarak bilinen şehre Romanlar ilk ayak bastıklarında onları karşılayan Bizans topluluğu olmuştur. Bizanslılar, Romanların mezhebi ile tanıştıktan sonraki süreçte pek de olumlu düşüncelere sahip olmamışlardır. Bu mezhep ile ilgili Bizanslılar, sapkın bir mezheple bağlantısı olan “dinsiz” anlamındaki “Atsinganos” adı takılmışlardır (Kenrick, 2006, s. 47-49). Devam eden süreçte ise, yine bir rivayete göre çıkan bir isyanın bastırılmasında Bizans İmparatorluğuna yardım ettiklerinden dolayı dönemim İmparatoru Nikephoros I. Genike tarafından bir takım imtiyazlara (kendi toprakları içinde serbestçe dolaşmak gibi) sahip oldukları söylenmektedir (Kenrick, 2006, s. 49). Roman sözcüğü ile ilgili bilinen diğer bir isim ise “Athingani” kelimesinden türemiş olduğu düşünülmektedir. “Athingani” sözcüğü 9.yüzyılda Frigya ve Likya’da yaygın olan Samariter Tarikatı’nın diğer adı olduğu

bilinmektedir (Berger, 2000, s. 9). Yukarıda bahsedilenlerden yola çıkarak ve Romanların, falcılık ve büyücülük gibi meslek kolları olduğundan bu ifadeler doğru olma payı vardır. Fakat ispatlanmadığı için kesin bir yargıya varmak yanlış olur.

Bazı araştırmacı ise "temizlik" ve "pislik" kavramlarından ötürü Romanların, Maniheizmlerle ile etkileşim ve bağlantı içinde oldukları üzerinde durmaktadırlar.(Yıldız H. , 2007, s. 62). "Athinganoi" yunanca bir kelimedir ve "Dokunulmazlar" anlamına gelmektedir. Romanların ana vatanın Hindistan olduğu bilinmektedir fakat o bölgedeki Brahmanlar, Ksatriya, Vaisya ve Sudralardan oluşan katı kast sistemini de dikkate almak gerekmektedir. Çünkü, Hint kastları arasında ok sıkı temizlik kuralları mevcuttur. Büyük olasılıkla "Athinganoi", Hint kast sistemindeki "temiz" ve "pis" kurallarıyla karıştırılmakta ve bu sebeple böyle bir bağlantıya gidilmektedir (Yıldız H. , 2007, s. 62).

Romanlar, Athos Dağı'ndaki Iviron Manastırı'nda bulunan "Aziz Georg'un Hayatı" isimli kitapta "Adsinkani" olarak adlandırılmaktadır(Özkan A. R., Türkiye Çingeneleri, 2000, s. 6). Doğu Avrupa'da ise Roman sözcüğü karşılığı olarak "Tsigan" sözcüğü kullanılmakta ve bu sözcüğün Atsinganos'tan geldiği belirtilmektedir(Kenrick, 2006, s. 48).

14. ve 15. yüzyıl Avrupa'sında Romanların bir diğer isimlerinde olan "Cygan, Czigani, Cikan, Czgan veya benzeri" soyadları taşıyan kişiler bulunmaktadır.(Kenrick, 2006, s. 68). Fakat soyadların yazılı olduğu kayıtlar incelendiğinde bu soy adlarını taşıyan kişi veya kişilerin Roman olup olmadıkları yönünde herhangi bir bilgi veya kayıta rastlanmamıştır

Kuzey Hindistan'dan göçler başladıktan sonra "Domlar" olarak bilinen Romanlar, İran, Ermenistan ve Balkanlara göçleri esnasında içlerinde yaşadıkları devletlerin anadillerinden etkilenmeleri sonucunda "d" sesinin önce "l" sonra da "r" sesine dönüşmesiyle "Domlar" yerini Rom'lara bırakmıştır. (Kenrick, 2006, s. 20). Sonrasında göç zamanı, yolları, uğradıkları ülkeler gibi bir çok sebep ile "Dom"a ilave olarak "Lom" ve "Rom" gibi yeni isimlerde almışlardır. Romanları inceleyen veya bu konuda yapılan çalışmalara bakıldığında genellikle "Dom, Lom ve Rom" grupları üzerinde durulmuştur. Birçok kaynakta genellikle bu üç Roman grubu üzerinde durulmaktadır. Bunun sebebi de farklı ülkelerde farklı isimler alması olmuştur. Örneğin; Ermenice'de "Lom" (Kyuchukov, 2007, s. 72), Suriye ve Filistin gibi Orta Doğu ülkelerinde "Dom" (Kyuchukov, 2007, s. 72), olarak isimlendirilmekte iken, Ülkemizde ise yaşadıkları bölgelere göre "Roman, Lom veya Dom" isimler almaktadır.

Jean-Paul Clebert'in "Çingene Halkı" isimli eserinde; bizzat araştırmacılar ve Romanlar tarafından da onaylanan ve doğrulanan sınıflanmaya göre; "Kaldera, Gitano ve Manuşlar" olarak isimlendirilen üç ana Roman grubu bulunmaktadır (Berger, 2000, s. 5-8). Bu gruplardan her biri kendilerini diğer gruplardan daha üstün ve gerçek Roman olarak görürler. Romanlığın yalnızca kendilerine has bir ırk olduğu diğer grupların Roman ırkına mensup olmadığını ve yanlış olduğunu söylemektedirler. Her grup Romanca dilini konuşmaktadır fakat gruplar kendi içinde farklı lehçe kullanmaktadır. Hatta kendi yasaları ve gelenekleri bulunmakta ve gruplar arası evliliklere çok ender rastlanmaktadır (Berger,

2000, s. 7). Bir çeşit ülkemizde olan mezhep evliliklerinin zorluklarını ve durumları yaşadıklarını söylenebilir.

Ülkemizde bu konuda en yetkin ve kabul edilen araştırmayı Prof. Dr. Ali Rafet Özkan 2000 yılında “Türkiye Çingeneleri” isimli eserinde bizlere aktarmıştır. Bu esere göre; dünya üzerinde yaklaşık altmış kadar Roman grubu veya boyu olduğunu belirtmiştir (Özkan A. R., Türkiye Çingeneleri, 2000, s. 4-6). Yüksek bir rakamı gözler önüne serilmiştir. Yani bu eser bizlere; altmış kadar farklı lehçe, adet, gelenek, görenek ve benzeri olduğunu bizlere söylemektedir.

2006 yılında Kenrick tarafından yayımlanan bir esere göre ise; dünya üzerinde var olan Romanların yüzü aşkın farklı dil ve lehçede konuştuğu, her biri farklı bölgelerde ve uğraşlara sahip yüzlerce topluluk olduğunu (Kenrick, 2006, s. 91) belirterek Romanların veya Romanlara benzer göçebe toplulukların yoğun olarak yaşadıkları ülkelere ve büyük Roman gruplarına göre bir sınıflandırma yapmıştır (Kenrick, 2006, s. 91). Bu sınıflandırmaya göre, Hindistan’da Banjara veya Ghorlar, Saperalar, Narikuar’lar (Kenrick, 2006, s. 91-94), Pakistan’da Chaupani, Qafila-Powindah, Gohra ve Paryatan (Kenrick, 2006, s. 91), Afganista’da “Jatler” olarak adlandırılan maymun oynatıcıları, çalgıcı ve meyve satıcıları, eşek ve at ticareti yapanlar, maymun terbiyeciliği, hal hal satıcıları (Kenrick, 2006, s. 96-97), Orta Asya ve Ortadoğu’nun sanayi göçerleri olan göçebe topluluklar Banu Sassan’lar (Kenrick, 2006, s. 98) Orta Asya’da Mazanglar, Tavoktaroshlar, Luliler ve Hissarski Paryalar (Kenrick, 2006, s. 99), Ermenistan’da Bosha ve Lom’lar (Kenrick, 2006, s. 99) İran’da Luri’ler ve Koli’ler (Kenrick, 2006, s. 99-100), Barake, Gaodari, Krismal, Qarabana, Suzmani ve Kara-chi olarak adlandırılan Domlar veya Nawarlar (Kenrick, 2006, s. 100), Mısır ve Sudan’da Ghajarlar, Domlar, Helebiler (Kenrick, 2006, s. 103) yeryüzünde yaşayan Roman gruplarıdır.

Kenrick’in yaptığı çalışmalardan yola çıkarak Romanlara yönelik tarih boyunca birçok farklı isim ve sınıflandırmalar yapıldığını söylenmektedir. Belli bir vatana ve toprağa bağlı olmama durumu ve göçebe yaşam tarzları sebebinden olsa gerek ki bu sınıflandırmalar ve isimlendirmeler daha da artacak ve çeşitlenecektir. Diğer bir taraftan ise bu kadar fazla çeşit bir sınıflandırma bizlere Roman kültürü hakkında oldukça farklı bilgiler sunmaktadır. Örneğin; neredeyse her roman grubunun farklı lehçesi, gelenek ve göreneği, yaşam tarzları ve grup içindeki kuralların gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla nedeysen her Roman grubu, kendi grupları dışındaki diğer Roman grupları ile iletişimsizliği ve diğer grupları kendilerinden daha aşağıda görmeleri de bunun sonuçlarıdır. Romanların toplum içinde diğer etnik kökenlerden ve gruplardan da uzak olmalarına bu noktada şaşkınlık gerekmemektedir. Çünkü, aynı kökeni paylaştığı bireyler ve topluluklara karşı bir şüpheli yaklaşımları onların aslında bir yaşam biçimi olduğu söylenebilir.

Roman ismi pek tarihte pek çok kullanılmaktadır. Ama 1989 yıl itibariyle Avrupa rapor ve metinlerinde özellikle dikkat çekmeye başlamıştır. 1995 yılı itibariyle Avrupa’daki değişikliklerin etkisi ile “Çingene” ismi yavaşta yerini “Roman” ismine bırakmaya başlamıştır. Şuan itibariyle ülkemizde bölge bölge birçok isimlendirmeler olmasına rağmen genel itibariyle “Roman” anılmaktadır. Öte yandan, “Roman” ismi ile ilgili

birçok görüş ve iddia ileri sürülmüş fakat neredeyse hepsi iddia ve görüş olarak kalmıştır. Bilimsel gerçeklik bakımından kanıtlanamamıştır. Bunun sebepleri Romanların dünya üzerinde her yerde yaşamış olmaları ve günü kurtarma adına hayat sürmeleri olduğunu söyleyebiliriz. Bu şekilde olduğu için net bir araştırmaya imkan ve ortam sağlanamamaktadır.

Romanların kökenine gelecek olunursa: Romanlar, göçebe bir yaşam tarzı benimsediklerinden ötürü neredeyse bütün Avrupa ve Asya üzerinde yaşamışlardır. Dolayısıyla kökenleri ile ilgili tartışmalar halen devam etmektedir. Romanların kökeni hakkında yaygın olan iki farklı görüş bulunmaktadır.

Bunlardan ilki, aynı zaman da Romanların kökeni hakkında en kesin yargıya ulaşan ve kanıtlamayı başaran 1844-1845’de Halle’de yayımlanan “Die Zigeuner in Europa und Asien” isimli eseri ile Halle profesörü August Friedrich POTT olmuştur (Aydoğan, 2006, s. 24). Yapılan bu çalışma sonucunda, Hint dili ile Romani dili arasındaki inanılmaz benzerliklerin keşfedilmesiyle Romanların kökenlerinin en genel kabul gören yargıya göre Hindistan’a dayanmaktadır.

Grellman’nın yaptığı çalışmanın içeriğine şu şekildedir: Roman dilindeki bazı sözcükleri ele alarak, bu sözcüklerin Hintçedeki karşılıklarını yazmıştır. Toplamda on sayfadan oluşan bu çalışmaya göre, ele aldığı üç sözcükten en az birinin Hintçedeki sözcüklerle benzediğini görmüştür. Bu sayede Avrupa’daki Romanların kökeni hakkında genel kabul gören en yaygın tezi kanıtlamıştır (Fonseca, 2002, s. 102).

Bu yargının başka bir kanıtı ise: Dünyanın en kalabalık ikinci ülkesi olan Hindistan’da Romanların Politik açıdan güçlü olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü, Hindistan parlamentosunda çok güçlü bir parlamenter grupları bulunmaktadır.(Şener, 2006, s. 230).

Bu görüşlerden ikincisi ise, tarihten bu yana bir çok isim ile anılan Romanların ilk ismi “Gypsy” kökeni ve anlam açısından Mısır ülkesini ve halkını işaret etmektedir. Bu görüşe göre, Romanların kökeninin Mısır’dan geldiği ileri sürülmektedir (Kenrick, 2006, s. 18).

Evliya Çelebi’nin Kavm-i Kababete adlı eserine göre ise; Romanların Firavunların zamanından beri Rumeli’ye geldiklerini ve ‘Mısır halkı’ için güven vermek adına yemin ettiklerini belirterek anavatanın Mısır olduğu ileri sürülmüştür (Bozkurt, 2004). Fakat, genel kabul gören ilk görüş olduğu için bu görüş artık bir olasılık olarak değerlendirilmemektedir.

Bir topluluğun tarihini öğrenmek adına yapılabilecek en doğru çalışma o topluluğun dilini incelemektir. Çünkü dil toplumların aynasıdır. Dolayısıyla Romanların tarih ve kökenlerini öğrenmek adına dillerini araştırmak doğru bir yöntem olacaktır. Romanların kökeni hakkındaki şuan için kesin olan tez diller üzerinden kanıtlanmıştır. Yani önümüzdeki yıllar içinde dil bilimcilere ve araştırmacılara çok iş düşmektedir. Eğer araştırmalar devam ederse Romanların kökeni ve kendileri hakkında bizleri şaşırtacak daha çok bilgi ile karşılaşılacaktır. Hatta sadece Romanların değil aynı zamanda Romanlarla etkileşim içinde olan toplumlar ve kültürler hakkında da bilgiler sunulacaktır.

Romanların tarihi ile ilgili çoğu zaman efsane, masal veya hikayelerden ileri gidilememektedir. Hikayelerin anlatıcıları da Roman toplumu içinde yaşı ilermiş bireyler olduğundan objektif bir değerlendirme olmamaktadır. Böyle bir durumda da gerçek bir tarih bilgisine sahip olmadıkları çıkarılmaktadır.

1.2.Romanların Tarihçesi

Yukarıda Romanların genellikle göçebe bir yaşam sürdürdüğü üzerinde birkaç defa vurgu yapılmıştır. Bu durumun “neden” veya “niçin” olduğu konusunda bilimsel bir açıklama veya görüş henüz bulunmamaktadır. Bundan dolayı bu konuyla ilgili birkaç rivayetten bahsedilecektir. Rivayet olduğu için doğruluğu konusunda net bir bilgi yoktur.

2000 yılında Romanlarla ilgili bir film çekilmiştir. Bu filme göre (Ay, 2000); Hz. İsa’nın çarmıha gerilmesinde kullanılacak çivileri yaptırmak için iki asker önce iki Yahudi sonra bir Suriyeli bir demirciye giderler fakat üç demircide bu teklifi kabul etmezler ve askerler tarafından öldürülür. Sonrasında askerler bir Roman’a giderler. Roman teklifi kabul eder ve çivileri Roman demirci yapar. Ancak üç çivi bittiğinde ölen diğer üç demircinin sesi demirciye dördüncü çiviye yapmaması için yalvarır. Fakat demirci bu sesleri duymazdan gelerek dördüncü çiviye de tamamlar fakat çivi bir türlü soğumaz ve çviden inanılmaz bir ışık yayılmaktadır. Bu durumu gören demirci çok korkar ve her şeyini bırakıp kaçmaya başlar. Fakat çivi demircinin peşini asla bırakmaz. Bundan dolayıdır ki Romanlar sürekli olarak yer değiştirmek zorunda kalırlar.

Yapılan çalışmalara göre göçebe ve yerleşik yaşayan Romanlar arasında da farklar vardır. Göçebeler kendilerine özgü nitelikleri ve dillerinin özelliklerini korurken, yerleşik yaşayan Romanlar ise bulundukları toplumdan etkilenmektedirler. Gerek dil gerek yaşam tarzı olarak birlikte yaşadıkları gruplar ile ister istemez bir alış veriş ve değişim içine sokmaktadır. Hatta yerleşik yaşayan Romanların bir kısmı gelenek ve görenekleri bu yüzden kaybettikleri yönünde iddialar bulunmaktadır.

1.2.1.Dünya’daki Romanların Tarihçesi

Romanların, anavatanı olarak kabul edilen Hindistan’dan göç etme sebeplerine ilişkin birkaç teori bulunmaktadır. Bunlardan ilki; Romanların yaşadıkları bölgelerde farklı ve yabancı halklar tarafından işgal edilmesi, savaşlara, tehcirler ve ekonomik nedenlere bağlı olduğu düşünülmektedir (Suvari & Yıldırım, 2006, s. 288). Diğer bir görüşe göre; Romanlar Kuzey Hindistan’dan İran’a doğru 224–642 yılları arasında göçmen işçiler olarak hareket etmişlerdir (Kyuchukov, 2007, s. 71). Başka bir varsayıma göre ise; 7. ve 10. yüzyıllar arasında bazı roman topluluğunun İran’da yapmış oldukları evlilikler sonucunda yeni bir halk oluşturduğunu ve bu halkın sonradan Avrupa’ya göç ettiği iddia edilmektedir (Kenrick, 2006, s. 18).

Şekil 1. Romanların Göç Güzergahları

Kaynak: (Kenrick, 2006, s. 53).

1011 yılında İranlı ozan Firdevsi Şahnamesi adlı kitabında Romanlar ile ilgili öğeler ve öykülere rastlanmaktadır (Kenrick, 2006:29). Bu eserde, Luriler adlı Romanlara çok benzeyen bir kavimin Hindistan'dan göç edişi betimlenmiştir. (Berger, 2000, s. 10). Ayrıca, Şahnameadlı bu eserde Romanlarla ilgili kısmı 17 sayfalık Farsça bir metin olarak bulunmaktadır (Kenrick, 2006, s. 29).

Büyük Roman göçü Hindistan'dan başlayıp Mısır'ın da bir durak olduğu daha önce belirtilmişti. 1425 yılındaki Mısır hükümdarı, Romanların Mısır üzerinden İspanya'ya geçmelerine izin vermiştir. Bu geçiş izni ile Romanların bir çoğu İspanya'ya göç etmişlerdir. Fakat İspanya bu göç dalgasını pek de hoşgörülü karşılamamıştır. 1499 yılında İspanyolların bu göçebe topluma Krallıklarını terk etmeleri için 60 gün süre vermiştir. Bu süre zarfında Krallığı terk etmeyen Romanlar için "ağır yerleştirme politikaları" İspanya'da da uygulanmaya başlanmıştır. Bu politikalara göre; Romanlar, dışarı çıkmaları yasak olan bölgelere yerleştirilmiştir. Eğer bu bölgelerin sınır dışına çıkarlar ise, 6 yıldan 8 yıla kadar kürek cezası verilmekteydi.

Bazı kaynaklarda; "Dom" adlı verilen bir topluluğun Ortadoğu üzerinden Avrupa'ya göç ettiğini ve bu topluluğun kimliklerini koruduklarını ileri sürülmektedir (Kenrick, 2006:41). "Dom"ların Hint kökenli topluluklar olduğunu ve Ortadoğu'da yaşadıkları yazmaktadır. Ayrıca "Dom"ların üçüncü sınıf işler olarak adlandırılan adi ve kötü işler yaptığı da bilinmektedir (Kenrick, 2006, s. 41).

Romanların farklı nedenlerden ötürü göçebe yaşam sürmeleri ve bulundukları toprakları terk etmeleri hem tarihleri hem de kökenleri hakkında bizlere net bir bilgi verememektedir. Ancak sabit bir yerleşim bölgeleri olmamasına rağmen, Pencab'da,

Jammu’da ve Keşmir’de Romanlara ait güvenli ve verimli sığınak bölgelerde yaşadıkları bilinmektedir (Özkan A. R., Türkiye Çingeneleri, 2000, s. 11).

Öt yandan Romani dilinde birçok farklı dile ait kelimler bulunmaktadır. Yunanca, Farsça ve Ermenice bu dillere örnektir. Bu durum Romanların yüzyıllar boyunca beraber yaşadıkları ve etikleşim içinde bulundukları milletleri bizlere göstermektedir. Ayrıca, Romani dilini konuşan Roman kavimlerine Ermenistan ve Suriye’de rastlamak mümkündür (Berger, 2000, s. 11).

Diğer bir örnek ise; 16. yüzyılda VIII. Henry 1530’da çıkardığı yasadır. Bu yasaya göre; “Romanlara yardım edenlerin 40 pound cezaya çaptırılması, bir yerden başka bir yere götürülenlerin ise asılması” emrini vermektedir. Öte yandan aynı dönemimdeki Osmanlı Kanuni Sultan Süleyman, çıkardığı “Roman Kanunnamesi” ile Romanlara karşı yapılan veya yapılacak olan haksızlıklara karşı önlemler almıştır (Altınöz, 2007, s. 15).

Ayrıca dönemin İngiltere’sinde “Roman olmak” suçu ile Romanlar sürgün cezası verilmekte hatta kulakları bile kesilebilmekteydi (Kenrick, 2006, s. 88). Buna benzer birçok ırkçı uygulama ve kanun ile Avrupa’da Romanlar oldukça ağır cezalara maruz bırakılmıştır.

1749 yılına gelindiğinde ise, İspanya’da bütün Romanlar tutuklanmıştır. Bu durum yaklaşık 15 yıl kadar devam etmiştir. Sonrasında ise, 1763 yılında genel bir af yasası ile tutuklu olan Romanların hepsi serbest bırakılıp ardından Amerika’ya sürgün edilmiştir (Kenrick, 2006, s. 88). Bunun anlamı ise, Amerika’ya toplu ve koloni şeklinde Roman taşıyan ilk devlet Portekiz olduğunu göstermektedir.

18. yüzyılda Orta ve Doğu Avrupa’da milliyetçilik akımının etkisi ile Avusturya, Almanya ve Rusya’da idarî olarak halkların güvenliğini ve rahatını sağlamak için sert “yerleştirme politikaları” uygulanmaya başlanmıştır (Kenrick, 2006, s. 88). Romanlarda bu uygulamalardan payını almıştır. Romanların daha özgür toplum olması ve kültürlerinin yayılması bahanesiyle yerleşik hayata geçmeleri zorlanmıştır. Bu uygulama özellikle Prusya’da II. Frederic ve oğlu döneminde uygulanmıştır (Asseo, 2007 , s. 26).

Aynı dönemlerde Macaristan ve Transilvanya’da “Çingene” denilmesi yasaklamıştır ve bazı bölgelere geçişleri yasaklanmıştır. Sonrasında ise Bearabya ve Kırım topraklarına zorunlu göç yaptırılmıştır (Asseo, 2007 , s. 37). Bu dönemdeki göç hareketlerine bakıldığında zaman çoğunun siyasi ve idari nedenden kaynakladığı görülmektedir (Asseo, 2007 , s. 37). Çünkü, Romanların yaptığı göçlerin temel sebebi geçimleri için maddi sebeplerden ötürü olmuştur.

19. yüzyıla gelindiğinde dönemin İngiltere’si özellikle Romanlara karşı önyargılı ve suçlayıcı tavırları kendini net bir şekilde göstermekteydi. Bu duruma bir örnek olarak; İngiliz Polisi tarafından Romanların hangi suçları işleyebileceği konusunda bir liste hazırlandı (Asseo, 2007 , s. 53). Yani belirli suçlar ile Romanları eşleştirdi. Hatta daha da ileri gidilerek Table of Gypsy Crimes (Çingene Suçları Masası) kurulmuştu (Asseo, 2007 , s. 53). İngiltere’de Romanların sınırdışı edilmelerinin artışa geçtiği bu olgulardan sonra olmuştur. Suç ile Romanların eşleştirilmesi sonucunda, suçu işleyen başka bir birey olsa bile pek önemsenmemiş. Eğer ortada bir suç var ise “bunu suçu Roman bir birey

işlemiştir” yargısı ile karşı karşıya kalınmaktaydı. Bu yargının sonucu olarak da Romanların İngiltere’den sınır dışı edilenlerin sayısının arttığı görülmekteydi (Asseo, 2007 , s. 37).

Oluşan bu önyargıyı kırmak ve adalet sağlamak adına 1888 yılında “Gypsy Lore Society” adlı sivil toplum örgütü kurulmuştur (Asseo, 2007 , s. 83). Bu örgüt en temel görevi, Romanların temel hak ve özgürlüklerini korumak/savunmak olmuştur (Asseo, 2007 , s. 83). Kurulan bu örgütün ne denli başarılı olduğu tartışmalı bir konudur. Çünkü, Romanlar hala İngiltere’de üçüncü sınıf insan sınıfında yerini korumaktadır (Asseo, 2007 , s. 86).

Yine aynı dönemin Fransa’sına kabileler halinde Almanya’dan Romanlar gelmekteydi. Yasal yollarla göç etmeye çalışan Romanların çoğunu ülke topraklarına almamak için pasaportlarında sorun çıkartılıyordu ve günlerce sınırda bekletiliyordu (Asseo, 2007 , s. 88). Bu yıldırma polititesi ile göç etmeye çalışanlar geri göndermeye çalışılmıştır.

20 Mart 1895’de Romanları tehlikeli göçmenler ve yabancılar olarak adlandırılmıştır. Hatta dönemin İçişleri Bakanı ülke içinde bulunan Romanları/Göçmeleri yakalamak için “Kaplan Tugay” adlı bir birlik kurmuştur (Asseo, 2007 , s. 88). Sonrasında hükümet genelgesiyle ülke içinde bulunan Roman ve Göçebe sayısını öğrenmek için sayım yapılması kararlaştırılmıştır. Bu karar sonunda sayım yapılmıştır. Sayıma sonucuna göre; 400 bin göçebe, 5 bin yerleşik hayatta olan Roman saptanmıştır (Asseo, 2007 , s. 88). Hükümet bu sayı sonunda ülke içinde bulunan Romanları görmezden gelmenin bir çözüm olmayacağına karar verdi. Bunun sonucunda da hükümet komisyonu göçebe/Roman gözetim altında tutmak için kimlik kartları düzenlendi. Bu kartlar sayesinde Romanların bütün tutum ve davranışları kontrol altında tutulabilecekti. Yani bir çeşit hak kısıtlaması olarak da adlandırılabilir. Bu durum yaklaşık 60 yıl yürürlükte kaldı (Asseo, 2007 , s. 88).

Romanların en zorlu dönemi, İkinci Dünya Savaşı sırası ve sonrası Nazi Almanya’sın da yaşamıştır. Bu dönem de “Çingene Avı” adı altında Romanlar ülke içinde büyük bir soykırıma uğramıştır (Asseo, 2007 , s. 92). Romanlar ilk olarak toplama kamplarına gönderilmiş sonrasında hayatta kalanlar gaz odalarına gönderilmiştir. Yani, Yahudilere yapılan soykırımın aynısı Romanlara yapılmıştır. Fakat Dünya Romanlara yapılan bu soykırıma Yahudilere yapılan soykırım kadar ses çıkarmamıştır. Hatta görmezden gelinip unutulup gitmiştir. Bu durumun sebebi Yahudiler kadar güçlü, statülü ve eğitimli localarının olmamasıdır. Dolayısıyla, güç sahibi olmadıkları için söz ve hak sahibi de olamamışlardır.

Yüzyıllardır süre gelen dışlayıcı politikalar yüzünden Romanlar çoğu zaman asimile edilmesi gereken ikinci sınıf insan muamelesi görmüştür. Hatta Hitler döneminde daha da ileri gidilerek soykırım yapılan bir topluluktur. Fakat, dilleri, kültürleri, siyasetçileri, sanatçı ve yazarları olmadığı için bu soykırımı anlatamamışlardır. Yahudiler güçlü yapılaşmalar kurduğu için Hitler döneminde yapılan bu soykırımın özü seneler sonra onlara verilmiştir. Fakat aynı durum Romanlar için söz konusu olmamıştır. Romanlar seslerini duyuramadığı için bu soykırımın üstü kapatıldı ve tüm dünya tarafında unutuldu.

Gelişen ırkçılık düşüncesi bir zehir gibi bütün beyinleri etkilemiştir. Irkçılık, yabancı düşmanlığı özellikle de “Çingene Karşıtlığı” bütün bu katliamlara zemin hazırlamıştır

(Asseo, 2007 , s. 92). Çok geçmeden de Avrupa kanlı bir tarihe bürünmüştür. Özetle, İkinci Dünya Savaşı Avrupa'sı kanlı bir Roman katliamına ev sahipliği yapmıştır. Genel itibariyle 1989 yılında Berlin Duvarının yıkılmasının ardından kısmen de olsa “Çingene Karşıtlığı” ve katliamları sona ermiştir (Asseo, 2007 , s. 98). Ancak yine çok geçmeden Avrupa'da bir göç hareketi başladı. Bu göç hareketi sonucunda “Çingene Karşıtlığı” yeniden alevlendi. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine gelen sığınmacı ve Romanlar çeşitli neden ile sınır dışı edildiler (Kenrick, 2006, s. 88). Halen bazı ülkelerde Romanlara ait yerleşim yerleri kurulmuş ve bu yerleşim yerlerinden izinsiz bir şekilde ayrılmaları yasaktır. Hatta bazı ülkelerin yasalarında hala Romanların vatandaşlık başvuruları kabul edilmemektedir. Dolayısıyla çoğu ülkede “Çingene Düşmanlığı” en uç noktalara kadar ulaşabilmektedir. Sürekli bir şekilde devam eden ırkçılık dalgası neredeyse bütün dünya ülkelerinde net bir şekilde görülmektedir.

2010 yılında Avrupa Konseyi Romanlar ve Gezginler Birimi tarafından yapılan son araştırmaya göre; Avrupa'da yaklaşık 12 milyon Roman yaşamaktadır (ERRC, 2012). Avrupa Birliği'ne üye devletlerdeki Roman nüfusu yaklaşık 2 milyondur (ERRC, 2012). Ayrıca resmi rakamlara göre, Romanya en yoğun Roman nüfusuna sahip Avrupa ülkesidir. Romanya'nın ardında Macaristan, Rusya, Bulgaristan ve Slovakya olarak sıralama devam etmektedir (ERRC, 2012).

Bugün Avrupa'da yaşayan Romanların haklarını korumak, süregelen kötü imajlarının değiştirilmesi ve kültürlerinin devamının sağlanması gibi amaçlarla birçok örgüt ve kurum kurulmuştur (ERRC, 2012). Bunlardan bazıları; Avrupa Roma Hakları Merkezi (European Roma Rights Centre-ERRC), Roma Katılım Programı (Roma Participation Project), ve Çek Helsinki Komitesi (Czech Helsinki Committee) (ERRC, 2012). Dünya ve Avrupa'daki Roman hakları ve imajı göz önüne alındığında bu kuruluşların daha çok çalışması ve mücadele etmesi gerektiği açıkça ifade edilmektedir.

1.2.2. Osmanlı Devleti'nde ve Türkiye'deki Tarihçesi

Yukarıda da bahsedildiği üzere Romanlar göçü ile ilgili genel kabul edilen tarih; V-XI. yüzyıllar arasında Hindistan'dan İran'a kuzey ve güney yönleri doğrultusunda olduğu bilinmektedir. Göç eden topluluğun bir kısmı Suriye ve Ermenistan'dan Anadolu'ya geçtiği bilinmektedir. Anadolu'ya geçtikten sonra da şuanın Türkiye'sine geçtiği tahmin edilmektedir. Ancak bu geçiş ile ilgili tam tarihlere sahip olunmamakla birlikte 820-834 yılları arasında olduğu da düşünülmektedir.

Hindistan'dan başlayan büyük Roman göçünün en önemli durak yerlerinden biri Anadolu üzerinden Rumeli olmuştur. Romanlar, Rumeli toprakları yani o dönemin Osmanlı Devleti içinde yerlerini almışlardır. Osmanlı devleti içinde devlete mensup olan diğer ırklar ve millet kadar hakka sahip olmuşlardır. Hatta tarihlerinde hiçbir zaman Osmanlı Devleti topraklarında örgütlenmeleri ve toplum içerisinde kendilerine bir yer edindikleri açısından güçlü ve önemli olmuşlardır. Fakat bütün bunlar bilinmesine ve kaynaklarda yer almasına rağmen Osmanlı ve Türk dilbilimcileri, tarihçileri ve diğer uzmanlar bu konu hakkında detaylı araştırma yapmamıştır. Ayrıca, bilimsel bir geçerliliği olan çalışma

nerede ise hiç yapılmamıştır (Kyuchukov, 2007, s. 75). Öte yandan yabancı kaynaklarda ve çalışmalarda Romanlar ile ilgili bilgiler bulunmaktadır.

Genel kanı itibariyle Hindistan'dan başlayan Roman göçü dünyanın birçok bölgesine Romanların yayılması ile sonuçlanmıştır. Bu yerler arasında elbette Osmanlı Toprakları da bulunmaktadır. Osmanlı Devleti, Rumeli'nin fethi ve bu bölgenin eyalet haline gelmesine yönelik çalışmaları başlattı. Tam da Rumeli bölgesinde Romanlar karşımıza çıkmaktaydı.

Başka bir çalışmaya göre ise; Roman akrobatların 1322 yılında Konstantinopol'e vardıklarını yazmaktadır. Hatta aynı çalışma Romanların 1322 yılından önce 10. Yüzyılda Konstantinopol'e demirci ve seis gelip çalıştıklarından bahsetmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda Romanların Anadolu'ya gelişleri IX. ve XIV. yüzyıllar arasında olduğunu söylemek mümkün olmaktadır. (Özkan A. R., Türkiye Çingeneleri, 2000, s. 18).

Elena Marushiakova ve Vesselin Popov'un Osmanlı Devleti'nde yaşayan Romanların tarihi ve yaşamlarına yönelik yapmış oldukları çalışmalar bulunmaktadır (Marushiakova & Popov, 2006). Bu çalışmalar Roman tarihi açısından oldukça önemli bilgi ve detayları içinde barındırmaktadır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-i Kadime arşivi, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi ve Kütüphanesi, Süleymaniye Kütüphanesi, Beyazid kütüphanesi Nadir Eserler, İsam Kütüphanesi'ndeki mevcut belgeler, kitaplar ve makaleler (Altınöz, 2007, s. 13) şeklinde sıralanan bu kaynaklar Osmanlı'nın Romanlar ile ilgili kaynaklarıdır. Bu kaynaklar Osmanlı Devleti'nde yaşayan Romanlar ile ilgili ayrıntılı bilgiler sunmaktadırlar. Ancak, ülkemizde bu kaynakların incelenmesine yönelik çalışmalar bulunmamaktadır.

Osmanlı Devleti'nin idari vergi kayıtları incelendiğinde, Romanlardan ilk kez 1430 yılında Tuna üzerindeki Nikapol bölgesinin bir toprak kaydında isimleri geçmektedir(Kenrick, 2006, s. 60). Bu vergi kayıtlarında; 431 Roman halkının Nikopol bölgesine ait Tımar Defterine işlendiği görülmektedir(Marushiakova & Popov, 2006, s. 31). 1475 yılına ait başka bir kaynakta ise; Romanların 3 yıl için 42 akçe tutarında baş vergisi ödedikleri kaydedilmiştir (Marushiakova & Popov, 2006, s. 31). Bu kaynak diğer örnek gösterilen kaynaklara göre daha kapsamlıdır. Diğer bir deyişle bu kaynak yalnızca vergiler kaydedilmemektedir. Aynı zamanda Rumeli'de yaşayan nüfusa ait toplumsal konularda kaydedilmektedir.

Osmanlı belgelerinde Roman ismi, "Kıbtî" ismi olarak karşımıza çıkmaktadır (Altınöz, 2007, s. 14)Yani Osmanlı Devleti'nde "Kıbtî" ve "Roman" aynı anlama gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde sosyal kimlikler etnik ve lisan aidiyetine göre değil din esasına göre düzenlenmekte idi. Osmanlı Devleti'nde, hukuki yapılanmalar ve vergi kayıtlarında, Müslim ve gayri Müslim tabirleri kullanılmakta idi (Altınöz, 2007, s. 14). Yani başka bir deyişle, kural ve yasalarda din esas alınırdı. Toplumların etnik kökeni ve dili bir kriter değildir. Dolayısıyla, Müslüman ve Gayrimüslimlere farklı yasalar ve vergi sistemleri uygulanmaktaydı.

Tarih boyunca olduğu gibi Osmanlı Devleti içinde de var olan Romanlar marjinal topluluk olarak kendini göstermiştir. Yaşam tarzları ve kültürleri devlet içinde bulunan diğer topluluklardan farklı olduğundan mütevellit “Müslüman ve Gayri-Müslim” olma kriteri Romanlar için geçerli olmamıştır. Osmanlı Devleti’nde yaşayan Gayri-Müslim’lerin vergi yükleri ve yasalar önündeki durumları Müslümanlar ile eşit değillerdi. Fakat, dönemin Avrupa’sı ile karşılaştırıldığında Osmanlı Devleti’nde Romanlar üzerinde büyük bir baskı veya sindirme yapılmamıştır. Hatta Romanlar, Osmanlı içinde refah ve rahatça kısmı olarak da özgürce yaşadıkları söylenebilir. Sadece, devlet içinde bulunan Romanlar hukuki açıdan Müslim ve Gayri-Müslim olarak denk sayılmıştır. Bu duruma söyle bir örnek: Cizye, Osmanlı Devleti’nde sadece gayri Müslimlerden alınmakta iken Romanların her ikisinden de alınmaktaydı (Özkan A. R., Türkiye Çingeneleri, 2000, s. 24).

Öte yandan Osmanlı Devleti içinde, Müslüman Romanların Gayri-Müslim Romanlar ile birlikte göç etmemeleri ile kız alıp vermemeleri konusunda da çeşitli düzenlemelere gidilmiştir (Özkan A. R., Türkiye Çingeneleri, 2000, s. 24) . Bu düzenlemeler neden ve hangi amaçla yapıldığı konusunda ne bir şekilde bilgi olmamasına rağmen iki farklı görüş yaygındır. İlk görüş; Osmanlı Devleti’nin Müslüman nüfusunu koruma ve çoğaltma politikalarından dolayı yapıldığının çıkarımı yapılabilmektedir. İkinci görüş ise; bu çalışmada daha önce bahsedildiği gibi Romanların, kendi grupları dışındakileri asimile olmuş Roman olarak saymaları ve diğer farklı Roman grupları ile yakın ilişkiler kurmamaları, farklı gruplara arasında kız alıp-verme olmaması gibi sebeplerden ötürü yapılan politikalar olduğu düşünülmektedir. Diğer bir deyişle, Romanların, kültür ve inançlarına göre devlet tarafından, onların istediği ve talebi üzerine yapılan düzenlemeler olduğu düşünülmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu içinde çok sayıda ve birbirinden oldukça farklı milletleri ve ırkları içinde barındırmıştır. Neredeyse bütün milletler için farklı hukuki düzenlemeler yapmıştır. Birçok farklı millet olduğundan hukuki düzenlemeler çoğu zaman katı ve sert olmuştur. Romanlar da Osmanlı ordusu içinde birçok farklı meslek ve iş kolunda bulunmuştur. Bunlar; orduda yardımcı kuvvet olarak, gerek atların bakımı, gerekse gemi tamir ve inşaatı, kale onarımı, nakliyat, madenlerde, zahire toplama, köprü inşaatlarına yardımcı olma gibi bakım onarım ve imar hizmetlerinde görev almışlardır (Altınöz, 2007, s. 15).

16. yüzyıldan itibaren büyük Hindistan göçünün etkileri Rumeli’de kendini belli etmiştir. Osmanlı içinde geniş ve büyük bir Roman topluluğu yerini almaya başlamıştır. Devlet içinde bir çok görev ve resmi kadro da yerini almaya başlamıştır. Osmanlı içinde “üçüncü sınıf insan” sıfatını arkasında bırakarak devlet içinde güçlü ve sözü geçen bir topluluk olarak karşımıza çıkmaktaydı. Bu yargıyı örneklerirsek: Birincisi, Romanlar için bir Roman livası oluşturulduğu, 17.yüzyılda İstanbul’da “At Satıcıları Loncası’nın” büyük oranda Romanlardan oluştuğu belirtilmektedir (Karaman, 2007, s. 33). İkincisi, Rumeli Eyaleti’nde Osmanlı ticaretinde etkili bir "Roman Sancağı'nın" kurulmuştur. Kurulan bu merkezi o zamanki ismiyle Kırkkilise (Kırklareli) olup (Gökbilgin, 1988, s. 423) bilinmekteydi. Üçüncüsü, Romanların bağlı bulundukları esnaf birliklerinin olması ve bu

birliklere üye olanların hanedan ve üyeleri için bir köşk inşa edebilecek kadar kendilerini geliştirmişlerdir (Marsh, et al., 2008, s. 13). Dördüncüsü ise, 1643 yılında Sultan I.İbrahim zamanında, Roman sepetçiler loncasından gelen kaynakla Sarayburnu'nda yaptırılan Sepetçiler Köşkü'dür (Marsh, et al., 2008, s. 13).

Kanuni Sultan Süleyman zamanında, 1530 tarihli Kanunname-i Kıbtıyanı Vilayet-i Rumeli kanunu ile Rumeli'nde yaşayan Romanların vergi yükümlülükleri ve ikamet ettikleri bölgeden izinsiz çıktıklarında alacakları cezalar düzenlenmiştir.

Osmanlı Devleti'nde aynı dönemlerde, Rumeli toprakları üzerinde bulunan Romanlar için "Çingene Sancağı"nı kurmuştur. Bu kuruluş sayesinde Müslüman ve yerleşik hayatta Romanlara askeri statüler verildi. "Yaya- Müsellem ve Yörük" gibi teşkilatlar şeklinde yapılandılar. Bu dönemde Romanların ocak ve teşkilatları için özel kanunlar hazırlandı. Bu kanunlar sayesinde teşkilatta bulunan Romanlar için; yapmış oldukları hizmet karşılığında birçok vergi çeşidinden muaf tutularak görev almayan Romanlara göre ayrıcalıklı bir konuma getirildiler. Bu sayede askeri olarak Romanlardan faydalanılmıştır. Devlete yük omları bir nebze de olsun engellenmiştir. Ayrıca Tımar sistemi ile birçok toprak dağıtılmıştır. Bu topraklar ile de Romanları yerleşik hayata geçeri konusunda teşvik edilmiştir.

1574 yılında Sultan II. Selim'in vermiş olduğu bir fermana göre ise; "Bosna-Hersek'te yerleştirilmiş olan Romanların vergiden muaf olduklarını, hiç kimsenin onların aktivitelerine karışmamasını, ancak kanunları ihlâl eden Romanların da çeribaşları tarafından yakalanarak, devlete teslim edeceğini" bildirmektedir (Özkan A. R., Türkiye Çingeneleri, 2000, s. 23). Bu fermana aslında devletin Romanları yerleşik hayata geçmeleri konusunda teşvik etmekteydi. Yerleşik hayata geçen Romanlardan vergi alınması ve göçebe olanlara göre daha özgür yaşamaları devlet tarafından desteklenmiştir. Göçebe bir toplum ile yerleşik hayata geçmiş bir toplum aynı düzeyde kontrol edilememektedir. Bu sebepten ötürü devletin yapmış olduğu hoşgörülü politikaların ne kadar etkili olduğu konusunda net bir bilgi bulunmaktadır. Fakat, verilen örnekler bakıldığında Romanların Osmanlı Devleti içinde tarih boyunca bir daha sahip olmadığı altın çağını yaşadığını söylemek mümkündür.

Osmanlı Devleti dönemindeki bazı remi ve minyatürler incelendiğinde Romanların marjinal meslekleri ile karşımıza çıktığı görülmektedir. Buna yargıya bir örnek, 1582 yıllarında o dönemin padişahı 3. Murad'ın torununa düzenlediği sünnet düğünüdür. Bu düğünü resmeden ressamın eserlerine bakıldığında oyunculuk ve dans performanslarının Romanlar tarafından icra edildiği görülmektedir

Osmanlı Devleti'nde Romanlar sadece Müslim ve Gayri-Müslim olarak adlandırılmalar yapılmamaktadır. Bunların yanı sıra; yaşadıkları bölgelere, mesleklerle ve üye oldukları kurum ve kuruluşlara göre de isimlendirilmekteydi. Örneğin; Rumeli eyaleti "Kıbtıyan-ı Vilayet-i Rum-ili" olarak geçmektedir(Altınöz, 2007, s. 16). Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde ismi geçen; "Kiptiyan İskeleyi" yani "Roman İskeleyi" buna güzel bir örnek teşkil etmektedir (Altınöz, 2007, s. 23). Ayrıca, 17. Yüzyılda Osmanlı Devleti içinde İzmir'de 10 Müslüman, 10 Rum Ortodoks, 10 Frenk ve Yahudi, iki Ermeni ve bir Çingene mahallesi bulunmakta olduğu yazmaktadır. (Çelebi, 2011)

Osmanlı Devleti çok uluslu bir imparatorluk olduğu için birden çok ırkı çatı altında toplamıştı. Birden çok millet aynı anda yaşatması konusunda oldukça başarılı olduğunu da söylebiliriz. Aynı dönemlerde Avrupa'nın ve kilise'nin baskıcı tutumlarının aksine Osmanlı Devleti'nde hoşgörü egemendi. Bu sebeple devlet içinde yaşayan Romanların gelenek ve göreneklerine genel olarak saygı gösterilmiş ve kısmen de olsa kendi içlerinde bağımsız yaşamışlardır. Hatta, bazı bölgelerde yıllık vergilerini aksatmamaları ve Osmanlı Devletine yeri geldiği zaman savaşlarda destek sağlamaları koşuluyla özerk devletler olarak varlıklarını sürdürebilmişti (Fraser, 1992, s. 153). Osmanlı'da özerk olmayan bölgeler de ise; vergilerin zamanında ödenmesi ve toplum yasalarına uygun davranma konuları önemliydi. Bu iki konuda bir problem yaşanmaması ve devlet içinde bulunan Müslümanlar için bir tehdit oluşturmadığı takdirde herhangi bir problem yaşanmazdı.

Bir toplumun ırkı veya dini göz önüne alınarak “suça meyilli veya suç işler” gibi yaftalar yapıştırmak doğru değildir. Bu önyargıya en çok maruz kalan topluluklardan biri Romanlardır. Doğrusu Osmanlı arşivlerinde, hırsızlık, yağma, kalpazanlık vb. suçlara karıştıkları yazmaktadır. Yine aynı kayıtlarda, vergisini vererek çeşitli iş dallarında Osmanlı Devleti'ne hizmet eden sadık ve suça karışmadıkları da yazmaktadır. Dolayısıyla, bir milletin herhangi bir kolunun suça bulaşması bütün bir milleti suçlu yapmaz. Aynı şekilde tam tersi yargı da söz konusudur. Dolayısıyla sadece ırkından dolayı önyargı ile yaklaşmak doğru değildir. Bu şekilde bir tutum toplum içinde ayrışmaları ve bölünmeleri daha sert bir çizgi halinde kendini gösterebilmektedir. Ülkemizdeki Romanların tarihleri konusunda Türk tarihçilerin yeterli derecede araştırma yapmaması ve kaynak eksikliklerinden ötürü bu yargılardan hangisinin doğru olduğu konusunda net bir bilgi bulunmamaktadır.

Ancak 17. Yüzyılda Osmanlı yazılan bir belgeye göre ise ; Hırsızlık ile uğraşan Kıptilerin Rumeli kadı askeri eli ile yakalanarak zindanlarda hapsolunması ve kürek cezasına çaptırılması gerektiği ve ayrıca kalpazanlıkla uğraşan Romanların da kürek cezasına çaptırılması yazmaktadır ((Altınöz, 2007, s. 18). Fakat, hırsızlık, adam öldürme ve kalpazanlık gibi suçlar işlendiğinde bu suçları işleyen kişilerin ilk şüphelisi olarak akla Romanlar gelmekteydi. Romanların tarih boyunca var olan hatta günümüzde de devam eden kötü ün ve şöhretlerinden ötürü bu tarz suçlarda her zaman ilk şüpheli olmuşlardır. Fakat hem tarih boyunca hem de Osmanlı içinde sadece suç işleyen Romanlar değildir. Osmanlı Devleti içinde Romanların mağdur konumunda yer aldığı olaylardan birkaç örnek sıralanabilmektedir. Bunlar; Ankara Sancağı'nın Kalecik kazasına bağlı Alacaviran mevkiinde Eğridir Yörükleri'nin Romanlara saldırarak mallarını yağmaları ((Altınöz, 2007, s. 18), ve 1768 yılında Silistre Sancağı'na bağlı Minkaliye kazası ile Dobruca nahiyesi Yenice isimli köyün eşkıyaları, bu bölgeye gelen Kıptı yani Roman kadınlarını zorla alarak sattıkları bildirilerek, söz konusu durumun önüne geçilmesi için önlem alınması istenmesi ((Altınöz, 2007, s. 18-19). gibi örnekler belgelerde varlığını korumaktadır.

Yine Osmanlı diğer bir kayıtlara göre ; “Yörük, Çingane ve Gurbet” gibi Roman grup isimleri karşımıza çıkmaktadır (Altınöz, 2007, s. 16). Bu isimlendirmeler arasında

“Gurbet” adlı grubun; “sürekli köy ve kasabalarda gezdikleri, soygun ve cinayet olaylarına karıştıkları, çadırlar önünde renkli giysiler ve süsler içerisinde gezerek sazlı sözlü eğlenceler yaptıkları, bu eğlenceye de o yerin tebaasındaki kişilerinde katıldığı ve bu kişileri ayarttıkları” şeklinde olumsuz ifadeler ve şikayetler yer almaktadır (Altınöz, 2007, s. 16). Ancak Osmanlı kayıtlarının aksine “Gurbet” gurubu ile ilgili bu yargının tamamen aksini ifade eden bir eser bulunmaktadır. Bu esere göre; söz konusu grubun hiçbir zaman devlete baş kaldırıcı veya isyan edici bir pozisyona düşmediğini ve eşkıyalık olaylarına da karışmadıkları belirtilmektedir (Akdağ, 2009).

Osmanlı Devleti’nde neredeyse her milletin bir lideri bulunmaktaydı. Bu kişiler milletlerin devlet önünde bir çeşit milletvekiliydi. Milletin öneri, talep ve şikayetlerini padişah veya devlet erkanın önüne çıkarak dile getirebilmekteydi. Romanlarda bu görevi üstlenen kişiye de “çeribaşı” denilmekteydi. Bu isim Rumeli’de ise; Roman kabilelerine “Katuna”, reislerine de “Katuna başı” olarak adlandırılmaktaydı (Altınöz, 2007, s. 19).

Osmanlı Devleti’nde yaşayan Romanlar tarih boyunca olduğu gibi bazı zamanlarda dışlanma ve aşağılanmaya maruz kalmışlardır. Fakat bu durum Osmanlı Devleti’nde sistematik ve devamlı bir hale gelmemiştir (Altınöz, 2007, s. 14).

Osmanlı Devleti’nde Romanlar, yarı özerk bir yaşam sürmüşlerdir. Yani iç işlerinde bağımsız fakat dış işlerinde Osmanlı Devleti’ne bağlı bir sancakları olduğu bilinmektedir. Bu sancak 300 ocaktan oluşmakta ve her ocak da beş kişiden oluşmaktaydı. Bu sancak ortalama 1500 kişiden oluşup Balkanlardaki ve İstanbul’daki Çingeneler buraya bağlanmıştır (Şener, 2006, s. 230-231). Ancak, 16. yüzyıl sonları ile 17. Yüzyıl başlarında başlayan ve 20. Yüzyıl başlarına doğru Osmanlı Devleti’nin yıkılması ile sonuçlanan kötü gidişat sebebi ile sonrası için Roman nüfusu adına defterlerdeki rakamlar çok güvenilir değildir. Osmanlı kayıtlarında Romanlara ait diğer dönemlere nazaran daha güvenilir veriler “Yükselme Dönemi”ndeki defterler olduğu söylenmektedir.

17. ve 18. yüzyıl Avrupa’sında Romanlara yönelik birçok dışlayıcı ve cezalandırıcı kanunlar çıkarılmıştır. Hatta Hitler döneminde soykırıma bile maruz kalmışlardır. Bütün bu olayların temelini ırkçı düşünceler ve yaklaşımlar oluşturmuştur. Fakat Avrupa kaynaklarında bütün bunlara rastlamak pek mümkün olmamaktadır. Yine sadece ırklarından dolayı yaşadıkları bu durumlar diğer toplum ve ırklar tarafında da önemsenmemiş hatta üstü örtülmeye çalışılmıştır. Ancak Osmanlı Devleti içinde yaşayan Romanlar için bu durum daha farklı ve olumlu olmuştur. Hem orduda hem de yaşadıkları bölgede birer konum hatta pay verilerek diğer ırk ve toplumlar ile eşit bir şekilde yaşamaları sağlanmıştır. Aynı zamanda da topluma kazandırmak için çalışmalar yapılmıştır.

Romanlar açısından dönemin Avrupa’sı ve Osmanlı Devleti kıyaslandığında açıkça belli olan bir rahat yaşama durumu söz konusudur. Osmanlı Devleti’nin hukuki düzenlemeler yapması, yönetim de kısmen de olsa söz sahibi olmaları ve gelenek-görenek ve yaşam tarzlarına belli bir noktaya kadar saygı duyulması bu durumun örnekleridir.

Osmanlı Devleti içinde var olan Göçebe Romanların yerleşik hayata geçmeleri için birçok hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler sonucunda bazı değişimler yaşansa da

yaşam biçimleri ve gelenek-göreneklerini bağlı kalmışlardır. Günümüzde de çoğu Roman grubu bu özelliklerini devam ettirmektedirler.

Osmanlı topraklarında yaşayan Romanların yasalar yoluyla da haklarının korunması ve devlet içinde kısmen de olsa söz sahibi olmasından dolayı genel itibariyle sadık bir millet olmuşlardır. Devlet tarafından çıkarılan çeşitli fermanlar ile devlete olan bağlılıklarının arttığını ve devlet güvencesi altında yaşamaktan memnun oldukları söylenebilmektedir. Bazı kaynaklarda aksi söylene de devlet içinde ihanet veya isyana kalkışmamışlardır. Ayrıca, Bugün Balkanlar'daki Roman nüfusunun fazla olması Osmanlı Devleti'nin uyguladıkları politikaların bir sonucudur (Dingeç, 2009, s. 44).

Türkiye'deki Romanlara gelindiğinde ise; Türkiye'deki Romanların kökeni, Bizans döneminden beri yaşamış olan ve büyücülük ve falcılık ile ilgilenen bir Roman grubuna dayanmaktadır. Bu grubun ismi Atsinganoi yada Athinganoi olduğu bilinmektedir. Türkiye'deki bazı Romanların falcılık ve büyücülük mesleği ile geçim sağladıkları bilinmektedir. Bu durum Atsinganoi yada Athinganoi grubuna ait oldukları yargısını destekler niteliktedir.

Türkiye kaynaklarında, Türkiye'de yaşayan Romanların tarihi hakkında hiçbir bilgi vermemektedir (Kyuchukov, 2007, s. 75). 2007 yılında bir eserde; "Romani dili hakkında birkaç makale dışında Türkiye'de Romanlar hakkında tamamlanmış hiç bir bilimsel çalışma bulunamadığı" (Kyuchukov, 2007, s. 75) açık bir şekilde belirtilmiştir.

20. yüzyılın başlarında Türk halkı ile Türkiye Cumhuriyeti toprakları içerisine kalan Yunan ve Bulgar halkları arasında bir mübadele yaşanmıştır. Yaşanan bu mübadeleler sırasında Romanlar, atalarına "daha güvenli bir mekân" sunan Türkiye Cumhuriyeti'nin vatandaşları olduklarını ve devlete olan sadakatlerini sıkça dile getirmektedirler (Marsh, et al., 2008, s. 53). Osmanlı Devleti'nin uyguladıkları politikaların bir sonucu olarak böyle bir düşünceye sahip olduklarını söylemek yanlış olmaz. Tarihlerine bakıldığında hoşgörülü ve adaletli bir anlayışla yönetildikleri görülmekteydi.

Yaşanan mübadele sırasında değişik sebepler ile Türkiye'ye gelmişlerdir. 1923 yılında yapılan Lozan Barış Antlaşması'nın yapılması ile Romanların Türkiye'ye göç etmesi için fırsat da yaratılmıştır. Bu fırsat sayesinde, 500.000 ve üzerinde bir göçmen sayısının Türkiye'ye girdiği bilinmektedir. Bu sayının büyük çoğunluğunu Romanlardan oluşmaktaydı. Türkiye'de kendilerini "Roman" olarak nitelendirenler Romanlar, Avrupa'dan Türkiye'ye göç etmiş olan Romanlardır (Özkan A. R., Türkiye Çingeneleri, 2000, s. 22). Özellikle, Ege, Marmara ve Trakya bölgelerinde yaşayan Romanların çoğu kendilerini göçmen olarak da nitelendirmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sebepleri arasında ırkçılık sayılabilir. Çünkü bu savaş öncesinde tüm dünyayı etkisi altına alan bir ırkçılık atmosferi vardır. Bu atmosfer içinde Romanlar da kendi payına düşeni almışlardır. Avrupa'da başlayan "Çingene düşmanlığı" hissini tez zamanda Türkiye'de hissetmiştir. Bunun en önemli örneği, 1934 yılında çıkarılan 2510 sayılı İskân Yasası'dır. Bu yasanın 4. maddesine göre; Türkiye'ye muhacir olarak alınamayacak olanlar arasında "Türk kültürüne bağlı olmayanlar, anarşistler, casuslar, memleket dışına çıkarılmış olanlar ve göçebe Çingeneler" sayılmaktadır (2510 Sayılı

İskan Kanunu, 1934). Romanlar, 1934 tarihli İskân Kanunu 4.maddesinde “anarşist ve casuslar” ile aynı kefeye konulmuştur. Bunun sonucu olarak da Türkiye’ye giriş-çıkışları sınırlandırılmış ve vatandaş olma hakları da ellerinden alınmıştır. O dönem de mevcut yasa ile alakalı meclise öneri ve talepler iletilmiş fakat dönemin başbakanı Süleyman Demirel tarafından reddedilmiştir. 2002 yılında aynı maddenin değişmesi ile alakalı tekrardan bir talep oluşmuştur. Fakat yine bütün çabalara rağmen başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Danıştay’a yapılan itirazlar ve başvurular neticesinde var olan İskan Yasası ile ilgili olumlu değişimler yaşanmaktadır. Yapılan yeni düzenlemeler Romanlar açısından vatandaşlık olma yolları da açılmıştır. Yapılan düzenlemelere bir örnek, 2006 yılında İskan Kanunu’da var olan "Göçebe Çingeneler Türkiye’ye muhacir alınmaz" ibaresi Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi’ne aykırı olması gerekçesi ile kaldırılmıştır (Akgül, 2006). 5543 numaralı yeni İskân Kanunu’nun kabulü ile “anarşist ve casuslar” ile aynı kefede olmasına olanak veren söz konusu kanundan kaldırılmıştır. Fakat, Yabancıların Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun’un 21. maddesinde yer alan “Tabiiyetsiz veya yabancı devlet tebaası olan Çingenelerin ve Türk kültürüne bağlı olmayan yabancı göçebelerin sınır dışı edilmelerine İçişleri Bakanlığı salahiyetlidir.” hükmü hala varlığını korumaktadır (Marsh, et al., 2008).

Bunların yanı sıra, Türkiye’de yaşanan son dönemlerdeki gelişmeler Romanlar ile alakalı olumsuz görüş ve önyargılarının kırılmasında etkili olmuştur. TDK ve MEB sözlük ve ansiklopedilerinde yer alan Romanlar ile alakalı tanımlamalar, dönemin hükümeti tarafından yapılan “Roman Açılımı” ve kurulan güçlü Roman dernekleri ve örgütleri bu olumlu değişimlerin yaşanmasında oldukça önemli roller oynamaktadırlar. Yaşanan bu değişimler Türkiye’de var olan Roman toplumunun görmezden gelindiğini, ayrımcılığa uğradığını ve yetkili mercilerin Romanların sorunlarıyla ilgilenmediği yönündeki görüşleri ve tezleri çürütmektedir. Şuan bile Avrupa’da Romanları sınır dışı etmek için çeşitli bahaneler üreten devletler olmasına rağmen Türkiye bu konuda tüm dünyaya örnek teşkil edecek niteliktedir.

Türkiye’deki Romanların net sayısı halan bilinmemektedir. Tabii ki bu durum yalnızca Türkiye’ye özgü değildir. Bazı romanların hala göçebe yaşaması, birçok ülkede kimliksiz olarak yaşamaları, yeni doğan çocukları kayıt ettirmeme gibi sebeplerden ötürü neredeyse dünyadaki bütün ülkelerde Roman nüfusu kesin olarak bilinmemektedir.

Türkiye’de yapılan nüfus sayımında Romanlara ait farklı bir kayıt açılmamasından ötürü net bir şekilde bilinmemektedir. Ancak bu konuyu kendine görev edinmiş kurum veya örgütlerin sundukları veriler ile bir tahmin yapılmaktadır.

2010 yılında Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan bir bildiriye göre, Türkiye’de beş yüz bin Roman yaşadığı bilinmektedir. Ancak bu rakamların gerçeği yansıtmıyıp yansıtmadığı konusunda net bir kaniya varılamamaktadır. Bu rakam, yerleşik yaşayan ve asimile olmamış Romanları içermektedir. Ayrıca bu rakama ek olarak, Türkiye’de tahmini olarak otuz bin civarında tam göçer Roman ile yüz bin civarında senenin belirli aylarında(özellikle yaz aylarında sezonluk işçi olarak) göçen yarı göçer Roman bulunduğu tahmin edilmektedir (Özkan A. R., Türkiye Çingeneleri, 2000). Tabii ki bu

rakamlara daha çok ilave yapılabilmektedir. Kabul edilen sayının birkaç katı kadar Türkiye’de Roman yaşadığı bilinmekte fakat kayıtlarda yerini almamaktadır.

Türkiye’deki Romanların sayısı hakkında çeşitli iddialar yer almaktadır. Bunlardan bazıları; Romanların ileri gelenleri Romanların nüfusunun iki milyondan fazla olduğunu, Uluslararası Roman Komitesi Türkiye temsilcisi Ali Çelikkalek, 5–10 milyon arasında (Arayıcı, 2008, s. 236), Özkan’ın (2000) “Türkiye Çingeneleri” adlı eserinde Roman nüfusunun dört yüz elli bin, Prof. Dr. Ali Arayıcı’nın yaptığı araştırmaya yaklaşık olarak 550.000–700.000 (Arayıcı, 2008, s. 238), gibi Roman nüfusu hakkında bir çok göre iddia ileri sürmektedir.

Romanlar, tarih boyunca birçok coğrafyada olduğu gibi Türkiye’de de bulundukları toplumlardan farklı ve aykırı bir yaşam sürmektedirler. Diğer toplumların yaşamayı kabul etmeyeceği alanları kendilerine yaşam alanı yapmaktadırlar. Bazı yerleşim yerlerinde diğer toplumlar ile birlikte yaşamlarına rağmen yaşam standardı ve kalitesi açısından oldukça büyük bir uçurum bulunmaktadır. Daha çok sağlıksız yaşam koşulları içinde, bakımsız yada harabe sayılabilecek alanlarda yaşamlarını sürdürmektedirler. Hacı Hüseyin, Hacı Melek, Sulukule İstanbul il sınırları içindeki en dikkat çeken yaşam alanlarına örnek olarak verilebilir.

Türkiye topraklarında, iyi bir eğitim almış olan ve belirli bir mevki kazanmış birçok Romanın kimliğini sakladığına inanılmaktadır (Kyuchukov, 2007, s. 79)(Kyuchukov, 2007:79). Bu durumun sebebi yıllardır süregelen önyargılardan kaynaklı olabileceği düşünülmektedir. Ancak bazıları da bu durumun tam tersi olarak Roman kimliklerini açıkça belirtmektedirler. Ayrıca bu ünlü kişiler siyaset, bilim, bürokrasi, ticaret ve sanat alanlarında kendilerini ispatlamış, tanınmış ve toplum tarafından da sevilmektedirler.

Romanların yaşayış biçimleri ile kültürleri Türk Edebiyatında oldukça önemli bir kısmı etkilemiş ve ilham vermiştir. Ahmed Mithat Efendi’nin(2017) “Letaif-i Rivayat” adlı romanı, Osman Cemal Kaygılı’nın (2019), “Çingeneler” isimli orijinal romanı, Melih Cevdet Anday’ın (Anday, 2011)(2002), “Raziye” isimli romanı, Metin Kaçan’ın (Kaçan, 2012) “Kolera Sokağı” adı verilen mekânda geçen “Ağır Roman” isimli eseri Türk Edebiyatında Romanları anlatan oldukça önemli yere sahip eserlerdir.

Günümüzde oldukça dağınık halde yaşayan bir topluluktur. Ülkemizde her ilde her şehirde ve neredeyse her ilçede bir “mahalle olarak” bulunmaktadır. Burada “mahalle olarak” kısmını açıklamada yarar vardır. Başka gruplar arasında yaşayanlardan farklı olarak neredeyse her ilçede bir Roman mahallesi vardır. Bu mahallelere başka etnik grubun yaşamasını kabul etmezler. Kendi gelenek, görenek ve yasalarının bulunduğu küçük alt kültürün örneğidir.

Romanlar, var oldukları dönemden bu yana kendilerine ait ne vatanları nede toprakları olmamıştır. Fakat, bulundukları ve yaşadıkları her toplum ve toprak da kendi gelenek ve göreneklerine sahip çıkmışlar, mesleki, sanatsal ve kültürel varlıklarını korumuşlar, her türlü baskı sindirme ve zulme karşı yaşayış biçimlerini günümüze kadar devam ettirmişlerdir (Arayıcı, 2008, s. 26) Hatta dünya üzerinde diğer ırklarla karşılaştırıldığında en az asimile olan ırk olduğunu söylemek mümkündür. Öte yandan, Romanların birçoğu

halen sağlıksız ve pis alanlar içinde yaşamaktadır. Bu durum beraberinde birçok suç türünün öğrenildiği ve bu suç öğelerinin normal bir olgu olarak kabul edilmektedir. Özellikle, suç oranlarının yüksek olduğu bölgelerde yaşayan Romanlar ister istemez suçlu olarak damgalanmaktadır. Hızla gelişen kentleşme ile yapı/konut açısından düzensizlikleri beraberinde getirecektir. Düzensizliklerin önüne geçilmediği ve proje/çözüm üretilmediği takdirde toplum olarak tehlikeli durumları da beraberinde getirecektir. Bu sebeple Romanların topluma kazandırılması için bir an önce çalışmalar başlamalıdır.

1.3.Romanların Toplumsal Yapısı

Kitle iletişim araçları ve özelliklede sosyal medyanın yaygınlaşması ile Romanlar ile alakalı olumsuz veya kötü haberleri artık hem Dünya hem de Türkiye'deki insanlar aynı anda ulaşabilmektedirler. Dolayısıyla, zaten varolan önyargılar daha da artmaktadır. Sonucunda da toplum tarafından daha fazla dışlanmaya maruz kalmaktadır.

Romanlar ile diğer insanların yaşam çizgileri ve standartları arasındaki fark, farklı olanakların yaşanmasından ileri gelmektedir (Aksu, 2006, s. 105). Maddi yetersizlik sebebi ile günöbirlik işler ile günü kurtarmak en büyük gayelerinden biri olmuştur.

Romanları doğru bir şekilde analiz etmek ve anlamak için kendilerine has olan yaşam felsefelerini de bilmek ve anlamak gerekmektedir. Dünya üzerinde var olan bütün Romanlar neredeyse hepsi aynı hayat felsefesini taşımaktadırlar. Bağımsız olma, gelecek kaygılarından uzak durma ve günü birlik yaşama arzuları onların bu felsefelerinden gelmektedir. Dolayısıyla, bu yaşam felsefeleri toplumsal yaşamlarında hayli önemli bir yere sahip olmaktadır.

1.3.1.Romanlarda Aile ve Yaşam Biçimi

Romanlarda aile bütün sistemi içinde bulunduran ve gücü temsil eden çok önemli bir kurumdur. Aile ilişkileri oldukça önemli bir konudur. Aile yapısında kadın, erkek ve çocuğun rolleri birbirinden farklıdır. Bu rol dağılımları aynı zamanda birbiri ile senkronize ve tamamlayıcıdır. Roller arasında bir domino taşı etkisi bulunmaktadır. Ancak aile içinde kadının yeri oldukça önemli ve diğer üyelere nazaran daha bağımsız olmasının yanında ailenin günlük ihtiyaçlarını da kadın üstlenmektedir (Leigois, 2008, s. 57-58). Erkek çocuklar genellikle aileyi koruma görevi verilmektedir. Örneğin; çalışan anne veya kız kardeşinin yanında bir çeşit bekçilik yapmaktadırlar. Özellikle kız çocukları tek başlarına çalışmamaktadırlar. Kültürde kız çocuklarının korunması oldukça önemli bir konu olduğu için erkek kardeş dışında da bu konuda her aile bireyi ve akraba sorumluluk sahibidir. Yazılı olmayan ama herkesin uyduğu önemli bir kural olarak hala uygulanmaktadır.

Ailenin temel taşı görevini gören kadınlar, ataerkil aile yapısından olsa gerek pek de değerli görülmemektedirler. Başlık parası olgusundan ötürü para ile ailesinden alınmış bir

mülk veya mal olarak görülmektedir. Çoğu zaman da, bir erkek çocuk doğurana kadar bırakın “kadınlık makamını” “insanlık makamına” bile yükselememektedir.

Kadın hangi ırk veya toplumda olursa olsun her zaman psikolojik veya fiziksel şiddet ile karşı karşıya kalmaktadır. Roman kadınlarda bundan payını almaktadır. Aile yapıları içinde kadının hem evin sorumluluğu hem de ekonomik olarak sorumlulukları vardır. Erkeğin görevi sadece para kazanmak ve aileyi dışarıdan gelen tehditlere karşı korumak iken kadın hem erkeğin bu görevlerine de yardımcı olur hem de “kadınlık görevi” olarak adlandırılan diğer işleri de yapmaktadır. Bu durum aslında kadına iki kat daha fazla sorumluluk ve yük katmaktadır. Özellikle Türkiye’de Roman kadınlar bohçacılık, çiçekçilik, temizlikçilik gibi işlerde çalışarak ev ekonomilerine katkı sağlamaktadırlar.

Roman kadınlarının görevleri yaşayış biçimlerine göre değişmemektedir. Yani, yerleşik hayattaki yada göçebe yaşayan roman kadınlar benzer görevleri üstlenmektedirler. Fakat erkekler için bazı durumlarda aynı görevler söz konusu olmamaktadır. Göçebe Roman erkeğinin görevi; konaklanacak yeri seçme, barınma, göç tarihi, istikamet, yiyecek ve içecek gibi konular ile ilgilenmek olur iken, Yerleşik hayattaki Roman erkeğinin görevi ise; aileyi geçindirecek işlerde çalışmak ve eve para getirmektedir.

Gelenek ve tecrübenin koruyucusu olan yaşlılar, bütün Roman gruplarında çok saygın ve yüksek bir konuma sahiptir (Özkan R. , 2007, s. 34). Dolayısıyla, Yaşlı bireylere her zaman bakılır ve saygı duyulur. Aynı şekilde, öksüz veya yetim çocuklar ile her zaman ilgilenilir. İlgilenmeyenler bulundukları grup tarafından dışlanmaktadır. Yaşlı bir bireyi huzurevine koymak yada hastalandığı zaman hastanede yalnız bırakmak gibi durum söz konusu olmamaktadır. Hasta olan birey iyileşene kadar aile üyeleri veya akrabaları her zaman onunla ilgilenmek zorundadır. Aynı şekilde cenaze durumlarında da her zaman birbirlerinin en büyük destekçileridirler. Özetle, hastalık, sağlık, düğün ve ölüm gibi her türlü durumda her zaman birlik ve dayanışma içinde olurlar. Tersine bir durum olduğunda büyük utanç veren bir duruma düşmektedirler.

Tarih boyunca Romanlar, dışarıya karşı kapalı bir grup ve geleneklerine bağlı olarak kendini belli etmiştir. Belki de bundan dolayı geçen onca zamana rağmen en az asimile olan topluluk olarak hala kültürleri devam etmektedir (Özkan, 2000: 89). Fakat, bütün Roman grupları arasında bir birlik ve tutarlılıktan bahsedilmemektedir. Neredeyse bütün Roman grupları bir birinden farklıdır. Bu gruplar içerisinde her zaman bir rekabet varlığını korumaktadır. Bu durum aslında, Romanların başka ırklara karşı ilgisizliğini fakat kendi içlerinde bir rekabet söz konusudur. Hatta kendi grupları dışındaki Romanları dışlama ve kendi grubundakileri üstün görmektedirler. Bunun bir sonucu olarak, diğer gruplara “Çerge Çingenesi”, “göpar”, “Harmanlık Çingenesi”, Kara Mangolar” gibi isimlerle hor görücü ve aşağılayıcı isimler takmaktadırlar. (Duygulu, 2006).

Romanların bu kapalılık özelliklerinin bir diğer sonucu ise; Roman grupları farklı bir ırk ile evlilik yapmamaktadırlar. Türkiye’de farklı mezhepten iki bireyin evlenmesi hala çok büyük olaylar yaratması gibi Romanlarda da aynı durum söz konusudur. Bu kapalılık kendi içlerinde bile devam etmektedir. Öte yandan ise, Romanlarda erkekler farklı bir etnik gruptan biri ile evlenebilir iken kadınları için böyle bir durum söz konusu değildir.

Eğer bir kadın farklı bir etnik gruptan biri ile evlenirse, o kadın ailesi ve ait olduğu toplum tarafından gruptan atılır.

Romanlar genellikle akraba evliliği ve boşanma konusuna çok sıcak bakmazlar. Boşanma eylemi ve nikahsız sürdürülen evlilikler Romanlar için çok uzak ve kötü bir duruma gelmektedir. Bu sebeple boşanma oranlarını oldukça azdır. Genellikle tek eşlilik söz konusudur. Bu durumun sebebi maddi yetersizlik ve grup içi sosyal baskıdır. Ayrıca bu sebeplerden ötürü çok fazla sayıda çocuk sahibi de olmamaktadırlar. Akraba evliliğine sıcak bakmamalarının sebebi ise; doğacak çocukların sakat olma ihtimali ve olası bir boşanma durumunda ailelerinde bağlarının kopması söz konusu olacağındandır.

Evlilik müessesesi aileden aileye yada gruptan gruba farklılık göstermektedir. Bazı aileler çocuklarının evliliğinde uzun görüşmeler yaparak mantık evlilikleri yapar, bazıları ise mantık evliliğine karşı çıkarak “kız kaçırma ve kaçma” denilen olay ile evlilik gerçekleştirmektedir. Eğer, “kız kaçırma ve kaçma” olayı sonucunda evlilik olursa kısa zaman sonrasında ailelerden özür dilenerek onların gönlü alınır. Sonrasında yine hep birlikte yaşamaya devam edilir. Ayrıca, ailece beraber yaşamak çok önemli olduğunda “gelinler ve eşleri” hatta bazen “damatlar ve kızları” aynı evde yaşamaktadırlar. Bu durum tersi söz konusu olmamaktadır. Aynı bir evde yaşamak kültürlerinde yoktur.

Romanlar içlerinde yaşadıkları ülkelerin kültür ve yasalarına göre genellikle nikah kıymaktadırlar. Türkiye’de resmi nikah zorunlu olduğu için ve kadın adına kanunun getirdiği haklardan yararlanmak için nikah kıyılmaktadır. Ayrıca, resmi nikah gibi zorunlu olmayan dini nikahı da isteyen kıydırmaktadır. Ayrıca diğer ülkelerde uygulanan farklı nikah çeşitlerini de uyguladıkları görülmektedir.

Evlilik müessesesindeki diğer önemli bir husus ise, “başlık parası” konusudur. Başlık parası, kız babaları için oldukça hayati ve önemli bir konu olarak algılanmaktadır. Hatta çoğu zaman babanın onuru ve gururu ile doğru orantılı olduğu düşünülmektedir. Çoğu Roman grubu bu parayı hala ödemektedir. Özellikle Doğu ve Güneydoğu’da yaşayan Romanlar bu geleneği hala devam ettirmektedir. Geleneklerin devam etmesi aile ve kültür açısından önemli bir kriter olarak görülmektedir. Başlık parasının miktarı iki ailenin maddi durumu ve statüsüne göre değişmektedir. Hatta bu miktar daha çok kızın ailesine göre belirlenmektedir. Ancak, özel bir nokta var ki, akraba olma durumu yada evlenecek olan erkeğin yetim veya öksüz olma durumlarında başlık parası kız ailesi tarafından çoğu zaman istenmemektedir.

Başlık parası ile ilgili diğer bir nokta ise, bu para kız ailesi tarafından harcanmamaktadır. Kızın evliliğinin bitmesi yada eşini kaybetmesi gibi olumsuz durumlarda kız için bir hayat sigortası olarak görülmektedir. Bu durum aslında dini nikah sırasında damadın geline verdiği “mıhr” ile aynı görevi görmektedir. Çünkü, İslam Dininde “mıhr”ın alınmasının da sebebi aynıdır. Olumsuz bir durum söz konusu olduğunda kadının maddi olarak korunmasını sağlamaktadır.

Bazı bölgelerde ise evlilikle ilgili farklı bir adet devam etmektedir. Evlenen Roman erkeği, kız tarafına geçer ve o ailenin bir üyesi olur. Eğer çocuk sahibi olurlarsa bu çocuk, aynı babası gibi kızın ailesinin kabilesine geçer. Erkeğin kendi ailesi ile kan bağı dışında

bir bağı kalmamaktadır. Ayrıca, bu kez başlık parası alan kısım kız tarafı değil erkek tarafıdır. Evlenen Roman erkeğine kadın para veya eşya vermektedir. Bu ritüelleri anlatma ve uygulatma görevi kabileni en yaşlı kadının görevidir. Uygulanan bu gelenek de “anaerkillik” söz konusudur. Bir kadın açısından bu gelenek oldukça yararlı ve cazip gelmektedir. Ayrıca, tüm bunların yanı sıra, bu geleneğin uygulandığı gruplarda bir Roman için en büyük ceza kabilesinden atılmaktır (Türkdoğan, 1998).

Roman kültüründe, düğünlerin yeri oldukça önemlidir (Özkan A. R., Türkiye Çingeneleri, 2000). Yapılan araştırmalar ve gözlemler gösteriyor ki; Romanlarda düğünler üç gün üç gece sürmektedir. Büyük çoğunlukla Cuma günü sabahdan başlayıp, Pazar günü geceye kadar devam etmektedir. Romanlarda, düğünlerin ikinci gün kına gecesi yapılır. Bu gecede, kadınlara ve damada “henna” adı verilen kına yakılır, üçüncü gün ise, gelin düğün elbisesi giyer ve aynı günün akşamında gelin damadın evine götürülür (Kyuchukov, 2007, s. 78). Kendilerine has müzikleri, kıyafetleri ve dansları ile festival tadında canlı bir organizasyon olarak üç gün sürmektedir. Kız evinde başlayıp erkek evinde sona eren bu Roman düğünleri hemen hemen dünyanın ve ülkemizin her yerinde devam etmektedir. Bu düğünler sırasında oldukça farklı ve renkli görüntüler de ortaya çıkmaktadır.

Bu noktadan sonraki diğer husus ise; Romanların sosyal hayatı oldukça merak edilen bir konudur. Sosyal hayat kavramı içinde; yeme-içme, gezme, eğlenme, giyinme gibi birçok alanı barındırmaktadır. Konu Romanların sosyal yaşantısı olduğunda ise karşımıza pek parlak bir hayat çıkmamaktadır. Tarih boyunca çoğunlukla eski ve yıpranmış kıyafetler yada kendilerine haz kıyafetler ile karşımıza çıkmışlardır. Kendilerine yeni kıyafetler alanlar olsa da çoğunlukla eski ve kullanılmış olan başka birilerinin kıyafetlerini tercih etmişlerdir. Şuan ki dönem de bu durum büyük orada da değişmekle birlikte hala bu durumu devam ettiren birey yada gruplar varlığını korumaktırlar.

Romanlardaki en önemli konulardan biri yeme-içme konusudur. Bu konu Roman toplumlarında en önem verilen konulardan biri olduğu için iyi yemek yemek ve içki içmek onlar için oldukça önemlidir. Özellikle, düğün, bayram ve her türlü eğlencelerde alkol tüketmek oldukça önemli bir yere sahiptir. Neredeyse her akşam içki evlerine girdiğini söylenmektedir. İçki kalitesi ise fark etmemektedir. Maddi durumları hangi içkiyi almalarına müsait ise, o gün o içki alınmaktadır. Amaç, alkol tüketmek olduğu için kalitesi pek de önemli değildir.

Hatta bazı çalışmalara, çoğu Romanın bu durumunu olduğunu ve tedavi edilecek bir vaka olduğunu ileri sürmektedir (Özkan A. R., Türkiye Çingeneleri, 2000, s. 80). Ayrıca, alkolün yanı sıra “keyif veren madde” olarak adlandırılan uyuşturucu çeşitlerini (esrar, hap, eroin, bonzai) de kullanmaktadırlar. Bu uyuşturucu çeşitlerini özellikle genç nesil kullanmaktadırlar. Tabii ki bu yaş grubu ilköğretim seviyesine kadar inmiştir. Alkol ve uyuşturucuya kullanımı kadar fazla olduğu için suç oranları da hayli yüksek olmasına şaşırmamaktadır. Bu tarz maddeleri kullandıktan sonra bilincin yerinde olmaması sonucunda bireyler daha kolay bir şekilde suça bulaşıp yada suç işleyebilmektedir.

Romanlar nüfus yoğunluğu olarak; Marmara, Ege, Akdeniz, İç Anadolu, Karadeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi olarak sıralanmaktadır (Özkan A. R.,

Türkiye Çingeneleeri, 2000, s. 38). Yaşam biçimler, yaşadıkları yerleşim alanlarını da belirlemektedir. Genellikle kış aylarında belli bir bölgede sabit kalan Göçebe Romanlar ay aylarında ise ekonomik açıdan katkı sağlayacak işlerde çalışmak için farklı bölgelere göç etmektedirler. Göç ettiklerin alanlardaki yerleşim yerlerinin özellikleri ise, kolay bir biçimde taşınacak basit yapılı, hafif ve küçük barınaklardan oluşmaktadır (Martinez, 1992, s. 57-58). Meslekleri ise, hamallık, sezonluk tarım ve peyzaj işçisi, tamircilik ve müzisyenliktir (Fraser, 1992, s. 189).

Yerleşik hayattaki Romanlar ise, genel olarak “Roman Mahallesi” olarak adlandırılan mahallelerde yaşamaktadırlar. Bu mahallelerde genellikle akraba veya tanıdık olan bir gruplar yaşamaktadır. Ancak ekonomik nedenlerden ötürü başka etnik gruplar ile de aynı mahallelerde de yaşamaktadırlar (Karaman, 2007, s. 38). Fakat farklı etnik gruplar ile aynı yaşam alanını paylaşmalarına rağmen, yaşadıkları mahalle veya alan yine “Roman Mahallesi” olarak adlandırılır. Bu mahallelerin konumları gelen olarak sağlıklı ve güvensiz bölgelerden oluşmaktadır. Yerleşik hayatta yaşayanlar bu bölgelerde önemli bir sebep olmadıkça ömürlerini burada geçirmektedirler. Göçebe yaşayanların bir ise, mevsimlik tarım işçisi yada başka meslek alanlarında çalışmak için İlkbahar’dan Sonbahar’a kadar bu alanları terk etmek zorunda kalmaktadır (Arayıcı, 2008, s. 241).

Roman Mahallelerinde genellikle gecekondular denilen evlerden oluşmaktadır. Bu yapılarıdaki evlerde genellikle, birbirine yapışık biçimde, bazılarının da tuvaletler dışında ve ortak kullanım durumunda olduğu, çamurlu pis yollar ve kötü kokuların yayıldığı alanlarda yapılmıştır. Bu yapılar, herhangi bir plana göre değil daha çok plansız ve kanunsuzdur. Kanunsuz ve plansız olduğu için, bazı yapılar hala elektrik ve su bulunmamaktadır (Akkaya, 2011, s. 127). Başlangıçta az ve yavaş ilerleyen bu evler, şuanda büyük yerleşim yerlerine dönüşmüştür. Özellikle, İstanbul gibi şehirlerde hızlı kentsel dönüşüm bu yapıların en büyük düşmanı olmaya devam etmektedir. Dolayısıyla da, bu gecekonduların yok olması için farklı çalışmalar da yapılmaktadır.

Romanların yaşadığı evler ile ilgili değişik özellikler bulunmaktadır. Bunları örneklendirmek gerekirse; yatak odası ile oturma odasını beyaz bir çarşafın ayırdığı yani bu iki oda arasında bir duvar değil de beyaz bir çarşaf asılarak odalar arasındaki mahremiyet sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu beyaz çarşaf, hayali bir duvar görevi görmektedir. Ayrıca Romanlarda yeni evlenen çiftler aileler ile beraber yaşadığı için, evlenen yeni çiftler için teneke, tahta, beton gibi malzemelerle ayrılan yeni odalarda eklenmektedir. (Fonseca, 2002, s. 36). Bu durum hem kültürel bir zorunluluk hem de maddi yetersizlikten kaynaklanmaktadır.

Roman mahalleleri ile ilgili başka bir önemli konu ise; bu mahalleler ve evler genellikle şehir merkezine yakın yada kentsel dönüşüme uygun ve elverişli bölgelerde kurulmuştur. Bu sebeple, kentsel dönüşüm mimarlarının gözüne çarpan ilk bölgeler olmaktadır. Bu adam da ilk adım ise, devletten gelmiştir. Toplu Konut İdaresi (TOKİ) projeleri ile bu mahalleleri kentsel dönüşüme sokmaya başlamıştır. Ancak bu projeler sonucunda yapılan yapılar oldukça pahalı olduğu için Roman vatandaşlar tarafından satın alınamamıştır. Evsiz kalan Roman vatandaşlar ise başka yerlere taşınmayı bir çare olarak görmüşler fakat bu çareleri de birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Başka bölgelere taşınmak

zorunda kalan Romanlar, eğitim, sağlık ve istihdam gibi konulara erişim sağlamada oldukça fazla sorun ile karşılaşmışlardır (ERRC, 2012, s. 17-18)

Öte yandan Romanlar için bu mahallerde yaşamının diğer bir önemi ise güvenlik meselesidir. Toplu yaşadıkları bu alanlar farklı gruplar tarafından rahatsız edilmemektedirler. Yani herhangi bir suç işlediklerinde, yaşadıkları alana geri dönerek kendileri saklamakta ve korumaktadırlar (Özkan A. R., Türkiye Çingeneleri, 2000, s. 59). Kendi içlerinde geçimsiz olmalarına rağmen dışarıdan gelen herhangi bir tehdide karşı birlik olup bu tehdidi geri püskürtme gibi özelliklere de sahiptirler.

Kendi içlerinde dışarıya karşı kapalı bir tavır sergileyen Romanlar, içlerine farklı bir topluluk geldiğinde bu durumu bir tehdit unsuru olarak algılamaktadırlar (Tar, Kaygusuz, & Çelik, 2011). Bu yüzden, kendi içlerinde rekabet içinde olsalar da yada aralarında sorunlar yaşasalar da dışarıya karşı her zaman birlik ve beraberlik içinde görünmektedirler. Ayrıca, her şeye rağmen birlikte yaşamaya oldukça kararlı oldukları görülmektedir.

Romanlar ilgili diğer bir konu ise; müzikleridir. Roman müziği hemen herkesin bildiği hatta diğer etnik grupların bile neşelenmek için sık sık dinlediği bir müzik türü olarak hala yerini korumaktadır. Yaklaşık olarak 16. Yüzyıldan beri var olan bu müzik türü ilk olarak dönemin krallarını eğlendirmek için dans figürleri eşliğinde sunulmaktaydı. Bu müzik türü yavaş ritimlerle başlayıp sonrasında eğlencesinin en üst noktasına çıkarak kadar hızlı ezgi ve ritimler devam etmektedir. Romanların “yarın yokmuş gibi yaşama” felsefesine oldukça uygundur. Her günlerini son günü gibi sınırsız özgürlük ve eğlence içinde yaşamaya çalışan Romanlar, bu müzik türü sayesinde hayatı doyasıya yaşamaktadırlar.

Roman grupları birbirinden farklı olduğu için ortak bir müzik dilinden bahsetmek yanlış olur. Dolayısıyla, her bölgedeki Roman grupları yaşadıkları topraklar üzerindeki müzik geleneklerinden etkilenmiş ve farklı müzik geleneklerine sahip olabilmektedirler. (Sal, 2009, s. 72). Fakat, dünyanın hemen her yerindeki Romanlar, bir müzik aleti çalma veya ses sanatçısı olabilme kabiliyetleri oldukça fazladır. Bu özellik Romanlar hariç herhangi bir etnik grupta ne kadar net bir şekilde belli olmamaktadır. Dünyada Çingenelerin olarak bilinen ortak bir müzik dili yoktur. Ancak hemen hemen dünyadaki bütün Çingene guruplarında müzik aleti kullanma ve ses sanatçılığı yapma kabiliyetinin yüksek olduğu genel olarak kabul görmektedir.

Romanlar ile ilgili bu bölümdeki en son konu ise, milliyetçilik duyguları çok gelişmiş topluluklar olduğu için askerlik yapmak onlar için çok önemli bir vatan görevidir. Hatta, askerliğini yapmayan erkeklere pek de iyi gözle bakılmamaktadır. Müzisyenlik yapan Romanlar genellikle bando takımında görev yapmaktadırlar. Diğerleri ise, yetenek yada mesleklerine göre farklı branşlarda askerlikleri tamamlamaktadırlar.

1.3.2. Romanlarda Din

Romanlar dünya üzerinde birçok farklı bölgede yaşadıkları için yada göçebe bir yaşam şekilleri olduğu için çok farklı dinlere inanmaktadırlar. Özellikle göçebe yaşayanların çok

fazla din ile etkileşim içinde oldukları bilinmektedir. Aynı ülkede yaşayan Roman gruplarından bazıları kendilerini Ortodoks olarak tanımlarken bazıları da Katolik olarak tanımlayabilmektedir. Dünya tarihi içinde maruz kaldıkları zulümden kurtulmak adına zorunlu sebebler veya zorla din değiştirmek zorunda kalan gruplarda vardır. Bu sebeple Romanlar için tek bir din veya tanrının varlığından söz etmek imkansızdır. Ayrıca, dinleri yanı sıra inançsız olan Romanlarda varlığını korumaktadırlar. Romanların inanç yapısını da yaşadıkları topraklar ve ülkeler etkili olmuştur.

Romanların dini ile ilgili yapılan ilk çalışmalar, onların belli bir dini olmadığını ve yaşadıkları toplumların dinlerine inandıklarını inandıkları yada inanmış gibi yaptıklarını söylemekteydi (Berger, 2000, s. 13). Birlikte yaşadıkları toplumlar ve gruplar tarafından dışlanmak yada baskı görmemek adına, o bölgelerde inanılan dine mensupmuş gibi davranmaktadırlar. Bu çalışmaların inanırılılığı bazı bölge ve kafalarda hala geçerliliğini korumaktadır. Göçebe bir yaşam sürmeleri ve yazılı bir dillerinin olmaması sonucunda kendilerine ait olan kültürün sadece sözlü bir şekilde, destan veya hikaye sayılabilecek nitelikteki olguları beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla, dilleri, dinleri ve kültürleri ile alakalı yazılı bir kaynak bulunamamaktadır. Bu şekilde olduğu için de eski tarihlere ait net bilgilere sahip olunamamaktadır. Bir yazı diline sahip olmamaları ile alakalı bir başka rivayet ise; “çok eski tarihlerde tanrılar tarafından lanetlenen ve bu yüzden hiçbir zaman güç, devlet, saygı ve yazı sahibi olamayacaklarını ve bütün bunların sonsuza kadar bir denizde yok olup gittiğini” düşünmektedirler (Berger, 2000, s. 14).

Araştırmalar her ne kadar dinlerinin yaşadıkları topraklara göre farklılık gösterdiğini belirlese de Romanlar, belli bir noktaya kadar farklılık göstermektedir. Romanlar, çeşitliliği ve zenginliğiyle beraber kendi dilleri, kültürleri ve yaşam biçimlerine sahip bir halktır (Çelik & Şahin, 2012). Başka bir ifadeyle, Doğu ve Güneydoğu bölgesinde Kürtçe konuşup, Şafilik mezhebine mensup olanlar ile Batı bölgelerimizde genellikle Türkçe konuşup, Hanefilik mezhebine mensup olan Romanlar aynı zamanda ortak noktalarını da (dil, din, kültür..) korumaktadır.

Türkiye’de Romanların İslam ve Hristiyanlık olmak üzere iki farklı dine inandıklarını, göçebelerin büyük çoğunluğunun Müslüman, yerleşik hayatta yaşayanların ise büyük bir çoğunluğunun Hristiyan olduğu bilinmektedir (Kyuchukov, 2007, s. 76). Van ve çevresinde yaşayan Romanların Müslüman, Tokat ve çevresinde yaşayanların ise Hristiyan dinine mensup oldukları söylemektedir (Kyuchukov, 2007, s. 76). Türkiye’de dini ve siyasi birçok mezhep olduğu için Müslüman Romanlar da doğal olarak farklı mezhep kollarına inanmaktadırlar. Dolayısıyla, keskin mezhep ayrılıkları Roman grupları arasında da varlığını korumaktadır. Ayrıca, Türkiye’de 2011 yılında Ege bölgesinde yapılan bir araştırmaya göre; bu bölgede yaşayan Romanların, %98,2’sinin dini İslam olarak belirlenmiştir (Yağıldere, 2011).

Türkiye’de Müslüman olan Romanlar en genel ifade ile “Bektaşî-Alevî ve Sünnî” olarak iki farklı mezhep grubuna mensuptur. Göçebe olanlar genellikle Bektaşî-Alevî, yerleşik hayattakiler ise genellikle Sünnî olarak bilinmektedirler (Kolukırık, 2009, s. 15). Özellikle, Bektaşî-Alevî mezhebine mensup olan Romanlar, her yıl Nevşehir ilinde

düzenlenen “Uluslararası Hacıbektaş Veli Anma törenleri ve Kültür Sanat Etkinlikleri” ne katılmaktadırlar.

Son olarak, Romanlarda her şeyi birbirine bağlayan güçlü kan bağları vardır. bu bağlar sayesinde, dinleri, dilleri ve kültürleri yüzyıllardır değişmemiştir. Hatta bu durum ile ilgili bir bilgiye göre; Hristiyanlarla birlikte Paskalya'yı, Müslümanlarla birlikte kurban bayramını ve Yahudilerle birlikte Fısıh bayramını birlikte kutlanmaktadır(Marushiakova & Popov, 2006, s. 55).

1.3.3.Romanlarda Dil, Örf, Adet ve Ritüeller

Romanların bin yıllık varoluşları; sırlara, gizlenmeye, saklanmaya, kandırmaya, gelenekleri ve arzuları gizli tutmaya, geçmişi gömmeye yalan söylemeye bağlı olmuştur (Fonseca, 2002, s. 25). Romanlar farkı etnik grup ve topluluklara karşı doğru bilgi vermeye pek yanaşmamaktadırlar. Bunun yerine karşı tarafın duymak istediği bilgileri vermektedirler. Araştırma süreçleri bu açıdan çok zorlu geçmektedir. Romanların güvenini kazanmış kişiler veya okumuş-statü sahibi Roman asıllı araştırmacılar yardımı ile net ve doğru bilgilere ulaşılmaktadır.

Romanların dilinin adı “Romani” dir. Bu dil yaklaşık olarak 60 farklı lehçede konuşulmaktadır (Kyuchukov, 2007, s. 78). Tarih boyunca göçebe bir yaşam sürmeleri bu farklılığın en önemli sebebidir. Göç ederken kullanılan farklı rotalar ve etkileşim içinde kaldıkları toplumlar dilin şeklini değiştirmiştir. Romani dili; içinde Farsça, Yunanca, Türkçe, Ermenice gibi birçok dilden sözcük içermektedir. Fakat yapılan bir araştırmaya göre; iki ana lehçesi olduğunu söylemektedir. Buna göre; Erlija lehçesi; Türkçe ve Arapça'dan bazı kelimelerden Laho lehçesi de; Yunanca'dan alınan kelimelerden etkilenmiştir (Kyuchukov, 2007, s. 78). Romanlar, bu sebeple aynı dili konuşsalar bile bazı durumlarda birbirlerini anlamamakta ve iletişim anlamında kopukluk yaşanmaktadır.

Ritüel, bir toplumda var olan bazı olgu veya olayların aynı din gibi kalıplaşmış ve uyulması gereken yazılı olmayan kurallar bütünü olarak tanımlanabilir. Bir durum ritüel olmasından bahsedebilmek için, o durumun toplumun yoğun duygularını hissetmesi gerekmektedir. İçinde yoğun bir şekilde örf, adet ve gelenek taşımaktadır. Bu şekilde bir karışımın ürünü olduğu içinde toplumdaki her bireyin uyması ve saygı duyması beklenmektedir. Ritüeller kurumlaşan bir olgu olduğu için ritüel eyleme uyulması beklenir (Turner, 2008). Bayramlarda veya cenazelerde yapılan bazı uygulamalar yada baharın gelişini için yapılan kutlamalar bu ritüellere örnektir.

Roman toplumunda da bu ritüellerin yeri oldukça önemlidir. Her iki kadim dinde de (Müslümanlık ve Hristiyanlık) 6 mayıs tarihi kutsal bir gün olarak kabul edilmekte ve Hristiyanlar için “George günü”, Müslüman Romanlar için de “Hıdrellez günü” olarak kutlanmaktadır (Kyuchukov, 2007, s. 77). Romanlar içinde bu tarih oldukça önemlidir ve kültürleri büyük bir yere sahiptir. 6 Mayıs gününü Kakkava festivali olarak kutlanmaktadır. Festivalin kutlanış şekli Türklerdeki “Hıdrellez” ile çok benzemektedir. Osmanlı Devleti döneminde yaşayan Romanların çeribaşılarının vergileri rahatça toplayabilmek için düzenlendiği bu gününün sonradan bir gelenek haline gelmiştir

(Altınöz, 2007, s. 20-21). Roman grupları birbirinden farklı olduğu için bu gününde kutlayışlarında birkaç farklılık bulunmaktadır. Ancak genel hatları itibariyle çok benzerdir.

Mayıs ayının belli bir gününde kutlanan bu festival, akşam vakti başlayıp sabah gün ağarana kadar bu kutlamalar devam eder. Bu belli günde Romanlar toplanarak ateş yakarlar ve bu ateş üzerinden dilek tutarak atlarlar. Yapılan bu kutlamalar gelen bahar ile birlikte bolluk, bereket, sağlık getireceğini ve kötü ve uğursuz sayılan her şeyi götüreceğine inanılmaktadır. Talih ve kismet açtırmak için çeşitli yollar denemektedir (Günay, 1995)

Başka bir ritüelleri ise; yeni doğmuş çocuğa ile olarak sağ göğüsten süt verilmektedir. Bunun sebebi ise hem çocuğa iyi bir hayat getireceğine inanılması hem de sağ tarafın şanslı olduğunu düşünmeleridir. Ayrıca, çocuk yetiştirmede daha birçok ritüelleri vardır. Bu ritüeller de neredeyse çocuk ergenlik çağına girene kadar devam etmektedir (Özkan A. R., Türkiye Çingeneleri, 2000).

Diğer bir başka konu ışığında gerçekleştirilen ritüelin nedeni ise ölümden sonraki yaşamdır. Bazı Roman grupları, biri öldüğü zaman günahları için altı hafta boyunca Cehennemde yaşacağı inancını taşımaktadırlar. Bu süre boyunca ölen kişilerin yakınları derin üzüntü duyarlar. Bu sebeple, ölen kişiye yardım etmek için değişik ritüeller uygulamaktadırlar. Örneğin; Avrupa’da bu süre boyunca dua ayini düzenlemektedirler. Türkiye’de ise mevlit veya dua grupları oluştururlar. Bu şekilde ölen kişinin ruhuna yardım ettiklerini düşünürler. Bu ritüel aslında hem kendileri hem de ölen yakınları için cenaze sonrasında iyi bir sabır eylemidir. Bütün bunların yanı sıra, eskilerdeki bazı Roman grupları, ölünün mezarına sahip olduğu özel ve değerli eşyaları gömülürdü.

Cenazeler ile ilgili diğer bir konu ise defin işlemleridir. Yerleşik hayatta yaşayan Romanlar genellikle o toplumdaki kültüre göre bu işlemi yapmaktadır. Ancak göçebe yaşayan gruplar için durum biraz farklıdır. Göçebe Romanlarda belli bir mezarlık yoktur. O an nerede konaklıyorlar ise ölü oraya gömülür ve sonrasında yer değiştirdiklerinde mezar orada kalır ve bir daha uğranmaz.

Bazı Roman grupları (Türkiye ve Avrupa’da bazı bölgelerde yaşayanlar), yeni doğan çocuklara belli bir yaşa kadar “muska” takarlar. Ayrıca bu çocukları öpmek yada dokunmak da yasaktır. Bu ritüellerin sebebi bilinmemektedir ancak çocuğu korumak için ortaya çıkan bir durum olduğu düşünülmektedir.

Çocuğun ne kadar çok emzirirse o kadar uzun yıllar yaşayacağını düşünmesi bu yüzden dört-beş yada daha uzun süre süttten kesilmemesi, çocuğun kesilen saçının yada düşen ilk süt dışın kötü kişilerin eline geçmemesi için saklanması gibi değişik ritüel yada kültürleri hala devam etmektedir.

Ayrıca, yeni doğum yapan ve adet dönemlerindeki kadınlar pis ve yaklaşılmaması gerek kişiler olarak algılanmaktadır(Sal, 2009). Bu dönemlerdeki kadınların kendilerine uğursuzluk getireceğine inanırlar.

Romanlar ile Türk toplumunun ortak batıl inançları bulunmaktadır. Bu durumun sebebi tarih boyunca Romanların göçebe yaşamaları ve Türklerin belli bir döneme kadar göçebe

yaşamalarıdır. Göçebe yaşam tarzı sayesinde birçok topluluklar birbirinden etkilenmiştir. Romanlar ile Türklerin birbirinden mi etkilendiği? veya bu iki grubun farklı bir gruptan etkilenmeleri sonucunda mı kaynaklı olarak benzer batıl inançlara sahip olmaları konusu hala gizemini korumaktadır.

Romanlar, etkileşim içinde bulundukları toplumların kendilerine emanetçisi verdikleri bazı gelenek-görenek ve adetleri, sonrasında sahipleri olmuşlardır (Fraser, 1992, s. 204). Bu durumun sebebi ise, emanet olarak veren toplumların kültürlerini kaybetmesi, Romanların ise kapalı ve zor asimile olan bir grup olmasından kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Romanlar tarafından ortak olarak sergilenen davranışlar, yerleşik kültüre adapte olan Roman gruplarını birlikte yaşadıkları toplumlara benzemeye başlamaktadır. Göçebe yaşayan Romanlar ile karşılaştırıldığında asimile oldukları bile söylenebilir.

1.3.4. Romanlarda Eğitim

Roman toplumunda değişik sebeplerden ötürü eğitim düzeyinin pek iç açıcı bir noktada olmadığı görülmektedir. Yapılan çalışmalar Roman çocukların okula devamsızlıklarının fazla olduğunu göstermektedir. Ayrıca, okulu bırakma oranının etnik gruplar arasında en fazla Roman çocuklarında olduğu belirlenmiştir. Bu duruma birden çok sebep sıralanmaktadır. En yaygın sebepler ise; maddi yetersizlik, toplumsal dışlanma, erken evliliklerdir. mümkündür. Roman çocukları, maddi yetersizlikten ötürü daha ilkokulu döneminde okuldan kaçarak veya okul sonrasında mendil satma gibi işler yaparak okuldan soğumaktadırlar ve sonrasında okulu bırakmaktadırlar. Çalışmak zorunda olmayan çocuklar ise, ya arkadaşları tarafından yada okul eğitimcileri tarafından maruz kaldıkları dışlanmalar sonucunda eğitimden uzaklaşmaktadırlar.

Hayatta kalmak için öncelik olarak karın doyurma ve barınma ihtiyacını gerektirmektedir. Romanların ekonomik yönden, bu iki ihtiyacı zorlukla karşılamaktadır. Dolayısıyla, eğitim ihtiyacı için gerekli olan maddi kaynak ayrılmamaktadır. Öncelikli amaçları yaşamlarını sürdürmek olan bu topluluklar için eğitim ve öğretim durumu ikinci plana düşmektedir (Arayıcı, 2008, s. 179).

Aile ve çevrenin eğitim seviyesi ve eğitime bakış açısı, sosyo-kültürel ve ekonomik çevrenin durumu ve okul içindeki iletişim durumu gibi nedenler Romanlardaki eğitim seviyesini etkilemektedir. Ailelerin çocukların okuluna gereken ilgiyi göstermemeleri ve Roman Çocuklarının Roman olmayan çocuklarla farklılıkları okul ortamında daha da belirginleştiği için önyargılarda bununla birlikte artmaktadır (Kolukırık, 2009, s. 29)

Diğer bir neden ise erken evliliklerdir. Bu evlilikler özellikle okuldan uzaklaşan kız çocuklarının sayısı üzerinde etkilidir. Çocuk yaşta evlenen kız çocukları hem bir evin sorumluluğunu hem de okulun sorumluluğunu aynı anda alamamaktadır. Bu sebeple okul hayatları bu evlilik ile son bulmaktadır. Fakat, erken evlilikler eğitimden kopmada bir sebep ama en asli sebep maddi yetersizliklerdir (Akkan, Deniz, & Mehmet, Sosyal Dışlamanın Roman Halleri, 2011). Bütün bunlardan ötürü Romanlarda, lise veya

üniversite okuyan kişi sayısı çok çok azdır. Dolayısıyla, statü sahibi olunabilecek veya orta-üst düzey mevkilerde çalışan Romanların sayısı da çok azdır.

Eğitim düzeyinin düşüklüğü, ileriki yaşlarında sürekli bir iş bulamama veya istihdam sorunu ile karşılaşılmasına yol açmasının yanı sıra hayatın birçok farklı alanında (yönetim, siyasi gibi) dışarıda kalmalarına yol açmaktadır (Kolukırmık, 2009, s. 38).

Dünyadaki Romanlar ile Türkiye’deki Romanlar arasında benzer bir tablo karşımıza çıkmaktadır. Okulu bırakma, okula devamsızlığın sıkça görülmesi, okuma-yazmayı öğrenmeme ve arkadaşlarına nazaran okul hayatında daha başarısız bir tablo çizmektedirler.

1.3.5.Romanlarda Meslek

Dünya üzerinde farklı bölgelerdeki Romanlar farklı meslekleri yapabilmektedirler. Her Roman “aynı mesleği yapıyor ve yapacak” gibi bir kanı kesinlikle doğru ve geçerli değildir. Her grubun kendilerine has meslekleri bulunmaktadır. Roman meslekleri; aktörlük, ayı oynatıcılığı, müzisyenlik, sepetçilik, demircilik, bakırcılık, kalaycılık, dişçilik, bohçacılık, çiçekçilik, dilencilik, kâğıt, geri dönüşüm sektörü, kendi işinde çalışanlar, sezonluk işçilik...şeklinde uzayıp gidebilmektedir. Toplumdaki diğer etnik grupların ve toplumların yapmaya tenezzül etmedikleri işleri hala yapmaktadırlar. Bunun sebebi ise maddi yetersizlikleri ve eğitim ile aralarında olumsuz ilişkiden ötürü başka çarelerinin olmamasıdır (Karaman, 2007, s. 38).

Yaşadığımız toplum içersinde düşük gelir getiren, ağır, pis ve sağlıksız işler genellikle Romanlar tarafından yapılmaktadır. Bazı meslek grupları ağır iş gücü ve emek gerektiren işler olmasına rağmen maddi olarak yeterli ve adaletli karşılığı sağlayamamaktadır. Geri dönüşüm sektörü bu meslek grubuna örnektir.

Yapılan bir çalışmada, Hindistan’dan başlayan ilk Roman göçünde, muhasebeciler, işçiler, yazmanlar, köylüler, paralı askerler, saray muhafızları, tüccarlar ile çalgıcılar şeklinde bir mesleki göç yaşanmıştır (Kenrick, 2006, s. 46). Daha sonra göç sonunda ulaştıkları toprak ve bölgelere göre bu mesleklere devam edilmiş veya meslekler terk edilmiştir. Aynı çalışmada, Avrupa’ya ilk gelen Romanların ayakkabıcılık, demircilik, dericilik gibi mesleklerde çalıştıklarını, sonrasında Bizans döneminde sirk oyuncularını, yılan oynatıcıları, astrologlar ve falcılık,büyücülük,dilencilik gibi işler yaptıklarından bahsedilmiştir (Kenrick, 2006, s. 46).

Romanlar, zanaatkarlık gerektiren işlerde becerikli oldukları için çoğu zaman bu sayede toplum tarafından kabul edilip değer görmüştür. Örneğin; Osmanlı Devleti döneminde Süleymaniye Camii’nin inşaatı sırasında kullanılan çivilerin imalatı ve tamiri ile “Roman Derviş” ilgilenmiştir (Altınöz, 2007, s. 25). Bu meslekte çalışması uygun görülen her zaman Romanlar olmuş ve bu sektörde bilinen ve kabul görülen olmuştur. Ayrıca sadece Osmanlı değil Avrupa’da da demircilik sektöründe çalışmıştır.

Osmanlı Devleti döneminde Roman kadınları, saraydaki cariyeler dans ve rakkas eğitimi verirler yada çengi, hanende ve sazende olarak çalışmışlardır (Altınöz, 2007, s. 25).

Erkekleri ise, orduda yada orduya yardımcı görevlerde çalışmışlardır. Devlet, Romanların yetenek ve becerilerini kullanmayı bilmiştir. Aynı zamanda da kendilerine has, beceri gerektirmeyen, içinde suç barındıran işlerde de çalışmışlardır.

Ayrıca, Osmanlı Devleti döneminde Romanlar; cüllah, demirci, nalbant, serrac, eyerci, dülger, haytar, kethüda, bezirgân, değirmenci, döğenci, arabacı, kasap, darıcı, mumcu, bozacı, korucu, çoban, aşçı, akıncı, kopuzcu, kuyumcu, ellici gibi farklı meslek kollarında çalışmışlardır (Altınöz, 2007, s. 25). 1522-1523 yıllarına ait Osmanlı vergi defterlerinde; Romanların, ayakkabıcılık, çivi imalatçılığı ve hatta deri işlemeciliği gibi alanlarda da çalışmışlardır (Kenrick, 2006, s. 62). Buradan yola çıkarsak; Osmanlı zamanda yalnızca pis ve kötü işlerde çalışmadıklarını yanı zaman da zanaatkarlık gerektiren ve toplum tarafından saygı gösterilen mesleklerde de çalışmışlardır. Özetle, bu dönemde toplum Romanların bazılarını hem kabul etmiş hem de saygı göstermişlerdir.

Romanlar, bazı toplumlarda ikinci veya üçüncü sınıf insan kategorisinde olduğundan, yankesici, hırsız, başboş gezen serseriler gibi sıfatlar ile de anılmaktadır (Arayıcı, 2008, s. 27-28). Romanlar, Avrupa'daki bazı toplumlar tarafından yalnızca bu tarz işlerde çalıştıkları düşünülmektedir. Avrupa'daki Roman denekleri ve örgütleri bu önyargıları kırmak için belirli çabalar sarf etmelerine rağmen yeterli olmamaktadır. Hala Avrupa'da hırsızlık ve dilencilik Roman mesleği olarak görülmektedir.

Dünya'da ve Türkiye'de var olan etnik gruplar arasında en marjinal topluluk olan Romanlar, sahip oldukları farklı yapısal özellikleri ve becerileri nedeniyle iş gücü piyasasında genellikle enformel bir şekilde istihdam edilmektedir. Farklı grupların Romanlara karşı sahip oldukları önyargılarından ötürü de iş gücü piyasasında oldukça fazla bir ayrımcılığa da maruz kalmaktadırlar. Diğer etnik grupların yapmadığı ağır ve pis işlerde ya kendi istekleri yada zorunluluktan çalışmaktadırlar. Bunlar mesleklere birkaç örnek verirek;

Arabacılar: At arabaları veya kendilerine has arabaları ile plastik, kağıt yada atık toplayan “Geri Dönüşüm” sektöründe çalışanlar,

Kemikçiler: Genellikle, Edirne yöresinde yaygın olan bu meslek grubu, il sınırları içindeki kasaplardan kemik toplar ve sonrasında bu kemikleri aynı ilde bulunan dere veya bataklık kenarlarında biriktirerek kurbağa avı yaparlar. Yakaladıkları kurbağaları yurtdışına ihracat yapan şirketlere satan bir gruptur.

Sepetçiler: Genellikle sazlıklardan toplanan kamışları sepet haline getiren gruptur.

Kalaycılar: Bakır veya Gümüş eşyaları kalaylayan gruptur. Değişen teknoloji ile eşyalarda artık pek kalaylanmaya uygun değildir. O sebeple bu meslek artık yok denecek kadar azdır. **Çalgıcılar:** Doğuştan veya sonradan sahip oldukları müzik yeteneği ve kültürü sayesinde geçinen “Müzişyen Roman” topluluğudur.

Yapılan başka bir çalışma ise, Romanların meslekleri şu şekilde sektörlere ayrılmaktadır: (Marsh, et al., 2008, s. 89).

Hizmet sektörü: Sokakta çalışan ayakkabı boyacıları, hamallar, eski eşya toplayanlar, sepet satıcıları, tellaklar, kadınların gerek toptancı ve gerek perakende satışlarda ağırlıkta

olduğu çiçek satıcıları, işportacılar ve bohçacılar, çöp toplayıcıları ve geri dönüşüm için malzeme toplayanlar, falcılar, diğer Roman gruplarla ticaret yapanlar, at tüccarları, fayton sürücüleri, ve arabacılar...

Tarım sektörü: Meyve ve sebze toplanmasında günlük tarım işçisi olarak çalışanlar, pamuk ve mantar...

Zanaatkârlık: Sepet örenler, bıçak yapanlar, metal işleyen ve demircilik yapanlar, “geleneksel” dişçilik, süzgeç yapanlar, çit yapanlar, zurna yapanlar...

Eğlence sektörü: Müzisyenlik ve dansçılık yapanlar, kuklacılar, hikâyeciler ve masal anlatanlar...

Endüstriyel sektör: Madenciler, endüstri ve el üretiminin çeşitli alanlarında çalışan işçiler

ve tekstil...

Roman mesleklerine yönelik Okely’nin (1993) ve Martinez’in (1992) yapmış oldukları çalışmaların bir sonucu olarak ortaya koydukları “Roman Meslekleri” listesi günümüzde de hala geçerliliğini korumaktadır. Neredeyse yüzyıllardır aşağı yukarı benzer meslek gruplarında çalışmaktadırlar. Diğer toplumlarla etkileşim içinde olmayı pek tercih etmeyen Romanlar, bu meslekler aracılığıyla yalnızca ekonomik açıdan ilişkiler kurmaktadırlar.

Türkiye’de yaşayan Romanlar yaşam şekillerine göre bu mesleklerde çalışmaktadırlar. Başka bir deyişle, Romanların göçebe, yarı göçebe ve yerleşik hayat şeklinde üç farklı yaşam biçimi bulunmaktadır. Romanlara özgü meslekler içinden de bu yaşam biçimlerine uygun olan meslekleri yapmaktadırlar. Örneğin; göçebe bir yaşam süren Romanın geri dönüşüm sektöründe çalışması pek de uygun değildir. Çünkü geri dönüşüm sektöründe çalışmak için hem yaşanılan çevreyi iyi tanımak gerekir hem de uzun dönem o çevrede yaşamak gereklidir. Tersine bir örnek verecek olursak eğer; yerleşik hayata geçiş bir Romanın mevsimlik işçi olarak çalışması pek de uygun değildir. Çünkü, mevsimlik işçiler her mevsimde iş hangi şehirde veya bölgede ise oraya göç ederler. Böyle bir çalışma şekli yerleşik yaşayan Romanlar için pek de uygun değildir. Yerleşik hayat benimseyen bir Roman grubu bu tarz bir meslek seçerse otomatik bir şekilde yaşam biçimi de değişmiş olur.

Romanlarda ticaret ve ekonomi her zaman para üzerinden dönmemektedir. Ekonomik ilişki içinde bulunduğu diğer gruplar ile aralarında farklı bir sistem kurmayı da bildiler. Bazı bölgelerde farklı ticaret yöntemleri geliştirdiler. Daha açık bir ifadeyle; bohçacılık, elekçilik, müzisyenlik gibi birçok mesleği yaptıktan sonra karşılıklarında para yerine “karınlarını doyurabilecek” her türlü gıdayı ödeme olarak da kabul etmektedirler. Bu sistem ilk çağlarda “takas usulü” olarak bilinmekteydi fakat paranın icadından sonra bu sistem kayboldu. Fakat bazı Roman grupları için hala ekonomik bir döngüdür. Özetle, Romanlar emeklerinin karşılıklarını her zaman para ile almamaktadır. Bunun yerine farklı ödeme araçları da ekonomilerinde hala varlığını korumaktadır.

Yukarıda sayılan mesleklerin hepsi beceri ve yetenek gerektirmektedir. Bu meslekleri de Romanlardan daha iyi yapan bir topluluk yoktur. Yapısal özellikleri gereği zanaatkarlık gerektiren işlerde oldukça başarılılardır. Gelişen sanayi ve teknoloji ile birlikte emek yoğunluğunun fazla olduğu meslekler birer birer kaybolmaya yüz tutmaya başlamıştır. Emek sektörleri yavaş yavaş yerini hizmet sektörüne bırakmaktadır. Bu gelişmeler en çok da Roman meslekleri üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Romanlar, tarih boyunca emek piyasasında emek yoğun işlerde çalışarak varolmuşlardır. Ancak, gelişen sanayi ve teknoloji ile seri üretim dönemi başlamış ve fiyatlarda ucuzluk yaratılmıştır. Bu şekilde olduğu için de aynı ürünün el emeği olanı yerine daha ucuz olan sanayi ürünü tercih edilmeye başlanmıştır. Sepetçilik, kalaycılık bu sektörlerde örnek olarak verilebilir.

Roman meslekleri arasındaki müzisyenlik, diğerlerine göre daha elit bir meslektir (Marsh, et al., 2008). Özellikle bu durum, müzisyenlik mesleği yapan gruplar da yoğun olarak hissedilir. Bu mesleği yapan gruplar, kendilerini diğer gruplara göre daha asil ve değerli olarak görmektedirler.

Romanlara yönelik bir tespit şu şekildedir: “Meslekleri onlar için kültürel olarak ayakta kalabilmenin anahtarı olmuştur”(Fonseca, 2002, s. 112). Göçebe Romanların, yaşam stilleri devam etmelerine izin verilmediği durumlar sonucunda Roman mesleklerinden bazıları kaybolmuştur (Fonseca, 2002, s. 20). Kendilerine has meslekleri unutulmaya yüz tutunca Roman olmayanların yaptıkları mesleklerde de çalışmaları oldukça zorlu olmuştur. Bu durum çoğu zaman illegal işlerde çalışmaları ile sonuçlanmıştır. buna bir örnek ise, bundan 10 yıl öncesinde de İstanbul-Sulukule ve Diyarbakır-Hançepek’te oldukça yaygındı. Fakat değişen dünya koşulları ile bu meslek yerini bugünlerde “Geri Dönüşüm” sektörüne bıraktı. Yani, bugünlerde geri dönüşüm sektöründe çalışan Romanların eski mesleği genellikle müzisyenlikti.

Eğitim seviyesinin düşüklüğü ve meslek sahibi olmalarını sağlayan okullara karşı olan ilgisizlik sonucunda, ilerleyen dönemde devamlı istihdam ve formel sektörlerde iş bulamamaktadırlar. Sonucunda ise, enformel sektörlerde kayıtdışı bir şekilde çalışmak kaçınılmaz olmaktadır. Ayrıca, Romanların çoğu, “maaş”, “sigorta”, “emeklilik” gibi kavramlarla sahip değildir (Akkan, Karatay, Erel, & Gümüş, 2007). Günü kurtarmak ve aç kalmamak için çalıştıkları için bu kavramlar onlar için pek de bir anlam ifade etmemektedir.

Özel sektörde ise, kayıtlı veya kayıtdışı olarak farklı sektörlerde önyargılardan kaynaklı olarak Romanlar çalışmamaktadır. İş bulup çalışan sayısı oldukça az olduğu gibi birde sosyal hizmet haklarından mahrum bırakılarak düşük ücret ve kötü çalışma koşulları altında çalışmaktadırlar. Kamu da ise çalışan sayısı yok denecek kadar azdır.

Romanların mesleği ne olursa olsun, Türkiye’de yaşanan kentsel dönüşüm, ekonomideki değişimler ve iç göç ile mesleklerinde köklü değişimler yaşanmıştır. Romanların büyük çoğunluğu yaşanan bu gelişmelerin etkisi ile yıllardır yaptıkları meslekleri bırakıp farklı iş kolları ve mesleklere geçmişlerdir.

1.3.6.Örgütlenme Yapıları

Romanların, maddi yetersizlikler, dışlanma ve hayatta kalma gibi baş etmeleri gereken daha önemli konuları vardır. Bu sebeple olsa gerek, bu konulara hala bir çözüm bulunamadığı için Romanların örgütlenip hak arama durumu oldukça yavaş ilerlemektedir.

Romanlardaki örgütlenmenin ilk önemli adımı, 1901 tarihli Bulgar Seçim Yasası'nın yürürlüğe girmesi olmuştur. Bu yasa, Romanları daha önce sahip oldukları bir takım haklardan mahrum bırakılmıştır. Sonrasında bu kanuna tepki veren Müslüman ve göçebe Romanlar eylem yapmıştır. Sonucunda Sofya'da bir Roman kongresi toplanmıştır. Uluslar arası anlamda ilk örgütlenme ise, Ionel Rotaru'nun çaba ve girişimleri sonucunda 1960'da kurulan Dünya Çingene Cemiyeti (World Gypsy Community-WGC) olmuştur. Bu derneğin amacı, bir Roman devletinin kurulması adına kurulmuştur. Dünya'da gelişmeler bu şekilde seyrederken ülkemizde aynı dönemlerde Romanların örgütlenme hızı oldukça yavaş bir şekilde ilerlemektedir. Uzun yıllarda ciddi ve resmi bir biçimde örgütlenme yaşanmamıştır.

8 Nisan 1971'de Londra'da Birinci Uluslararası Roman Kongresi toplanmıştır ve bu kongreden sonra 8 Nisan tarihi Dünya Romanlar Günü olarak kutlanmasına karar verilmiştir. (marksist.org, 2016). Kongrede, Romanların bayrağına önceki kırmızı şeridin yerini alan on altı parmaklı Hint Ashoka çarkı eklenmiştir (Kenrick, 2006, s. 106). Romanları temsil etmek adına, Pencaplı Merhum Diplomat ve dil bilimci W.R. Rishi kongreye katılmışlardır. Bu adım ile Hindistan ile Romanlar arasında ilk kez Dünya'nın gözü önünde gerçek bir bağ kurulmuştur. Kongre sonrasında, Chandigarh'da "Hint Roman Araştırmaları Enstitüsünü" kurarak "Roma" isimli bir dergi yayınlamaya başlamıştır (Kenrick, 2006, s. 107) Rishi, enstitü kurduktan sonra iki festival düzenlemiş, bu festivallere Avrupa'dan ve Pencap'dan birçok ilgili insan katılmıştır (Kenrick, 2006, s. 107) Ayrıca festival sonrası Roman gruplarının ileri gelenleri dönemin Başbakanı İndira Gandhi'nin yanına uğramışlardır (Kenrick, 2006, s. 108) Bütün bu gelişmelerin ardından Hindistan, Romanları artık kendilerinin bir topluluğu/grubu olarak görmeye başlamışlardır.

Türkiye'de ilk kez Ankara'da "Çingene Kültürünü Araştırma, Geliştirme, Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği" ismiyle bir dernek kurma girişiminde bulunulmuştur. Ancak dernek isminde "Çingene" kelimesi geçtiği için dönemin 2908 sayılı Dernekler Kanununa ayrı bulunduğu gerekçesi ile bu girişime izin verilmemiştir (Aksu, 2006, s. 89). Ancak bir süre sonra yapılan incelemeler sonucunda isminde "Çingene" kelimesi geçen derneğin kurulmasında bir sakıncası olmadığı bildirilmiştir (Aksu, 2006, s. 90-91)

Türkiye'de 2004 yılında ise, adında "Çingene" kelimesi geçen "Edirne Çingene Kültürünü Araştırma Geliştirme Yardımlaşma ve Kalkınma Derneği (EDÇİNKAY)" ilk Roman Derneği kurulmuştur. Ülkede uzun yıllardır yaşayan Romanlara karşı var olan "önyargıları kırmak" bu derneğin en temel amacı ve görevi olmuştur. Yani bir başka deyişle, toplumda bulunan diğer etnik ve sosyal gruplar ile "aynı fırsat ve haklara" sahip olmayı amaçlıyorlardı. Edirne'de kurulan bu dernek birçok Romanın örgütlenmesinde

teşvik edici bir adım olmuştur. Edirne dışında bulunan birçok Roman o dönemde örgütlenmek için bu derneğe başvurular yapmışlardır (Marsh, et al., 2008, s. 109-121).

2006 yılının Şubat ayında Roman derneklerini bir çatı altında toplamak için Roman Dernekleri Federasyonu'nu (ROMDEF) kuruldu. Daha güçlü, hızlı ve etkili bir hak mücadelesi yapmayı amaçlayan konfederasyon çatısı altında 11 Roman derneği bulunmaktaydı. Sonrasında iki dernek daha katılarak sayı 13 çıkmıştır ve 5000'e yakın üyesi bulunmaktadır (Marsh, et al., 2008, s. 109-121).

Türkiye'de 2010 yılına gelindiğinde Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) öncülüğünde "Roman Açılımı" yapılmıştır. Bu açılım; Türkiye'deki Romanların ve sorunlarının farkında olduğunu, bu sorunlara çözüm aranacağını ve Romanların toplum tarafından sevildiğinin mesajı verilmiştir. Fakat bu girişim bir dönem projesi olarak kalmış ve vaat edilenler yerine getirilememiştir.

Romanlar, maruz kaldıkları dışlanma, uğradıkları yazılı ve sözlü ayrımcılıklar, eğitim durumları, maddi yetersizlikler olan bir gruptur (Aksu, 2006, s. 153). Romanların kazanılmış haklarını geri almak, toplumsal dışlanmanın önüne geçmek, toplumun Romanlara yönelik olan önyargılarını kırmak, yaşam kalite ve standartlarının yükseltilmesine yardım edecek örgütlenmiş topluluklara ihtiyacı oldukları su götürmez bir gerçektir. Hem siyasi alanda hem de toplumsal anlamda haklarını koruyacak ve savunacak gruplara ihtiyaçları bulunmaktadır. Fakat, gerek örgütlenme bilincinin olmaması gerek ise Romanlar arasında çekişmeler bu alanda yapılan çalışmaların başarıya ulaşmasını zorlaştırmaktadır.

Özetle, Romanlar arasında tam anlamıyla birlik ve beraberlikten söz etmek mümkün olmamaktadır. Bu sebeple, ilk olarak Romanlar arasındaki bu bağı güçlendirecek çalışmalar yapılmalı ve sonrasında bu çalışmalar olumlu sonuçlar verdiğinde örgütlenme anlamında çalışmalara yoğunluk verilmelidir. Ayrıca, bazı bölgelerde ve ülkelerde daha ne kadar görmezden gelineceği konusu da ciddi bir endişe yaratmakta ve Romanların örgütlenme bilincinin ciddi bir şekilde önünün kapanmasına neden olmaktadır.

BÖLÜM 2: KAYITDIŞI İSTİHDAM

2.1. İstihdam Kavramı ve Çeşitleri

İstihdam kavramı, ücretli çalışma ile aynı dönemlerde ortaya çıktığı düşünülmektedir. Bir ekonomiye katkı sağlayacak insan emeğinin çalışması yada çalıştırılması olarak en basit tabiri ile tanımlanabilir (Köklü, 1984, s. 67). Ancak, bu tanıma göre sadece emek faktörü esas alınmakta ve diğer üretim faktörlerine yer yerilmemiştir. Bu tanım istihdam kavramını tanımlamada eksiklik olduğunu bizlere düşündürmektedir. Çünkü, bir ekonomide istihdamdan bahsetmek için yalnızca emek faktörünün varlığından söz etmek yeterli olmamaktadır. Değişen teknoloji, üretim araçları ve yöntemleri üzerinde oldukça köklü değişimler yapmaktadır. Dolayısıyla, emek faktörünü ikinci plana atılacağı yönünde tezler ileri atmaktadır. Bu sebeple yalnızca emek faktörü istihdam kavramı tanımlamak için yeterli olmamaktadır.

Diğer bir tanıma göre ise; emek faktörünün yanı sıra sermaye, doğal kaynaklar gibi diğer üretim faktörlerinin de ekonomide yerini alması olarak tanımlanmaktadır (Unay, 1996, s. 203). Başka bir tanıma göre ise, belli bir ücret karşılığında çalışmak yada çalıştırılmak olarak tanımlanmıştır (Germir, 2012, s. 3). Bir tanım ise, istihdam kavramını “Maaş ve ücret karşılığı çalışanlar” ve “bağımsız çalışanlar” olarak iki gruba ayırmıştır (Törüner & Lordoğlu, 1991, s. 25).

İstihdam kavramı genel hatlar itibariyle üç grupta incelenmektedir. Bunlar; tam istihdam, eksik istihdam ve aşırı istihdam olarak sıralanır.

2.1.1. Tam İstihdam

Tam istihdam, bir ekonomide var olan kişilerin, kabul ettiği ücret düzeyinde çalışmak isteyen bütün bireylerin iş bulup, ekonomide yerini almasıdır (Öcal, 2007, s. 8). Başka bir tanıma göre ise, çalışma istek ve arzusunda olan bireylerin ekonomide kendilerine bir yer bulması olarak tanımlanmıştır (Germir, 2012, s. 4). Bu iki tanımda da, bireyin çalışma isteğinin ekonomide karşılığının bulması olduğu açıkça belirtilmiştir.

Gelişen teknoloji ile üretim araçları ve üretim faktörleri üzerinde değişiklikler yaptığını yukarıda belirtilmiştir. Bu sebeple, tam istihdamdan bahsetmek için, bireyin çalışma isteğinin karşılığını bulması yeterli olmamaktadır. Teorik olarak, diğer üretim araçlarının da ekonomide yüzde yüz bir şekilde ve verimli olarak kullanıldığı durum olarak tanımlayabiliriz. Ancak, teorik de bu durum mümkün olsa da, pratik de böyle bir ekonomi pek mümkün olmamaktadır. Bu sebeple, tam istihdam durumuna geçmiş ekonomilerin varlığından söz etmek pek mümkün olmamaktadır. Bazı çalışmalar ve bilir kişilere göre; tam istihdamın varlığının kabul edildiği ekonomilerde %3 gibi düşük oranlarda işsizlik oranları kabul edilmektedir (Beveridge, 1944, s. 18). Dolayısıyla, %3'lük olarak kabul edilen bu seviyeler içinde “çalışmak isteyen bireyler” bulunmamaktadır. Bu dilim de çeşitli sebeplerle “çalışmak istemeyen bireyler” bulunmaktadır. Özetle, tam istihdam için çalışmak isteye herkesin ekonomide bir iş sahibi olması yeterli olarak kabul edilmektedir.

2.1.2.Eksik İstihdam

Eksik istihdam durumu, tam istihdam durumunun tam tersi olarak ekonomilerde yerini almaktadır. Eksik istihdam, genellikle gelişmekte olan yada az gelişmiş ülkelerin sorunudur. Bu sebeple, ülkemizde ekonomisinde de bu istihdam türü etkisi altındadır. Bütün bunlardan yola çıkarak, ekonomideki çalışmak isteyen bireylerin iş bulamadığı dolayısıyla da üretim faktörlerinin fazla kaldığı yada kullanılmadığı durum olarak tanımlanabilir.

Başka bir tanıma göre ise; ekonomilerde var olan istihdam oranı ile olması gereken istihdam oranı arasındaki farktır. (Gül, Ekinci, & Konya, 2009, s. 12). Bu şekilde bir istihdam var ise, otomatik olarak işsizlikte aynı ekonomide yerini almaktadır.

Bu tanımlarlardan yola çıkarak, eksik istihdamın var olduğu ekonomilerde, olması gerekenden daha az mal veya hizmet üretilmektedir. Üretim seviyesi beklenen altında gerçekleşmektedir. Bu sebeple de, emek hariç, üretim faktörlerinin tam kapasite çalışamaması durumunda, üretim faktörleri üzerinde de bir israfılık yada atıllık durumu meydana gelmektedir. Bütün bunlardan dolayı ise, ülke ekonomilerinde, tam anlamıyla bir ekonomik refah seviyesi düzeyi meydana gelememektedir (Berberoğlu, 1996, s. 148). Dünya üzerindeki ülkelerin bir çoğunun en büyük problemi olan eksik istihdam ile baş etmek için çeşitli önlemler almaktadır. Fakat, bu problemin henüz gerçekçi anlamda bir çözümü bulunamamıştır.

2.1.3.Aşırı İstihdam

Ekonomilerde, tam istihdam durumunun çok gerçekçi olmadığını, eksik istihdamın ise çözümü bulunamayan bir sorun olduğu yukarıda belirtilmişti. Son istihdam çeşidi gelindiğin de, belirli ya da çok nadir zamanlarda ekonomilerde var olabileceğini unutmamak gerekmektedir. Çünkü, aşırı istihdam ekonomilerde belirli zamanlarda üretilen mal ve hizmetin yeterli olmadığı durumlar olarak karşılına çıkmaktadır.

Bu istihdam şekli, genellikle gelişmekte olan ülke ekonomilerinde kendini belli etmektedir. Bunun sebebi ise, üretim de çalışması gerekenden daha az sayıda genç nüfusa sahip olmamalarıdır. Yani, başka bir deyişle, üretilen mal ve hizmet yetersiz kalmakta bu sebeple de toplam talep karşılanmamaktadır. Sonucunda ise, eksik kalan emek faktörü daha değerli ve önemli bir duruma gelmektedir.

Öte yandan, gelişen teknoloji ile emek faktörünü ortadan kaldıracak gelişmeler yaşanmaktadır. Örneğin; hizmet sektöründe çalışacak olana bireyler yerine, aynı işe yapacak “robotların” üretilmesi bu durumun en iyi örnekleri arasındadır. Özellikle, genç nüfusa sahip olamayan ülkeler açısından oldukça önemli olan bu gelişmeler sayesinde ilerde aşırı istihdam durumunun ekonomilerde bir daha yerini alamayacağı düşünülmektedir.

2.2. Kayıtdışı İstihdam Kavramı ve Tanımı

Kayıt dışı istihdam, en basit tabiriyle, bir ülke ekonomisinde var olan ve o ekonomiye katkı sağlayan işçi/çalışanın, resmi kayıtlarda işsiz olarak gözükmemesi olarak tanımlanabilir. Yeni, devletin bu konular ile ilgilenen kurumlarının kayıtlarında, bu çalışan bireylerin kayıtlarının olmamasıdır. Bu durum çoğu zaman ülkedeki yasalara aykırı şekilde gerçekleşirken, bazen de aynı ülkedeki yasal boşluklardan faydalanan işveren yada işçi/çalışan tarafından gerçekleşmektedir.

Başka bir tanıma göre; işverenin kendi adına yada bağlı olan çalışanlarının yaptıkları çalışmalar karşılığında elde ettikleri ücret ve belirli kazançların, sosyal güvenlik kurumu gibi bu işlerle ilgilenen devlet kurumlarına hiç bildirmemesi veya eksik gün-ücret şeklindeki durumları ifade etmektedir (Tunç, 2007, s. 14). Bir diğer tanıma göre ise, ülkede, ekonomik faaliyetlerin gerçekleşmiş olmasına rağmen, bu faaliyetler ile ilgili resmi kayıtların tutulmaması ve bunun sonucunda da kamu denetimleri dışında kalan her türlü işlemler olarak adlandırılmaktadır (Altuğ, 1994, s. 3).

Bu kavramın en geniş anlamına göre ise, hem formel hem de enformel sektörlerde, kendi adını yada ücretli olarak işveren adına çalışanların ekonomik faaliyetlerini, devlet/kamu kayıtlarına yansıtılmayana ve bunun sonucunda da istatistiksel olarak tam anlamıyla hesaplanmayan istihdam şekillerinin bütünü olarak tanımlanmaktadır (Yereli & Karadeniz, 2004, s. 45).

Bu kavram literatürde ilk kez 1960'lı yıllarda Keit Hart isimli bir kişinin Gana'da yaptığı araştırmada kullanılmıştır. İstihdam ile alakalı bir makale yayımlayan Keit Hart, bu kavramı ilk kez bu makalede ortaya çıkarmıştır (Ekin, 1995, s. 35). Daha sonra ise, 1970 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından düzenlenen bir program kapsamındaki bir raporda "enformel sektör" olarak adlandırılmıştır (Tunç, 2007, s. 13). Bu rapora göre, enformal (resmi olmayan) sektör; "süreklilik unsuru taşımadan bir kişinin veya birkaç kişinin oluşturdukları, başlıca amaçları kişilere istihdam ve gelir sağlamak olan, mal ve hizmet üretiminde bulunan, örgütsel kimliği gelişmemiş küçük ölçekli birimler" olarak tanımlanmıştır (TOBB, 1992, s. 126)

Günümüzde bu kavram ile alakalı değişik adlandırmalar bulunmaktadır. Örneğin, Avrupa Birliği "bildirilmemiş", OECD "saklanmış istihdam" ve ILO ise, "gizli emek" veya "siyah emek" olarak adlandırmalar bulunmaktadır.

Dünya üzerindeki neredeyse her ülke ekonomisinin kanayan bir yarası olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde büyük oranlar ile kendini belli etmektedir. Bu oranları azaltmak ve önlemek için birçok önlemler alınmasına rağmen çoğu zaman istenilen oranlara ulaşamamaktadır. Bu yüzden, ülke ekonomilerinde uzunca bir zaman bu konu varlığını koruyacaktır.

2.3. Kayıtdışı İstihdamın Türkiye'deki Durumu

Kayıt dışı istihdam durumu ülkemizde yeni baş gösteren bir durum değildir fakat oranların göze batarcasına yükselmesinden sonra dikkat çekilen bir konu olmaya başlanmıştır. Ülkemizde, iş hayatındaki sosyo-ekonomik değişimler ve sorunlar, devlet denetim sistemindeki eksiklikler ve yetersizlikler ve olması gerektiği düzeyde vergi bilincinin oluşmaması gibi sebeplerden (Güloğlu, Korkmaz, & Kip, Türkiye'de Kayıtdışı İstihdam Gerçeğine Bir Bakış, 2003, s. 27) ötürü kayıt dışı istihdam sayısı/oranları her geçen gün arttığını söylenmektedir.

Kayıt dışı istihdam, gelişmiş ülkelere nazaran daha çok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin istihdam yapısı içinde yüksek oranlara sahiptir. Çünkü, gelişmiş ülkelerde, kayıt dışı istihdama sebebiyet verecek durumlar ve olgular en azami seviyede seyretmektedir. Örneğin; çalışan yada emekli bireyler geçinmek için yeterli parayı kazanamazsa, ek olarak farklı bir işte gelir kazanmak için çalışmak zorunda kalırlar. Yeterli parayı kazanama yada kazanılan paranın yetmemesinin sebebi ise, o ülkedeki uygulanan ekonomik politikalar (asgari ücret, fiyatlar genel seviyesi gibi) olduğunu söylemek yanlış bir ifade olma olmayacağı düşünülmektedir.

Ülkemizde kayıt dışı istihdamı ölçmek için çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. İstihdam verileri ile SGK kayıtlarının karşılaştırılması, anket çalışmaları bu yöntemlerden yalnızca bazılarıdır. Fakat, kullanılan bu yöntemler kayıtdışı istihdam hakkında kesin yada net bir bilgi sunamamaktadır.

- **Meslek Grubuna Göre;**

Tablo 1. Kayıtdışı İstihdam Oranlarının Meslek Grubuna Göre Dağılımı

İktisadi Faaliyet Kodu (18'li Grup)	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	85,94	85,47	83,85	83,61	83,28	82,27	81,16	82,09	83,33
Madencilik ve taş ocaklığı	9,28	7,83	8,8	12,39	6,67	6,72	5,93	4,03	4,35
İmalat Sanayi	27,36	26,64	24,87	21,47	19,84	20,15	18,85	19,9	19,60
Elektrik, gaz, buhar, su ve kanalizasyon	19,47	33,94	35,85	28,9	27,52	29,8	30,47	33,85	35,38
İnşaat ve bayındırlık işleri	54,29	52,34	49,88	45,35	40,12	36,61	35,58	35,76	35,80
Toptan ve perakende ticaret	38,42	36,56	34	30,27	27,91	26,55	25,89	27,09	27,71
Ulaştırma ve depolama	37,42	36,57	35,34	30,05	25,43	33,01	29,47	23,21	25,67
Konaklama ve yiyecek hizmeti faal.	42,71	42,53	40,32	34,91	31,27	24,82	24,55	31,61	30,97
Bilgi ve iletişim	12,1	21,08	18,01	13,45	11,42	13,22	13,15	12,5	12,45
Finans ve sigorta faaliyetleri	5,86	5,13	5,71	4,55	3,13	3,32	4,08	3,32	5,54
Gayrimenkul faaliyetleri	44,44	47,54	33,77	29,35	25,81	26,34	20,85	23,87	24,21
Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	24,12	22,38	19,2	15,19	11,57	11,11	9,87	9,22	10,39
İdari ve destek hizmet faaliyetleri	10,85	12,66	10,17	16,77	15,29	15,25	14,56	13,17	13,73
Kamu yönetimi ve savunma	3,73	4,72	4,86	4,66	4,65	4,12	3,96	3,92	1,98
Eğitim hizmetleri	4,34	4,32	4,43	3,59	2,65	3,48	3,19	3,61	4,04
İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faal.	7,11	5,59	11,11	15,84	19,46	24,72	27,21	28,67	29,99
Kültür, sanat, eğlence, dinlence ve spor	50	40,2	38	37,04	34,71	34,35	31,54	33,33	37,01
Diğer hizmet faaliyetleri	57,71	57,04	56,07	49,06	46,14	47,69	43,38	44,19	43,71

Kaynak: http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam/kayitdisi_istihdam_oranlari/kayitdisi_istihdam_orani (Kayıt Dışı İstihdam Oranları, 2018)

Tablo 1'e göre; Ülkemizdeki kayıt dışılık oranı meslek bazında incelendiğinde; %83,33 ile ilk sırada, Tarım, ormancılık ve su ürünlerinde çalışan meslek grupları, ikinci sırada %43,71 ile diğer hizmet faaliyetleri ve üçüncü sırada ise, %37,07 ile Kültür, sanat, eğlence, dinlenme ve spor grubunda çalışan meslek grupları bulunmaktadır. Kayıt dışılığın en seyrek görüldüğü meslek grupları ise, %1,98 ile il sırada Kamu yönetimi ve savunma, ikinci sırada %4,04 ile Eğitim hizmetleri, üçüncü sırada ise, %4,35 ile Madencilik ve taş ocaklığı almaktadır. Buna göre, kamu ve eğitim sektöründe kayıt dışılığın çok az oranlara sahip olduğu görülmektedir. Öte yandan belli bir eğitim veya nitelik gerektirmeyen işlerde ise bu oranların yüksek oranda görülmektedir. Buradan yola çıkarak, eğitim seviyesi durumunun kayıt dışılık üzerinde önemli bir etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü, nitelikli ve eğitim almayı gerektiren meslek gruplarında, kayıt dışılık oranı düşük seviyelerde izlenmiştir. Ayrıca, kayıt dışılık oranlarının düşük seyrettiği sektörlerde, devlet denetimlerinin sıkı ve iyi bir şekilde yapıldığını da söyleyebiliriz.

- İllere göre;

Tablo 2. Kayıtdışı İstihdam Oranlarının İllere Göre Dağılımı

BÖLGELER	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Ankara	21,36	21,36	17,67	16,08	17,37	17,09	17,77	18,38
İstanbul	24,35	22,65	19,36	16,49	18,82	18,36	19,14	20,73
Bursa, Eskişehir, Bilecik	28,42	28,05	23,67	24,55	20,41	20,44	19,86	22,73
İzmir	30,47	32,91	30,13	30,38	27,48	23,47	25,93	24,44
Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	39,8	37,5	32,88	30,64	30,15	28,59	31,4	33,33
Antalya, Isparta, Burdur	44,21	41,86	38,64	36,86	32,89	28,97	31,48	31,70
Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	38,46	37,93	34,48	32,31	32,82	30,1	26,4	29,37
Kayseri, Sivas, Yozgat	45,32	50,87	50	39,11	32,85	34,83	32,79	31,13
Balıkesir, Çanakkale	45,77	45,22	42,25	41,4	38,21	34,89	37,4	38,58
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	57,82	53,18	49,13	44,27	38,45	35,09	33,99	38,71
Aydın, Denizli, Muğla	42,55	45,86	48,1	44,3	36,62	35,63	35,15	34,22
Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	61,28	58,61	53,69	48,94	40,95	36,72	42,18	42,14
Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	51,21	46,41	43,13	44,71	38,38	37,91	38,26	38,30
Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	42,92	43,43	45,22	45,65	39,7	39,37	39,88	38,54
Konya, Karaman	54,33	50,13	43,99	43,99	39,69	40,17	41,74	42,44
Adana, Mersin	52,77	53,42	47,52	43,97	45,71	43,31	41,74	39,96
Zonguldak, Karabük, Bartın	52,91	53	51,72	52,4	49,37	46,32	44,81	44,44
Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	57,73	53,18	55,38	58,58	48,06	46,32	44,7	48,51
Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	55,78	50,5	46,92	47,82	46,61	46,52	45,88	44,67
Kastamonu, Çankırı, Sinop	62,72	62,96	57,19	50,95	50	48,8	53,77	55,15
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	61,08	57,26	51,47	49,06	54,67	51,47	41,21	40,46
Erzurum, Erzincan, Bayburt	63,28	56,13	49,35	49,2	56,1	52,35	48,88	48,31
Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	64,71	61,78	62,27	55,74	54,09	52,46	50,87	50,51
Şanlıurfa, Diyarbakır	63,59	60,69	63,27	61,6	67,67	65,05	62,77	62,04
Van, Muş, Bitlis, Hakkari	71,57	74,85	72,74	69,75	70,42	70,8	66,92	62,98
Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	74,34	73,26	69,51	71,43	71,54	71,1	68,52	67,50
Toplam	43,25	42,05	39,02	36,75	34,97	33,57	33,49	33,97

Kaynak: http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam/kayitdisi_istihdam_oranlari/kayitdisi_istihdam_orani (Kayıt Dışı İstihdam Oranları, 2018)

Öncelikli olarak tablo 2'ye bakıldığında aynı bölgelerde olan iller arasında farklılık göstermektedir. Bu durumun sebebi illerdeki bulunan meslek sektörlerinden kaynakladığı düşünülmektedir.

2017 yılı itibarıyla tablo 2'ye göre en yüksek kayıt dışılık oranı ile ilk sırada, %67,50 ile Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan, ikinci sırada %62,98 ile Van, Muş, Bitlis, Hakkari ve üçüncü sırada ise 62,04 ile Şanlıurfa, Diyarbakır bulunmaktadır. Bu iller, Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde olduğunda, dolayısıyla bu bölgelerin başlıca geçim kaynakları tarım ve hayvancılık olduğu için bu oranların yüksek seyretmesi son derece normal olarak kabul edilmektedir. Çünkü, bu sektörlerde kayıt dışılık oranları çok yüksek seyretmektedir.

Kayıtdışı istihdamın en düşük olduğu iller ise, ilk sırada %18,38 ile Ankara, ikinci sırada %20,3 ile İstanbul ve üçüncü sırada ise, Bursa, Eskişehir, Bilecik gelmektedir. Bu bölgelerde, daha çok sanayi sektörü ve eğitim gerektiren sektörler olduğu için oranlar düşük seyretmektedir. Ayrıca, genellikle bu bölgelerde çalışan kişiler eğitilmiş ve bilinçli olduğundan ötürü sahip oldukları hakların bilincindedirler. Fakat, tablo 2'i incelendiğinde bu iller ile alakalı göze çarpan bir detay bulunmaktadır. 2016 yılındaki oranlar ile 2017'deki oranlar karşılaştırıldığında, bir yükselme söz konusudur. Bu olumsuz durum ile alakalı kesin bir bilgi olmamasına rağmen, son birkaç yıldaki alınan göçlerin sonucu olarak bir yorum yapılabilir.

- **Sektöre göre;**

Tablo 3. Kayıtdışı İstihdam Oranlarının Sektörlere Göre Dağılımı

Yıllar	Tarım	Tarım Dışı	Sanayi	Hizmet	İnşaat	Genel
2004	89,9	33,83	37,28	31,96	-	50,14
2005	88,22	34,32	38,11	32,27	-	48,17
2006	87,77	34,06	38,12	31,88	-	46,97
2007	88,14	32,34	35,51	30,63	-	45,44
2008	87,84	29,76	31,61	28,77	-	43,5
2009	85,84	30,08	33,43	28,4	-	43,84
2010	85,47	29,06	32,68	27,11	-	43,25
2011	83,85	27,76	31,5	25,71	-	42,05
2012	83,61	24,51	27,89	22,73	-	39,02
2013	83,28	22,4	25,23	20,9	-	36,75
2014	82,27	22,32	20,26	21,09	36,61	34,97
2015	81,16	21,23	19,13	20,05	35,58	33,57
2016	82,09	21,72	20,2	20,35	35,76	33,49
2017	83,33	22,1	20,03	20,95	35,80	33,97

Kaynak: http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam/kayitdisi_istihdam_oranlari/kayitdisi_istihdam_orani (Kayıt Dışı İstihdam Oranları, 2018)

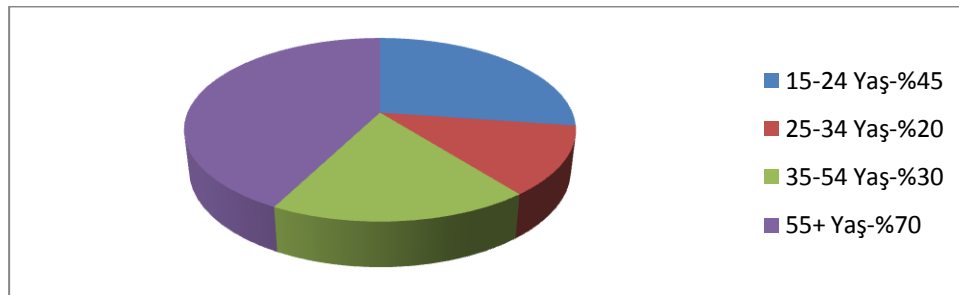
Ülkemiz genel itibariyle tarıma dayalı bir ekonomiye sahiptir. Tarım sektörü ise, genellikle ailelerin içinde bulunduğu yani bir nevi aile işletmesi olarak tabir edilen bir sektördür. Bu sektör içinde çalışanlar genellikle, bir aileyi oluşturan “anne, baba, çocuk” oluşmaktadır. Bu sebeple çalışanlar genellikle kendi kayıtlarını devlete bildirmeye gerek duymamaktadırlar.

Verilen bu bilgilerden sonra tablo 3’ü inceleyecek olursak; 2017 yılı itibariyle %83,33 ile tarım sektörü ilk sırada yine yerini aldığı görülmektedir. İkinci sırada, %32,80 ile inşaat sektörü yerini alırken, tarım dışı sektörde, %22,1’lik bir oran ile üçüncü sırada yerini almaktadır. Bu oranların dışında, hizmet ve sanayi sektörü de birbirine yakın oranlara sahiptir. Genel itibariyle, sektörlerde yıllar boyunca bir azalma olduğu gözlemlense de, 2015 yılında sonraki iki yıl (2016-2017) da bu oranlarda yükselmeler meydana gelmiştir. Bu durumun sebebi, daha önce de belirtildiği gibi alınan yoğun göçler olabilir. Fakat, detaylı ve güvenilir bir analiz olmadığında, bu konu ile alakalı net bir şey söylemek pek mümkün olmamaktadır.

Öte yandan, 2017 yılı itibariyle, ülkemizdeki kayıt dışılık oranı %33,97 olarak gösterilmektedir. Bu oran, Türkiye’de çalışma hayatında var olan her 10 kişiden 3’ünün kayıt dışı bir şekilde çalıştığını bizlere söylemektedir.

- **Yaşa Göre;**

Şekil 2. Kayıtdışı İstihdam Oranlarının Yaşa Göre Dağılımı

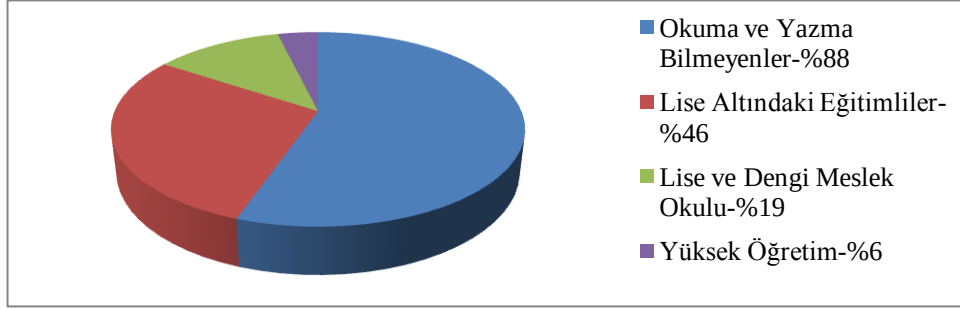
Kaynak: (TÜİK, 2019)

15-24 yaş aralığı ülkemizdeki çalışan/çalışabilecek genç nüfus aralığını ifade etmektedir. Fakat, genç işsizliğin her geçen gün arttığı şu dönemlerde, gençler işsizlik sonucunda belirli haklarından taviz vererek kayıt dışı olarak çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Tabloya bakıldığında, 15-24 yaş arasında kayıt dışı çalışma oranı %45’lerde seyretmektedir. Bunun anlamı ise, Türkiye’de neredeyse bu yaş grubunda çalışan 2 kişiden 1’i kayıt dışı olarak çalışmaktadır.

Öte yandan, şekil 2 incelendiğinde dikkat çeken ve %70 ile en yüksek orana sahip olan, 55+ yaş üstü olan yaş grubudur. Bu durumun temel sebebi ise, ülkemizdeki mevcut emeklilik yasasından kaynaklanmaktadır.

- **Eğitim Durumuna Göre;**

Şekil 3. Kayıtdışı İstihdam Oranlarının Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Kaynak: (TÜİK, 2019)

Şekil 3'e bakıldığında, kayıt dışı istihdam oranları ile eğitim durumu arasında ters bir orantı olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü, şekil 3'e göre, %88'lik oran ile okuma-yazma bilmeyen ve çalışan her 10 kişiden neredeyse 9 kişi kayıt dışı olarak istihdam edilmektedir. Bu grup genellikle tarım yada eğitim gerektirmeyen işlerde çalışmaktadırlar. Aynı zamanda temel hak bilincinde olmadıklarını da bizlere düşündürmektedirler.

Bu yargıya farklı bir taraftan örneği ise, yine şekil gözler önüne sermektedir. Şekil 3'e göre, eğitim seviyesi "yüksek öğretim" olan ve çalışan bireyler, %6 lık bir oran ile en düşük seviyede kendini göstermektedir. Bunun sebebi ise, bu gruptaki bireylerin sosyal hak bilincinin farkında olmaları ve eğitilmiş kişiler olduğu için nitelik, bilgi ve beceri gerektiren sektörler istihdam edilmeleri olarak gösterilmektedir.

- **Cinsiyete göre;**

Tablo 4. Kayıtdışı İstihdam Oranlarının Cinsiyete Göre Dağılımı

Yıllar	Kadın	Erkek
2008	58,4	38,1
2009	58,3	38,3
2010	58,4	37,2
2011	57,7	33,6
2012	54,1	32,7
2013	52	30,2
2014	48,4	29,3
2015	46,1	28,2
2016	44,3	28,8
2017	44,6	29,2

Kaynak: (TÜİK, 2019)

Türk toplumu aile geleneğinde, aileyi geçindirecek parayı kazanma görevi erkeğe ait olup, kadının aile içindeki görevi ise; ev işleri, çocuk gibi işler olarak belirlenmiştir. Fakat, değişen koşullar ile toplum yapısı da bu değişimden payını almaktadır. Kadınların iş ve görevlerinde bu değişimler sayesinde artık daha fazla kadın çalışma hayatında yerini almaya başlamıştır. Ancak, bu değişim ülkemizde hala yeterli seviyelere ulaşmamaktadır. Çoğu işveren veyahut çalışan kadınlar, aile ekonomisine katkı sağlamak amacıyla çalıştırıldığı yada çalıştığı için, ekonomide, düşük ücretler, eksik ve yetersiz çalışma koşulları ile karşı karşıya kalmaktadır. Kadının çalışma fikrine bile yeni yeni alışmaya başlayan bir toplumda, kadınların çalışma hayatındaki sosyal haklarına karşı duyarlı ve bilinçli olmaları beklenmemektedir. Yukarıda yer verilen tabloda bu durumun en iyi örneğidir.

2007-2017 yılları arasındaki kayıtdışı çalışma oranlarının cinsiyete göre dağılımını gösteren tablo 4 incelendiğinde, yıllar içinde genel olarak bu oranlarda bir düşme olduğu aşikardır. Bu durum kayıt dışı çalışma oranlarını üzerinde olumlu bir durum olarak görülmektedir. Ancak kadın ve erkek olarak cinsiyet bazında değerlendirildiğinde, toplumsal cinsiyet eşitliğinden bahsetmek neredeyse imkansız olarak gözükmektedir. Çünkü, 2017 yılındaki kadınların kayıt dışı istihdam oranı 44,6 iken, erkeklerde bu oran 29,2 olarak seyretmiştir. Bu demek oluyor ki, Türkiye’de çalışan her 10 erkek den 3’ü kayıt dışı çalışırken, kadınlara ise bu durum, çalışan her 10 kadından neredeyse 5’i kayıtdışı olarak istihdam edilmektedir.

2.4. Türkiye’de Kayıtdışı İstihdam Türleri

Kayıtdışı istihdamı, gün sayısı yönünden eksik ildirme, ücret yönünden eksik bildirme ve resmi kurum ve kuruluşlara hiç bildirmemeye durumları olarak üç ana şekilde gerçekleşmektedir.

2.4.1. Çalışanların Aldıkları Ücretin Eksik Bildirilmesi

Ülkemizde en yaygın olan kayıt dışı çalışma şekillerinden biridir. İşverenlerin sıklıkla başvurduğu bu çalışma şeklinde, işveren daha az prim ve vergi ödemek için bu çalışma şeklini seçmektedir. Resmi kayıtlar ile işveren, aynı iş yerinde çalışan ve farklı unvanlara sahip olan iki çalışana aynı ücreti ödediğini göstermektedir. Bu durum da ilk bakışta bir problem görülmediği için resmi kurumlara tarafından dikkat çekmemekte ve incelenmemektedir. Örneğin; işverenin şirket bünyesinde bulunan çalışan insan kaynakları memuru ile güvenlik elemanın aynı ücreti aldığını resmi kaynaklara belgelendirmektedir. Ancak, bu iki çalışanın aynı ücreti almasının istisnai durumlar dışında pek mümkün değildir. Bu örneğin farklı türlerini birçok işveren uygulanmaktadır.

Bu durum kamu kurum ve kuruluşlarında değil çoğunlukla özel sektörde uygulanmaktadır. Çalışanın hak ettiği veya aldığı maaşın bir kısmı resmi kayıtlar da çalışanın maaşı olarak geçer, kalan kısmı ise zarf usulü yada elden olarak ödeme yapılmaktadır. Bu durumun sebebi ise, işverenin maaşı üzerinden ödenmesi gereken prim miktarını azaltmak amaçlı yapılmaktadır. Kısa vadeli olarak çalışan karlı gözükse de,

uzun vadede bu durum çalışanın ileride emekli olması halinde aldığı maaş üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir. Çünkü, emeklilik maaşları genel olarak, kişinin maaşları üzerinden ödenen primlere göre belirlenmektedir.

Çalışanın ücretinin, aldığı ücretten daha az gösterilmesi hem çalışan hem de devlet açısından maddi ve manevi kayıplar ile sonuçlanmaktadır. Çalışan açısından, olabilecek kazalar yada emeklilik durumlarında, mahlullük, emeklilik gibi durumlarda hak edilen aylık maaşın düşük olması iken; devlet açısından ise, sosyal güvenlik primlerindeki düşüklük ve sosyal güvenlik zararlarına sebep olmaktadır.

2.4.2. Çalışanların Çalıştıkları Günün Eksik Bildirilmesi

Kayıtdışı istihdamın oluşma şekillerinden bir diğeri ise, gün yönünden eksik bildirme durumudur. İşverenler, bünyesindeki çalışanlar bir aylık tam sürede çalışmalarına rağmen, daha az çalışmış gibi resmi kurumlara eksik gün bildirmektedirler. Bu istihdam şekli de, aynı eksik ücret bildirilmesindeki sebepler ile aynı sebeplerden yapılmaktadır. İşveren, resmi kurumlara ve devlete, daha az prim ve vergi gibi yasal yükümlülüklerden kaçma adına bu yollara başvurmaktadır.

İşverenler, 08.09.1999 tarihi öncesinde oldukça yaygın olarak bu çalışma şekline başvuruyorlardı. 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanun'daki yapılan bazı değişiklik ile bu çalışma şeklinin önüne geçildiği söylenebilir. 08.08.1999 tarihinde çıkarılan 4447 sayılı yasa ile “30 günden az çalışan kişilerin eksik çalışma nedeninin belgelendirilmesi zorunluluğu getirilmesi” maddesi 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu'na eklenmiştir (Süngü, 2008, s. 2-3) Bu durum sonucunda, yasadaki açıklık giderilmiş ve bu çalışma şekli yaygınlığını kaybetmeye başlamıştır.

2019 yılı itibariyle ise, E-devlet uygulaması ve hizmeti sayesinde bu usulsüzlüklerin önüne net bir şekilde geçmek adına önemli reformlar yapılmaktadır. Bu uygulama ile, çalışan işe başladığı günü kendisi E-Devlet uygulaması üzerinden yapabiliyor, her sonunda çalıştığı gün ile işverenin gösterdiği gün sayısını kontrol edebiliyor ve daha bunun gibi birçok hizmeti yapabilmektedir. Ayrıca, bu hizmet üzerinde kendi hakları ile bir aykırılık söz konusu olduğunda, işvereni şikayet edebilmekte ve kendi yasal hakkının takipçisi olabilmektedir.

Bu şekildeki bir çalışma şekli çalışanı bir çok sosyal haktan (kıdem ve ihbar tazminatı, emeklilik, işsizlik maaşı gibi...) mahrum bırakmaya yol açmaktadır. Kamu kurum ve kuruluşları, birçok uygulama ve düzenlemeleri çalışanları bu haklardan mahrum bırakmamak ve haklarını adına yapılmaktadır. Ancak, diğer önemli bir husus ise, çalışanların bilgilendirilmesi ve eğitilmesi konusudur. Birey, kendi hakları konusunda ne kadar eğitilmiş ve bilinçli olursa, bu gibi olumsuz durumların önüne o denli daha kolay geçilmektedir.

2.4.3. Çalışanların Resmi Kurumlara Hiç Bildirilmemesi

Diğer iki çalışma şekli ile karşılaştırıldığında, aralarındaki en yaygın olan kayıtdışı çalışma şeklidir. Bu çalışma şekline göre, ülkede mevcut olan çalışma yasaları ve kurumlarına, çalışanın hiçbir şekilde bildirilmemesidir. Sonucunda ise, çalışan birey kamu kayıtlarında işsiz olarak gözükmekte ve iş veren sorumlu olduğu devlet ve bireye karşı suç işlemektedir. Çalışanın, kıdem tazminatı, sağlık güvencesi gibi herhangi bir sosyal hakka sahip olmamaktadır. Devlet, işverenden laması gerek ve hak ettiği primleri ve vergileri alamamaktadır. Bu durum sonucunda ise, karlı çıkan kişi ve kurum yalnızca işveren olmaktadır. Hem çalışan hem de devlet maddi ve manevi olarak birçok kayıp ile karşılaşmaktadır.

2.5. Kayıtdışı Çalışanların Nitelikleri

2.5.1. Birden Fazla İşte Çalışma

Ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkelerde, bu çalışma şekli oldukça önemli bir paya sahiptir. Bu çalışma şekli hem özel sektör hem de kamu sektöründe çalışan kişiler tarafından yapılmaktadır. Bu çalışma şeklinin tercih edilmesinin en önemli sebebi ise geçim sıkıntısıdır. Ülkede fiyatlar ve ücretler düzeyi arasındaki ilişkiler, asgari ücretin yetersizliği ve yaşam kalitesi gibi unsurlar kişileri bu çalışma şekline itmektedir. 1970’lerde Kemal Sunal’ın filmlerinde gülerek izlediğimiz “gündüzleri devlet memuru iken geceleri ise limon satıcısı olarak karşımıza çıkan karakterler”, 21. yüzyılda da varlığını korumaktadır.

Ekonomik nedenler, bireyleri farklı iş kollarında aynı anda çalışmaya itmektedir. Kişiler kayıtlı olarak çalıştıkları esas işlerinden yasal haklarını aldıkları için, kayıt dışı çalıştıkları işlerden gelecek olan hakları pek önemsememektedir.

Çalışan kişi açısından, hem ek yorgunluk hem de ek ücret olarak sonuçlanmaktadır. Fakat, ek yorgunluk kısmı işveren açısından pek de tercih edilen bir durum değildir. Çünkü, yorgun bir çalışanın verimliğinde düşüş ve konsantrasyonunda eksiklik gibi işveren açısından pek de tercih edilmeyen durumları beraberinde getirmektedir. Bu durumun sonucunda ise çalışan, işveren tarafından çoğu zaman kıdem ve ihbar gibi sosyal ve yasal haklarından mahrum bırakılarak işten çıkarılmaktadır. Çalışan bu kez de asıl gelir getiren işini kaybedebilir.

2.5.1. Yarı Zamanlı Çalışma

Ülkemizde, KOBİ tarzı ve daha çok kurumsal olmayan şirketlerin çokça tercih ettiği bir çalışma şeklidir. Özellikle, öğrencilerin okuldan sonraki boş zamanlarında, ev hanımlarının ev işleri ve çocuklardan sonra kalan zamanlarında ve emeklilerin ise kendilerini pek de yormadan hobi olarak çalıştığı bir çalışma şeklidir. Garsonluk, tezgahçılık gibi mesleklerde karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışma şekline göre, hafta da 30 saat çalışılmakta ve bu saat kapsamında çalışan adına kamuya ödenen vergi ve primler oldukça düşüktür. Ayrıca, çalışanın amacı ek gelir olduğu için, sosyal ve yasal hakları pek de önemsememektedir.

2.5.3. Çocuk İşçiler

Dünyada ve ülkemizde bu konu oldukça önemli ve önüne geçilmesi gereken olumsuz bir durumdur. Neredeyse her ülkede olan fakat geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerde önü alınamayan ve çözülmeyen bir iplik yumağına dönmüş durumdadır. Dünya çapında, ILO tarafından Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Programı (IPEC) kapsamında birçok proje ve uygulama yapılmasına rağmen hala önü alınamamaktadır. Ekonomik yetersizlik durumu bu sorunun en temel nedenidir. Çalışmamızın öznesi olan Romanlar açısından da çocuk işçilik oldukça önemli bir paya sahiptir. Roman çocukları da gerek ekonomik göstergelerin yetersizliği gerek eğitim eksikliğinden ötürü çok küçük yaşlarda çocuk işçi olarak çalışma hayatına girmektedir. Bu nedenle bu çalışma şekli, çalışmamızın araştırma kapsamındaki bölümünde oldukça önemli bir yere sahiptir.

Ülkemizde, 18 yaşın altındaki bireylere çalışma hayatında sigorta yapılmaması/yapılamayacağı şeklindeki yaygın düşünce şekli, çalışma sektöründeki çocuğun emeğinin sömürülmesine ve kayıtdışı çalıştırılmasına neden olmaktadır ((Karaaslan, 2010, s. 32). Çünkü, formel çalışma hayatında, yasal yükümlülükler, çalışma mevzuatı ve kayıtları, yapılan iş denetimleri ve gelişen teknoloji ile üretim şekillerindeki değişimler bu alanda çocuk işçiliğine çok fazla ortam sağlamamaktadır(Günöz, 2007, s. 45).

Türkiye’de 4857 sayılı İş Kanunu 71. Maddesine göre,

"On beş yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaktır. Ancak, on dört yaşını doldurmuş ve ilköğretimi tamamlamış olan çocuklar, bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilir" (İş Kanunu, 2003),

hükmü yer almasına rağmen bu ibare yalnızca kanunda yazılı olarak kalmıştır. Bugün ülkemizde neredeyse çocuk işçi olarak çalışan her çocuk, ağır işlerde ve sağlıksız koşullar altında çalışmaktadırlar. Dolayısıyla da, yazılıca kanuni olarak çocukların haklarının korunması yeterli olmamaktadır.

Ülkemizde çocuklar; ücretli, yevmiyeli ve ücretsiz aile işçisi olarak; hane halkına ekonomik anlamda katkıda bulunmak, iş ve meslek öğrenmek, ailenin isteği üzerine ve kendi ihtiyaçlarını karşılamak gibi nedenlerden ötürü çalışma hayatında yerini almaktadır (TÜİK, Çocuk İşgücü İstatistikleri, 2013).

Ülkemizde çalışma hayatındaki çocukların büyük çoğunluğu KOBİ’lerde istihdam edilmektedir. KOBİ’ler ise kayıtdışılığın en yüksek olduğu işletme çeşididir. Bu sebeple de, çocuklar bu işletmelerde çalışmak için kendilerine kolayca yer bulabilmektedirler. Usta-Çırak ilişkisi adı altında nitelik gerektirmeyen işlerde, iş öğretmek adına çocuk emeğinin sömürülmesi oldukça sık rastlanan bir durumdur. Ayrıca, düşük ücret ve yasal yükümlülüklerden kaçmak için de çocuk işçi tercih edilmektedir. Ayrıca erkek çocuklar

ile kız çocukların istihdam edildiği sektörler arasında da farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin, erkek çocuklar genellikle, inşaat, lokantacılık, oto tamirciliği, mobilyacılık, barcılık ve kahvehanecilik gibi çalışırken; kız çocuklar ise genellikle, tekstil, hazır giyim ve deri eşya imalatı sektörlerde istihdam edilmektedir(Tunalı, 2004, s. 37).

Ülkemizdeki araştırmalar kapsamında, çocuk işçiliğine ait güncel verileri bulunmamaktadır. 2012 yılında TÜİK tarafından yapılan araştırmadan bu yana yaklaşık olarak yıldır bu alanda kamu tarafından güncel bir araştırma bulunmamaktadır. Dolayısıyla da, 7 yıl öncesinin verileri üzerinden ülkemizdeki çocuk işçiliğinin durumunu değerlendirmek doğru bir yaklaşım olmamaktadır. Ayrıca, bu konu üzerinde resmi bir araştırma yapılmaması TBMM'ye de konu olmuştur (Çocuk İşçiliği, 2018). Dolayısıyla, ülkemizdeki bu konu ile ilgili şuan için net bir sayı verilememektedir.

Çocuklar ülkelerin gelecekleri için oldukça önemli bir yere sahiptir. Bir ülke çocuğuna sahip çıkarsa aynı zamanda da geleceğine sahip çıkıp korumuş olur. Bu sebeple, resmi kurum ve kuruluşların en önemli vazifesi, çalışma hayatındaki çocukların korunması ve sürekli bir denetim altında tutulmasını sağlamak olmalıdır. Aksi takdirde ülkeler, geleceklerini, ekonomilerini, tarihlerini ve umutlarını kaybetmeye mahkum olacaklardır.

2.5.4. Kadın İşçiler

Ülkemiz ekonomisinde önemli bir paya tarım sahiptir. Tarım sektöründe ise, istihdam edilenlerin büyük bir kısmı da kadınlardan oluşmaktadır. Tarım da kadınlar, aile işi yada mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmaktadırlar. Tarımdaki kayıtdışılık oranı diğer sektörlerle nazaran çok yüksektir. Bununla paralel olarak da, kadınların en fazla tarım sektöründe istihdam edildiğinden, işçi kadınlarda kayıtdışılık oranı da yüksektir.

Kadınların çalışma hayatında kayıt dışı bir şekilde istihdam edilmelerinin birçok sebebi bulunmaktadır. Bunlar; Ekonomik sıkıntılar, Sosyal Güvenlik Haklarını eş yada babadan aldığı için bu haklara gerek duymama yada kaybetmeme ve yaşamının kalitesini sosyo-ekonomik anlamda arttırmak, eğitim seviyesi gibi sebepler sıralanabilir.

Tablo 5. Cinsiyete Göre Kayıtdışı İstihdam Oranları

	Toplam	Tarımdışı	Tarım
Genel	32,5	21,8	81,9
Erkek	28,5	20,4	75,3
Kadın	43,3	25,5	90,8

Kaynak:(TÜİK, 2017)

Tablo 5 incelendiğinde, 2017 yılındaki erkelerin 28,5 kayıtdışı istihdam edilirken, kadınlarda bu oran 43,3 olarak seyretmiştir. Çalışma hayatı içinde kadınlar, erkelerden daha çok kayıtdışı çalışmak zorunda bırakılmakta yada kendi istekleri ile bu şekilde çalışmaktadırlar. Ayrıca kadınlar, tarım sektöründe de 90,8 ile yine çok yüksek bir orana sahiptirler. Bunun anlamı, tarımda çalışan her 10 kadından neredeyse 9'u ve tarım dışı

sektörlerde neredeyse her 10 kadından 3'ü kayıtdışı olarak çalışmaktadırlar. Şehirleşme ile tarım sektöründeki azalmalar ve devletin kadın istihdamını yükseltmek amacıyla yaptığı istihdam politikaları ile bu oranların yıllar içinde düşeceği öngörülmektedir.

Kırsal kesimlerde genellikle bu alanlarda istihdam edilen kadınlar; kentsel kesimlerde ise, genellikle ev hizmetleri, tekstil atölyeleri gibi sektörlerde istihdam edilmektedirler. Çalışmamızın öznesi olan Roman kadınlar için bu meslekler daha da farklılaşmaktadır. Örneğin; çiçekçilik, falcılık, bohçacılık gibi mesleklerde çalışmaktadırlar. Bu mesleklerde de sigorta veya resmi bir durum söz konusu değildir.

2.5.5. İşsizlik Aylığı Alanlar

İŞKUR'un işsizlik sigortası tanımına göre;

İşsizlik sigortası, bir işyerinde çalışırken, çalışma istek, yetenek, sağlık ve yeterliliğinde olmasına rağmen, kendi istek ve kusuru dışında işini kaybedenlere, uğradıkları gelir kayıplarını kısmen de olsa karşılayarak kendilerinin ve aile fertlerinin zor duruma düşmelerini önleyen, sigortacılık tekniği ile faaliyet gösteren, Devlet tarafından kurulan zorunlu bir sigorta koludur (İŞKUR).

Yukarıda sebepler ile işini kaybedip ve sonucunda işsizlik maaşı almayı hak eden kişiler için geçimini sağlamak adına devlet tarafından uygulanan güzel bir düzenlemedir. Fakat, ülkemizdeki asgari yaşam düzeylerindeki bir yaşam için verilen bu işsizlik ödeneği oldukça yetersizdir. Bu sebeple, kişiler geçimleri sağlamak adına yeniden bir işte çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Kayıtlı ve resmi bir işte çalışmak kişilerin işsizlik maaşlarını iptal edeceğinden, kayıtdışı olarak çalışmayı tercih etmektedirler. Çoğu durumda işveren bu durum farkında olmasına rağmen, düşük ücretlerde çalıştırdıkları için bu duruma pek de ses çıkarmamaktadırlar.

Bu durumlar işveren ve kişi açısından olumlu bir tablo olarak görünmektedir. Fakat, devlet açısından aynı durumdan söz etmek mümkün değildir. Çünkü, devlet işsizlik sigortasını/maaşını gerçek anlamda işini kaybetmiş vatandaşlarını mahrum etmemek adına yapmaktadır. Fakat, hem işsizlik maaşı alan hem de kayıtdışı olarak çalışan kişiler bu amaca pek de uygun olarak maaş almamaktadır. Sonucunda da, gerçekten ihtiyacı olan kişiler bu fondan yararlanamamaktadır. Hem devlet adına hem de gerçekten ihtiyacı olan kişiler maddi ve manevi açıdan olumsuz bir durum olarak algılanmaktadır.

2.5.6. Yabancı ve Kaçak İşçiler

Ülkemizde özellikle 1980'lerden sonra ve 1990'ların başından itibaren, sınırlarımızdaki devletlerde yaşanan siyasi ve ekonomik değişimler sebebi ile ülkemize çok fazla sayıda yabancı kaçak ve göçmenler girmiştir. 2019 yılı itibariyle de aynı sebeplerden dolayı ülkemize sığınan oldukça fazla sayıda Suriyeli vatandaş bulunmaktadır.

Kaçak işçilik farklı versiyonları ile ekonomide kendi belli etmektedir. Bunlar, yasal bir biçimde ülkeye giren fakat çalışma izni olmayıp çalışanlar, ülkeye kaçak girip kayıtdışı bir şekilde çalışanlar, sığınmacı yada mülteci olarak ülkede bulunup kayıtdışı çalışanlardır (Tunç, 2007, s. 15).

Ülkemize gelen yabancı kaçak kişilerin genellikle ilk amacı, yeterli parayı biriktirdikten sonra Avrupa'ya geçmektir. Ülkemiz kaçak kişiler için Avrupa ile aralarında adeta bir köprü görevi görmektedir. Ülkemize başka ülkelerden gelenler açısından, diğer ülkeler ile karşılaştırıldığında daha kolaydır. Bu sebeple yasal yollar ile giriş yapan kişilerin sayısı da oldukça fazladır. Fakat, çoğu zaman türlü nedenlerden ötürü çalışma izni alamayanlar, yasal yollar ile girmelerine rağmen kayıtdışı çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Yasal yollar ile gelen kişiler genellikle nitelikli ve eğitilmiş kişilerden oluştuğu için ülkemiz açısından sorun olarak kazanılan bir çalışan olarak kabul edilmektedir. Fakat, kaçak yollar ile giren kişiler için aynı durum ve düşünce söz konusu değildir. Bu kişiler, genellikle hem ülke hem de ülke vatandaşları için önemli bir sorun teşkil etmektedir (Candan, 2007, s. 63)

Ülkemizde bulunan ve ekonomimizde istihdam edilen yabancı kaçak işçiler, ülke vatandaşlarına göre daha düşük ücretlerle, kötü çalışma koşulları altında ve daha fazla saat çalışmaktadırlar. Bu koşullar altında çalışmayı kabul ettikleri için de, yabancı kaçak işçi çalıştırmak ülkemizde her geçen gün daha da artmakta ve çalışma koşulları daha da kötüleşmektedir (Tekinarslan, 2011, s. 44). İşverenler açısından bu koşullar altında çalışan işçi her zaman daha çok kabul edilmektedir. Hem daha az ücret verip hem de yasal yükümlülüklerden kurtulmak adına çok önemli bir alternatif olmaktadır. Ancak, işveren adına olumlu getirileri olduğu kadar olmasına rağmen devlet ve vatandaş adına da, ülkede işsizlik seviyesinin yükselmesi gibi bir o kadar olumsuz getirisi bulunmaktadır (Candan, 2007, s. 68).

Ülkemiz ve vatandaşlarımız adına bu olumsuz durumların önüne geçmek için daha sıkı yaptırımlar ve denetimler uygulanmalıdır. Yoksa kaçak işçilik, işverenlerin çoğu ve ülkemize kaçak olarak gelen yabancılar için bir alternatif olmaya devam edecektir.

2.5.7. Emekliler

Ülkedeki yasalar doğrultusunda belirlenen zaman kadar çalışan ve sonrasında çalışma hayatından ayrılan ve çalışma hayatındaki verdiği hizmetler çerçevesinde gelir/aylık almaya hak kazanan kişilere emekli denmektedir. Emeklilerin maaşları genellikle, çalışma hayatında aldıkları maaşlar üzerinden yatırılan primlere göre belirlenmektedir. Bu sebeple emekli maaşları oldukça farklı tutarlar olarak kişilere ödenmektedir.

Ülkemizde, emeklilik ile alakalı yeni düzenlemeler yapılmaktadır. Örneğin; 1 Ocak 2019 yılından itibaren sigorta girişi yapılan bir çalışan, yasalarca belirlenen günü tamamlamasına rağmen 65 yaşından önce emekli olamayacaktır. Başka bir yönden ise, 2036 yılından itibaren hem kadınlarda hem de erkeklerde emeklilik yaşı 65 olacaktır. Bu değişiklik ile, kadınlarda 20 yıl, erkeklerde 25 yıl sigortalı olma koşulu kaldırılarak, hem kadınlarda hem de erkeklerde yaş ve prim koşulunu beraberinde getirdi. Bu düzenlemeler sonucunda ise, ortalama olarak 23 yaşında sigorta olarak çalışan bir kişi, ülkemizde çalışanlar kanunları tarafından belirlenen günü tamamlasalar bile emekli olmak için 17-19 yıl bekleyip 65 yaş şartını da taşımaları gerekmektedir. Bu iki şarttan herhangi birini taşımak emeklilik için yeterli olmamakla birlikte özellikle yaş şartının taşınmadığında

erken emeklilik gibi bir durum şuan için söz konusu değildir.Ülkemizdeki yapılan düzenlemeler sonucunda, emeklilikte yaş şartı ile emekli sayısında oldukça düşüş yaşanmıştır. Bundan sonraki dönemlerde farklı bir düzenleme yapılmazsa emekli sayısındaki düşüşler daha da artması beklenmektedir.

Öte yandan, çalışmamızın kayıtdışı çalışma şekillerinde yer alan emeklilik durumu bu düzenlemeler dışındaki istisnai durumlar ve düzenlemenin kapsamadığı çalışanlar için geçerli olmaktadır. 2008 yılında yapılmaya başlayan bu düzenlemeler öncesinde ve sonrasında erken yaşta emekli olan kişiler bizim çalışmamızın içeriği için oldukça önemlidir. Çünkü, bu düzenlemelerden önce kişi veya çalışan yasalarca belirlenen gün sayısını tamamladıktan sonra yaşı kaç olursa olsun emekli olma hakkı kazanıyordu. O nedenle, şuan 55 yaşında bir erkek yada kadının emekli olduğunu görebilmekteyiz.

Emeklilik maaşları ödenen primlere göre belirlendiği için, kısmen de olsa genç yaşta emekli olan kişileri, aldıkları emekli maaşları yetmediği veya hobi olarak çalışma hayatında kayıtdışı bir şekilde varlığını devam ettirmektedir. Sosyal güvenlik kurumu tarafından maaş ve sağlık hizmetleri sağlandığı için, kayıtdışı bir şekilde çalıştıklarında sosyal ve yasal hak kaygısı taşımamaktadırlar.

Ömrünün en az 20 yılını çalışma hayatında geçiren bir kişi işveren açısından; bilgi, beceri ve tecrübe yönünden çoğu çalışan veya çalışmaya hazırlanan kişilerden oldukça değerli ve önemli olarak görülmektedir. Çünkü, bir iş veren yetersiz tecrübeli yada tecrübesiz adayları çalıştırmak yerine zaten yetişmiş ve donanımlı olan bir kişiyi istihdam etmek istemektedir. Bu durumun sebebi, iş hayatında bir çalışanı yetiştirmek işveren için hem maddi hem de manevi kayıp olarak görülmektedir. İşveren, bu kayıpları göze almak yerine hazırda yetişmiş bir emekliyi istihdam etmeyi daha karlı bir yatırım olarak görmektedir. Ayrıca, emeklinin vergi ve primini ödeme gibi bir zorunluluğu olmadığı için her açıdan karlı bir alışveriş olarak gördüğünü söylemek yanlış olmaz. Bütün bu nedenler sonucunda da karşımıza kayıtdışı çalışma şekli olarak çıkmaktadır.

2.5.8. Malullük, Dul ve Yetim Aylığı Alanlar

Kanunlara göre, sigortalı vefat ettikten sonra, sigortalının eşi ve çocukları dul ve yetim aylığı alabilmektedirler. Sigortalının eşi ile arasında ölüm tarihinden önce resmi nikahının bulunması sonucunda dul aylığı almasına, kız çocuğunun çalışmaması yada eli olmaması ve erkek çocuğunda ise okumuyorsa 18 yaşına kadar yaşına kadar, okuyorsa 25 yaşına kadar ve çalışmaması şartı ile sigortalının çocukları yetim aylığı almaktadır. Şartlar kapsamında sigortalının eşine ve çocuklarına Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından dul ve yetim aylığı bağlanmakta ve ödenmektedir.

Malullük ise, bir iş yerinde iş kazası yada meslek hastalığı sonucunda, çalışma gücünü en az %60'ını kaybeden kişilere denmektedir. Oluşan bu durum sonucunda da en az 10 yıl yada 1800 gün sigortalı çalışmış olma şartı ile mahlullük aylığı bağlanmaktadır.

Her iki durumda da bu geliri elde eden ve gelirden vazgeçmek istemeyen kişiler çalışma hayatında kayıtdışı olarak bulunmaktadır. Çoğu zaman verilen bu maaşların yetmesi yada daha fazla para kazanma isteği sonucunda bu şekilde bir çalışma tercih edilmektedir.

Bu sebeplere farklı etkenlerde eklenebilmektedir. Fakat genel hatlar itibariyle, bu iki sebep üzerinden oluşmaktadır. İşverenler açısından ise, diğer durumlarda olduğu gibi bu çalışma şeklinde de vergi ve prim ödememe durumları cazip geldiği için tercih etmektedirler.

2.5.9. Deneme Süresi Kapsamında Çalışanlar

4857 sayılı İş Kanunun 15. Maddesine göre deneme süresi;

“... taraflarca iş sözleşmesine bir deneme kaydı konulduğunda, bunun süresi en çok iki ay olabilir. Ancak deneme süresi toplu iş sözleşmeleriyle dört aya kadar uzatılabilir. Deneme süresi içinde taraflar iş sözleşmesini bildirim süresine gerek olmaksızın ve tazminatsız feshedebilir. İşçinin çalıştığı günler için ücret ve diğer hakları saklıdır.”

olarak düzenlenmiştir.

İşverenler bu yasaya göre, yeni işe aldıkları kişileri uyum, performans ve yetenek gibi kriterleri eksik olarak gösterip işten çıkarabildiği gibi, ortada hiçbir sebep olmadan yada sebep göstermeden bildirimsiz bir şekilde kişinin iş akdini fesih edebilmektedir. İş akdinin deneme süresi içinde yada sonunda fesih edilmesinde, kişi herhangi bir tazminat yada hak iddia edememektedir.

Bu ibare yürürlükte olan kanunundaki bir açık yada ihlal edilmeye müsait bir konumdur. Çünkü, ülkemizde yapılan denetimler sırasında, birçok işverenin deneme süresi adı altında kişileri kayıtsız bir şekilde çalıştırdıkları ortaya çıkmıştır. Bu şartlar altında yapılması gereken, kişinin işe başladığı günde, resmi kayıtlarda da kayıtlı olması gerekmektedir. Bütün bunlar sonucunda, işverenler bu durumu da kendi lehlerine çevirerek çalışanları deneme süresi adı altında kayıtdışı bir şekilde istihdam etmektedirler. Çoğu çalışan bu durumun farkında olmasına rağmen işlerini kaybetme korkusu yüzünden bu duruma sessiz kalmaktadırlar. Bu sessizlik ise, işverenlere bu şekilde çalıştırmaları için daha bir zemin hazırlamaktadır. Bu durum kişinin değil işverenin inisiyatifi yada tercihi sonucunda oluşmaktadır.

Yasadaki bu boşluk giderilmezse ve iş yerlerine veya işverenlere yönelik denetimler ve yaptırımlar daha sıkı ve sert bir hale getirilmezse bu durum daha da artacaktır. Sonucunda da her zaman olduğu gibi işverenler maddi ve manevi olarak karlı, kişi ve devlet açısından ise maddi ve manevi olarak zararlı bir tablo ortaya çıkmaktadır.

2.6. Türkiye’de Kayıtdışı İstihdamın Nedenleri

Dünyada ve ülkemizde kayıtdışı istihdam olgusunu ortaya çıkaran birden fazla etken ve olgu bulunmaktadır. Bu etken ve olgular genel hatları itibariyle birbirine benzemekte olup aynı zamanda da ülkeden ülkeye de farklılık göstermektedir. Ülkeleri, sosyal, ekonomik ve idari yapıları ve düzenleri bu olgular arasında farklılıklar olması sağlamaktadır. Bu sebeple, çalışmamızın bu kısmında örnekleme daraltarak, ülkemizde kayıtdışı istihdama neden olan durumlar incelenecektir.

Ülkemiz gelişmekte olan ölkeler kategorisinde yer aldığı için, kayıt dışı istihdama sebebiyet veren durumlar, gelişmekte olan ölkeler açısından oldukça fazla benzerlik göstermektedir. Türkiye, bir taraftan sanayi toplumuna geçmeye çalışan öteki taraftan ise verimli toprakların etkisi ile tarım toplumu olgusu arasında sıkışıp kalmaktadır. Tam anlamıyla ne bir sanayi toplumu nede bir tarım toplumu olamamaktadır. Bu sebeple, var olan veya oluşan sektörlerde de tam anlamıyla bir uzmanlık yada uygunluktan söz etmek doğru bir yaklaşım olmamaktadır. Bütün bunlardan durumlardan yola çıkarak, alışmamızda Türkiye’deki kayıtdışı istihdamın sebepleri; sosyal nedenler, ekonomik ve mali nedenler ve idari ve hukuksal nedenler olarak üç ana grup ve alt başlıkları şeklinde incelenecektir.

2.6.1. Sosyal Nedenler

Kayıtdışı istihdama sebep olan sosyal nedenler, ölkelerin sosyal yapı ve durumlarına göre farklılık göstermektedir. Ülkemiz açısından bu konu; göç, kentleşme, eğitim ve nüfus artışı olarak incelenmektedir.

2.6.1.1. Göç

Göç kavramı, en basit tanımı ile bir bireyin çeşitli nedenlerden (siyasi, ekonomik, sosyal gibi..) ötürü, içinde yaşadığı ölkeyi bırakıp başka bir ölkeye gitme durumu olarak tanımlanabilir.

Ülkemiz jeopolitik komundan ötürü sınır komşusu açısından oldukça kalabalıktır. Gürcistan, Ermenistan, Bulgaristan, Yunanistan, Nahçıvan, Irak, Suriye ve İran olmak üzere 8 adet sınır komşusu bulunmaktadır. Bu durum ise, sınırında bulunan ölkelerde herhangi bir siyasi, ekonomik yada sosyal kargaşa durumlarında tabiri caiz ise can havliyle bu ölkede bulunan vatandaşlar kendilerini Türkiye’ye atmaktadırlar. Bu durumun sebepleri , mesafe açısından yakın olması ve güvenlik olarak düşünölmektedir.

Büyük sayılar ile göç eden gruplar genellikle beraberlerinde, niteliksiz ve eğitimsiz iş gücünü de getirmektedir. Bunun bir örneğini ölkemiz hala yaşamaktadır. 2011 yılından bu yana devam eden Suriyeli göçü buna en iyi örnek oluşurmaktadır.

Sınır komşumuz olan Suriye’de 15 Mart 2011 yılında başlayan iç savaş hem Suriye’yi hem de ölkemizi oldukça önemli derecede etkilemektedir. Savaşın başladığı günden itibaren ölkemiz kaçıp canını kurtarmak isteyen Suriyeli vatandaşlara sınır kapılarını açmıştır. Ülkemizde, daha öncede çeşitli nedenler ile toplu göçler almıştır. Fakat, Suriyeli göçü ölk tarihindeki bu zamana kadar en büyük göç dalgası olarak yerini koruyacaktır. Aşağıdaki tabloda ölkemize şuana kadar giriş yapmış Suriyeli sayısı verilmiştir. Bu sayılar sadece, resmi kayıtlarda bulunanlardır. En az resmi olan sayılar kadar resmi olmayan da Suriyeli vatandaşlar ölkemizde yaşamaktadır.

Tablo 6. 2019 yılı Mart Ay verilerine göre Türkiye’deki Suriyeli sayısı

YAŞ	ERKEK	KADIN	TOPLAM
TOPLAM	1.980.963	1.670.672	3.651.635
0-4 Yaş	259.566	242.490	502.056
5-9 Yaş	260.092	244.490	504.582
10-14 Yaş	202.540	187.578	390.118
15-18 Yaş	149.704	123.751	273.455
19-24 Yaş	321.775	230.276	552.051
25-29 Yaş	209.186	147.979	357.165
30-34 Yaş	173.006	126.255	299.261
35-39 Yaş	122.550	96.103	218.653
40-44 Yaş	80.984	71.143	152.127
45-49 Yaş	59.996	57.057	117.053
50-54 Yaş	48.691	46.348	95.039
55-59 Yaş	33.954	34.094	68.048
60-64 Yaş	23.834	24.408	48.242
65-74 Yaş	24.816	25.874	50.690
75 Yaş ve üzeri	10.269	12.826	23.095

Kaynak: (İstatistikler, 2019)

Ülkemizde şuan itibariyle kayıtlı, 3.651.635 kadar Suriyeli vatandaş bulunmaktadır. Bu sayı içinde, ise 15 kasım 2018 tarihli Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın resmi kayıtlarına göre, 32 bin 199 kişiye çalışma izni verilmiştir (Türkiye’deki Suriyeli Sayısı, 2019). Çalışma izni verilmeyenler ise kayıtdışı bir şekilde yaşamlarına devam etmek ve azami düzeyde fizyolojik ihtiyaçlarını (yeme, giyinme ve barınma gibi) karşılamak için çalışmaktadırlar.

Bütün bunların sonucunda da, düşük ücretle ve kötü çalışma koşullarında çalışmaya razı olan bir grup ortaya çıkmıştır. Ülkemiz ekonomisinde çok büyük bir yer kaplayan bu kişiler, çalışma izni olan çok küçük bir grup hariç, kayıtdışı bir şekilde istihdam edilmektedir. Savaşın ve bombaların içinden kaçıp kendileri kurtaran bu kişiler için ne kötü çalışma koşulları nede başka olumsuz etkiler çok da fazla önem arz etmemektedir. Bu sebeple ne şartlar altında ve ne şekilde çalıştıkları önemli değildir. Her durumu kabul etmektedirler.

Ülkemiz açısından ise, bu durumla ilgili elle tutulu bir adım atılmamaktadır. Zira, işsizlik oranlarının bu denli yüksek olduğunu düşündüğümüzde, öncelikli olan grup kendi vatandaşı olduğu için, ülkemizde işsizlik olgusu azami oranlara indirilmedikçe Suriyelilerin ne biçimde ve nasıl bir şekilde istihdam edilmesi konusu öncelikle olmamaktadır. Bu sebeple de, ekonomimizde daha uzun yıllar kayıtdışı bir şekilde istihdam edilecek gibi görünüyor. Bu kayıtdışı istihdam sonucunda da, ülke ekonomisinde maliyet olarak yansımaktadır. Çünkü, işverenler ucuz işgücü ve fazla ürün/hizmet üreten çalışanı sevmektedir. Bu durum bu şekilde gittikçe, hem Suriyeli

vatandaşların emekleri suiistimal edilecek hem de ülke ekonomisinde büyük zayıflıklar olarak karşımıza çıkacaktır.

2.6.1.2. Kentleşme

En basit tabiriyle, tarım etkinlik alanlarının azalması ve bunun sonucunda da sanayi toplumuna kayma girişimleri ile kent alanlarının genişlemesi ve kentlerin büyümesi olarak tanımlanabilir. bu tanımdan yola çıkarak da, kentleşme ile birlikte toplumda örgütlenme bilinci, iş bölümü, uzmanlaşma gibi insan davranışların kentlere özgü farklılıklara zemin hazırlamaktadır (Özsoylu, 1999, s. 33).

Ülkemizde sanayileşme etkisi ile kentleşme de aynı oranda artmıştır. Bu iki kavram birbiri ile doğru orantılı bir ilişki içindedir. Bir taraftan tarım toplumu kaderine boyun eğmiş yok olmayı beklerken, diğer taraftan sanayileşme etkisi ile şehirlerde farklı iş kolları ve alanları oluşmaktadır. Yaşanan değişimlerde, kırsal bölgelerde yaşayan ve özellikle tarım ve hayvancılık ile uğraşan bireylere çok cazip gelmektedir. Bu etkiler sonucunda, kırsal alanda yaşayanlar yavaş yavaş kentsel bölgelere taşınmaya başlamıştır. Ancak, kırsal kesimde yaşayanlar için şehre geldiklerinde bu durumun öyle uzaktan görüldüğü gibi toz pembe bir olgu olmadığını çok geçmeden anlamaktadırlar. Yıllarca baba mesleği olarak bilinen tarım bırakıp farklı bir iş sektörüne geçmeye çalışanlar, sanayi yada hizmet sektörü gibi sektörlerde çalışmak için gerekli olan bilgi, beceri ve deneyime sahip olmadığından kentlerdeki işverenler tarafından ucuz iş gücü olarak görülmektedir. Formel bir şekilde de çalışma hayatında yerini alamayacağı için, bu grup da kayıtdışı bir şekilde istihdamda yerini almak zorunda kalmaktadır. Geline bölgelere geri dönem gibi bir durumda söz konusu olmadığı için bu durum, şehre gelen her niteliksiz olarak değerlendirilen vatandaş için geçerli olmaktadır.

Sonucunda ise, kente yaşayan ama dışsal görüntüsü taşırayı andıran bölgelerde yaşayan gruplar ortaya çıkmaktadır. Bu bölgelerde yaşayan bireyler içinde önyargılı bir yaklaşım ve tutum içinde bulunan işverenler, kendi çıkarları doğrultusunda istihdam etmektedirler. Özellikle son dönemlerde, gecekondular adı verilen bu konutlarda yaşayıp, aynı zamanda enformel sektörlerde istihdam edilen gruplar kent nüfusunda önemli bir sayıya ulaşmıştır (Yılmaz, Göktürk, & Kök, 2007, s. 320).

Ancak, kentleşme her ne kadar medeniyet ve gelişmişlik olarak algılsa da, köy hayatı ve tarım üretimi ülkemiz ve ülkeler açısından önümüzdeki yıllarda daha da anlaşılacağı üzere hayati bir konuya dönüşecektir. Sanayi toplumların için gerekli olan ham madde ve kaynak üretilmediği sürece, ne tam anlamıyla sanayi toplumuna geçilebilir nede tam anlamıyla kentleşme yaşanabilir. İki durumda tam manasıyla yaşanmadığı için, beraberinde ülkemiz için hem ekonomik hem de sosyal açıdan olumsuzlukları beraberinde getirecektir. Kayıtdışı istihdam, ekonomik anlamda bunun en önemli sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Önlemler alınmadığı takdirde, daha da fazla göze çarpacaktır.

2.6.1.3. Eğitim ve Sosyal Güvenlik Bilincinin Eksikliği

Eğitim istihdam yapısı ve dağılımı üzerinde önemli etkileri olan en güncel konulardan biri olarak yerini korumaktadır. Bireylerin eğitim durumları, işe alım aşamaları ve istihdam edilebilme açısından en önemli kriterlerden biridir. Ülkemizdeki Eğitimli bireyler uygulamalı olarak beklentileri karşılayamasa da, teorik açıdan oldukça donanımlı ve nitelikli oldukları söylenebilir. Bu konu ile ilgili bilgiler vermeden önce tablo 7’yi incelersek, ülkemizde istihdamda yer alan bireylerin eğitim durumlarına göre dağılımlarını görmüş olacağız.

Tablo 7. Türkiye’deki 15-64 Yaş Grubunun Eğitim Durumuna Göre İstihdamdaki Dağılımı

Yaş Grubu ve Eğitim Durumu	Yıllar	İstihdam (Bin)
(15-64) ve (Okuma Yazma Bilmeyen)	2014	925
	2015	875
	2016	811
	2017	836
	2018	816
(15-64) ve (Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyen)	2014	910
	2015	853
	2016	858
	2017	852
	2018	889
15-64) ve (İlkokul)	2014	8362
	2015	8331
	2016	8189
	2017	8239
	2018	8055
(15-64) ve (İlköğretim)	2014	2729
	2015	2677
	2016	2532
	2017	2455
	2018	2328
(15-64) ve (Ortaokul Veya Dengi Meslek Ortaokul)	2014	2137
	2015	2307
	2016	2593
	2017	2925
	2018	3186
(15-64) ve (Genel Lise)	2014	2610
	2015	2614
	2016	2671
	2017	2758
	2018	2862
(15-64) ve (Lise Dengi Mesleki Okul)	2014	2534
	2015	2679
	2016	2794
	2017	2953
	2018	3092
(15-64) ve (Yüksek Öğretim)	2014	5052
	2015	5554
	2016	6013
	2017	6367

Kaynak: (TÜİK, 2018)

Bu tablodaki en önemli iki başlık bulunmaktadır. Bunlardan birincisi 15-64 yaş arası ve okuma yazma bilmeyen bireylerin sayısı, ikincisi 15-64 yaş arası yüksek öğretim mezunu bireylerin sayısıdır. 15-64 yaş grubunda 2018 yılı itibariyle okuma yazma bilmeyen ve istihdam edilen kişi sayısı 889.000 olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kategoride yıllar itibariyle genel olarak bir azalma olduğu söylenebilir. 15-64 yaş gurubu arasındaki yüksek öğretim mezunu olup ve aynı zamanda istihdam edilen kişilerin sayısı ise, 6.660.000 olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu grup içindeki veriler incelendiğinde ise, genel olarak yıllar bazında bir artış olduğu görülmektedir. Özellikle bu iki gruptaki artış ve azalış üzerinden, çalışma hayatında eğitilmiş bireylerin daha fazla istihdam edildiğini söyleyebiliriz. Ayrıca, tablo incelediğinde eğitim düzeyi olarak düşük sayılan kişi/kişilerin istihdam da çok önemli sayılar ile yer aldığı da görülmektedir.

Bu bilgilerden sonra varılmak istenen noktaya gelinecek olursa, verilen bu veriler buzdağının sadece görünen bir tarafını oluşturmaktadır. Bu sayıların birkaç katı kadar çalışma hayatında kayıtdışı olarak istihdam edilen bireyler bulunmaktadır. Ülkemizde halan 2.5 milyonun üzerinde okuma yaz bilmeyen bireyler bulunmaktadır. Bu 2.5 milyon arasında yaklaşık 900.000'i kayıtlı bir şekilde iş hayatında bulunmaktadır. Bu sayılardan kalanlar ve aynı zamanda çalışma hayatında formel olan bir bu kadar kişi daha bulunmaktadır. Aynı şekilde bu olasılık, yüksek öğretim dışındaki düşük eğitim seviyesi içinde geçerliliğini korumaktadır.

Çalışmamızın üst bölümlerinde bu ile ilgili kısa bir bilgi verilmişti. Bireylerin eğitim seviyeleri ve eğitim durumları kayıtdışı istihdam oranlarında etkili olmaktadır. Eğitim seviyesi yükseldiğinde aynı gruplarda ve mesleklerde kayıtdışı istihdam oranları azalmaktaydı. Yapılan çalışmalarda oluşturduğumuz bu tezi kanıtlamaktadır. Bu durumun sebebi ise, eğitilmiş bireyler kendi sosyal hak ve bilinçlerinin farkında olduğu için, zorunlu kalmadıkça işverenler tarafından emeklerinin sömürülmesine izin vermemektedirler. Yüksek sosyal hak bilinci sayesinde, keza bu şekilde bir bilinç kazanmaları aldıkları eğitimden dolayı olduğunda, kayıtdışı istihdam oranlarında olumlu etkiler yaratmaktadır. Farklı bir yönden bakılacak olursa, eğitim durumu düşük nitelikteki bireylerin de enformel sektörlerde kayıtdışı olarak çalışması ve bu sektörlerin büyümesi de aynı derecede kabul edilmektedir (Özaydın, 2009, s. 60). Dolayısıyla, ülkemizde istihdam edilenlerin eğitim durumları genellikle düşük olduğu için, kayıt dışı istihdam oranları da aynı denli yüksek olması kabul edilmektedir.

Eğitim seviyesi düşük bireyler genellikle işçi sıfatıyla niteliksiz sayılan işlerde enformel bir şekilde istihdam edilmekte ve çoğunlukla zor şartlarda bulunan bu işleri de kaybetmemek için bu duruma göz yummaktadır. Aynı durumun farklı bir örneği ise, ülkemizde tarım sektörü kayıtdışı istihdam oranlarının en yüksek olduğu sektör olduğu yukarıda belirtilmiştir. Bu ve benzeri sektörlerde eğitim seviyesi düşük bireyler istihdam

edilirken, hizmet, eğitim gibi kayıtdışılığın düşük olduğu sektörler de ise eğitilmiş bireyler istihdam edilmektedir. Aynı zamanda bu sektördeki bireylerden çoğu temel hak ve sosyal bilinç kavramlarını varlığı yada ne anlama geldiğinden haberi olmadığını söylebiliriz (Candan, 2007, s. 40) Bu iki yargıdan yola çıkarak, eğitilmiş bireylerin kayıtdışılığın düşük olduğu sektörlerde çalışır yada eğitilmiş bireyler çalıştıkları sektörlerde kayıt dışılık oranlarını düşürmektedir şeklinde iki farklı yorum yapılabilmektedir.

Ülkemizde kayıtdışılık ile mücadele için çeşitli kampanyalar, devletin bu konudaki yetkili kurum ve kuruluşları tarafından yürütülmektedir. Sosyal hak özellikle sigortalı çalışmanın önemini vurgulamak için çeşitli reklam kampanyaları, işverenlere yönelik teşvikler ve çeşitli kurumlar üzerinden bilgilendirmeler devam etmektedir. Bu çalışmalar kısmen de olsa karşılığını bulsa da ancak kayıtdışı istihdam verilerine bakıldığında yeterli olmadığı açık bir şekilde görülmektedir (Tunç, 2007, s. 47). Sonuç olarak, eğitim düzeyi ile ters orantılı bir şekilde ilerleyen bu konu için daha fazla çaba sarf edilmesi ve özen gösterilmesi gerekmektedir. Ülkemizdeki eğitim problemi aşıldığında, kendiliğinden bu olumsuz durum ve koşullar kalkacaktır. Eğitilmiş bireyler hem kendi haklarının hem de başkalarının haklarını bilirler ve korurlar. Bu sebeple, bu gibi konuların öncelikli çözümü hayatın her anlamında ve alanında yaşam boyu öğrenme sloganı ile devam edilmesi gerekmektedir.

2.6.1.4. Nüfus Artışı

Nüfus, bir ülkenin sınırları içindeki bir bölgede, belirli zaman aralıklarındaki yaşayan kişilerin sayısına denmektedir (Türkiye'nin Nüfusu, 2019). Bu sayı, ülkelerin sosyal, ekonomik ve siyasi durumlarına göre yıllar içinde azalmakta yada artmakta olarak değişebilmektedir. Nüfusun azalması yada artması yani her iki durumda da ülkeler açısından problem oluşmaktadır. Bu iki yönlü eğride, sinyal veren rakamlara indiğinde ülkeler önlem almaktadır.

Ülkelerdeki birçok durum ve olgu ile yakında ilgili oldu için oldukça önemli ve hassas bir konudur. Ülkemiz açısından ise, nüfusun ciddi derecede bir artışı söz konusudur. Aşağıdaki tabloda ülkemiz nüfusunun yıllara göre değişimi verilmiştir. Tablo 8 incelendiğinde, neredeyse her yıl ortalama olarak 1 milyon gibi rakamlara ulaşmış bir artış görülmektedir. Özellikle 2017 den 2018 yılına gelindiğinde bu rakamın 2 milyon olarak artışı oldukça ciddi bir durumdur. Ülkemizdeki nüfus artışı bu şekilde devam ederse, 5 yada 10 yıl içinde yaşayacak alan bulmak oldukça zor olacak gibi görülmektedir.

Tablo 8. Yıllara göre Türkiye'nin nüfusu

Yıl	Toplam Nüfus	Erkek Nüfusu	Kadın Nüfusu
2007	70.586.256	35.376.533	35.209.723
2008	71.517.100	35.901.154	35.615.946
2009	72.561.312	36.462.470	36.098.842
2010	73.722.988	37.043.182	36.679.806

2011	74.724.269	37.532.954	37.191.315
2012	75.627.384	37.956.168	37.671.216
2013	76.667.864	38.473.360	38.194.504
2014	77.695.904	38.984.302	38.711.602
2015	78.741.053	39.511.191	39.229.862
2016	79.814.871	40.043.650	39.771.221
2017	80.810.525	40.535.135	40.275.390
2018	82.003.882	41.139.980	40.863.902

Kaynak: (Türkiye'nin Nüfusu, 2019)

Bu denli hızlı ve yoğun nüfus artışı beraberinde birçok sorunda getirmektedir. Eğitim, sağlık, konut, altyapı gibi hizmetlere ihtiyacın daha da artması ile bu alanlardaki harcamalara önemli etkileri olmakla birlikte ekonomik anlamda refah seviyesini de baltalaması beklenmektedir (Özsoylu, 1999, s. 15).

Nüfusun bu denli arttığı ve köyden kente göçün bu denli hızlandığı şu zamanlarda , şehirlerdeki istihdam edilmeyi bekleyen birey sayıları da aynı hızla artmaktadır. Ülkemizdeki bu hızlı nüfus artışı aynı oranda ekonomik ve refah seviyesi olarak yavaşlamaya sebep olmaktadır. Bireylerin istihdam taleplerine hızlı ve resmi bir şekilde cevap verilmezse, aynı bireyler hayatta kalmak adına enformel sektörlerde istihdam edilmeyi seçmektedir. Bunun sonucunda da kayıtdışılık olgusu olarak ekonomide kendi belli etmektedir.

Ülkemizde her yıl neredeyse 1 milyon birey çalışma hayatına girmek için hazır duruma gelmektedir. Fakat, aynı sayılara yetecek nitelikte ne iş alanı ne de devlet ekonomisi bulunmaktadır. Arz ve talep durumu arasında dengesizlik yaşanması sonucunda ülke işsizlik olgusu ile baş başa kalmaktadır. Sonucunda da düşük ücretlerle ve kötü çalışma koşulları altında çalışmaya razı olan gruplar kayıtdışı bir şekilde istihdam edilmeye devam ederler. Bu durumdan zararlı çıkan ve maddi-manevi etkilenen halk bu şekilde yaşamını idame ettirmeye devam etmekten başa bir çaresi de bulunmamaktadır.

2.6.1.5. Çalışma Hayatındaki Değişiklikler

Değişen sanayi toplumları ile birlikte üretim araçları, üretim şekilleri ve çalışma şekillerinde önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Teknoloji toplumu ve çağın ihtiyaçlarına en hızlı şekilde cevap vermek adına, esnek şirketler, esnek çalışanlar ve esnek çalışma şekilleri oluşmaya başlamıştır.

Kayıtdışılık konusu üzerinde ise, esnek çalışma biçimleri boy göstermeye başlamıştır. Şirketler, maliyet ve kar avantajı kazanmak adına fason yada alt işveren-taşeron adı verilen üreticiler ile iş birliği içine girmiştir. Bu üretim şekilleri de beraberinde kayıtdışılığı getirmiştir. Emekçi yada işçi statüsünde bulunan kişiler değişen üretim şekilleri ile daha da güçsüzleşip, uygulanan bu değişimlere ayak uydurmak zorunda kalmıştır.

Artan maliyetler ve rekabet baskısı ile yasanın gerektirdiği yükümlülüklerden kaçıp, aynı zamanda yasanında el verdiği kadarıyla birçok farklı çalışma biçimleri oluşturulmuştur. Bunlar; geçici iş ilişkisi, kısmi-sürelî çalışma, evde çalışma gibi çalışma biçimleridir. Bu sayede iş veren yasal yükümlülükten kurtulmakta ve maddi ve manevi anlamda bir rahatlık kazanmaktadır. İşçi açısından ise, hem iş hayatında olup hem de olmamak gibi bir olguyu beraberinde getirmektedir. Yani, bu çalışma şekillerinde değişiklikler ile çalışan işveren adına mal ve hizmet üretmesine rağmen, resmi kamu kayıtlarında olmadığından sosyal haklarından mahrum kalmaktadır. Buda kayıtdışılık yolunda bir adım daha ileriye girmenin anlamı olarak nitelendirilebilir.

2.6.2. Ekonomik Nedenler

Kayıtdışı istihdamın nedenlerinin başlıca belirleyicilerinden olan ekonomik nedenler; işsizlik, enflasyon, rekabet gücü, gelir dağılımı düzensizliği, yoksulluk, işletmelerin ölçeği gibi unsurlardır. Aşağıda bu nedenlere değinilecektir.

2.6.2.1. İşsizlik

İşsizlik, yalın hali ile emek faktörünün üretimde yerini alamama durumuna denir (Biçerli, 2004, s. 1). Daha geniş anlamıyla, ülke ekonomisindeki cari ücret düzeyinde çalışmaya isteği ve arzusu olmasına rağmen emek faktörünün iş bulamama durumu olarak ifade edilmektedir (Yıldırım & Kahraman, 2001, s. 308). Bu tanımlamalardan yola çıkarak işsizlik olgusunun ortaya çıkmasında ülkede hem maddi hem de manevi sorunları beraberinde getirmiştir.

Dünya üzerinde gelişmiş ülkeler haricinde neredeyse bütün ülkelerin en önemli problemlerinden biri olarak ekonomilerde karşımıza çıkmaktadır. Ülkeler bu olgu ile mücadele etmek için bir dizi düzenleme ve politika oluşturmaktadır. Ancak hızla yükselen dünya nüfusu ile bu durum her geçen gün daha da artmaktadır.

Ülkemizde aynı problem ile mücadele etmektedir. Aşağıdaki tabloda 15-64 yaş grubu arasındaki işsizlik oranları gösterilmiştir. Bu tabloya göre; 2004 yılından bu yana her yıl neredeyse düzenli bir şekilde işsizlik oranlarının arttığı görülmektedir. 2018 yılında 11,2 şeklinde gerçekleşen işsizlik rakamları önümüzdeki yıllarda daha da artacağının sinyallerini vermektedir. Yapılan istihdam politikaları ve düzenlemeleri, hızlı nüfus artışı ve çalışmaya hazır yaş grubunun taleplerini karşılamada yetersiz kalmaktadır. Ayrıca, asgari ücret düzeyi, fiyatlar genel durumu, sektörlerin dağılımı gibi etkenlerde işsizlik üzerinde etkilidir.

Tablo 9. Türkiye’de Yıllara Göre İşsizlik Oranları

Yaş Grubu	Yıllar	Oran
15-64 Yaş Grubu	2005	10,6
	2006	10,2

2007	10,3
2008	11
2009	14
2010	11,9
2011	9,8
2012	9,2
2013	9,7
2014	10,1
2015	10,5
2016	11,1
2017	11,1
2018	11,2

Kaynak: (TÜİK, 2018)

Ülkemizdeki işsizlik oranlarının yüksek olması ve kişilerin çeşitli sebepler ile iş bulamaması sonucunda formel sektörlerde çalışma umudunu kaybetmeye yol açmaktadır. Kısa yada uzun dönem işsizlik olgusu ile karşılaşan birey, bir süre sonra ne iş olsa yada hangi şartlarda olursa olsun mantığı ile enformel sektörlerde çalışmaya razı duruma gelmektedir. Asgari koşullarda hayatta kalmak için fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamak isteyen birey, sosyal hak ve güvence bilincini bir kenara bırakıp kayıtdışı istihdam edilmeyi kabul eder ve bu şekilde ekonomide yerini almaktadır.

Ülkemiz ekonomisi, döviz kurundaki değişimler, ekonomik dalgalanmalar, siyasi ve sosyal olgular neticesinde etkilenmektedir. Olumsuz yönde bir etkileşimde, işsizlik oranları üzerinde önemli ölçülerde etki etmektedir. Bu durumlar ile mücadele etmek için çeşitli düzenlemeler olmasına rağmen, arz-talep noktasında tersizlik söz konusu olduğu için kayıtdışı istihdam bireylerin için önemli bir çare durumuna gelmektedir. Bazı dönemlerdeki işsiz bireyler için istihdam edilmeleri odak noktası olduğu için kayıtdışı bir şekilde istihdam edilmeleri, bu kişiler için tabiri caiz ise bir lütuf yada şans olarak görülmektedir.

2.6.2.2. Enflasyon

Enflasyon, halk dilinde fiyatların yükselişi olarak bilinmektedir. Bu tanımdan hareketle, fiyatlardaki artışın halk tarafından hissedilmesi durumu olarak da algılanmaktadır. Sonucunda ise, fiyatlar yükseldiği için tüketicinin alım gücü aynı oranda düşmektedir. Alım gücü düşen bireyler, eskiden sahip olduğu alım güçlerine yeniden kazanmak için daha çok çalışmak zorunda kalmaktadır. Zira, işverenler enflasyon oranları ile aynı düzeyde çalışanın maaşına zam yapmamaktadır. Bu sebeple bireyler, daha fazla para kazanmak adına farklı işlerde aynı zamanlarda kayıtdışı bir şekilde çalışmaktadırlar.

Türkiye'deki açıklanmış enflasyon verilerine göre; 2019 yılının Mart ayında enflasyon aylık yüzde 1.03, yıllık yüzde 19.71 düzeylerinde gerçekleşmiştir (Enflasyon Oranları, 2019). Bu durum beklentilerin üzerinde oranlar olarak seyretmiştir. Bu oranların içinde en belirleyici olan gıda fiyatları yıllık olarak yüzde 29.77'lik artış ile en yüksek bu grupta olmuştur (Enflasyon Oranları, 2019). Buna göre, 2018 yılında 100 lira olan bir ürünün

fiyatı 2019 yılı Mart ayındaki ortalama fiyatı 130 lira olmuştur. fiyatları martta aylık yüzde 2.44 arttı, yıllık artış yüzde 29.77 oldu. Ayrıca, bu gruplar içinde aylık bazda en düşüşün yaşandığı tek grup 0.29'luk bir oran ile haberleşme grubu olmuştur (Enflasyon Oranları, 2019).

Tablo 10. Türkiye’de 2019 Yılı Mayıs Ayı Tüketici Fiyat Endeks Rakamları (2003=100)

	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
2006	0,75	0,22	0,27	1,34	1,88	0,34	0,85	-0,44	1,29	1,27	1,29	0,23
2007	1,00	0,43	0,92	1,21	0,50	-0,24	-0,73	0,02	1,03	1,81	1,95	0,22
2008	0,80	1,29	0,96	1,68	1,49	-0,36	0,58	-0,24	0,45	2,60	0,83	-0,41
2009	0,29	-0,34	1,10	0,02	0,64	0,11	0,25	-0,30	0,39	2,41	1,27	0,53
2010	1,85	1,45	0,58	0,60	-0,36	-0,56	-0,48	0,40	1,23	1,83	0,03	-0,30
2011	0,41	0,73	0,42	0,87	2,42	-1,43	-0,41	0,73	0,75	3,27	1,73	0,58
2012	0,56	0,56	0,41	1,52	-0,21	-0,90	-0,23	0,56	1,03	1,96	0,38	0,38
2013	1,65	0,30	0,66	0,42	0,15	0,76	0,31	-0,10	0,77	1,80	0,01	0,46
2014	1,98	0,43	1,13	1,34	0,40	0,31	0,45	0,09	0,14	1,90	0,18	-0,44
2015	1,10	0,71	1,19	1,63	0,56	-0,51	0,09	0,40	0,89	1,55	0,67	0,21
2016	1,82	-0,02	-0,04	0,78	0,58	0,47	1,16	-0,29	0,18	1,44	0,52	1,64
2017	2,46	0,81	1,02	1,31	0,45	-0,27	0,15	0,52	0,65	2,08	1,49	0,69
2018	1,02	0,73	0,99	1,87	1,62	2,61	0,55	2,30	6,30	2,67	-1,44	-0,40
2019	1,06	0,16	1,03									

Kaynak: (TÜİK, 2019)

2019 yılı Mart ayı verilerini gösteren tabloya göre, ülkemizde neredeyse her yıl fiyatlar genel düzeyinde aylık ve yıllık olarak yükselme olduğu görülmektedir. Benzer bir tablo gelecek yıllarda da beklenmektedir. Ülkemiz açısından fiyatların sürekli bir biçimde arttığını ve artacağını bu konuda bazı uzman kişilerin ortak görüşü olmaktadır.

Bazı uzman görüşlere göre ise, enflasyon oranları gelecek için belirsizlik yaratmaktadır. Bu belirsizlik ise, yatırımcıların gözünü korkuttuğu için yeni yatırımların önünü tıkamaktadır. Yeni yatırımlar yeni iş ve istihdam alanı olduğundan enflasyon oranlarındaki belirsizlik nedeniyle işsizlik oranlarını da etkilemektedir. Bunun sonucunda ise, kayıtdışı istihdam oluşmaktadır.

Yatırımcılar açısından ise, enflasyon nedeniyle vergi yükümlülüklerini ödemek için değişik yöntemler uygulamaktadır. Vergiler üzerindeki değişiklik ve belirsizlik durumunda ise yatırımcılar kayıtdışı istihdamı meşrulaştırmak için çeşitli yollara yönelirler (Güloğlu, 2005, s. 19).

2.6.2.3. Gelir Dağılımı Adaletsizliği ve Yoksulluk

Gelir dağılımı; bir ülke ekonomisinde belirli dönemler içinde üretilen gelirin, gruplar yada üretimde kullanılan faktörler arasında bölünmesi olarak adlandırılır. Üretilen bu gelirin eşit ve adaletli bir şekilde dağıtılmaması sonucunda ise gelir dağılımında adaletsizlik oluşmaktadır. OECD verilerine göre Türkiye gelir dağılımı konusunda son 10 yılda en hızlı bozulan ülke olarak yerini almıştır (BirGün). Ayrıca, işçisini en uzun süre

çalıştıran ve asgari ücretin yüzde 21,6'sı kadar vergi kesintisi ile en fazla kesinti yapan ülkelerden biridir (BirGün). TÜİK'e göre, Türkiye'de Ocak ile eylül ayları arasında toplam 2,4 trilyon lira gelir elde edildi ve eğer gelir eşit bölüşülseydi, Ocak-Eylül ayları arasında kişi başına düşen tutar 30 bin TL, 4 kişilik ailenin geliri ise 120 bin TL olacaktı (BirGün). Fakat, bu şekilde bir dağılım yapılmadı ve üretilen bu gelir içinden zengin olan kişiler daha fazla gelir elde ederken, az gelir elde eden kişiler daha az pay almıştır. Adaletli bir şekilde dağıtılmak yerine, sahip oldukları mal varlıklarına yada gelirlere göre pay dağıtılmıştır.

Diğer bir konu ise, açlık sınır ve yoksulluk sınırıdır. Açlık sınırı, 4 kişilik bir ailenin temel gıda ihtiyaçları için yaptıkları harcamalar iken, yoksulluk sınırı ise yine 4 kişilik bir ailenin hayatta kalması için gerekli olan zaruri ihtiyaçları için yapılan harcamalar olarak adlandırılmaktadır. Ülkemizde bu iki kalem için de yapılan son değerlendirmeler şu şekildedir:

- 4 kişiden oluşan bir aile için açlık sınırı; 2014 TL
- 4 kişiden oluşan bir ailenin yoksulluk sınırı; 6.561 TL
- Bekar bir çalışanın yaşam maliyetinin net tutarı; 2.455 TL

olarak belirlenmiştir (TES-İŞ, 2019) .

2014 TL olarak belirlenen açlık sınırı tutarının içinde, 4 kişilik bir ailenin sağlıklı, dengeli ve yeterli beslenebilmesi için yapması gereken aylık gıda bulunmaktadır. 6.561 TL olarak belirlenen yoksulluk sınırı tutarının içinde ise; 4 kişilik bir ailenin gıda harcaması ile birlikte giyim, konut (kira, elektrik, su, yakıt), ulaşım, eğitim, sağlık ve benzeri ihtiyaçlar için yapılması zorunlu diğer aylık harcamaları içermektedir (TES-İŞ, 2019) .

Ülke ekonomilerinde, gelir dağılımında adaletsizlik sonucunda açlık ve yoksulluk sınırları üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Yani, başka bir deyişle bu iki kavramları birbirinden ayrı düşünmek doğru bir yol değildir. Çünkü, ülke üretilen gelire ve birçok farklı kritere göre değişen fiyatlar genel düzeyi, gelirin artması ile bu fiyatları da artmaktadır. Üretilen gelirden adaletli bir şekilde payını alamayan bireyler, adaletsiz bir biçimde aynı fiyatlar ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu durumun sonucunda ise, zaruri ihtiyaçları karşılamak için bireyler öncelikli olarak formel sektörlerde istihdam edilmeleri için iş ararlar sonrasında iş bulamaz ise enformel sektörlerde kayıtdışı bir şekilde çalışmayı kabul ederler. Yada, çalıştıkları işte, yoksulluk sınırı olarak belirlenen tutarları karşılayamadığı için ikinci bir işte kayıtdışı olarak çalışmaktadırlar. Ayrıca, nüfusun yüzde 50'den daha fazlası açlık sınırı altında yaşadığını göstermektedir (TES-İŞ, 2019) . Bu tablo daha da kayıtdışılık oranlarını üzerinde daha da yükseklerde seyretmesine sebebiyet verecektir.

Gelir dağılımının adaletsizliği, sonucunda toplam gelir içinden az pay alan bireyler enformel sektörlerde kayıtdışı olarak çalışırken, bu gelir içinden fazla pay alanlar ise yasadışı yada kayıtdışı sektörlerde ekonomik faaliyetlerine devam etmektedir (Yılmaz, Göktürk, & Kök, 2007, s. 320). Çünkü, ekonomik anlamda refah seviyesine ulaşan ülkelerde resmi yollar ile formel bir şekilde istihdam edilirken, refah seviyesi düşük ülkelerde tam tersi bir durum söz konusu olmaktadır (Lund, 2009)

Kamu kurum ve kuruluşları bu konu ile başa çıkmak için çeşitli politika ve düzenlemeler yapmasına rağmen pek kayda değer bir değişim olmamaktadır. Yapılan düzenlemeler ile aynı hızda ve oranda olumsuz değişimler yaşanmaktadır.

2.6.2.4. İşletmelerin Büyüklüğü

Ülkemizde; tarım sektörünün yüzde 9'unu, sanayi sektörünün yüzde 12.5'ini, ticaret içinde yüzde 51.4'ünü ve diğer sektörlerin yüzde 35.5'sini oluşturan KOBİ'ler ülkemizdeki toplam işletmelerin yüzde 99.9'unu oluşturmaktadır (KOBİ, 2018). Kurumsallaşma, konusunda çok yeterli olmayan bu işletmelerde; işleyişin düzensizliği, belge tutulmalarında ve düzenlemelerindeki yetersizlik ve maddi eksiklikten ötürü genellikle aile bireyleri yada yakınlarının istihdam edildiği görülmektedir (Gülcemal, 2009, s. 24)

Kurumsallaşmış şirketler genellikle, ihtiyaçları olan hammaddeyi KOBİ'lerden temin etmektedirler. Bu sebeple, alt işveren yada taşeron kullanarak yasalar tarafından belirlenen yükümlülüklerden kaçarak rekabet gücü kazanmaktadırlar. Böylelikle, tabiri caiz ise ateşi maşa ile tutmak deyiminin tamda bu noktada uygulanmaktadır. Yani, bazı işleri enformel bir şekilde yapmak yerine bu işleri zaten yapan KOBİ'lere yaptırmaktadır.

Ülkemizde, kayıtdışılık oranlarının en yüksek olduğu işletmeler KOBİ'lerdir. KOBİ'ler ayakta kalmak ve rekabet avantajı sağlamak için ucuz iş gücü ve düşük maliyetli hammaddeler tercih etmektedirler. Bu noktada, işgücü maliyetlerini düşürmek için yasal vergi ve prim ödemelerinden kaçarak kayıtdışı bir şekilde ucuz iş gücü istihdam etme yoluna gitmektedir. Bu sayede hem ucuz işçilik hem de uzun çalışma saatleri ile rekabet avantajı elde etmektedirler. Ülkemizdeki KOBİ sayısı dikkate alındığında kayıtdışı çalışma oranları üzerindeki etkisi de oldukça kayda değer görülmektedir.

2.6.2.5. İşverenlerin Sendikalara Karşı Bakış Açıları

Sendikalar, işçi ve işveren haklarında en önemli ve etkili kurumdur. Özellikle, işçilerin, iş hayatlarında maddi ve manevi sahip oldukları hakları bilir ve bu haklarının işçiye verilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. İşçi ve işveren sendikaları olarak çalışma hayatında baş göstermektedir.

Kayıtdışı istihdam oranları üzerinde etkili olan işçi sendikalarıdır. Başka bir deyişle, işverenler işe alımlarda öncelikli olarak sendikasız olma şartı ile işe alım yapmaktadırlar. Çünkü, işçi sendikaları ücret artışı, çalışma saatleri ve çalışma koşulları gibi işçi lehine konularda işveren ile sıkı pazarlıklar yapmakta ve bir şekilde işvereni sekteye uğratmaktadır. Eğer başarılı olur iseler, işveren ek maliyetler çıkarmaktadırlar. Ayrıca, bu durumun başka bir nedeni ise, işverenler ileride yapacakları yada yapmayı planladıkları usulsüzlükler karşısında işçi yada işçi hakkını savunan bir kurum istememektedirler.

İşverenlerin formel ekonomide bulunan sendika varlığından ötürü, enformel olarak çalışan istihdam etmeyi tercih etmektedir. Bir işveren için önemli olan maddi olarak en az

seviyede ama çıktı olarak en yüksek seviyelere ulaşmaktadır. Bu sebeple, iş hayatında bütün haklarını kendi belirledikleri bir işçiyi çalıştırmak var iken, sendikalı bir işçiyi çalıştırmak çok da akıl karı bir durum değildir. Resmi kayıtlarda işsiz olarak gözüken bir çalışana, işçi sendikaları da ulaşamaz ve haklarını savunmak gibi bir karşıt görüş işverenin karşısına çıkmamaktadır.

2.6.3. İdari ve Hukuksal Nedenler

Kayıtdışı istihdamın önemli nedenlerinden bir diğeri hukuki ve idari yapıdan kaynaklanan nedenlerdir. Türkiye'deki bürokrasi, vergi yükümlülükleri ve çalışma yasalarının mevcut yasanın olumlu ve olumsuz getirileri kayıtdışı istihdama neden olmaktadır.

2.6.3.1. Kamu Kurumları Arasındaki Koordinasyon Eksikliği ve Bürokrasi

Ülkemizde birden fazla kurum ve kuruluş iş hayatının düzenlenmesi için yetki ve sorumluluğa sahiptir. Birden fazla kurum ve kuruluş olduğu için ve bu kurumlar genel hatlar itibariyle birbirinden bağımsız olduğundan eş zamanlı bir senkronizasyon her zaman var olan bir durum değildir. Bu kurum ve kuruluşlar arasındaki iletişim ve koordinasyon eksikliği ve bürokrasi fazlalığı ilerin zamanında yapılması engellemektedir. İş hayatında kaybedilen her dakikanın bile maliyet olduğunu düşünürsek, bu durumu maddi kayıplara yol açtığını söyleyebiliriz. Bu durumu başka bir deyişle anlatmak gerekirse, bürokraside kurumlar arası eşgüdüm eksikliğinin de kayıtdışı istihdamın artmasının sebeplerinden biri olduğu bilinmektedir(Sugözü, 2010, s. 43).

Ülke ekonomisinde ve iş hayatının düzenlenmesinde aktif bir şekilde rol oynayan sosyal güvenlik kurumları vergi daireleri ve diğer kamu kurum ve kuruluşlar, eşzamanlı olarak birbirleri ile iletişim halinde düzenlemeler yaptığında, gerek hukuki düzenlemeler gerekse denetim gibi konularda birlikte ve tutarlı bir şekilde hareket ettiğinde kayıtdışı istihdam oranları üzerinde olumlu etkiler sağlayacağı bilinmektedir. Gelişmiş ülkelerde bürokrasi ve gelişmiş kanunlar ile bu konular gündem dahi olmaz iken, ülkemiz ve gelişen ülkelerde ağır bürokrasi ve kurumlar arasındaki organizasyon eksiklikleri kayıtdışı istihdam üzerinde önemli boyutlarda etkilidir. Özellikle, mevcut yasalardan ötürü yavaş işleyen kurallar ve düzenlemeler noktasında inisiyatif almanın önünün kapanması ile bu durum daha da zorlaşmaktadır.

Bu durumu bir örnek ile anlatmak gerekirse; ülkemizde işveren olmak isteyen bir birey birden fazla kuruma başvurmak zorundadır. Vergi dairesi, sosyal güvenlik kurumu, belediye gibi gibi.. Yasa gereği, işyeri aktifleştikten sonra belirli dönemler ve aralıklar ile aynı kurum ve kuruluşlara bildirim yapmak zorundadır. Ancak, yapılan bazı denetimler ve araştırmalar sonucunda bazı işverenler bir kuruma bildirim yaparken diğer kuruma bildirim yapmamaktadır. Sonucunda ise, kurumlar arası iletişimsizlik, koordinasyon eksiklikleri sebebiyle aynı kurumların işyeri ve işveren denetim yapan organlarının aldıkları sonuçları birbirlerine bildirmediği için gerçek manada bir çapraz denetimden bahsedilememektedir (Yereli & Karadeniz, 2004, s. 118). Dolayısıyla da, uzayan bürokrasi süreçlerinden ve bu kuruluşlar arasındaki eşzamanlı bilgi paylaşım

eksikliğinden hem kayıtdışı faaliyetlerine ortam ve zemin hazırlanmakta hem de yapılan yasadışı faaliyetlerin kayıt altına alınmasını ve tespitini zorlaştırmaktadır(Çetintaş, 2003, s. 10)

Teknoloji çağını ile iş hayatında ve kamu sektöründe yaşanan değişimler hem yapılan analizlerin tespitini hem de doğruluğunu arttırmıştır. Daha önceki yıllardaki, defter kayıtları artık yerlerini sanal ortamdaki belgelere bırakmaktadır. Kamu kurum ve kuruluşları bu konular için ayrı veri tabanları ve sanal uygulamalar geliştirmektedir. Özellikle son 5 yıldır E-devlet gibi uygulamaya sayesinde artık bürokrasi işlerindeki yavaşlık giderek azalmaktadır. Aynı zamanda, bilgilerin tek bir alanda toplanması ile de denetim işleri daha kolay hale gelmektedir. Teknolojiyi yavaş yavaş iş hayatına girdiği için, bu düzenlemelerden de yeterli ve olumlu sonuçları bir anda almak mümkün değildir. Bu sebeple, bu gibi uygulamaların ve düzenlemelerin sayısının artırılması ve vatandaşlarının bildirilmesi gerekmektedir. Zira, kayıtdışı istihdam ile mücadele etmek için bu düzenlemeler tek başına yeterli olmayacaktır.

Teknoloji ile gelişen modern çağda her iş, haber ve olgu çok hızlı bir şekilde olması gerekmektedir. Aksi takdirde, çağın ve ülkelerin gerisinde kalarak her anlamda yoksul bir ülke olma yolunda ilerlenir. Bürokrasinin fazla olması ve sonucunda işlerin yavaş ilerlemesi özellikle iş hayatını baltalayan önemli bir durum haline gelmektedir. Modern çağın ve iş hayatının ihtiyaçlarına en hızlı bir şekilde cevap veremeyen ülkeler çağın gerisinde kalarak kaderlerine boyun eğmek zorunda kalırlar. Bu sebeple, ülkemiz bu durumun önüne geçebilmek adına daha fazla düzenleme ve uygulama yapacağını hiç şüphesizdir. Çünkü, bu düzenlemeler hem iş hayatında hem de sosyal hayatta ileriye dönük bir yatırımlardır.

2.6.3.2. Vergi ve Sosyal Güvenlik Primlerinin Yüksek Olması

Vergiler, devleti maddi anlamada güçlendirmek için önemli bir gelir kaynağıdır. Devletin, hem kendisinin üstlendiği işleri yapması için hem de kendi giderlerini karşılamak için topladığı vergiler önemli birer araçtır (İlhan, 2007, s. 2). Sosyal güvenlik primleri ise, çalışma hayatındaki vatandaşların ilerdeki emeklilik sosyal hakların korunması ve saklı tutulması için devlet tarafından işverenlerden alınmaktadır.

Ülkemiz, vergi ve sosyal güvenlik primlerinin miktarları oldukça yüksektir. Alınan vergi ve prim miktarlarının yüksekliği bakımından Avrupa ülkeleri arasında ilk üç de yerini almaktadır. Bu durum aşağıda tabloda özetlenmektedir.

Tablo 11. 2019 Yılı İtibariyle Asgari Ücretteki Toplam Kesintiler

Asgari Ücret 2019 Yasal Kesintileri	
Brüt Ücret	2.558,40 TL
Sigorta Primi İşçi Payı	358,18 TL
İşsizlik Sigortası Primi İşçi Payı	25,58 TL
Gelir Vergisi Matrahı	2.174,64 TL
Gelir Vergisi	326,20 TL

Damga Vergisi	19,42 TL
Kesintiler Toplamı	729,38 TL
Asgari Geçim İndirimi (Bekâr ve Çocuksuz)	191,88 TL
NET ÜCRET (Asgari Ücret + AGİ Dahil)	2.020,90 TL

Kaynak: (<http://www.muhasabetr.com/asgari-ucret/>, 2019)

Tablo 11'e göre, brüt ücret 2.558,40 TL iken kesilen vergiler ile bu ücret 2.020,90 TL düşmektedir. İşverenin ödediği ücretin neredeyse 5'te 1'i vergilere kesilmektedir.

Tablo 12. 2019 Yılı İtibariye Bir Çalışanın İşverene Aylık Toplam Maliyeti

Asgari Ücret	2.558,40 TL
SGK Primi % 15,5 (İşveren Payı)	396,55 TL
İşveren İşsizlik Sigorta Fonu	51,17 TL
İşverene Toplam Maliyeti	3.006,12 TL

Kaynak: (<http://www.muhasabetr.com/asgari-ucret/>, 2019)

Tablo 12'ye göre ise, bir çalışanın aylık olarak işverene maliyetini göstermektedir. Bu tabloya göre ise, vergiler ile birlikte 2.558,40 TL'den 2.020,90 TL'ni çalışana, 537,5 TL'ni vergi olarak devlete ödeyen işveren ayrıca bir çalışan için 396,55 TL SGK primi ve 51,17 TL işveren işsizlik sigorta fonu kapsamında ücret ödemektedir. Bütün bu ücretler toplandığında 3006,12 TL tutarında, bir çalışanın maliyeti işverenin hesabından kesilmektedir.

Paylaşılan bu iki tabloda ülkemizdeki işverenlere yüklenen vergi masraflarının en açık örnekleridir. Bir işverenin, net asgari ücret tutarı çıkarıldıktan sonra nedeys 1000 TL tutarında vergi ve prim ödeme zorunluluğu bulunmaktadır. Ortala bir hesap ile de; iki çalışana ödenen vergi ve primlerin toplamı artı olarak çalıştırılacak olan bir çalışana verilmesi gerek net asgari ücret tutarına eşit olmaktadır. Bu tutarda işveren için büyük külfet ve ekonomik zarar anlamına gelmektedir. Ödenen ücretler ve vergiler neticesinde, işverenler açısından işgücünün maliyeti, düşen karlılık oranları ve maddi külfetlerden kurtulmak adına kayıtdışı istihdam şekillerine yönelmektedirler (Yılmaz G. A., Yer altı Ekonomisi ve Vergi Kaybı (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 1996, s. 47). Özellikle KOBİ tarzı işletmelerin en önemli amacı varlığının devam etmesi ve kar sağlamalarıdır. Bu sebeple, ilk olarak maliyetleri düşürerek kar oranlarını arttırmayı hedeflemektedir. Maliyet düşürme ise, ya ucuz hammadde yada ucuz işçilik ile bu işletmelerde mümkün olmaktadır. Ucuz işçilik, maliyet düşürmede bir araç olduğunda kayıtdışılık baş göstermektedir. İşverenler, vergi ve prim yüklerinden kaçarak kayıtdışı bir şekilde işçi istihdam etmeyi tercih etmektedir. Öte yandan ise, bazı durumlarda da bu kesintiler ve yükümlülükler çalışan tarafında da kabul edilmemektedir. Bu sebeple işveren ile anlaşma yoluna giderek, işverenin devlete ödeyeceği vergi ve prim miktarının bir kısmını kendisine ödemesi şartıyla kayıtdışı bir şekilde çalışmayı tercih etmektedir. İşveren ve

alışan tarafından takınılan bu iki tutum bazı görüşlere göre, devletin vergi politikasına karşı bir tepkidir. (Karayılmaz & Kalça, 1999, s. 15). Olaya taraf olan kişi grupta, devletin bu vergileri kesmeye hakkı olmadığı ve emeklerinin maddi anlamda alındığı düşüncesi ile kayıtdışı istihdama yönelmektedirler.

2.6.3.3. Denetimlerin ve Cezaların Yetersizliği

Denetimler, yapılan iş veya çalışmaların ne derece doğru ve drşt yapıldığını göstermek adına önemli birer araçtır. Cezalar ise, yapılan denetimler sonucunda yalan veya yanlış beyanların sonucunda verilen ve ileride gösterilebilecek yanlış ve yalan beyanları engellemek için etkili olan bir diğer araçtır. Yani, cezalar hem şimdi hem de gelecek için etkilidir. Bu iki olguda çalışma hayatındaki kemik taşlar olarak görülmektedir. Çünkü, alışma hayatının birçok alanında özellikle kayıtdışılık ile mücadele etmede önemli iki yapıdır.

Ülkemizdeki 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel sağlık Sigortası Kanunun 59. Maddesine göre, denetimleri yapma işi Sosyal Güvenlik Kurumu'na ait ve bu kurumun denetim ve kontrol ile görevlendirilmiş memurları bu görevi yürütmektedir. Bu kişi veya kişiler özellikle yapılan ihbarları baz alarak, yılda belirli periyotlar ile bu denetim görevini yürütmektedirler.

Ülkemizde denetimler, belirlenen kamu kurumunun personel yetersizliği, gereli zen ve önemin gösterilmemesi ve denetimi yapan memurların yetki ve tecrübesizliği gibi nedenlerden eksik veya yetersiz yapılmaktadır. Sonucunda da, bunu fırsat bilen işverenler de kayıtdışı istihdama yönelmelerini kolaylaştırmaktadır. Ayrıca, yasa gereği denetimler sonucunda yada denetim olmadan cezaların maddi olarak işverenlere çok fazla bir yükümlülüğü ve caydırıcılığının olmaması kayıtdışı istihdam oranları üzerinde oldukça etkili olmaktadır.

Ülkemizdeki yasa ve düzenlemelerdeki açık ve boşluklar, işverenler ve işverenlerin muhasebecileri yada bilirkişileri tarafından açık bir şekilde manipüle edilmektedir. Yasa ve kanundaki boşluğu kullanan kişi veya kurumlar olumsuz durumları kendi lehlerine çevirmektedirler. Sonucunda da hem yapılan denetimlerden yeterli verim alınamamakta hem de verilen cezalar caydırıcılık özelliği taşımamaktadır.

Ülkemizde belirli dönemlerde vergi afları yada indirimleri çıkarılmaktadır. Bu aflar ile, belirli kriterler kapsamında, devlete borcu olan işveren yada işçilerin borçlarının tamamı yada bir kısmı silinir. Bu sebeple de, vatandaşın nasıl olsa af çıkar düşüncesi ve beklentisi ile kayıtdışılığa rahat bir zemin hazırlanmaktadır. Hatta bu düşünce ile, formel bir şekilde çalışan firmalarda ya enformel sektöre kaymakta yada kayıtdışı işçi istihdam etmeye yönelmektedirler. Yapılan bu mali afların, vatandaşları yasadışı çalışma ve istihdam etme noktasında kolaylık sağladığı düşülmektedir.

2.6.3.4. Çalışma Yasalarından Kaynaklanan Sebepler

Türkiye’de çalışma hayatını düzenlemek adına 1475 sayılı İş Kanunu yürürlükten kaldırılarak 4857 sayılı İş Kanunu yürürlüğe sokulmuştur. 4857 sayılı bu kanunun diğer iş kanunlarından en önemli farkı ise işçi hakları konusundaki düzenlemeleri olmuştur. Kanununda, işçinin iş güvencesi, kıdem ve ihbar tazminatı gibi haklarının korunmasına yönelik maddeler eklenmiştir.

4857 sayılı İş Kanunu’nun 14. maddesine göre; “bir işçinin işe başladığı tarihten itibaren hizmet akdinin devamı süresince her geçen tam yıl için işverence işçiye 30 günlük ücreti tutarında kıdem tazminatı ödenir” hükmü yer almaktadır. Yasaya göre, belirli durumlara haricinde, iş veren işçiye emeğinin karşılığı ve çalıştığı süre boyunca yıpranma payı olarak bu tazminatı ödemek zorundadır.

İşverenler, bu ve buna benzer maddi işçi haklarını çok yüksek maliyetli bulduklarından ötürü pek ödemeye gönüllü değildirler. İşveren açısından işçi, üretim yapan ve gelir getiren bir varlık değil, çoğu zaman yaptığı üretimi göz önüne alınmayan ve sadece maliyet unsuru olarak görülmektedir. Bu sebeple, ekonomik yükten kaçmak isteyen bir işveren, çalışanları ya kayıtdışı istihdam etmekte yada yasadaki “6 ay ve 30 gün” ibaresinden yararlanarak değişik yöntemler ile istihdam etmektedir. Bu yöntemlere örnek, kağıt üzerinde bir çalışanı 6 ayı dolmadan işten çıkarmış gibi yapıp tekrar işe almak bu durumun en iyi örneğidir. Bu durumu çoğu zaman işçiden habersiz yapabildiği gibi işçi ile işbirliği içinde yapanlarda bulunmaktadır.

2.7. Türkiye’de Kayıtdışı İstihdamın Sonuçları

Kayıtdışı istihdamın ülke ekonomisi ve toplumu üzerindeki etkilerinin olumlu ve olumsuz yanları bulunmaktadır. Bu konuda uzmanlar ve araştırmacılar net bir fikir birliği bulunmamaktadır. Ancak, araştırmacılar olumlu etkilerinin kısa vadeli getirileri olduğunun ve olumsuz etkilerinin de uzun vadeli sosyo-ekonomik getirileri bulunduğu konusunda genel bir kanı bulunmaktadır (Savaşan, 2011, s. 27)

Yapılan araştırmalar ve çalışmalar sonucunda, ülkedeki vatandaşların istihdamda bir şekilde de olsa yerini alması, kişilere gelir sağlaması ve özellikle KOBİ’ler açısından rekabet üstünlüğü sağlaması gibi olumlu etkileri bulunurken; enflasyon üzerinde olumsuz etkisi, kamu açıkları ve borçlanması, yatırım ve ihracat gibi konularda düşmeler, işsizliğin artması, kötü çalışma koşullarının artması, iş sağlığı ve güvenliği gibi bunlara benzer birçok konuda olumsuz getirileri bulunmaktadır.

Çalışmamızda bunlardan yola çıkarak, kayıtdışı istihdamın ekonomik ve toplumsal yapı üzerinden olumlu ve olumsuz etkileri ve getirilerini alt başlıklar halinde incelenecektir.

2.7.1. Olumlu Sonuçları

Kayıtdışı istihdam, kısa dönemli yada dönemsel bazlı olarak kişi veya kurumlara olumlu getiriler sağlamaktadır.

2.7.1.1. İstihdama Etkisi

Çalışmamızın üst bölümlerinde ülkemizin eğitim düzeyi ve nüfusu hakkında önemli bilgilere yer verilmişti. Ülkemizdeki eğitim seviyesinin yeterli ölçüde olmadığı, buna karşılık da alınan dış göçler ve hızlı nüfus artışı ile istihdam yaratmada kamu ve özel kurum ve kuruluşlarının eksik kalmaktadır. Yaratılan istihdam olanakları, hızlı nüfus artışı ile yetersiz kaldığı için nüfusun belirli bir kısmı formel bir şekilde çalışma hayatında yerini almaktadır. Ayrıca, bu istihdam olanakları da çoğunlukla eğitilmiş bireyler için olduğundan eğitim seviyesi düşük ve kalifiye olmayan bireyler için işsizlik kaçınılmaz son olarak ülkemizde karşımıza çıkmaktadır. Ancak, insanlar doğanın bir kanunu yada insanın yaradılışındaki bir olgu olsa gerek her durum ve koşulda hayatta kalmak için bir yol yada yöntem bulmaktadır. Hayatını devam ettirmesi için gerekli olan fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamak adına insanlar ekonomik anlamda katkı sağlayan işlerde bir gelir sağlama olma adına enformel bir şekilde çalışmayı kabul etmektedir.

Çalışma hayatına bir şekilde olsa da kendi yerini bulan birey, resmi kayıtlarda işsiz olarak gözükmese de aslında ekonomide ürün veya hizmet üreten bir emekçi konumuna gelmektedir. Toplumsal ve ekonomik yönden hem kendi geçimine hem de toplum ekonomisine katkı sağlamaktadır. Her ne kadar bu durum kayıtdışı bir şekilde olsa da birey aktif bir şekilde iş arayan kişi konumundan çıkarak pasif işsiz olarak kayıtlarda yerini almaktadır. Bu sayede, işsizlik üzerinde de kısa vadeli bir olumlu etkiden bahsetmek mümkün olmaktadır.

Bir diğer yönden ise, eğitim seviyesi düşük ve kalifiye olmayan bireylerin istihdam edilmesine yardımcı olmaktadır. Bu özelliklere sahip kişiler iş hayatında nitelikli işlerde yerini alamamaktadır. Genellikle emek yoğunluğunun fazla ve kötü çalışma koşulları olan bazı sektörlerde eğitilmiş bireyler çalışmak istememektedir. Ekonominin bir şekilde devam etmesi ve doğal sistemin işlemesi için bu sektörlerinde de (geri dönüşüm sektörü buna bir örnek) istihdam olgusunun işlemesi gerekmektedir. Dolayısıyla da, bu koşullar altında enformel bir şekilde çalışmayı kabul eden bireyler istihdam edilmektedir.

Bütün bunlardan yola çıkarak, kayıtdışı istihdamın ekonomide çoğu sektörde ve bireylerde kendini belli ettiği ve devam ettiği söylenebilir. Fakat unutulmamalıdır ki, formel sektörlerde ve ekonomide yeterli istihdam sağlanamadığı için kişi/bireyler kayıtdışı sektöre yönelmektedir. Özellikle kısa vadeli istihdam yaratma konusu üzerinden yola çıkılırsa, birey açısından uzun dönemli bir iş güvencesi ve hayat sigortası gibi olguları ortadan kaldırmaktadır. Bu sebeple, istihdam yaratma üzerinde olumlu etkiler var kanısı uzun döneme yayılmamalıdır. Ekonomiler kayıtdışı istihdam ile mücadele etmeye devam etmek düzenleme ve projeler üretmeye devam etmelidir.

2.7.1.2. Gelir Sağlama Etkisi

Kayıtdışı istihdam, birçok ülke gibi bizim ülkemizde de mücadele edilen önemli bir konu olduğunu belirtilmiştir. Ülkemiz ve bizim gibi benzer ekonomik ve toplumsal yapıya sahip ülkelerde bu konu önemli bir gündem olmaktadır. Özellikle, kamu kurum ve

kuruluşlarında çalışma hayatını düzenleyen kurumların eksik ve yetersiz olması sonucunda bu konu daha da ekonomiyi meşgul etmektedir. Dolayısıyla, işsiz kalan bireyler, emekli maaşı yetmeyen emekliler, kamu ve özel sektör çalışanları kendileri ek gelir sağlamak adına kayıtdışı olarak çalışmayı bir fırsat yada olanak olarak görmektedirler (Güloğlu, The Reality Of Informal Employment in Turkey, 2005, s. 7). Bunu ek fırsat veya gelir olarak görmelerinin sebebi ise, aldıkları ücretlerin asgari yaşam düzeyinde yaşamasına olanak vermemesinden kaynaklı olmasıdır.

Kayıtdışı istihdam, özellikle alt gelir grubu olarak sayılan yani açlık ve yoksulluk sınırında olanlar yada bu sınırın altında bulunan kişiler için asgari düzeyde yaşamlarını ideme ettirmesi için birer iş alanı yada fırsatı yaratmaktadır. Bu sayede, bu kişiler kayıtdışı bir şekilde istihdam edilirken, aynı zamanda ek gelir kazarak yaşam kalitelerini ve refah seviyelerini yükseltebilmektedirler. Aynı zamanda bu bireyler, kazandıkları ek geliri de ekonomide ihtiyaç ve istekleri doğrultusunda belirli yerlere harcayarak ülke ekonomisine de ek gelir sağlamaktadırlar (Özsoylu, 1999, s. 50). Diğer bir deyişle, kayıtdışı bir şekilde iş bulan kişi bu sayede yeni gelir kaynağı elde edecek ve geliri sayesinde ülke piyasasındaki ürün/hizmetleri satın alarak milli gelire katkı sağlayacaktır (Yılmaz G. A., 1998, s. 486)

Kayıtdışı istihdam yalnızca çalışan/işçiye gelir sağlamaz aynı zamanda işverene de ek gelir sağlamaktadır. Devletin yasalar ile belirlediği vergi ve primleri kayıtdışı bir şekilde işçi istihdam ettiğinde ödemekten kurtulan işveren, devlete ödeyeceği bu tutarları kendisine kar yada ek gelir olarak kalmaktadır. Bu şekilde sağlanan ek gelir iş veren açısından gelecek yatırımları için fon görevi görürken, bazı durumlarda aynı çalışan gibi milli ekonomiye katkı sağlayarak da harcamasını yapabilmektedir. Özetle, hem işçi hem de işveren için ek gelir sağlayan kayıtdışı istihdam, ülkemiz içinde milli gelir ve ekonomiyi kısa dönemli bir gelir kaynağı olarak görülmektedir.

2.7.1.3. Rekabete Etkisi

Küreselleşme ve yoğun rekabet ortamı işletmelerin ömrü üzerinde söz sahibi olan iki olgu olmaya başlamıştır. Hızlı bir şekilde gelişen ve değişen hem dünya hem de çalışma hayatı bu iki olgudan önemli derecede etkilenmektedir. İşletmeler, rekabet avantajı sağlamak adına çeşitli yollar denemekte ve uygulamaktadır. Ülkemizde işverene yüklenen vergi ve prim zorunluluğundan ötürü olsa gerek, rekabet sağlama adına yapılan ilk girişim genellikle maliyetleri azaltmak olmaktadır. Dolayısıyla, maliyetleri azalmak için de vergi ve prim zorunluluklarından kaçma yada kurtulma adına kayıtdışı işçi çalıştırmak oldukça cazip gelmektedir.

Özellikle ülkemiz ve benzer ülkelerde yüksek vergi yükümlülükleri ve prim ödemelerinden ötürü, firmalar kayıtdışı istihdama yönelmektedirler. Bu durumun sebebi ise, bir işçinin işverene olan bir aylık maliyetinin çok yüksek olmasıdır. İşveren, işçiye emeği karşılığında ödediği ücretin yanında ekstra olarak devlete de vergi ve prim ödemek zorunda kalmaktadır. Sürekli olarak yükselen işçilik maliyetleri işletmeler için rekabet avantajını düşürürken aynı zamanda devamlılık yani işletmelerin ömrü üzerinde de

olumsuz etki yaratmaktadır. Bu nedenle işletmeler yüksek işçilik maliyetlerinden kurtulmak için bu yöntemlere sık sık başvurmaktadır.

Değişen üretim şekilleri ve araçları sayesinde kurumsallaşmış büyük ölçekli firmalar genellikle emek faktörünün yerini teknoloji faktörüne aldirmaya başlamıştır. Bu sayede işçilik maliyetlerinden bir nebze olsun kurtulmayı başarmaktadır. Ancak, ülkemizde yüzde 99'lar oranında KOBİ olduğunu düşündüğümüzde, emek faktörü olgusu teknoloji faktörüne getiri bırakmamaktadır. Çünkü, teknolojik üretim araçlarının ne maliyetini karşılayacak ne de araçlara uygun altyapıları oluşturacak donanımlı ve bilgili kadrolara sahip değillerdir. Bu sebeple, sektörlerde rekabet avantajı sağlamak adına kayıtdışı istihdam etme yöntemini seçmektedirler. Bun göre, bu yöntemi tercih eden işletmeler, işçilik üzerinde hem ucuz maliyet hem de uzun çalışma koşulları ile ürettikleri mal/hizmet daha ucuza gelmekte ve daha ucuza pazarlamaktadırlar. Dolayısıyla da yurt içinde üretim yapan firmalar ile yurtdışında uluslar arası pazarlarda rekabet etme gücü bulmaktadırlar (Altuğ, 1994, s. 483).

Kayıtdışı istihdamın, gelir sağlama etkisinden bahsederken işverenler için, ödemedikleri vergi ve primlerin birer ilerde yatırım fonu olabileceği söylenmişti. Kurumsallaşmış firmalar, yapacakları yatırımlar için gerekli olan maddi kaynağı daha kolay bir şekilde bulur iken KOBİ'ler için aynı kolaylık söz konusu olmamaktadır. Bundan ötürü, kayıtdışı istihdam özellikle KOBİ'ler için kolay yoldan ve rahatlıkla finansman kaynağı olmaktadır. Bu sayede yaptıkları yatırımların finansman aracını borçlanma yolu ile yapmamış olurlar. Buda kayıtdışı istihdam ile fon sağlayan firmalar için rekabet avantajı yönünden art bir puan daha haneleri eklenmiş olur. Yeni yatırımlar yeni iş olanakları ve yeni istihdamlar anlamına geldiği için ekonomide dinamiklik bir nebze sağlanmış olur.

2.7.2. Olumsuz Sonuçları

Kayıtdışı istihdam bir ülke ekonomisinde ve toplumsal yapısında birden fazla olumsuz etkiyi beraberinde getiren bir olgudur. Bu sebeple, ekonomiler kısa vadede olumlu yönlerini bir kenara bırakıp, uzun vadedeki olumsuz getirilerini azaltmak projeler yapmaktadır. Ülkemiz de, bu konu ile mücadele etmek adına Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele (KADİM) Projesini uygulamaya başlamıştır. Bu proje kapsamında; kayıtdışı istihdama neden olan faktörler ortadan kaldırılmasını amaçlanmaktadır. Bu nedenle de, kayıtdışı istihdama taraf olan işçi, işveren ve kamu üzerinde, denetimler, bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmaları, mevzuatta değişiklik ve bürokrasi fazlalığını azaltma gibi yöntemler ile kayıtlı sektöre geçiş çalışmaları yapılmaktadır.

Ülkemiz ekonomisinde, emek sömürüsü, vergi kaçırma, ekonomik veri ve analizler üzerinde olumsuz etkisi ve ekonomik bazda haksız rekabet gibi birçok konuyu olumsuz bir biçimde etkilemektedir.

2.7.2.1. Gelir Dağılımına Etkisi

Devlet, gelir dağılımını doğru ve adaletli bir şekilde yapması gerekmektedir. Ancak, kayıtdışı istihdam ve ekonomilerde bu durum pek de doğru yapılmadığından bahsedilememektedir. Çünkü, ek gelir kaynağı olarak kayıtdışı bir şekilde istihdam edilen bireyler, bu dağılımında adaletli bir şekilde pay almamaktadırlar. Dolayısıyla, devlet resmi kayıtlardaki gelirleri baz alarak dağıtım yapmakta ve kayıtdışı istihdam olanlarında paylaştırılan bu gelirden hakkı olandan fazlasını almaktadır. Bu şekilde bir durumda doğru ve adaletli bir paylaştırılmadan söz etmek son derece yanlış bir kanı olur. Kişiler bazda istihdam yaratma ve yoksulluk azalma gibi olumlu etkileri içinde barındırmasına rağmen gelir dağılımında toplumsal bazda bir adaletsizlik oluşturmaktadır.

Diğer bir taraftan ise, kayıtdışı olarak istihdam edilenlerin büyük çoğunluğu alt gelir grubu olarak adlandırılan düşük gelirli bireylerdir. Bu grupta yer alanların genellikle çalışma hayatı açısından bir niteliği yada eğitimi olmadığı için kayıtlı bir şekilde istihdam edilenlerin sayısı oldukça düşük sayılarda seyretmektedir. Bu grupta yer alanlar ve kayıtdışı bir şekilde istihdam edilenlerin bir sağlık güvencesi olmadığı için de oluşan yada oluşabilecek bir sağlık harcamaları da kendi ceplerinden çıkmaktadır. Kayıtdışı istihdam edilenler ile kayıtlı istihdam edilenler arasında bir fark da tam da bu noktada çıkmaktadır. Kayıtdışı istihdam edilen bireylerin ayriyeten sosyal güvencesi olmadığı için bir harcama kalemi daha oluşmaktadır. Sonucunda da, yine bir adaletsiz ortaya çıkmaktadır.

2.7.2.2. Sosyal Güvenlik Sistemine Etkisi

Sosyal devlet misyonunu üstelenen bir devletin, başlıca görevi vatandaşlarının olası bir hastalık yada sağlık hususunda oluşabilecek durumlara yada risklere karşı korumak olmalıdır. Ülkemizde bu misyonu kendisine yüklemiş ve bu noktadan hareket ile Sosyal Güvenlik Kurumu kurulmuştur. Bu kurum, ülkedeki vatandaşların fiziksel yönden kendini iyi ve sağlıklı hissetmesi için bütün yetki ve sorumluluklarını kullanmaktadır.

Sosyal Güvenlik Kurumu'nun en önemli gelir kaynakları, devletin ödenekleri ve işverenlerin ödediği vergi ve primlerden oluşmaktadır. Ancak, kayıtdışı istihdamın söz olduğu ekonomilerde bu gelirler sağlanamamaktadır. Kurumdan kaçırılan vergi ve primlerden ötürü önü alınamaz bir bütçe açıklarına yada kurumun büyük borçlar altına girmesine neden olmaktadır. Bu sorunlar neticesinde ise, Sosyal Güvenlik Kurumu görevini hakkı ve layıkıyla yerine getirememektedir. Çünkü, kurumun görevi vatandaşa hizmet iken bir anda bu borçlar ve sorunlar ile boğuşmak zorunda kalmaktadır.

Gerçekten ihtiyacı olan vatandaşlara yönelik sosyo-ekonomik proje ve düzenlemeler yapılmamaktadır. Çünkü, bu düzenlemeler için gerekli olan nakdi fon kaynağı sağlanamamaktadır. Fiziksel açıdan iyi olmayan bir birey psikolojik açıdan da iyi olamayacağı için hayatı daha da zorlaşmaktadır. Bu durum ise, sosyal devlet misyonunu üstlenen bir devletin vatandaşlarının düşeceği durum olarak kabul edilmemektedir.

Dolayısıyla da kayıtdışı istihdamın sosyal devlet anlayışına gölge düşürdüğünü söylemek yanlış bir yargı olmaz.

Ayrıca, kayıtdışı istihdamı kabul ederek çalışan bir birey, her türlü sosyal hak ve güvenceden yoksun olmayı da kabul ettiği için, olası bir iş kazası yada meslek hastalığı sonucunda işveren ve SGK güvencesi altında tedavi hakkı, olası bir iş kazası yada meslek hastalığı sonucunda oluşan mahlullük durumu neticesinde hakkı olan maaşı hakkı, devlet tarafından işsiz kalan dönemde ödenen işsizlik maaşını hak etmesine rağmen bu maaşı alma hakkı ve ilerideki çalışmalarının karşılığı olarak emeklilik gibi bir hakkı da bulunmaktadır. Çünkü bütün bu durumlar, Sosyal Güvenlik Kurumu'nun yanlış ve eksik bilgilendirilmesinden dolayı ortaya çıkmaktadır. Özetle, kayıtdışı istihdam ile bireyler üzerinden Sosyal Güvenlik Kurumu'na zararlar verilmektedir.

2.7.2.3. Ekonomik İstatistiklere Etkisi

Ülkelerin ekonomik durumları hakkındaki en önemli ipuçları iki kalem üzerinden yakalanmaktadır. Bunlar; Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) ve Milli gelirdir. Bu iki kalem doğru ve düzgün bir şekilde hesaplandığı takdirde ülke ekonomileri ile ilgili bilgi ve yorumlara ulaşılmaktadır. Tamda bu noktada kayıtdışı istihdam ortaya çıkmaktadır. Çünkü, kayıtdışı istihdam bu hesaplamalar ve birçok ekonomik gösterge üzerinde yanlış ve bozucu bir etkiye neden olmaktadır. Dolayısıyla da hesaplanan ekonomik göstergeler büyük çoğunlukla doğru verileri içermediği için ekonomik kalkınmayı içeren ve ilgilendiren politika ve düzenlemelerde de bir noktada yanlış ve yerinde olmayan uygulamalara neden olmaktadır. Sonucunda da, ekonomik, mali ve sosyal açıdan istenilen sonuç alınmadığı gibi birde yapılan projelerin beklenmedik olumsuz sonuçları ile başa çıkmak çalışmak zorunda kalınır.

Resmi kayıt ve göstergelerde olmayan ve belirlenmesi hem zaman hem de maliyet açısından yüksek olan kayıtdışı istihdam, ekonomik ve mali istatistiklerde olmadığı için hatalı ve yanlış sonuçları içeren resmi istatistikler halka ve ilgili kurumlara arz edilmektedir. Sonucunda da ilgili kurum ve halkın gözünde hem devlet hem de bu istatistikleri hazırlayan kurumlara karşı güven olgusunu olumsuz bir şekilde etkilemektedir

2.7.2.4. Devlet Vergi Gelirlerine Etkisi

Vergiler, devletin hem ekonomik açıdan güçlenmesi için bir araç hem de hizmet sağlaması için gerekli olan bir gelir kaynağıdır. Vergiler aracılığıyla elde gelirlerde bir azalma olduğunda, devlet vatandaşına yeterli hizmeti sağlayamaz ve sonucunda ise vergi oranlarını yükselterek gelirini arttırmaya çalışır. (Güryay & Şafaklı, 2004, s. 37).

Kayıtdışı istihdam, devlet ekonomisindeki en önemli vergi kayıplarından biridir. Yasalar gereği işverenler, çalıştırdıkları işçi üzerinden devlete vergi ödemek zorundadır. Fakat, gerek vergi ahlakının olmaması gerek ise yüksek işçilik maliyetlerinden ötürü bu vergileri devlete ödemekten kaçınmaktadırlar. Dolayısıyla da devletin önemli gelir

kaynaklarından biri kesilmiş olur. Geliri kesilen devlet, vergi oranlarını yükselterek vergisini düzenli ödeyen vatandaşlara daha fazla borç yükü bindirerek, bu tip vatandaşların kendilerine karşı hem güvenini azaltıp hem de bu kişilerin vergi ahlakları üzerinde olumsuz etkiler yaratmış olur. Bütün bu durumlar neticesinde, güveni azalan bireyler vergi ödememe yada vergi kaçırma gibi eylemlerin içine alan çalışma biçimlerine kaymaya başlamaktadır.

2.7.2.5. Haksız Rekabete Etkisi

Firmalar için rekabet unsuru oldukça önemli bir konu olduğundan genellikle uzun vadeli kalkınma planlarını bu unsur üzerinden yapmaktadır. Rekabet, Talebe en hızlı ve yerinde cevap vermek adına birçok çalışma yapılmakta ve çoğu zaman da rekabet avantajı sağlamak adına birçok firmanın misyonunu ve vizyonunu unutmaması ile sonuçlanmaktadır. Özellikle, kar sağlamayı merkezine koyan firmalar ucuz işçilik, kalitesiz mal/hizmet üretimi gibi alanlar yaratarak diğer firmalara karşı bir rekabet üstünlüğü yaratmaya çalışır.

Formel sektörlerde kayıtlı bir şekilde iş yapan firmalar maddi ve manevi olarak hem devlete karşı yasal yükümlülüklerini hem de vatandaşa karşı görevlerini layıkıyla yerine getirmektedir. Ancak enformel sektörlerde kayıtdışı istihdam şeklinin olduğu firmalar için aynı durum söz konusu değildir. Bu firmalar genellikle, kanunların gerekliliklerini yerine getirmek yerine ucuz işçilik gibi yöntemler ile rekabet avantajı sağlamaya çalışırlar.

Kayıtdışı istihdam edilen bir işçi, kayıtlı bir şekilde istihdam edilen işçiye göre daha ucuz ve avantajlıdır. Bu sebeple, kayıtdışı sektörde bulunan bir firma, işçiye kötü çalışma koşulları, düşük ücret ve uzun çalışma saatlerinde mal/hizmet üretimi yaptırmaktadır. Dolayısıyla da aynı işi yapan ama biri kayıtlı diğeri kayıtdışı bir şekilde çalışan iki farklı firma aynı maliyetlere katlanmaz. Kayıtdışı çalışan firma neredeyse maliyetini yarı yarıya kadar düşürmektedir. Gerek ödemediği vergi ve primler gerek ise uzun çalışma saatleri ile kayıtsız bir şekilde faaliyet gösteren firmalar, kayıtlı bir şekilde faaliyet gösteren firmalar ile aralarında haksız bir rekabet oluşmaktadır.

Birçok kayıtlı çalışan firmalar bu durumun farkındadır. Ancak, devlet tarafından yeterli önlem alınmadığı düşüncesi ile kendilerini kötü hissetmektedirler. Çünkü, aynı işi yapıp farklı maliyetlere katlanıldığından ve satış sonrasındaki kar oranları da kayıtdışı firmalar göre daha az olduğu için bu firmalardan bazıları da yavaş yavaş kayıtdışı sektöre kaymanın yollarını aramaya başlarlar. Çünkü eşit olmayan şartlar ile hem firma devamlılığı hem de karlılık oranlarını olumsuz derecelerde etkilenmektedir. Yaratılan bu haksız rekabet ortamından bu şekilde ayakta kalılabilecek düşünmesi ağır basmaya başlamaktadır.

Özetle, kayıtdışı istihdamın haksız rekabet üzerindeki etkisinin kalkması için bu konuda yetkili kamu kurum ve kuruluşlarının düzenli denetimlerini yapması ve yeterli önlemlerini alması gerekmektedir. Aksi takdirde, kayıtdışı olarak rekabet avantajı sağlayan firmalar, düşük ücret, sosyal güvenlik ve vergi sorumluluklarından kaçarak

devlete, rakip firmalara, çalışanlarına ve ülke vatandaşlara haksızlık ederek varlığını sürdürecektir.

BÖLÜM 3: İSTANBUL'DA YAŞAYAN ROMANLARIN KAYITDIŞI İSTİHDAMINA İLİŞKİN BİR ALAN ARAŞTIRMASI

3.1. İstanbul İli Romanlarının Genel Görüntüsü

Ülkemizde ve İstanbul ilinde Romanlara yönelik olarak yapılan çalışmalarda resmi/kayıtlı Roman nüfusu hakkında net bir veriye ulaşılamamaktadır. Son zamanlarda sayısı ve etkinliği artan Roman dernekleri bu verileri güncellemek için çalışmalara yapmalarına rağmen sayılara ilişkin belirsizlikler hala devam etmektedir. Roman nüfusuna ait net bir sayı verilememektedir.

İstanbul'da yaşayan Romanların birçoğu Hindistan'dan başlayıp Osmanlı-Rumeli bölgesinde sonlanan büyük göç sonucunda yerleşik hayata geçmişler (Altınöz, 2007) ve şuan birçok Roman grubu Türkiye'nin ilk vatandaşları olduğunu belirtmektedirler. İstanbul'da hemen her ilçenin bir mahallesi Roman mahalleridir. İstanbul'daki Roman mahalleleri genel görüntüleri itibariyle-konut şekilleri, kılık/kıyafet, sosyo-kültürel yapıları, eğitim gibi kriterler açısından -birbirine benzemektedir.

Yüzyıllardır devam eden ve Romanlara özgü olan meslekleri icra eden İstanbul ilinde yaşayan Roman vatandaşlar bu araştırmanın öznesi olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda İstanbul ilinde yaşayan Romanlar, çiçekçilik, kağıt toplayıcılık, bohçacılık, dilencilik-falcılık, müzisyenlik, ayakkabı boyacısı, hamallık, işportacılık-seyyar satıcılık, gündelikçilik, kahvecilik-bakkalcılık, sezonluk işçilik, panayırcılık, hurdacılık, çöp toplayıcılık, bohçacılık, pazarcılık gibi değişen meslek gruplarında çalışmaktadırlar. Roman dernekleri ve federasyonları ile yapılan ön görüşmeler sırasında, meslek çeşitliğindeki bir azalma meydana geldiğini ve bu azalmanın nedeni ise küreselleşme olduğu belirtilmiştir. Küreselleşme ile değişen iş ve meslek kollarından geleneksel Roman meslekleri de payını almıştır. Ayrıca İstanbul ili genel hatlar itibariyle sanayi ekonomisine sahip olduğu için “sezonluk tarım işçiliği, sepetçilik” gibi tarım sektörü ile alakalı Roman meslekler yapılmamaktadır.

Marmara Roman Dernekleri Federasyonu ve Büyükçekmece Roman Derneği ile yapılan ön görüşmeler sonucunda, İstanbul'da Roman gruplarının ilçelere göre değil, mesleklere göre bir dağılım içinde olduğu bilgisine ulaşıldı. Yani başka bir deyişle, İstanbul bulunan Romanların ilçelere göre farklı mesleklerde çalışmakta olduğunun bilgisi paylaşıldı. Bu bilgiler ışığında örneğin, Büyükçekmece'de genellikle müzisyen Romanlar yaşarken Şişli'de genellikle çiçekçilik yapan Romanların daha yoğun yaşadığının bilgisi öğrenildi.

Ayrıca, Ülkemizde Trakya bölgesi Romanlarından sonra İstanbul Romanları örgütlenme ve aktif dernek faaliyetleri açısından oldukça önemli gelişmeler ve ilerlemeler kaydetmektedir. İstanbul ilinde bulunan federasyon ve dernekler Roman hak ve çıkarları açısından hem belediyeler hem de sivil toplum kuruluşları ile aktif bir ilişki/hareket içindedir.

3.2. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Akademik hayatın en önemli amaçlarından bir her zaman gerçek yaşama ve topluma katkı sağlamak olmalıdır. Bu noktada araştırma konularından biri dezavantajlı gruplar olmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Ülkemiz gibi farklı etnik grupları ve toplumları bir arada bulunduran renkli bir coğrafyada farklı dezavantajlı gruplarda kendini belli etmektedir. Bu dezavantajlı gruplarda mevcut durumda baş ettikleri yada baş etmeye çalıştıkları sorun/problemler akademik hayatın birer konusu olmaktadır. Bu grupların mevcut sorun ve sıkıntılarına birer çözüm bulmak adına akademi elinden geleni yaptığında doğru bir yolda olduğunu ancak söyleyebiliriz. Çünkü, bulundukları toplumların sorun ve sıkıntıları karşısında adete bir deve kuşu misali kafasına kuma gömen akademik hayatın öncüleri doğru bir yaklaşım içinde değillerdir. Topluma karşı duyarlı ve bilinçli bir tutum her zaman saygıyı da hak etmekte ve doğru işler yapmaktadır. Dolayısıyla da, araştırmada toplumumuzda var olan Romanların görünen görünmeyen bütün yönlerini ele alarak hem literatüre hem de Romanlara birer fayda sağlamak amaçlanmaktadır.

Araştırma, İstanbul ilinde yaşayan ve çalışan Romanların kayıtdışı istihdamına ilişkin pozitif yada negatif ne gibi etkileri olduğunu ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bunu yaparken İstanbul ilinde yaşayan Romanlar ve ailesini de hem tanımak hem de kayıtdışı istihdama etkilerinin hangi kriter ve faktörlere göre değiştiğini belirlenecektir. Başka bir ifade ile açıklamak gerekirse, İstanbul ilinde yaşayan Romanları kayıtdışı istihdamına yönelik bir veri akışı sağlanırken, bu veriler kayıtdışı istihdamın nedenleri, türleri gibi faktörler içinde nerede konumlandırıldığı da belirlenmeye çalışılacaktır.

3.3. Araştırmanın Kapsamı

Araştırma kapsamında İstanbul ili merkezli ROMDER ve İstanbul'un bazı roman dernekleri ile görüşülerek bu ilde yaşayan Romanların etnik çeşitlilik ve nüfus yoğunluğu açısından oldukça geniş bir yelpazeye sahip olduğu konusunda bilgi alındığından, İstanbul ili gerek Roman nüfusu gerek de Roman çeşitliliği açısından araştırma için doğru bir alan olduğuna karar verilmiştir.

İstanbul 39 ilçeye sahip kozmopolit bir şehirdir. Araştırmanın saha kısmını 39 ilçeye yaymak yerine farklı iş kollarında ve meslek gruplarında bulunan çalışan Romanlar ulaşmak daha uygun olacağının kararına varıldı. Araştırmanın alan kısmı için ilk belirlenen İstanbul'un Esenyurt, Beylikdüzü ve Büyükçekmece ilçeleri belirlenmişti. Fakat sonrasında yapılan görüşmeler ve bu ilçelerdeki Roman profilleri göz önüne alındığında saha çalışmasının sadece bu üç ilçe ile sınırlı kalınamayacağı anlaşıldı. Çünkü daha önce yapılan ön araştırma kapsamında İstanbul'da çalışan Romanların yaklaşık 15'e yakın farklı mesleklerde çalışıldığı bilgisine ulaşılmıştı. Ancak bu 3 ilçede yapılan saha araştırması kapsamında yalnızca 6 farklı meslek grubuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla da sonrasında araştırmanın doğruluğu ve güvenilirliği açısından farklı ve çeşitli meslek grupları önem arz ettiğinden araştırma alanını genişletmeye karar verilmiştir.

Çalışmanın ilk üç ilçede bulunan meslek grupları ile sınırlı kalması halinde yalnızca belirli Roman mesleklerinin kayıtdışı istihdam oranları üzerinde etkileri incelenecekti. Bu durum da araştırmanın hem amacına uygun olmayacağı hem de küçük bir evren ile çalışma doğru sonucu vermeyeceği kaygısını beraberinde getirdi. Sonucunda alan araştırması kısmında belirlenen üç ilçeye ilave olarak 5 ilçe daha eklenmiştir. Eğer araştırma kapsamında istenilen meslek çeşitliliğine ulaşılmıyorsa ilçe sayısı daha da artırma planlanmıştır. Ön araştırma kapsamında elde edilen bütün meslek çalışanlarına ulaşılmıştır. Hedeflenen meslek grubu sayısına ulaşıldıktan sonra tekrara düşmemek adına 8 ile çalışma sonlandırılmıştır.

İstanbul ilinde Roman meslekleri-ilçeler arasında bir ilişki olduğu daha önce belirlenmiştir. Bu sebeple araştırma kapsamını, 39 ilçedeki Romanlara ulaşmak yerine belirli meslek gruplarına ulaşmanın daha uygun olacağına karar verilmişti. Araştırma kapsamında belirli ilçelerde saha çalışması yapmak yerine farklı meslek gruplarının bulunduğu alanlar aranmaya başlandı.

Araştırma kapsamındaki ilçeler; Beylikdüzü, Esenyurt, Büyükçekmece, Şişli, Ataşehir, Bağcılar, Kağıthane ve Gaziosmanpaşa'dır. Bu ilçelerden Beylikdüzü ve Büyükçekmece'de Roman dernekleri aracılığıyla Roman mahallerinde, diğer 6 ilçede kendi çabalarımla Romanlarla görüşme sağlandı.

İstanbul ilinde bulunan 18-65 yaş arasında 30 kişi ile görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerin ve analizlerin doğru sonuç vermesi adına bu bireyler seçilirken farklı demografik özellikler, farklı bakış açıları ve farklı meslek grubuna mensup bireylerin seçilmesine önem verilmiştir. Çünkü, belirli meslek gruplarında çalışan yada özelliklere sahip bireyler genel bir yargıya değil sadece irdelenen gruba yada kişilere yönelik daha öznel yada kısıtlı sonuçlar verebilmektedir. Böyle bir durum veya olgu içine girmemek adına örneklem çeşitliliği bu çalışma için son derece fazla önem arz etmektedir.

Saha araştırmalarında katılımcıların verdiği bilgiler kadar araştırmacının gözlemleri sonucunda elde ettiği bilgilerde araştırma doğruluğu ve güvenilirliği açısından önem arz etmektedir. Araştırmacı gözlemler yoluyla elde ettiği bilgileri sağlıklı bir şekilde yorumlamak için katılımcıları doğal yaşamlarında/meکانlarında görüşmelerin yapılmasına özen gösterilmiştir. Bu mekanların başında, kahvehaneler yada çay ocakları, mahalle ve çalışma saatleri içinde çalıştıkları bölgeler gelmektedir.

Araştırma sırasında, bu alanlarda yapılan görüşmeler katılımcının kendini rahat hissetmesi ve sohbet havasında görüşmelerin yapılmasını sağlamıştır. Katılımcı kendini güvende hissettiğinden ötürü verdiği cevaplarında samimiliği ve doğruluğu pozitif ölçüde etkilemektedir.

Katılımcıların dünya görüşlerini ve tecrübelerini öğrenmek araştırmacının gözlem yoluyla elde ettiği verileri doğru analiz etmesi için son derece önemliydi.

Farklı yaşlardaki katılımcıların sahip oldukları tecrübe ve hayat hikayeleri de öğrenmek adına sohbet havasında geçen görüşmelerde bu yönde sorular sorulmuştur. Bu yolla elde edilen bilgiler, araştırmanın öznesinin kayıtdışı istihdama yönelik tutum ve tavırları ile ilgili değerlendirmelerini yorumlamak adına araştırmacıya iyi bir veri akışı sağlamıştır.

Yapılan görüşmelerin süresi katılımcılara göre değişiklik göstermiştir. Örneğin, kahvehanede yapılan görüşmeler süresi en uzun görüşmeler olmuştur. Bu alandaki görüşmeler ortalama 1,5 ile 2 saat arasında gerçekleşmiştir. Bu durumun sebebi, kahvehanelerdeki görüşmelerin sohbet havasında geçmesi ve katılımcı dışında diğer Roman bireylerinde fikirlerini ve tecrübelerini paylaşma isteğinden kaynaklanmıştır. Öte yandan çalışma saatleri içinde görüşme yapılan katılımcılar (örneğin; İşportacı yada çiçekçilik işlerini yapan kişiler) görüşmeler kısa tutulmuştur. Çünkü, katılımcının o anda sorulara cevap vermek yerine evini geçindirmek adına para kazanması gerektiğinden araştırma için minimal zaman ayırması doğru gelmektedir. Çalışma alanlarında ve saatlerinde görüşülen kişiler ile görüşme süreleri yaklaşık 15 ile 30 dakika arasında gerçekleşmiştir. Yapılan mahalle ziyaretleri ise yaklaşık ortalama olarak bir saatte tamamlanmıştır. Araştırma zamanının ilkbahar mevsimine denk gelmesinden ötürü sıcak havalar İstanbul'da devam etmekteydi. Bu sebeple, mahalle ziyaretlerinde genellikle kapı önlerinde oturularak görüşmeler tamamlanmıştır.

Araştırma kapsamında yer alan bu kişilere kimliklerinin açıklanmayacağını beyanı verilmiştir. Ayrıca, kayıt cihazı kullanmanın güvenilir bilgi elde etmeyi zedeleneyeceği fikrinden ötürü kullanılmamıştır. Görüşme sırasında katılımcı tarafından izin verdiğinde katılımcının cevapları karşısında not edilmiş, izin vermeyen katılımcılar ile görüşme tamamlandığında alınan bilgiler özetlenerek dernek başkanları yada benzer özelliklere sahip Roman bireyler tarafından doğruluğu teyit edildikten sonra araştırmaya eklenmiştir.

3.4. Araştırmanın Yöntemi

Alan araştırmaları konusundaki en genel kanı, araştırmaya özne olan kişiler yada olgular genellikle kapalı duvarlar olarak tabir edilen yaşamlarına girerek gizlilik perdelерinin aralanması olarak varsayılmaktadır. Alan araştırmasının öznesinin gerçek yaşamında birebir gözlem ve araştırma soruları ile varolan durum/olgu belirlenmeye çalışılır. Romanlar gibi kapalı toplumlarda anket yöntemi ve benzeri yöntemler doğru sonuçları vermemektedir. Çünkü, bu toplumlar dışarıdan gelene karşı tedbirli ve soğuk olduğu için bu tarz yöntemlerle doğru bilginin bulunması neredeyse imkansız hala getirmektedir. Bundan ötürü bu çalışmada, Romanları yerinde gözlemlemek ve sorulara daha net cevaplar almak için görüşme tekniği kullanılmıştır.

Bu çalışmada görüşme tekniğinin kullanılmasının bir diğer nedeni ise, Akademik çalışmalar sırasında elde edilen nitel veriler ile nicel veriler birbiri ile kıyaslandığında kapsam ve içerik açısından birbirinden farklı olduğu göze çarpmaktadır. Nitel veriler nicel verilere göre daha derin, anlamlı, yoğun, ve daha çok görüş ve gözlem içermektedir. Bundan ötürü nitel araştırmalar, araştırma öznesi ve eylemini daha kapsamlı bir şekilde anlama, analiz etme ve kavramayı da kolaylaştırmaktadır. Dolayısıyla da, bu çalışmanın öznesi kapalı bir kutu olarak tabir edilen Romanlar olduğu için en doğru yöntemin bu olacağına karar verilmiştir.

Alan araştırmasının yönetimi belirlendikten sonra sıradaki en önemli aşamalardan biri veri toplama formunun hazırlanması olmuştur. Çalışmanın ilk iki bölümünü oluşturan

Romanlar ve Kayıtdışı istihdam kısmının yazılması için gerekli okumalar ve literatür taramaları yapıldıktan sonra, bu bölümlerin son kısımlarına kadar sorulması gereken sorular yavaş yavaş kendini belli etmiştir. Bir noktada çalışma teorik bölüm tamamlandığında kendi sorularını da ürettiğini söylebiliriz. Çünkü, teorik bölüm hazırlanırken Romanlar ve kayıtdışı istihdama yönelik soru ve problemlerde kendini belli etmiştir. Sorular hazırlanırken de bu iki durum üzerinden derinlemesine analiz yapmayı kolaylaştırılacak sorular belirlenmiştir.

Bu araştırmada özellikle görüşmecilerin düşünceleri oldukça fazla önem arz etmekteydi. Bu sebeple görüşmecilerin kendilerini daha rahat ifade edecekleri, düşüncelerini paylaşacakları açık uçlu sorular hazırlanmıştır. Örneğin, görüşme formunda yer alan Soru:5 (EK:I) nicel bir cevabı olmasına rağmen, görüşmecilere bu sorular sorulduğunda nicel cevabın yanı sıra nitel bilgileri de paylaşmasına olanak tanımaktadır. Öte yandan ise, katılımcıların cevaplamak istemediği yada kendini rahat hissetmeyeceği soruları cevaplamaktan kaçındığı sorularda boş bırakılmıştır. Yani, araştırma kapsamında yer alan sorular görüşme öncesinde ve sırasında tamamen görüşülen kişi/kişilere göre yön değiştirmiştir.

Bu araştırmada, veri toplama kısmında hazırlanan görüşme formu 3 ana bölümden oluşmaktadır (EK:I).Veri toplama formunun A bölümünde katılımcıları ve ailelerini tanımaya yönelik ölçüt sorular sorulmuştur. Bu kısımda katılımcının yaşı, mesleği, eğitim durumu ve eğer evli ise eşini ve ailesini tanımaya yönelik demografik özellikleri içeren sorular sorulmuştur.Veritoplama formunun B bölümünde ise katılımcıların ve ailelerin sosyo-ekonomik durumlarını tanımaya yönelik sorular sorulmuştur (EK:I). Bu bölümdeki sorular, katılımcıların sosyo-ekonomik durumunun analiz edilmesi açısından oldukça önemliydi. Çünkü, akademik ve bilimsel çalışmalar gösteriyor ki kayıtdışı istihdamın sosyo-ekonomik durum ile yakından bir ilgisi bulunmaktadır. Bu sebeple, bu soruları verilen cevaplar ve katılımcıların soru ile ilgili ilave görüş ve düşünceleri de değerlendirilmiştir. Kayıtdışı istihdam olgusuna ve çalışmanın sorusuna net bir şekilde cevap vermek adına hazırlanan soruların A-B-C bölümleri arasında bir domino taşı etkisi olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Veritoplama formunun C bölümünde ise, katılımcıların kayıtdışı istihdama yönelik tutum ve davranışlarını anlamaya yönelik sorular sorulmuştur (EK:I).

Araştırmanın amacı, çalışan Romanların kayıtdışı istihdamına ilişkin pozitif yada negatif ne gibi etkileri olduğunu ortaya çıkarmak olduğundan hazırlanan soruların amaca uygun bir şekilde olup olmadığını belirlemek için sorular test aşamasından geçirilmiştir. Sorular gerek katılımcılar gerekse bu konuda bilgili kişiler tarafından incelenmiş ve irdelenmiştir. Bu süreç sonunda son şeklini alarak araştırmada kullanılacak hale getirilmiştir.

Sorulan sorular ve elde edilen bilgiler sonrasında İstanbul ilindeki Romanların kayıtdışı istihdam ile ilgili düşünceleri ve kayıtdışı oranları üzerindeki etkileri belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca araştırma kapsamında kurulan hipotezin doğruluğu ve geçerliliği test edilmiştir.

3.5. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Zorlukları

Bu araştırma sınırlılıkları şu şekildedir;

- İstanbul ilinin Beylikdüzü, Esenyurt, Büyükçekmece, Şişli, Ataşehir, Bağcılar, Kağıthane ve Gaziosmanpaşa ilçelerinde yaşayan yada çalışan Roman vatandaşlar,
- Örnekleme alınan bu 8 ilçede kayıtdışı bir şekilde ekonomide yerini alan toplamda 30 çalışan Roman vatandaş,
- 2019 yılı Mayıs-Haziran ayları arasında ulaşılan 30 kişinin verdiği bilgiler,

yukarıda sıralanan maddeler araştırmanın sınırlarlarını oluşturmaktadır. Araştırma sonundaki elde edilen verilerin içeriğinde araştırmacının gözlemleri ve yorumları da yer aldığından kişi yada kurumlara açısından bir genelleme yapılmasına izin verilmez.

Araştırmanın zor yanlarından biri farklı meslek üzerinden ilerlemesi ötürü çoğu zaman mahalle mahalle dolaşmıştır. Aynı zamanda yalnızca Roman mahalleleri ile sınırlı kalmamıştır. Bazı ilçelerde araştırmaya kapsamında bulunan ve araştırma konusuna işinin başında olan Romanlar ile görüşmeler sağlanmıştır. Bu katılımcılar görüşme süreleri boyunca işlerinden kaybettikleri vakitleri telafi etmek adına maddi destekte bulunulmuştur. Bu tarz katılımcılar ile bu sayede görüşmeler yapılmıştır.

Bazı bölgelerde araştırma kapsamına ve amacına uygun katılımcılar bulunmasına rağmen araştırmacı dışarıdan gelen bir yabancı olduğu için görüşmeyi kabul etmemişlerdir. Araştırmacı sıcaklıkla selam verip kendini anlamasına rağmen görüşmeye pek sıcak bakılmamıştır. Bu durum sonucunda ise, aynı mahallede bulunan aynı tutumları sergilemişlerdir. Sergilenen bu tutum karşısında fazla ısrar etmek tepki çekeceği düşünce ile herhangi bir görüşme yapılmadan bulunulan bölgeden uzaklaşmıştır.

Araştırmanın saha çalışması için gerekli olan bağlantıları sağlamak adına İstanbul'da bazı bulunan Roman dernekleri ve derneklerin oluşturmuş olduğu federasyonla görüşme yapmak için randevu istenmiştir. Randevu taleplerinden bazıları kabul edilirken bazıları ya ulaşılamamış yada vakitleri olmadığından geri çevrilmiştir. Geri çevrilmesindeki en büyük etken ise, araştırma zamanının hem Ramazan ayına denk gelmesi hem de İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı seçimleri ile çakışmasından ötürü kaynaklanmıştır. Seçimler çalışmalarında etkin ve aktif rol oynayan dernek yöneticileri ve yetkilileri toplantıları ve işleri sebebiyle görüşmeler sağlanamamıştır.

Bağlantı kurulamayan bölgelerde veri toplamak için araştırmacı önceden belirlediği Kağıthane ilçesinin bir Roman mahallesine girerek mahalledeki kapı önünde oturmakta olan bir grup Roman kadına selam verilmiştir. Sonrasında araştırmacı, kadınlara kendini tanıtarak ne yaptığını ve yapmak istediğini anlatılarak sohbet etmeye başlandı. Sohbet sırasında araştırma kapsamına ve amacına uygun olan gündelikçi olarak çalışan bir kadın katılımcı ile görüşme sağlandı. Sonrasında sohbet sırasında elde edilen bilgiler ışığında bölgede Hamallık ve İşportacılık mesleklerinde çalışan Roman erkekler ile de görüşmeler yapıldı. Fakat sonrasında bu bölgede görüşme yapılan meslekler dışında mesleklerin olmadığını anlaşıncaya araştırma yapılan bölgede araştırma sonlandırılmıştır. Görüşmelere devam edilmesi halinde farklı meslek gruplarına ulaşamayacağı için araştırmanın

çeşitliliğini olumsuz etkileyeceğinden bu bölgeye araştırma için bir daha uğranmamıştır. Bahsi geçen yöntem ile farklı mahallelerde 19 kişi ile daha görüşülmüştür.

Araştırmanın bir başka zorluğu ise araştırma zamanı sıcak aylara denk geldiği için çalışan Romanların gündüz vakitlerinde evlerinde olmaması olmuştur. Çalışma saatleri pek belli olmayan ama sıcak ve güzel havalarda sabahın erken vakitlerinden akşamın karanlık vakitlerine kadar çalışan Romanlara ulaşmak oldukça zor olmuştur. Bazı mahaller görüşmelere uygun bakılmasına ve uygun katılımcılar olmasına rağmen zaman konusundaki uyumsuzluktan ötürü görüşmeler sağlanamamıştır.

3.6. Araştırmanın Bulguları

Araştırma sonuçlarını daha anlaşılır kılma ve sonuçları daha net bir biçimde yorumlamak adına elde edilen bulgular belirli başlıklar altında toplanmıştır. Bundan ötürü araştırma kapsamında olan katılımcılar ile ilgili daha genel ve net bir fikir sunulması için, katılımcılar öncelikle demografik özellikleri sonrasında da sosyo-ekonomik özellikleri belirli başlıklar halinde ayrıntılı bir şekilde paylaşılmıştır.

3.6.1. İstanbul İli Romanları Demografik Özellikleri

Araştırmanın bu kısmında çalışmanın öznesi olan Romanlar hakkında ön bilgi verilerek okuyuculara daha etkin bir görüş bildirme ve analiz yapma olanağı sağlanmıştır. Katılımcıların yaş, cinsiyet, eğitim durumu ve medeni durumlarına göre dağılımları incelenmiştir. Ayrıca, medeni durumları evli olan katılımcıların eş ve diğer aile üyelerinin de özelliklerinden bahsedilmiştir. Bu sayede katılımcıların kayıtdışı istihdam olgusu ve oranların üzerindeki etkileri daha net bir şekilde gözler önüne serilmiştir.

3.6.1.1. Yaş

Aşağıda bulunan tablo 13'te çalışma kapsamında yer alan katılımcılar yaşlarına göre gösterilmektedir. Görüşmelerde toplanan verilerinin daha kapsamlı olması için yaş aralığını olabildiğince geniş tutulmaya özen gösterilmiştir. En küçük yaş 19 iken en büyük yaş 65'tir.

Tablo 13. Saha Çalışması Sonuçlarına Göre Katılımcıların Yaşları

Yaş Aralığı	Erkek (Kişi)	Kadın (Kişi)
19-24	3	1
25-35	3	4
36-45	4	2
46-65	8	5
TOPLAM	18	12

Kayıtdışı istihdama bakış açısı ve oranları üzerindeki etkileri belirlerken her yaş grubundan en az bir birey olması araştırma sonucunu olumlu yönde etkileyeceği düşünülmüştür. Bunu durumu bir örnek ile açıklamak gerekirse; genç yaş grubundan bir birey ile orta yaş yada yaşlı kategorisinde yer alan bir bireyin kayıtdışı bir şekilde istihdam edilmesine aynı tepki ve yorumları vermeyeceği varsayıldı. Araştırma sırasında bu varsayımın doğru bir yönde olduğunu ortaya çıktı. Bu sonuçta da yaş grubunda bu etkene dikkat edilmesinin doğru bir yaklaşım olduğu ortaya çıkmıştır.

Öte yandan araştırma kapsamında yer alan meslek gruplarında kaç yaşlarına kadar yada hangi yaş gruplarının yer aldığı belirlenmesi bakımında da yaş gruplarını önem arz etmektedir. Katılımcılar, meslek yada iş kollarının çalışma şartlarına göre çalışma saatlerinin değiştiğini belirtmişlerdir. Bu sebeple yaş çeşitliliği çalışmamız açısından hayli önemli bir kriter olmuştur.

3.6.1.2. Cinsiyet

Çalışmamın saha araştırması kapsamında 18'i erkek 12'si kadın olmak üzere toplamda 30 kişi ile görüşme tamamlanmıştır. Araştırma sırasında kadınlar ile genellikle mahallelerde görüşmeler yapılırken, erkekler ile mahalle kahvelerinde yada çalıştıkları sırada iş sırasında görüşmeler yapılmıştır. Bazı kadınlar ile görüşmelerde oldukça zorlanılmıştır. Öncelikli olarak Roman kadınlar tarafından bilinen yada tanınan bir kişi ile gidilip, sonrasında sohbet edilip daha sonra sohbet sırasında araya araştırma sorularını eklenerek bir araştırma yapılmıştır. Ancak bu tarzda ilerlendiğinde bir görüşme yapılmıştır. Tabi bunun aksi olan durumlarda söz konusu oldu. Örneğin bazı kadın ve erkek grupları ise bulundukları durumlardan çok şikayetçi olduklarından olsa gerek kendileri daha görüşme teklif edilmeden veya sorular sorulmadan anlatmaya başladılar.

Farklı tepki ve durumlar verilmesinin nedeni ise farklı ilçelerde meydana gelmiştir. Örneğin; İstanbul'un bir ilçesinde diğer etnik gruplarla iletişim içinde yaşayan roman grupları görüşme için oldukça olumlu iken diğer gruplar ile iletişim içinde olmayan ve içine kapanık yaşayan Roman toplulukları görüşmeye pek sıcak bakmamışlardır. Bu durum özellikle cinsiyetler üzerinden oldukça belirginleşmiştir.

Araştırmanın cinsiyet konusuna bir ek olarak, Romanlar içinde net bir şekilde belli olan yazılmamış ama herkesin bildiği kurallardan biri de cinsiyete göre meslek durumudur. Geleneksel Roman meslekleri kadınların çalıştığı ve erkeklerin çalıştığı olarak net bir şekilde belli olmaktadır. çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bu konu daha ayrıntılı olarak paylaşılacaktır.

3.6.1.3. Eğitim Durumu

Çalışma kapsamında yer alan katılımcıların eğitim durumları Tablo 14'de gösterilmiştir. Ancak tabloda verilen bu bilgilere ek olarak belirtmekte yarar olacaktır. Bu veriler özellikle 40'lı yaşlar üzerinde bulunan Romanların eğitim durumları hakkında doğru bilgi vermediğini düşündürmektedir. Özellikle 40 yaş üstü grupların genellikle "okur yazar

değil” yada “okur yazar” oldukları kanısına varılmıştır. Ancak bu çalışmada katılımcının beyanı esas alındığından, katılımcıların paylaştığı bilgiler doğrultusunda aşağıdaki Tablo 14 hazırlanmıştır.

Tablo 14. Saha Çalışması Sonuçlarına Göre Katılımcıların Eğitim Durumları

Eğitim Durumu	Erkek (Kişi)	Kadın (Kişi)	TOPLAM
İlkokul	12	7	19
İlkokul Terk	2	1	3
Okur Yazar (OY)	2	3	5
Okur Yazar Değil (OYD)	2	1	3

Tablo 14’e bakıldığında katılımcıların eğitim durumu ilkököl düzeyi birey sayısı 19, ilkököl terk düzeyi birey sayısı 3, okur yazar olan birey sayısı 5 ve okur yazar olmayan birey sayısı ise 3 kişi olarak karşımıza çıkmıştır. Bu tablo ışığında araştırmamıza konu olan Romanların eğitim seviyelerinin hiç de parlak olmadığını gözler önüne sermiştir. Çalışmamızın literatür ve okuma bölümünde Romanlara yönelik yapılan çalışmalarda benzer tabloları gözler önüne sermiştir. 2019 yılı itibariyle de Romalardaki var olan bu eğitim yetersizliği durumu hala geçerliliğini korumaktadır.

Eğitim seviyesinin düşüklüğü Romanlar açısından tek bir neden bağlamak doğru bir yaklaşım olmamaktadır. Maddi yetersizlikten ötürü küçük yaşlarda çalışma hayatına girme, para kazanma isteği, erken evlilikler, ailelerin eğitime olumsuz bakış açıları gibi birçok neden bulunmaktadır. Yani başka bir deyişle, özellikle roman çocuklarının hayattaki öncelikleri eğitim seviyeleri üzerinde oldukça etkili bir kriter olmaktadır.

Öte yandan Tablo 14 incelendiğinde Romanlardaki eğitim durumu incelendiğinde cinsiyete göre bir ayrım yapmak söz konusu olmamaktadır. Çünkü, romanlarda kadın yada erkek fark etmemektedir. Eğitime karşı genel olumsuz bir bakış açısı bulunmaktadır. Okur yazar olan bireyler ya okuma yazma kurslarına giderek yada kendi çabalarıyla okuma yazma öğrenmişlerdir. Öte yandan ise, eğitim düzeyleri ilkököl veya ilk okul terk olan bireylerin birçoğu okuma-yazma bilmemektedir.

Görüşme sırasında eğitim seviyesinin düşüklüğü hakkında bazı katılımcıların düşünceleri şu yöndeydi:

Katılımcı 16 - (57_Hamallık): “... ben 57 yaşındayım kızım. Mahallemize okuma yazma öğretmek için kurs açıldı. Benimde daha çocuktan okumadım diye hevesim vardı. Gideyim de okuma öğreneyim diye. Verdiler başımıza bizden olmayan (Roman olmayan) bir öğretmen. O öğretmen ne bilir bizim hayatımızı ne bilir neler çektiğimizi. Bir iki derken gidip geldik baktık olmadı. Ne o öğretmen bizi anladı da bizlere sabırlıca ders verdi nede bizler onu anladık. Öylece kaldı o kursta. Bizler (Romanlar) bizi anlacak, bizi bilen kişiler isteriz. Öyle oldu mu biz rahat oluruz kendimizi anlatırız. Bize öğretmen, doktor her ne halt göndereceklerse bizden olan yada bizi bilen göndersinler. Yoksa biz

hiç ilerlemeyiz. Neyse çok uzadı kızım o kursta ben okuma yazma öğrenmedim. 13 yaşında bir torum var. O öğretti sağolsun. Hevesim varda anlayacak kimse yokmuş anıcan...”

Katılımcı 14 - (Çöp Toplayıcısı_34): “... yaşımda daha 15 iken evlendim. Hem de kendim istedim. Okuldan kaçarak mendil satıyodum. Baktım parada var, bıraktım okulu. Sonra bizinkiler de baktım elim ekmek tutuyo, evlendirelim dedi. Eşim bana geldiğinde 13 yaşındaydı. Oda okumamıştı. Sonra evlenince o bir taraftan ben bir taraftan girdik çalışmaya...”

Katılımcı 29 - (Müzişyenlik_28): “...okulu hiç sevemedim. Hatta ilkokulu öylesine bitirdim. Sonrada 16 yaşında gece hayatlarında müzişyenlik yapmaya başlayınca, bizinkilerin gözü korktu. Bize göre olmayan bir gacıyı alıp getirecek eve diye. Ondandır herhalde 17 yaşında evlendirdiler...”

Katılımcı 23 - (Çiçekçilik_53): “...Okulu bırakır bırakmaz 13 yaşında evlendim. Akrabalarımnda benimle akran olan kızlar evlenince bana evde kaldın sen. Kimse seni almaz dediler. Bende eşimle anlaştım. Sonrada eşime kaçtım. Babamlar da zaten kaçarak evlendiğinden herhal beni 1 ay sonra affettiler. Ama şimdi ki aklım olsa evlenmezdim. Okurdum. 13 yaşında koca kahır çekmek çok zormuş kızım...”

Romanların eğitim seviyesini yükseltmek adına gerek Roman dernekleri gerekse kamu kurum ve kuruluşları sosyal çalışmalar yapmaktadır. Ancak, yapılan çalışmaların başında ve içinde bulunan bireyler Roman kültüründen olmadığı için Romanlar bu çalışmalara sıcak bakıp katılmamaktadır. Durum bu şekilde olduğu içinde Romanların içinde bulundukları olumsuz durumlar ile ilgili bir arpa boyu yol alınamamaktadır. Ancak yukarıda da bahsedildiği gibi birden çok faktör eğitime etki ettiği için Romanların eğitim seviyesinin düşüklüğünün giderilmesi için katledilmesi gereken uzunca bir yol olduğu görüşmeler sonunda belli olmuştur.

3.6.1.4. Medeni Durum

Çalışma kapsamında yer alan bireylerden 29’u evli 1’i bekadır. Bekar olan kişi erkektir. Bekar olan bir kişinin özellikle cinsiyetinin belirtilmesinin sebebi ise 19 yaşında bir Roman kızının bekar olma ihtimalinin oldukça düşük olmasıdır. Romanlar ile ilgili yapılan çalışmalarda erken evliliklerin çok yoğun yaşandığı belirlenmiştir. Çalışmamızın birinci bölümünde de erken evlilikler hakkında bilgiler verilmişti. Araştırmanın saha çalışması tamamlandığında erken evlilik konusun hala devam ettiği ortaya çıkmıştır.

Tablo 15. Saha Çalışmasının Sonuçlarına Göre Katılımcıların Medeni Durumlarına Göre Aile Özellikleri

Eğitim Durumu	Kişi Sayısı	Meslek	Kişi Sayısı
İlkokul	20	Ayakkabı Boyacısı	1

İlkokul Terk	1	Bohçacılık	1
Okur Yazar (OY)	5	Çiçekçi	2
Okur Yazar Değil (OYD)	3	Ev Hanımı	10
		Gündelikçi	2
Çocuk Sayısı		Hamallık	3
1 Çocuk	3	Hurdacılık	1
2 Çocuk	4	İşportacı	3
3 Çocuk	8	Kağıt Toplayıcısı	1
4 Çocuk	5	Müzişyenlik	2
5 Çocuk	6	Pazarcı	1
6 Çocuk	2	Fabrikada İşçi	2
7 Çocuk	1		

Tablo 15'e araştırmaya katılan katılımcıların eşlerinin eğitim durumları, meslekleri ve çocuk sayıları belirtilmiştir. Bu tabloya göre, özellikle İstanbul ilindeki Romanlar kadınları çalışma hayatından yavaş yavaş çekildiği gözlemlenmiştir. Evli olan erkeklerden 10 kişinin eşinin herhangi bir mesleği yoktur. Ev hanımı olarak hayatlarına devam etmektedir. Eşleri ev hanımı olan erkekler, genellikle gençken eşlerinin çalıştığını ancak çocuklar büyüyünce kadınların evde ev işleri ile ilgilendiğini vurgulamışlardır. Bunun yanında, evli olan kadınlar ve erkeklerin eşleri Tablo 15 incelendiğinde geleneksel Roman mesleklerinde çalışmaktadırlar.

Araştırma sonuçlarına göre, Tablo 15'te 30 katılımcının çocuk sayıları incelendiğinde maddi durumları elverişsizliğine rağmen fazla çocuk sahibi oldukları da görülmektedir. Görüşme esnasında araştırmacının, araştırma sorularının dışında katılımcılar ile ettikleri sohbette bu durumun nedeni olarak kalabalık aile ve çocuk sevgisi olarak belirtilmiştir. Bu konu ile ilgili şu şekilde bir parantez açmakta yarar var. Genellikle çocuk sayısı 1-3 olan bireylerin yaş grubu genç iken, 4 ve üstü çocuk sayısı genellikle 40 ve üzeri yaş grubunda olduğu seyredilmiştir. Bu şekilde bir durumda, gençlerin 40 yaş üstü gruba nazaran bu konularda daha hassas ve bilinçli bir yaklaşım içinde olduğu söylenebilir.

Tablo 15'e eşlerin eğitim durumu açısından bakıldığında ise, yine birbirlerine yakın eğitim seviyeleri görülmektedir. Erken yaşta okuldan kopma sebebi ile erken yaşta evlilikler Romanlarda paralellik gösterdiği söylenebilir. Görüşme sırasında yapılan sohbetlerde birkaç katılımcının beyanı şu yöneydi:

Katılımcı 14 - (Çöp Toplayıcılık_34): "... yaşımda daha 15 iken evlendim. Hem de kendim istedim. Okuldan kaçarak mendil satıyodum. Baktım parada var, bıraktım okulu. Sonra bizimkiler de baktım elim ekmek tutuyo, evlendirelim dedi. Eşim bana geldiğinde 13 yaşındaydı. Oda okumamıştı. Sonra evlenince o bir taraftan ben bir taraftan girdik çalışmaya..."

Katılımcı 29 - (Müzişyenlik_28): "...Okulu hiç sevemedim. 16 yaşında gece hayatlarında müzişyenlik yapmaya başlayınca, bizimkilerin gözü korktu. Bize göre olmayan bir gacıyı alıp getirecek eve diye. Ondandır herhalde 17 yaşında evlendirdiler..."

Katılımcı 23 - (Çiçekçilik_53): “...Okulu bırakır bırakmaz 13 yaşında evlendim. Akrabalarım da benimle akran olan kızlar evlenince bana evde kaldın sen. Kimse seni almaz dediler. Bende eşimle anlaştım. Sonrada eşime kaçtım. Babam da zaten kaçarak evlendiğinden herhal beni 1 ay sonra affettiler. Ama şimdi ki aklım olsa evlenmezdim. Okurdum. 13 yaşında koca kahrı çekmek çok zormuş kızım...”

Araştırma kapsamında diğer katılımcılarda evlilik yaşlarına yönelik benzer beyanlarda bulunmuşlardır. Bu çalışma sonunda da hala Romanların içinde var olan erken evlilik konusu varlığını sürdürmektedir. Bu konunun çözülmesi için Roman derneklerinin ve kamu kurumlarının değişik ve çok yönlü çalışmalar yapması gerekmektedir. Aksi takdirde hem Romanların hem de toplumun birçok problemi de beraberinde getiren kanayan bir yarası olmaya devam edecektir.

3.6.2. İstanbul İli Romanlarının Sosyo-Ekonomik Görüntüleri

Çalışmanın teorik kısmında Romanların hem Dünya tarihi hem de Türkiye tarihi boyunca çok çeşitlilik içinde barındırdığından bahsedilmiştir. Diğer etnik gruplarla neredeyse hiç benzemeyen ama aynı zaman da farklı Roman grupları ile de aralarında farklılıklar olduğunun üzerinde durulmuştu. Saha çalışma kapsamında bu çeşitliliğinin gerek meslek gerekse sosyal yapı olarak farklılıkları göze çarpmaktadır. Aynı zaman da farklılıkların olduğu yerde benzerliklerde söz konusu olmaktadır.

Çalışmanın bu bölümün hazırlanmasının sebebi, çalışmanın öznesi olan Romanların sosyo-ekonomik yönlerini tanımaya yönelik sorulan sorulardan alınan cevapların daha net ve derin bir biçimde yorumlanmasını sağlamaktadır. Araştırmanın kapsamında yer alan Romanların sosyo-ekonomik yönden benzerlikleri ve farklılıkları ele alınmıştır.

3.6.2.1. Gelir ve Gider Dağılımları

Alan çalışmasında veri toplamak için araştırma soruları hazırlanmıştı (EK:I). Bu sorularının içeriğinde araştırmaya konu olan bireylerin gelir ve gider durumlarını net bir şekilde belirlemek adına sorular bulunmaktaydı. Ancak saha çalışması başladığında araştırmaya konu olan bireylerden gelir ve gider durumlarına yönelik aylık tutar belirlenememiştir.

Araştırma sürecinde toplanan verilere göre bu durumun birden fazla sebebi bulunmaktadır. Bu nedenlere değinmeden önce katılımcılardan bazılarının bu konudaki paylaştıkları düşünceleri belirtmekte fayda vardır.

Katılımcı 16 - (Hamallık_57): “...Ben hamalıyım. Ama iş olsa da gider çalışırım. Ne çalışma zamanım belli nede aylık ne kadar para kazanacağım. Ancak Allah bilir. İş olursa gider çalışır kazanırım. Alırım paramı yeriz ailece. İş yoksa para yoksa aç kalırız otururuz evimizde. Bu yaşa gelmişim hala bilemem aylık ne kadar kazanırım ne kadar harcarım...”

Katılımcı 23 - (Hurdacılık_54): “...aylık maylık gelir bilmem ben. Bugün param varsa bir tavuk yerim, yarın yarım tavuk yerim eğer param yoksa evde ne varsa onu yerim. Bilmem ben aylık ne gelir ne gider..”

Katılımcı 25 - (Pazarcılık_49): “...aylık gelir gider belli değil. Pazarda ne satılırsa o kadar kazanırım. Eğer o hafta pazarda müşteri benden çok almışsa çok kazanırım, az alırsa az kazanırım...”

Katılımcı 29 - (Müziyenlik_28):“...bahşış usulü vardır bizim sektörde. O gece ne bahşış gelmişse biz o kadar fazla kazanırız. Bilemeyiz ki hangi gece ne kadar bahşış geleceğini. Aylık ne gelir ne harcarız bilemem. Ama gelirse harcarız. Canımız sağ olsun. Kazandığımız kadarda harcarız yani...”

Katılımcı 26 - (Fabrikada İşçi_19): “..fabrikada çalışırım ama net bir şekilde şu kadar kazanırım diyemem. Çalıştığım işte ne zaman çıkarım bilmem. Şuan asgari ücret alıyorum. 1 ay sonra çıkarım yada beni işten çıkarırlar hiç para kazanmam. Ailemde başka çalışanlarda var zaten. Aylık zor yani. Kesin bişey söylemem...”

Yukarıda bazı katılımcıların gelir ve gider tutarları/dağılımlarına yönelik düşünceleri paylaşılmıştır. Bu beyanlarda olduğu gibi Romanlar, çalıştıkları meslekler, iş garantisinin olmayışı, hayat felsefeleri, toplumsal yapıları gibi belli başlı nedenlerden ötürü Romanlara yönelik aylık/yıllık olarak gelir-gider tutarları net bir şekilde belirlenememesinde önemli birer etkidir.

Son olarak bu konu açlık ve yoksulluk sınırı kapsamında incelendiğinde, çalışmamız kapsamında yer alan 30 kişi ve ailesi hatta daha genel bir ifade ile bu bireylerin genel olarak mahalleri de alt gelir grubunda bulunmaktadır. Çünkü, yapılan gözlemler ve belirtilen düşünceler kapsamında bu çalışmadaki Romanların yoksulluk sınırı altında hayatlarını idame ettirdikleri görülmüştür.

3.6.2.2. Konut ve Mülk Durumları

Tablo 16’da çalışmamıza konu olan 30 kişinin konut ve mülk durumları paylaşılmıştır. Bu tabloya göre 17 kişi ev sahibi, 4 kişi kiracı, 8 kişi gecekondulu ve 1 kişide babasının evinde oturmaktadır. Yine tabloya göre mülk durumları incelendiğinde, evi olan 17 kişi, dükkanı olan 1 kişi, arabası olan 5 kişi, kamyoneti olan 5 kişi ve herhangi bir mal varlığı olmayan 12 kişi olarak belirlenmiştir.

Tablo 16: Saha Çalışması Sonuçlarına Göre Katılımcıların Konut ve Mülk Durumu

Konut Türü	Kişi Sayısı	Mülk Durumu	Kişi Sayısı
Baba Evi	1	Ev	17
Ev Sahibi	17	Dükkan	1
Kiracı	4	Araba	5
Gecekondulu	8	Kamyonet	5
		YOK	12

Bu tabloda ile ilgili ek bilgiler vermek gerekirse;

- 1 kişinin dükkanı olduğu belirtilmiş. Bu kişi kahvecilik yapan bir Roman olduğu için aynı zamanda mal varlığı iş yeri olarak da belirtilmiştir.
- 17 kişinin evi olduğu belirtilmiştir. Bu 17 kişi mevcut durumda oturdukları evleri mal varlığı olarak belirtmişlerdir. Bunun dışında herhangi bir ikinci ev/daire sahibi olmaları söz konusu değildir. Çoğu Roman bireyinde evleri derme-çatma olarak tabir edilen gecekondulu tarzı tipik Roman mahallelerinde bulunan tipik Roman evleridir.
- 5 kişi araba, 5 kişi ise kamyonet sahibi oldukları belirtilmiştir. Bu kişiler araçlarının mesleklerinde kullanılmaktadırlar. Örneğin; kağıt toplayıcılık, pazarcılık, hurdacılık gibi meslekleri yapan Roman bireyler kendi araçlarını kullanılmaktadırlar. Bu araçlar genellikle maliyetleri 2.000-10.000 TL arasında değişen eski model arabalardır.

Bu bilgiler açık bir şekilde ifade edilmesinin nedeni, günümüz şartlarında özellikle de İstanbul'da normal yani orta çaplı 2+1 tarzında bir ev (değeri 200.000-250.000 TL civarında) ve orta halli bir (25.000-60.000 TL civarında) araç sahibi olmak ekonomik anlamda orta halli bir aileyi/kişiyi temsil etmektedir. Ancak Romanlarda bu durum sanılanın ve bilinenin aksinedir. Yani, evi ve arabası olan bir Roman, mal varlığı az olan yada hiç olmayan bir Romana göre ekonomik olarak zengin gözükse de, farklı bir etnik grup yani bir Türk aile/birey ile karşılaştırıldığında oldukça yoksul olduğu görülmektedir.

3.6.2.3. Aile Tipleri

Çalışmamızda 30 kişi aynı zamanda 30 aileyi de temsil etmektedir. yapılan saha araştırması sonucunda 30 kişinin aile yapısından 20'si çekirdek aile 10'u ise geniş aile tarzında aile tipine sahip olduğu belirlenmiştir.

Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir nokta bulunmaktadır. Çekirdek aile yapısı olduğunu ifade eden bireyler genellikle çekirdek değil geniş aile yapısına sahiptir. Bu durumu örneklemek gerekirse, çekirdek aile yapısına sahip olduğu söyleyen bazı katılımcıların söylemleri şu şekildedir:

Katılımcı 15 - (F*Ş***_46_İşportacı):** "...ben, karım ve 1 evli olmayan oğlum yaşıyoruz. Kızımı karşı komşuya verdim. 1 torunum var. Her akşam benim ailem ve kızımın ailesi birlikte toplanırız, tek bir tencere kaynar beraber yeri içer sonra millet kendi evine sadece yatmaya gider.."

Katılımcı 24 - (T*P***_50_Gündelikçi):** "...oğlumu yeni evlendirdim. Tek başına ev geçindiremez zaten yaşı da 19'dur. Geline küçüktür. Evini ayrı kurduk ama beraber yer içeriz..."

Mahallerinde ve yakın çevrelerinde benzer durumlarının olduğundan bahseden katılımcılar, romanlarda genellikle toplu ve birlikte yaşamanın yaygın olduğunun da altını çizmişlerdir. Akriba olmasalar bile komşularda da aynı durumun söz konusu olabileceğinin de özellikle altını çizmişlerdir. Yani başka bir deyişle, teorik anlamda çekirdek aile yapısına sahip iken uygulamalı yönden bakıldığında çekirdek değil geniş aile yapısı gözlemlenmektedir.

Öte yandan geniş aile tazında yaşayanlar ise, çoğu maddi yetersizlikten ötürü bu şekilde yaşadığını belirtmişlerdir. Erken yaşta evlilikler sebebi ile, özellikle evliliklerin kızlarda 13 yaşına, erkeklerde ise 16 kadar düştüğü göz önüne alındığında genç yaşta evlenen bireyler, ev ve evlilik sorumluluğunu alamayacağı endişesiyle aileler ile birlikte yaşamaktadırlar. Aileler hem maddi olarak olanak sağladığında hem de çocukların sorumluluk alabileceği kanısına vardığında evli çiftlere ayrı ev açmaktadırlar. Bu iki şartında olgunlaşması uzunca bir zaman aldığından birlikte yaşamak daha da yaygınlaştığı görülmektedir. Bu durumda da geniş aileler karşımıza çıkmaktadır.

Romanlar açısından toplu ve birlikte yaşama şekli bir kültür olgusu olduğu için aile tiplerinde geniş aile yapıları ağırlık kazanmaktadır. İstanbul ilinde araştırma kapsamında verilen cevaplarda 30 kişinin 20'si çekirdek aile yapısı olduğunun beyanını vermesine rağmen bu sayısının neredeyse yarıdan fazlası beyanlarının devamında evli çocukları yada akrabaları ile birlikte yiyip içtiklerini yalnızca uyumak için ayrıldıklarını belirtmişlerdir. Araştırma kapsamındaki bu aile tipleri çekirdek aile değil geniş aile görüntüsünü vermektedir. Sonuç olarak ise, araştırma sonucuna göre Romanların genel olarak geniş ailelere sahip olduğunu söyleyebiliriz.

3.6.2.4. Ayrımcılığa Maruz Kalma Durumları

Romanların kimliklerinden ötürü hem sosyal hayatta hem de iş hayatında ayrımcılığa uğradığını, bu çalışmanın teorik kısmı hazırlanırken yapılan okumalarda karşımıza çıkmıştı. Hatta bu çalışmanın birinci bölümünde de bu konu ile ilgili bilgi verilmişti. Hali hazırda var olduğu bilinen bir durumun neden tekrardan incelendiği sorusu bu başlıkla akıllara gelmiştir. Bu durumu şu şekilde açıklamak gerekirse, özellikle ülkemiz son beş yılda aldığı dış göçler ile Suriyeli, Afgan, Türkmen gibi birçok etnik grubu sınırları içine almıştır. Bu topluluklara karşı oluşan olumsuz bakış açısı Romanlara yönelik var olan önyargının kırılmasında etkili olup olmadığı konusunda net bir kanıya varmak adına bu konuya yönelik bir soru sorulmuştur.

Yapılan saha çalışmasında, katılımcılara sosyal hayatlarının herhangi bir döneminde ayrımcılığa uğrayıp uğramadıkları sorulduğunda katılımcılar genel hatlar itibariyle Roman kimliklerinde ötürü bir önyargı, ötekileştirme ve ayrımcılığa uğradıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılardan bazılarının beyanları aşağıda paylaşılabacaktır. Bu paylaşılan görüşler, görüşleri paylaşılmayan diğer katılımcıların görüşlerini de içine alacak biçimde hazırlanıp sunulmuştur. Ayrımcılığa yönelik bazı görüşler şu şekildedir:

Katılımcı 1 -(S*K***_46_İşveren):** "...yaptığım iş gereği bazen gece çalışması yapmaktayız. Bir lojistik işi aldım. Benden ayrı başka firmalarda çalışıyordu bu işte. İşveren olduğum için işçilerime yemek ve tatlı götüreyim hem de kontrol edeyim dedim. Gece saat 2 falan. Başka bir firmanın çalışanları aralarında konuşuyodu. Birbirlerine hikaye anlatıyorlardı. Sıra birine geldi ve başladı anlatmaya-çingenenin birini padişah yapmışlar, oda gidip babasının kellesini almış- dedi. Bende bunu duydum. Geçtim karşısına bunca yıllık çingeneyim daha babama elim kalkmadı, üstüne babasını öldüren Çingene de görmedim dedim. Sen nerden uyduruyorsun bunu dediğimde duydum bende

dedelerim anlatmış dedi. Düşünün ki milletin dedeleri bizler hakkında bunları söylemiş yıl olmuş 2019 hala bu hikayeler anlatılıyor. İnsanlar Romanları babalarını falan öldürüyor zannediyo..”

Katılımcı 26 - (V*A***_19_Fabrikada İşçi):** “... Daha geçenlerde başıma geldi bir olay onu anlatayım size. Çalıştığım fabrikada adamın biri bana siz ölünce ölünüze ne oluyo ve cenaze namazınız kılınıyo mu? diye sordu. Bende dedim biz direk Allah’a bağlıyız. Ölülerimiz Allah’a gidiyor. Düşünün ki bazıları bizi dinsiz, imansız olarak biliyor. Dinsiz muamelesi yapıyo...”

Katılımcı 28 - (S*A***_41_Müziyenlik):** “... Televizyonda bir dizi ismi cennet mahallesi mi neydi. Dizide Romanlar kavgaya başladıklarında bir müzik çalardı biterdi kavga. Neymiş biz Romanlar bir müzik sesine edilen küfrü, hakareti unuturuz. İşte böyle gurusuz insanlarız. Sırf izlenme için, biz hakkımız savunamadığımız için bizi küçük düşüyolar. Biz bunu hak etmiyoruz. Bize karşı hep önyargı var. Dışlama var...”

Katılımcı 13 - (O*M***_29_Çiçekçi):** “...Evim yok, kiracıyım işte. Ev ararken Roman olduğum için ev vermediler, neymiş çingeneymişiz, pişmişiz...”

Katılımcı 8 - (C*A***_37_Gündelikçi):** “...Ev temizliği işi olursa giderim. Gündelik iştir. Eve katkı sonuçta. İş olduğunda çağırdıklarında Roman olduğumu anladıklarında kapıdan geri çevirdikleri çok oldu. Çingeneler hırsızmış, evini çingeneye temizlettirmemiş, zaten kendileri de pislermiş. Abe bir bana bak hiç pis miyim söyle?. Sanki kendileri çok temizlerde...”

Yukarıda paylaşılan görüş ve düşünceler araştırma kapsamındaki yer alan bireyleri de içine alan geniş yargılar içermektedir. Toplumumuzda Romanlara karşı var olan bu önyargı ve ayrımcılık hala kendini belli etmektedir. Bu ayrımcılık ve dışlamaya maruz kalan Roman bireyler çareyi daha da kendi içlerine çekilerek, toplumdaki soyutlanmakta bulunmaktadır. Bu önyargı ve ayrımcılık ne zaman ve nasıl giderilecek bilinmemektedir. Ülkemizde bu kadar farklı etnik grup olmasına rağmen hala farklılıklara karşı anlayış ve önyargı oluşmamıştır. Bir arada ve huzur içinde yaşamayı öğrenebilecek miyiz konusu ise hala bir bilinmezdir.

Bu konu ile ilgili diğer önemli bir nokta ise, katılımcılardan bazıları ayrımcılık yada dışlanmaya maruz kalmadıklarını beyan etmişlerdir. Herhangi bir ayrımcılığa/dışlanmaya uğramayan katılımcılar genellikle yaşadıkları Roman mahallerinden dışarı çıkmadıklarını ve Roman olmayan bireyler ile neredeyse hiç etkileşim yada iletişim halinde olmadıklarını ortaya çıkırmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre, Romanların ayrımcılığa/dışlanmaya maruz kalma durumu incelendiğinde, ülkemizde varolan diğer etnik gruplarda olduğu gibi, başka etnik grup yada bireyler ile etkileşim içinde olanlar ayrımcılık yada dışlanmaya maruz kalmıştır. Roman grubunun kapalı bir ve içe dönük bir yapısı olduğu için etkileşim ve iletişim halinde olamayanların sayısı ve ayrımcılık bakımından durumu oldukça tutarlı ve doğru bir sonuçtur.

Çalışmanın bu bölümünde Romanların sosyal hayatta maruz kaldığı ayrılığının türlerini ve boyutlarını, saha çalışması sonuçları ile birlikte yorumlanarak paylaşılmıştır. Kayıtdışı

istihdam bölümüne geçildiğinde ayrımcılık ve dışlanmanın yine saha çalışması notları ile çalışma hayatındaki boyutları incelenecektir.

3.6.3. İstanbul İli Romanların Kayıtdışı İstihdamına İlişkin Bulgular

3.6.3.1. Meslek

Çalışmamızın ön çalışması yapılırken İstanbul ilinde var olan Romanlar ve meslekleri hakkında genel bir bilgi sahibi olunmuştur. Bu kapsamda araştırma sürecinde Tablo 17’de belirtilen meslek gruplarına ulaşılmıştır. İstanbul ili sanayi ağırlıklı olan bir il olduğundan tarım ağırlıklı meslek gruplarına (mevsimlik tarım işçiliği, sepetçilik gibi) meslekler araştırma kapsamında kullanılmamıştır.

Tablo 17. Saha Çalışması Sonuçlarına Göre Katılımcıların Meslek ve Meslekteki Yılları

Katılımcının Meslek-İşi	Meslekteki Yılı	Katılımcının Meslek-İşi	Meslekteki Yılı
İş Veren-Lojistik	26	Hamalılık	33
Panayıcılık	20	Gündelikçi	8
Kahveci	15	Kağıt Toplayıcısı	9
İşportacı	31	Fabrikada İşçi	4
Çiçekçi	17	Fabrikada İşçi	3
Hamalılık	38	Ayakkabı Boyacısı	15
Kağıt Toplayıcısı	12	Hurdacılık	21
Gündelikçi	7	Çiçekçi	28
Bohçacılık	23	Gündelikçi	7
Dilencilik-Falcılık	13	Pazarcı	29
Çay Ocağında Garson	12	Fabrikada İşçi	1
Gündelikçi	9	Müzişyenlik	27
Çiçekçi	17	Müzişyenlik	30
Çöp Toplayıcısı	4	Müzişyenlik	16
İşportacı	28	Oryantel	19

Çalışmanın cinsiyet kısmında mesleklerin cinsiyete göre olduğu söylenmiştir. Tablo 17 üzerinden örneklendirmek gerekirse, İstanbul ilinde Roman kadınları “Gündelikçilik, Çiçekçilik, Bohçacılık, Falcılık-Dilencilik ve Oryantal” , Roman erkekleri ise “ Ayakkabı Boyacılığı, Çöp toplayıcılık, Hamallık, Hurdacılık, İşportacılık, Kahvecilik, Müzişyenlik” gibi belli başlı mesleklerde çalışmaktadırlar.

Pazarcılık, panayircılık, Fabrika işçiliği ve kağıt toplayıcılık gibi mesleklerde ise genellikle ailelerin birlikte çalıştığı tabiri caiz ise bir enformel aile şirketi görüntüsü olduğundan bahsedilebilir. Bu mesleklerde aile bireylerinin neredeyse hepsi (baba, anne, çocuklar...) birlikte çalışmaktadırlar.

Çalışmamız kapsamında görüşülen katılımcılar arasında yalnızca bir işveren ile görüşülmüştür. Romanlar arasında kendi işi kurmuş girişimci yada işverenlere rastlamak çok da mümkün olmamaktadır. Bu durum ile ilgili bazı katılımcıların görüşleri şu yöndeydi:

Katılımcı 1 -(İşveren_46): "...bundan 50 sene önce dedem, babam ve amcam akıllılık etmişler. Akrabalarımız ve diğer romanlar günü kurtaralım aç kalmayalım yeter derken bizimkiler iş kurcaz demişler. Demircilik aile mesleğimiz. naylon çadırdaki başlamışlar il çalışmaya. Sonrada işler ilerlemiş. Sonuç işte onlar bana ev, araba, iş bıraktılar. Bir roman olarak bu kadar mal varlığı çok yüksek. Bende onların bıraktığını devam ettirecem. İşlerim iyi çok şükür. Eğer dedemlerde diğer romanlar gibi gün kurtaramaya çalışsaydı ben şuan bu durumda olmazdım. Bende diğerleri gibi aç kalmamak için gündelik işler yapardım. Ama şuan kendi işimin patronuyum. İşte ama benim gibi kaç roman var ki. Bu ilçede bir tek ben varım gündelik işlerde çalışmayan..."

Katılımcı 4 - (İşportacı_42): "...anam, babam bize ne öğretti ki ne iş yapalım. Bize dediler açız bu işi yapcaz, bende o günden beri bu işleri yaparım. Aç kalma dediler bende aç kalmamak için bu işleri yaparım..."

Katılımcı 27 - (Müzişyenlik_39): "... 2 yada 3 yaşındaydım. İlk oyunağım klarnetti. Al bunu oyna dediler. Bende aldım sonrada ne okul nede başka bişey aklımda vardı. Ailede zaten müzişyen var. Ee diğer Romanlardan daha da üstündür müzişyen Romanlar. Bende dedim müzişyen olcam. Babam demirci, hamal yada işportacı olsaydı, bende belki o mesleklerden birini yapardım. Yada babam yada anam memur olsaydı bende memur olurum belki kim bilir..."

Yukarıda bazı katılımcıların mesleklerine yönelik görüşlerine yer verilmiştir. Diğer katılımcılarda benzer görüşler belirtmişlerdir. Bu görüşlerden yola çıkarak Romanların mesleklerinde aile bireylerinin oldukça önemli rol oynadıkları söylenebilir. Yani, Romanlardaki meslekler genellikle aile mesleği olarak devam etmektedir. Ailesinden farklı meslekte çalışan Romanlar bulunmakta ancak iş kolu ve iş yapısı bakımından aileden apayrı bir iş kolunda çalışan genellikle bulunmamaktadır. Araştırma kapsamında yalnızca 1 kişi farklı bir iş kolu belitti.

Katılımcı 6 - (Hamallık_52): "... bir oğlum var aramız pek iyi değil. Bizimle yaşamıyo. Bakırköy'de bir kafe varmış 4 sene oldu herhalde orada garsonluk yapıyor. Onun dışında burada herkes gibi bende benzer işleri yapıyoruz..."

Ayrıca, bu konu iyi ilgili daha ayrıntılı bir bilgi etmek isteyen okuyucular için saha çalışmasında elde edilen katılımcıların diğer aile üyelerinin mesleklerinin içeren dokümanlar çalışmanın ekler bölümünde yer verilmiştir.

Tablo 17’de katılımcıların meslekteki yıllarını incelendiğinden 38 yıldan 1 yıla kadar farklı değerler olduğu görülmektedir. Bu değerler aynı zamanda katılımcıların çalışma hayatında kaç senedir var olduğunu da bizlere söylemektedir. Araştırma sırasında farklı mesleklerde çalışmalarına rağmen genellikle Roman bireylerin belli bir meslek üzerinde olduğunu, diğer işlerde de ek gelir yada ek iş kapsamında çalıştığı saptanmıştır.

Romanların bir çoğu neredeyse 12-16 gibi yaş aralığında çalışma hayatında yerini almıştır. Neredeyse çocuk işçi olarak sayılan yaşlarda ailelerinin bulundukları iş koluna yada ailelerin çalıştıkları iş kollarına yakın alanlarda çalışmaya başlamışlardır. Bu durumu birkaç katılımcı görüşlerine yer vererek örneklendirmek gerekirse;

Katılımcı 4 - (İşportacı_42): “...ilk başlarda okuldan kaçardım. Sonralarda okulu komple bıraktım. Yaşım 13’tü ilk işporta tezgahımı açtığığmda. 29 yıldır çalışıyorum. Başka işlerde yaparım ama asıl işim budur...”

Katılımcı 28 - (Müzişyenlik_41): “...babam müzişyendi. 11 yaşmda ilk kez bir sünnet düğününde başladım işe. O gün bu gündür çalıyom, yapıyom müziğimi...”

Katılımcı 25 - (Pazarcılık_49): “...14 yaşında evlendim. Kocam pazarcı. Önceleri bağ bahçe işleri yaparken sonra bende başladım kocamla pazarcılık yapmaya. 29 senedir pazarcıyım kızım...”

Verilen bu görüşme örnekleri ile katılımcıların mesleklerindeki yılları ve durumları daha net bir şekilde anlaşılmaktadır. Aile, eş ve eğitim gibi değişken faktörlerden ötürü küçük yaşlarda çalışma hayatında olmuşlardır. Bu sebepler artabilir yada azalabilir fakat Romanların çalışma hayatına bu denli küçük yaşlar itibariyle girmeleri pek de değişmemektedir. Bu durum toplumsal bir sorun olarak da başka türler yada şekiller ile kendini belli etmektedir.

Araştırma sırasında bu denli küçük yaşlarda mesleğe girme ve çalışma yılı karşımıza çıktığında başka sorularının cevapları daha da önem kazanmıştır. Bunca yıldır ömürlerini ve emeklerini verdikleri mesleklerinden memnun olup olmadıkları ve bu meslekler bu bireyler üzerindeki öncelikli olarak fiziksel daha sonra ise ruhsal olarak bir sağlık problemi yaşatıp yaşatmadığının belirlenmesi durumudur. Tabla 17’de katılımcıların mesleklerine göre bu sorulara verdikleri cevaplara yer verilmiştir. Tabloda verilenlerin dışında çalışmada katılımcıların görüşleri yer verilmiştir.

- **Katılımcıların mesleklerinden memnun olma durumları;**

Araştırma kapsamında yer alan katılımcıların mesleklerinden memnuniyet durumu saha araştırması sırasında görüşme soruları ile belirlenmeye çalışılmıştır. Aşağıdaki Tablo 18’de de sonuçlara ilişkin veriler özetlenmiştir.

Tablo 18. Saha Çalışması Sonuçlarına Göre Katılımcıların Mesleklerindeki Memnuniyet Durumları

İşten Memnun Olma Durumu	Kişi Sayısı
Memnun	7
Kısmen Memnun	16
Memnun Değil	7

Tablo 18’e göre; Katılımcıların ilk olarak işinden memnuniyet durumu incelendiğinde: 7 kişi işinden “Memnun” 16 kişi işinden “Kısmen Memnun”, ve kalan 7 kişide işinden “Memnun Değil” seçenekleri üzerinden görüş bildirmişlerdir. İşinden “Memnun” olan bireyler genel hatlar itibariyle hem maddi kazançları kendilerine ve çevrelerine iyi olup, hem de sosyal hak veya iş hayatında kişisel kararları alabilenler iken, “Kısmen Memnun” olduğunu belirten katılımcılar mesleklerinin artı yönlerini genel olarak ya meslekleri yaparken esnek çalışma saatlerine sahip olmaları yada mesleklerinin diğer Romanlar içinde daha üstün yada sosyal olduğunu vurgularken, eksi yönleri herhangi bir güvencelerinin olmayışı, emeklilik gibi etkenleri belirtmişlerdir. Öte yandan işinden “Memnun Değil” görüşünü bildiren katılımcılar aynı “Kısmen Memnun” görüşünü bildirip eksi yönleri sayan birçok katılımcı gibi iş güvencesi, emeklilik, sosyal haklardan mahrum olma, çalışma şartları gibi buna benzer nedenler sıralamışlardır.

Saha araştırması sırasında yapılan işten memnuniyet durumu sorgulanırken katılımcıların verdikleri cevaplara ek şu görüşleri de belirtmişlerdir:

Katılımcı 1 - (İşveren_46): “...işimden memnunum. Gelirim oldukça iyi. Hem kendi sigortamı yatıyorum hem de çalışanlarımın. Uzun zamandır sektörde olduğumdan tecrübeliyim ve işimi oturttum...”

Katılımcı 2 - (Panayırcılık_35): Kısmen memnun, “...saati net olan ve SGK’sı olan bir işte çalışmak isterim.”

Katılımcı 3 - (Kahvecilik_65): Kısmen memnun, “...keşke bunca zaman sigortalı bir işim olsaydı...”

Katılımcı 4 - (İşportacı_42): Memnun değil, “...30 seneden fazla çalış ama hastanede muayene olama, emekli olama ama memnun ol o işten yok. Memnun değilim ama ne çare...”

Katılımcı 6 - (Hamallık_52): Memnun değil, “...kör talih herhalde bu. Aç kalmamak için mecbur yapıyoruz bu işleri. Bunca pisliğe, zorluğa rağmen zaten başka neden çalışılır ki. Mecburum ama memnun değilim..”

Katılımcı 7 - (Kağıt Toplayıcılık_49): Memnun değil, “...pislik içinden ekmek parası çıkarıyorum ben. Keşke temiz bi iş yerinde sigortalı bi işim olsa...”

Katılımcı 8 - (Gündelikçi_37): Kısmen memnun, "...ama keşke emekli olucam bir iş olsaydı..."

Katılımcı 9 - (Bohçacılık_41): Kısmen memnun, "...aylık tıkr tıkr para gelen bir iş olsa güzel olurdu..."

Katılımcı 10 - (Dilencilik_29): Kısmen memnun, "...zaten başka işte de beni çalıştırmazlar ki..."

Katılımcı 11 - (Çay Ocağında Garson_23): Kısmen memnun, "... en azından aç kalmamak için çalışacak işim var. Bunu bulamayıp aç kalanlarda var. Buna da şükür. Yarı yarıya memnunum işimden..."

Katılımcı 12 - (Gündelikçi_53): Kısmen memnun, "...emekli olamıcam hiç..."

Katılımcı 14 - (Çöp Toplayıcılık_34): Memnun değil, "...pisliğin içinde iş mi bu, her iş bundan daha iyidir zaten..."

Katılımcı 15 - (İşportacılık_46): Memnun değil, "...sigorta yok, emeklilik yok keşke bunların olduğu bir işim olsa..."

Katılımcı 16 - (Hamallık_57): Memnun değil, "...kaç yaşına geldim kızım zor artık bu yaşta bu işler, hiç çalışsam da evde otursam ne iyi olur ama aç kalırız..."

Katılımcı 18 - (Kağıt Toplayıcılık_52): Kısmen memnun, "...en azından işim var niye memnun olmayayım ki..."

Katılımcı 19 - (Fabrikada İşçi_23): Memnun, "...işimden hem ben hem memnunuz. yaşı 23. Sigortalı bir işim var. Bu yaşta sigortam işliyor. Hem tecrübe kazancam hem de aylık paramı alcam. Düzenli bir işim var. Daha ne olsun. Ailemin yaptığı işten farklı bir iş yapıyorum. Eşimde benimle aynı işte çalışıyor. İkimizde akıllılık yaptık. Bu işi de kaybetmemek için daha da emek vercez..."

Katılımcı 21 - (Ayakkabı Boyacısı_38): Memnun değil, "...ömür boyu çalış sonra anca günü kurtar, ne yarın garanti nede aç kalmamak. Keşke düzenli, sigortalı bir iş olsaydı..."

Katılımcı 23 - (Çiçekcilik_53): Kısmen memnun, "...sabah erkenden kalkıp bu İstanbul'da iş başında olmak zordur. Benim işimin saatlerini ben ayarlıyorum. Öğleden sonra alırım çiçeklerimi başlarım çalışmaya. Bazen yorulurum erkenden giderim eve bazen yorulmam geceye kadar çalışırım. Karışan görüşen olmaz. Ama sigortam yok emekli olamıcam. Ne zamana kadar çalışırım bilemem. Kısmen memnunum işimden herhalde..."

Katılımcı 24 - (Gündelikçi_50): Kısmen memnun, "...yaş ilerledi memnun olmasam ne olacak ki zaten..."

Katılımcı 27 - (Müzişyenlik_39): Memnun, "...en adından adımız var diğer Romanlara göre daha iyiyiz, üstünüz..."

Katılımcı 28 - (Müzişyenlik_41): Kısmen memnun, "...eğlenerek çalışıyor ama gençliğim gecelerde çürüdü erkenden çöktüm..."

Katılımcı 30 - (Oryantal_32): Kısmen memnun, "...idare ediyoz işte..."

- **Katılımcıların mesleklerinden ötürü bir sağlık problemi yaşama durumları;**

Tablo 19. Saha Çalışması Sonuçlarına Göre Katılımcıların Mesleklerinden Ötürü Sağlık Problemi Yaşama Durumları

Sağlık Problemi Yaşama Durumu	Kişi Sayısı
Yaşayan Katılımcı Sayısı	14
Yaşamayan Katılımcı Sayısı	16

Çalışmanın bu bölümünün son kısmına gelindiğinde ise Tablo 19’da katılımcıların mesleklerinden ötürü herhangi bir sağlık problemi yaşıyıp yaşamadığı durumu incelenip ve sonuçları paylaşılmıştır. Yapılan saha çalışmasının sonuçlarına göre 14 kişi mesleklerinden ötürü sağlık problemi yaşarken, 16 kişi herhangi bir problem yaşamamıştır.

Katılımcı 2 - (Panayircılık_35): Evet, “...Gösteri sırasında kolum kırıldı...”

Katılımcı 4 - (İşportacı_42): Evet, “...özellikle kış aylarında nezle, grip gibi hastalıklar geçiyom...”

Katılımcı 5 - (Çiçekçilik_28): Evet, “...fazla yürümekten varis oldu hep bacaklarım...”

Katılımcı 6 - (Hamallık_52): Evet, “...bel fıtığı ameliyatı oldum...”

Katılımcı 7 - (Kağıt Toplayıcılık_49): Evet, “...pislikten mikrop kaptım 10 gün hastanede yattım...”

Katılımcı 9 - (Bohçacılık_41): Evet, “...ağır yük taşımadan ötürü boyun fıtığı oldum...”

Katılımcı 14 - (Çöp Toplayıcılık_34): Evet, “...grip, nezle falan ne bulursan kışın hepsi oluyom bu işten dolayı...”

Katılımcı 16 - (Hamallık_57): Evet, “bi gün çalışırken yük çok ağırmış. Bende fark etmemişim. Aniden kaldırıncı belim çıkmıştı yerinden tam 1 yıl evde yattım...”

Katılımcı 18 - (Kağıt Toplayıcılık_52): Evet, “...kışın çok hasta olurum. Yazın pek etkilemez beni iş. Ama kışın sürekli grip olurum...”

Katılımcı 21 - (Ayakkabı Boyacısı_38): Evet, “...ayakkabı boyası ellerimde bide derimde hastalık yaptı...”

Katılımcı 28 - (Müziyenlik_41): Evet, “...yüksek sestten ötürü kulaklarımda bi ara geçici sağırılık olmuştu ama şuan iyiyim...”

Sağlık problemi yaşayan bireyler incelendiğinde, bazılarının ağır yük kaldırmaktan omurga rahatsızlıkları, fazla ayakta durmaktan kemik hastalıkları, soğuk hava koşullarında dışarıda çalışmaktan ötürü sıklıkla soğuk algınlığı, nezle gibi hastalıklar geçirdiklerini belirtmişlerdir. Özellikle kış aylarında dışarıda olumsuz kötü hava şartlarında çalıştıklarını belirten “işportacılık, çiçekçilik, kağıt toplayıcılık veyahüt çöp

toplayıcılık” gibi mesleklerle uğraşan katılımcılar kış aylarında çok fazla rahatsızlanıp çalışmadıklarını belirtmişlerdir.

3.6.3.2. Sosyal Güvenlik Kurumuna Kayıtlı Olma Durumu

Tablo 20’de çalışmaya katılan 30 katılımcının sigortalı çalışma oranlarını göstermektedir.

Tablo 20. Saha Çalışması Sonuçlarına Göre Katılımcıların Sosyal Güvenlik Kurumlarına Kayıt Olma Durumları

SOSYAL GÜVENLİK TÜRÜ	KİŞİ SAYISI
BAĞKUR	1
SGK	3
YOK-ÜCRETLİ	26

Bu tabloya göre; BAĞKUR’lu olan kişi kendi hesabına çalıştığı için kendisi adına Sosyal Güvenlik Kurumu’na ödeme yapmaktadır. SGK’lı olan üç kişi ise fabrikada işçi olarak çalıştığı için sigortalı olarak gözükmektedir. Tablo 20’ye göre herhangi bir sosyal güvencesi olmayan 26 kişi bulunmaktadır. Bu kişilerden herhangi bir sağlık sorunu olduğunda ücretli bir şekilde sağlık hizmetinden yararlandığını belirtmişlerdir.

Yapılan saha çalışmasında, Roman ailelerin bireylerinin genellikle benzer iş kolu veya mesleklerde çalıştıklarının sonucuna varılmıştır. Araştırmanın bu konu ile ilgili verileri yukarıda mesleklerin anlatıldığı ve yorumlandığı bölümde tablo 17’de ayrıntılı bir biçimde paylaşılmıştır. Örneğin; müzisyenlik yapan bir babanın çocukları da genellikle müzisyen yada eğlence sektöründe çalışırken, gündelikçi olarak çalışan bir kadının eşi hamallık, işportacılık gibi mesleklerde çalıştığı tespit edilmiştir. yapılan araştırma sonucunda da herhangi bir sosyal güvencesi olmayan katılımcıların ailelerindeki diğer çalışan bireylerde herhangi bir sosyal güvencesi olmadan çalışmaktadırlar. Ailelerin benzer sektörlerde çalıştıklarını sonucunda paralel olarak bu şekilde bir sonuç çıkması da son derece normal karşılanmış ve şaşırlmamıştır.

Sigortasız çalışma, Romanların çalıştıkları iş kolu yada mesleklerin neredeyse hepsinde aynı sorun olarak ortaya çıkmıştır. Benzer işleri yada geleneksel Roman mesleklerinde çalışan Romanların hepsi sigortasız olarak çalışmaktadırlar. Bu durumun çeşitli yönleriyle çalışmanın kayıtdışı istihdam bölümünde araştırma sonuçları ile birlikte detaylı ve uygun bir şekilde anlatılacaktır.

3.6.3.3. Ücret

Saha araştırmasının hazırlık sürecinde özellikle de sorular hazırlanırken ve sorular katılımcılara sorulurken katılımcıların elde ettikleri gelirler araştırmanın birden fazla kriterini etkilediğinden daha fazla üzerinde durulmuştur. Ücretlerin alışı şekli, miktarı ve

yeterliği gibi konular çözümlenmeye çalışılmıştır. Araştırma sorularında bu konu ile ilgili birden fazla soru bulunmaktadır.

- **Katılımcıların ücretleri alış şekli:**

Saha araştırması sonuçlarına göre 30 katılımcıdan yalnızca 3'ü ücretlerini aylık olarak almaktadır. Bu 3 kişi fabrikada işçi olarak çalışan ve aynı zamanda sigortası olan bireylerdir. Kalan 27 kişi incelendiğinde ise; 1 işveren müşterilerinden ödeme aldığı takdirde para kazandığını söylerken, diğer 26 kişi ise o günkü iş durumlarına göre kazançlarının olduğunu ve günlük para kazandıklarını belirtmişlerdir.

Katılımcı 3 - (Kahvecilik_65): "...bir gün kahveye 5 kişi gelir, ertesi gün 10 kişi, sonraki gün 15 kişi. Kaç tane çay, oralet içilirse o kadar kazanırım, kimisi veresiye verir kimisi peşin öder. O gün ne varsa kısımette o kadar kazanırım..."

Katılımcı 4 - (İşportacı_42): "...Günlük ne satarsam onu kazanırım..."

Katılımcı 7 - (Kağıt Toplayıcılık_49): "...Genellikle günlük ama bazı zamanlarda haftalıkta alırım..."

Katılımcı 10 - (Dilencilik_29): "...Günlük tabi sence benim işte aylık para mı kazanılır. Hiç gördün mü ki aylık dilenci sen?..."

Katılımcı 11 - (Çay Ocağında Garson_23): "...genellikle haftalık alırım ama bazı zamanlarda paraya ihtiyacım olduğunda haftayı beklemem, alırım..."

Katılımcı 13 - (Çiçekcilik_29): "...Günlük kaç çiçek satarsam yada fal bakarsam işte odur..."

Katılımcı 16 - (Hamallık_57): "...bazı günler 3 tane taşıma işi, bazı günler 1 taşıma işi, bazı günlerde hiç taşıma işi çıkmaz otururum evimde boş boş. Taşıma bittikten sonra alırım paramı. Günlük kazanırım anlıcan..."

Katılımcı 17 - (Gündelikçilik_54): "...İşim bittiğinde paramı da alırım..."

Katılımcı 18 - (Kağıt Toplayıcılık_52): "...sigortalı işim yok ki aylık maaşım olsun. Ne çıkarsa bahtıma. Kazandığım para bir gün bir günü tutmaz bizim işte..."

Katılımcı 22 - (Hurdacılık_54): "...Günlük yada haftalık değişiyor..."

Katılımcı 25 - (Pazarcılık_49): "...Pazarda ne satılırsa o yani günlük işte..."

Katılımcı 28 - (Müzişyenlik_41): "...gecede bahşişler iyi olursa bizden iyi kazanan olmaz. Aylık yürümez bizim işler o an ne olursa o kazanılır. Bir düğün, sünnet yada başka bişey için sabit bir ücrette anlaşılır ama o ücrette net değil ki. Ücret işe, kişiye, yere bir sürü şeye göre değişir..."

Saha araştırması ücretlerin aylık mı yoksa günlük mü alındığı yönünde sorulan soruya bu tarz yada buna benzer cevaplar vermiştir.

- **Katılımcıların kazandıkları ücretlerin geçimleri için yeterliliği ve maddi yardım alma durumları:**

Bu konunun farklı bir boyutu ise, araştırma yapılırken katılımcıların kazandıkları ücretlerin ailelerine yetip yetmediği ve herhangi bir maddi yardım alıp almadığı konusunda incelemeler ve değerlendirilmeleri gerekli görülmüştür. Çünkü, görüşülen katılımcıların birçoğunun açlık ve yoksulluk sınırının altında yaşadığı görülmüştür. Bu durumda iken araştırmacı yönünden nasıl geçindikleri konusu ve bu duruma bakış açıları da merak konusu olmuştur.

Katılımcılara aldıkları ücretin kendileri ve aileleri için yeterli olup olmadığı sorulduğunda bir çoğu özellikle enformel sektörlerde kayıtdışı olarak çalışan bireyler ücretlerin yeterli olmadığını ama başka da çareleri olmadıklarını belirtmişlerdir. İlk okul yada orta okul çağındaki çocuklu aileler okullardan sosyal yardım alırken, bazı katılımcılarda Ramazan ve Kurban Bayramlarında kişisel yardım aldıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca yardım almayan bazı katılımcılar hiç yardım almadıklarını belirtirken oldukça da umutsuz oldukları gözlemlenmiştir.

Katılımcı 1 - (İşveren_46): Evet, yeterli. "...Ticaret yaptığım için maddi durumum iyi ve aileme de bakabiliyorum rahat rahat..."

Katılımcı 2 - (Panayircılık_35): Yeterli değil, "...Ücret yeterli değil ama bu kazandığımıza da çok şükür..."

Katılımcı 3 - (Kahvecilik_65): Yeterli değil, "...biri gelir filtre, zekat yada yiyecek verirse odu başkada yok yardım falan..."

Katılımcı 4 - (İşportacı_42): Yeterli değil, "...ancak seçim zamanı gelsinler oy istesinler. Başka zaman ölüyoruz desek yüzümüze bakmazlar. Ne yardımı Allah aşkına. Alan alıyo yardımı biz takan yok ki..."

Katılımcı 5 - (Çiçekcilik_28): Yeterli değil, "...yardım almıyoz ama çok şükür aç kalmıyoz..."

Katılımcı 6 - (Hamallık_52): Yeterli değil, "...kazandığımız günümüzü ancak kurtarıyor. Yarım yamalak karnımız doyuyor. Yardım ne ki ancak bayramlarda insaniyetli biri gelip azıcık erzak verirse bize odur. Başka da yok..."

Katılımcı 7 - (Kağıt Toplayıcılık_49): Yeterli değil, "...yardım almıyoz ama bazen kömür yada yiyecek veriyorlar senede bir de olsa..."

Katılımcı 9 - (Bohçacılık_41): Yeterli değil, "...sewabına birileri yiyecek verirse o işte, başkada yok..."

Katılımcı 10 - (Dilencilik_29): Yeterli değil, "...bazı günler birileri yiyecek alır, giyecek alır yada para verir fazladan..."

Katılımcı 11 - (Çay Ocağında Garson_23): Yeterli, "...ailede başka çalışanlarda var o yüzden yeterli geliyor bana..."

Katılımcı 13 - (Çiçekcilik_29): Yeterli, "...eşimde kazanıyor yettiriyoruz..."

Katılımcı 14 - (Çöp Toplayıcılık_34): Yeterli değil, "...maddi yardım ne ki. Yok hiç almadım. Ama geçinmeye çalışıyoz, alışkınız biz..."

Katılımcı 15 - (İşportacılık_46): Yeterli değil, "...bayramlarda hayırseverin biri yardım ederse o..."

Katılımcı 16 - (Hamallık_57): Yeterli değil, "...devletten almadım hiç yardım..."

Katılımcı 17 - (Gündelikçilik_54): Yeterli değil, "...yok hiç yardım almadık..."

Katılımcı 18 - (Kağıt Toplayıcılık_52): Yeterli değil, "...yardım almadım..."

Katılımcı 21 - (Ayakkabı Boyacısı_38): Yeterli değil, "...bizden daha fakir olanlar varmış, devlet onlara yardım veriyormuş. Bizden daha kötü kim var ki bak şu halimize. Suriyelilere yardım var ama biz ülke vatandaşıyız bize yok. Napalım ölelim mi açlıktan..."

Katılımcı 22 - (Hurdacılık_54): Yeterli değil, "...yardım almadım..."

Katılımcı 23 - (Çiçekcilik_53): Yeterli değil, "belediyeler bazen kömür verirler yada giyecek verirler. Başkada bişey yok yardım için..."

Katılımlardan 19'u kazandıkları ücretleri yeterli bulmamaktadır. Ücretleri yeterli bulan katılımcılar ise, ailede başka çalışanı olan, sigortalı işi olan ve kendi işi olan katılımcılardan oluşmaktadır. Saha araştırması sonuçlarına göre, özellikle enformel sektörlerde çalışan katılımcılar kötü hayat koşullarında yaşamlarına devam etmeye çalışmaktadırlar. Maddi olarak zor koşullar altında yaşamları gözden kaçacak bir durum olmaktan çıkmaktadır. Hem devlet hem de sosyal yardım kurumlarının bu denli kötü şartlarda yaşamlarına devam eden topluluklar için acil eylem planları hazırlamalıdır.

- **Katılımcıların ek işte çalışma durumları:**

Kamu veya sosyal yardım kuruluşları üzerlerine düşeni yaptıktan sonra bireylerde kendi lehlerine yönelik çalışmalar yapacaktır. Yukarıda bazı katılımcıların kazandıkları ücretlere yönelik görüşleri paylaşılmıştı. Ücretleri yeterli olmayan katılımcılar geçim yapabilmek adına ek işlerde çalışmak zorunda olduklarını belirtmişlerdir. Bu durumu daha net anlamak adına birkaç katılımcının görüşleri aşağıda paylaşılmıştır:

Katılımcı 2 - (Panayırcılık_35): Evet, "...genellikle panayırlarda çalışırım. Ama eğlence gösterilerinde, organizasyonlarda da ek iş olduğunda eğer işim yoksa durmam, oturtmam boş boş. Yaparım yani her işi elimden geldiği kadar..."

Katılımcı 4 - (İşportacı_42): Evet, "...iş olduğunda balıkçılık yaparım..."

Katılımcı 6 - (Hamallık_52): Evet, "...ben hamalım ama bazen balıkçılık işi olur, evde oturacağıma gider balıkçılık yaparım. En azından üç beş kuruş gelir diye..."

Katılımcı 9 - (Bohçacılık_41): Evet, "...bohçalılık asıl işim ama bazı günler gündelikçi olarak evlere temizliğe bile giderim. Çoluk çocuk yetmiyo ki kazandığımız para. Kocam da bende ek iş yaparız..."

Katılımcı 10 - (Dilencilik_29): Evet, "...hamallık, işportacılık da yaparım..."

Katılımcı 12 - (Gündelikçi_53): Evet, "...bazen bohçacılık işi çıkarsa giderim. Olsa daha çok çalışırım ama iş yok ki..."

Katılımcı 13 - (Çiçekcilik_29): Evet, "...bazı günler peyzaj işi çıkar ona giderim..."

Katılımcı 14 - (Çöp Toplayıcılık_34): Evet, "...aslında ne iş olursa giderim, yaparım. Hamallık, balıkçılık, işportacılık gibi..."

Katılımcı 15 - (İşportacılık_46): Evet, "...balıkçılık yaparım..."

Katılımcı 19 - (Fabrikada İşçi_23): Hayır çalışmıyor çünkü "...ancak fabrikada çalışmak için vakit var..."

Katılımcı 21 - (Ayakkabı Boyacısı_38): Evet, "...işportacılık yada hamallık..."

Katılımcı 23 - (Çiçekcilik_53): Evet, "...çiçek satarken bazen fal bakarım. Oda ek iş oluyo dimi..."

Katılımcı 27 - (Müzişyenlik_39): Evet, "...ekstra denilen her işe giderim, yada eğlence gösterilerine. İçinde müzik olan her ek işte çalışıyom..."

Katılımcı 28 - (Müzişyenlik_41): Evet, "...eğlence gösterileri..."

Katılımcı 29 - (Müzişyenlik_28): Evet, "...müzikle ilgili her işi yaparım..."

Katılımcı 30 - (Oryantal): Evet, "...grubum hangi işi alırsa giderim onlarla..."

Enformel sektörlerde çalışan katılımcılar, yine enformel sektörlerde kayıtdışı olarak ek iş yapmaktadır. Diğer katılımcılarda asıl işlerine yakın yada benzer sektörlerde çalıştıklarını belirtmişlerdir. Romanlarda meslekler ve sektörler bu ve buna benzer yönlerde ilerlediği araştırma sonunda da ortaya çıkmıştır. Normal ekonomik şartlarda, ek iş kayıtdışı istihdam olarak sayılırken, Romanlarda hem asıl iş hem de ek iş kayıtdışı olarak sürdürülmektedir.

3.6.3.4. Çalışma Saatleri

Saha araştırması sonuçlarına göre, formel sektörde işçi olarak çalışanlar genellikle vardiyalı sistem yada günlük belirlenen iş saatlerine göre çalışırken, enformel sektör için çalışma saatleri aynı ücretler gibi içler acısı bir durum olarak karşımıza çıkmıştır. 26 katılımcı çalışma saatlerinin belirsiz olduğunu, 3 katılımcı ise (3 Fabrika İşçisi) vardiyalı sistem ile çalıştıklarını belirtmişlerdir. Bu durumu ilişkin bazı katılımcı görüşleri aşağıda paylaşılmıştır:

Katılımcı 1 - (İşveren_46): "...Kendi işim olduğu için net bir saatim yok..."

Katılımcı 6 - (Hamallık_52): Net değil, "...iş ne zaman çıkarsa o an gider çalışırım..."

Katılımcı 8 - (Gündelikçi_37): Net değil, "...iş olduğu her gün, her saat çalışırım..."

Katılımcı 11 - (Çay Ocağında Garson_23): "...Sabah 8'de açırım kahveyi, geceye kadar çalışırım. Bazı günler 12 saatin üstünde çalıştığım olur, bazı günlerde 5 saat durur giderim..."

Katılımcı 16 - (Hamallık_57): Net değil, kendisi belirler, "...sattığım gün kalabalıksa uzun saat durum tezgahın başında, kalabalık olmazsa dönerim eve..."

Katılımcı 25 - (Pazarcılık_49): Net değil, "...sabahtan Pazar kurulur akşam 7-8'e kadar, ne zaman mal biterse o zaman eve döneriz..."

Katılımcı 26 - (Fabrikada İşçi_19): Vardiyalı çalışma saati var. Günlük 12 saat çalışmaktadır.

Katılımcı 27 - (Müzişyenlik_39): Net değil, “...genellikle akşam ve gece saatlerinde bazen de ek işlerde saatlik çalışırım...”

Enformel sektörlerde kayıtdışı olarak çalışan 26 katılımcı, uzun ve yorucu çalışma saatlerinde çalıştıklarını belirtmişlerdir. Müzişyenler genellikle gece çalışırken, diğer katılımcılar bazı günler sabah erken saatler ile gece geç saatlere kadar çalıştıklarını belirtmişlerdir. Bütün bu katılımcıların ortak özelliği ise, çalışma saatlerinin hiçbir zaman net olmadığı konusundaki görüşlerdir. Bazen iş yada müşteri çok olursa uzun saatler çalışırken, bazen az iş yapıp daha az saatlerde çalışırken bazen de hiç iş olmaz bütün gün evde yada kahvede oturduklarını belirtmişlerdir.

Çalışmanın saha kısmı tamamlandığında, çalışma saatleri ile ilgili olan bu belirsizlik durumunun Romanlar özgü değil enformel sektörlerde özgü bir özellik olduğu konusu bir yargıya varılmıştır. Çünkü, formel sektörlerde kayıtlı çalışan Roman katılımcıların çalışma saatleri net iken enformel sektörlerde kayıtdışı çalışan Romana katılımcılarda aynı netlik yoktu. Bu durum ise, çalışmanın ikinci bölümünde kayıtdışı istihdam anlatılırken bahsedilmiştir.

Özetle, kayıtdışı ekonomi ve istihdamın bir özelliği olan belirsizlik ve ağır çalışma saatleri bu tarzda çalışan bütün bireyleri ,etnik ırk yada topluluk ayırt etmeksizin, içine çeken olumsuz bir olgu olarak devam etmektedir. Romanların bir çoğu enformel sektörlerde kayıtdışı olarak çalıştığından bu olumsuz durum ile sık sık karşı karşıya gelmektedir.

3.6.3.5. Sendikalara Karşı Tutum ve Görüşler

Saha çalışması sonuçlarına göre, 30 katılımcının da herhangi bir sendika üyeliği bulunmamaktadır.

Tablo 21. Saha Çalışması Sonuçlarına Göre Katılımcıların Sendikaların Ne Olduğunu Bilip Bilinmediği Durumları

Sendikaların Ne Olduğunun Bilinip Bilinmediği	Kişi Sayısı
Bilenler	18
Bilmeyenler	12

Sendika üyeliğinden söz etmek için kayıtlı yani sigortalı bir iş olması gerektiği düşünüldüğünde 26 katılımcının da enformel sektörde kayıtdışı olduğu bilgisi daha önceden verildiğinde 26 katılımcının sendikasız olmasına araştırma sonuçlarına göre tutarlı kabul edilmiştir. Sendikalar yönelik paylaşılan beyanlar şu şekildedir;

Katılımcı 1 - (İşveren_46): Evet biliyorum, "...bir işveren olarak sendikaları çok benimsediğim söylenemez. Bu sebeple kendi adıma pek gerekli görmedim. Herhangi bir sendika üyeliği yok. Ayrıca çalıştırdığım işçilerinde yok..."

Katılımcı 2 - (Panayircılık_35): Evet biliyorum, "...benim garanti bir işim yok ki. Sendika ne işime yarar..."

Katılımcı 3 - (Kahvecilik_65): Evet biliyorum, "...bana bu saten sonra pek de gerekli değil..."

Katılımcı 4 - (İşportacı_42): Evet biliyorum, "...sigortası olanlar için gerekli..."

Katılımcı 6 - (Hamallık_52): Evet biliyorum, "...çalışan hakkı için gerekli ama bize gelmez o..."

Katılımcı 7 - (Kağıt Toplayıcılık_49): Evet biliyorum, "...benim işime yaramaz sendika falan..."

Katılımcı 10 - (Dilencilik_29): Hayır bilmiyorum. "...Sendika mı? Oda ne ki? Hiç bilemem ben öyle şeyleri..."

Katılımcı 11 - (Çay Ocağında Garson_23): Evet biliyorum, "...gerekli tabi ama bizim gibilere değil..."

Katılımcı 14 - (Çöp Toplayıcılık_34): Evet biliyorum, "...Sigortalı işi buldukta bir de sendika üyeliğimiz kaldı. Benim insan gibi bir işim yok. Ne sendikası kızım. Bize gelmez o sendika işleri..."

Katılımcı 16 - (Hamallık_57): Evet biliyorum, "...sendika işçi için gerekli tabi, para olsun, çalışma saati olsun her işi yapıyorlar. Ama anca sigortalı çalışanlar için yapıyorlar. Bizim için bişey yapan yok. Azıcık uğraşsalar da bize de düzgün iş bulsalar keşke..."

Katılımcı 19 - (Fabrikada İşçi_23): Evet biliyorum, "...sigortalı işi zor bulmuşum. Bide sendikaya üye olup işimi mi kaybedeyim? Allah muhafaza. Bizim orda çıkarırlar işten sendikalıyı..."

Katılımcı 28 - (Müziyenlik_41): Evet biliyorum, "...ilerde bir gün belki sigortalı bir işim olursa sendika üyeliğimde olur belki. Yada olmaz neme lazım sendikalıyım diye çıkarırlar işten. Haberlerde duyuyoruz böyle şeyleri..."

Ayrıca yukarıdaki tablo 21’de gösterildiği üzere 18 katılımcı sendikaların ne iş yaptığını bilir iken, 12 katılımcı ise bu sendikaların ne iş yaptığını bilmediklerini beyan etmişlerdir. Sendikaların ne iş yaptığını bilmeyen katılımcılar genellikle kadınlar olduğu tespit edilmiştir

Enformel sektörde çalışan katılımcılar genel olarak, sendikaların çalışma hayatı ve işçi hakları için gerekli olduğunu belirtirken, kendileri sigortasız olarak çalıştıkları için onlar için bir anlamı olmadığını belirtmişlerdir. Bazı katılımcıların sendikalara yönelik görüş ve düşünceleri ise şu yöndedir:

Ülkemiz iş dünyası ve ekonomi şartlarında kayıtlı çalışanlar arasında bile sendikalaşma oranı düşük olduğundan, enformel sektörlerde bulunan bireylerin sendikasız olması son

derece normaldir. Çalışmamız açısından da bu şekilde bir sonuç çıkması, saha verilerinin on derece tutarlı ve doğru olduğunun kanısı oluşturmaktadır. Saha araştırması sonuçlarına göre, Romanlar açısından da bu durum tahminler ile aynı yönde çıkmıştır.

3.6.3.6. Uygulanan İstihdam Politikalarına Karşı Tutum ve Görüşler

Ülkemizde kamu kurum ve kuruluşları tarafından hem işsizlikle müdahalede hem de istihdam yaratma adına birçok istihdam programı yürürlükte bulunmakta ve devam etmektedir. Genele olarak bu programlar içinde hem iş hayatı için nitelikli eleman yetiştirme hem de bu nitelikli elemanları ekonomide yerini aldırarak, ekonomik kalkınmaya yönelik amaçlar barındırmaktadır.

Uygulanan istihdam programları süresince sigorta yapma, cüzi ücretler verme gibi birçok avantajı bulunmaktadır. Bu programlar ile her yıl birçok kişi ekonomide yerini almaktadır. Çalışmanın teorik kısmı hazırlanırken ve saha çalışmasının ön hazırlığında Romanların bu programlardan çeşitli nedenlerden ötürü pek yararlanmadığı bilgisine ulaşılmıştı. Ulaşılan bu bilgilerin doğruluğunu teyit etmek adına bu konu ile ilgili katılımcılara sorular sorulmuştur.

Saha çalışması kapsamında elde edilen bilgilere göre, 30 katılımcıdan herhangi biri bu programlara katılmamıştır. Katılımcılar genel hatlar itibariyle, istihdam programlarının istihdam garantisi vermemesi, eğitim yetersizliği, programlar kapsamında verilen ücretlerin yetersiz oluşu ve katılımcıların programlara ayıracak zamanın olmaması gibi cevaplar üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu durumu daha iyi analiz etmek adına bazı katılımcıların görüşleri aşağıda paylaşılmıştır:

Katılımcı 1 - (İşveren_46): Hayır, katılmadım. “...Hiç katılmadım. İşverenim zaten gerek yok ki...”

Katılımcı 2 - (Panayırcılık_35): Hayır, katılmadım. “...Katılsam da bişey olma ki. Program sonunda kesin iş bulamam ki...”

Katılımcı 3 - (Kahvecilik_65): Hayır, katılmadım. “...geldim 65 yaşına ne işim var benim öyle şeylerle artık...”

Katılımcı 4 - (İşportacı_42): Hayır, katılmadı. “...iş bulamam ki bitirsem bile...”

Katılımcı 7 - (Kağıt Toplayıcılık_49): Hayır, katılmadım. “...o kadar zaman parasız ne yapardım...”

Katılımcı 11 - (Çay Ocağında Garson_23): Hayır, katılmadı. “...katılmadım çünkü o programların ne işe yaradığını hiç anlamadım ki. İş desen iş vermez, para desen para vermez. Bunlar yoksa bence bu programlara gerek de yok...”

Katılımcı 13 - (Çiçekcilik_29): Hayır, katılmadım. “...başka iş yapmamam ben o yüzden katılmadım...”

Katılımcı 14 - (Çöp Toplayıcılık_34): Hayır, katılmadım. “...verilen paralar çok az, geçinemem. Hem ne malum hemen işe alacakları beni...”

Katılımcı 16 - (Hamallık_57): Hayır, katılmadım. "...o iş programları bildiğim kadarıyla uzun sürüyo. O kadar zaman işsiz, orada verilen üç kuruş ile geçinemem. Ne öyle bir zamanım nede kenarda çalışmadan o programlara gidecek param var. Anıcan bende hiç katılmadım..."

Katılımcı 18 - (Kağıt Toplayıcılık_52): Hayır, katılmadım. "...iş sahibi yapma garantisi yok, bide bana göre değil zaten o kadar zaman git ders dinle falan..."

Katılımcı 21 - (Ayakkabı Boyacısı_38): Hayır, katılmadı. "...katılmadım çünkü 6 ay bir yere git sonra sonra da iş yok desinler. Onca zaman boşuna gitceme hiç gitmedim..."

Katılımcı 22 - (Hurdacılık_54): Hayır, katılmadı. "...o dediğiniz programlara hiç katılmadım. Çünkü, günlük verilen para çok az. Çocuklarım var. O kadarcık para ile geçinemem ki. Onun yerine daha iyi para kazancam bir işte çalıştım..."

Katılımcı 23 - (Çiçekcilik_53): Hayır, katılmadım. "...okuma-yazmam yok. İlk önce okuma öğrenmem lazım katılmam için. Katılamadım yani okumam olmadığı için..."

Katılımcı 24 - (Gündelikçi_50): Hayır, katılmadım. "...haberim yok ne ne ki..."

Katılımcı 28 - (Müziyenlik_41): Hayır, katılmadım. "...hiç katılmadım. Hatta program için bilgi verende oldu. Katılmamızı isteyen. Ama verilen para çok az, hem de onca zaman işsiz geçirecek vakit yok. Evde ekmek bekleyen onca insan varken ben ona mı katılıcam..."

Katılımcı 30 - (P*K***_Oryantal_32):** Hayır, katılmadım. "...saatler benim işe pek uymaz, zaten çalışmadan ders dinleyecek zamanda parada yok bende..."

Katılımcıların istihdam programların karşı tutum ve görüşleri genel olarak yukarıda paylaşılanlar üzerinde yoğunlaşmıştır. Çalışmanın başlangıcında Romanların bu programlara karşı duyarsız oluşu, saha araştırması tamamlandığında aynı yönde olmuştur. Ayrıca, bu tutumun hem programlardan hem de Roman bireylerden kaynaklı olduğu görülmüştür.

3.6.3.7. Kayıtlı ve Kayıtdışı İstihdama Karşı Tutum ve Görüşleri

Katılımcıların kayıtdışı istihdama yönelik tutum ve görüşlerini öğrenmek ve ölçmek adına, hem kayıtlı çalışmaya hem de kayıtdışı çalışma ile ilgili sorular sorulmuştur. Soruları ayrıntılı bir şekilde çalışmanın "Ekler" bölümünde incelenebilirsiniz (EK:I). Katılımcıların yalnızca kayıtdışı istihdamı değerlendirmesi çalışma verileri ve sonucu açısından yetersiz olacağı kanısından ötürü hem kayıtlı hem de kayıtdışı istihdam değerlendirilmesi istenmiştir. Bu kapsamda araştırmanın son 5 sorusu (24.-25.-26.-27.-28. sorular) bu konuyu daha derinlemesine analiz etmek adına sorulmuştur. Elde edilen veriler kayıtdışı istihdamı anlamak ve yorumlamak adına oldukça fazla önem arz etmekteydi. Çalışmanın amacına tam anlamıyla hizmet etmesi bakımından da veriler toplanırken ve paylaşılrken ayrı bir önem ve özen gösterilmiştir.

- **Katılımcılara göre kayıtlı/resmi çalışmak önemli midir?**

Saha çalışması kapsamında 24'üncü soruya verilen cevaplar hepsi aynı yöndeydi. Bütün katılımcılara göre kayıtlı/resmi çalışmak önemli olduğu beyanında bulunmuştur. Emeklilik, sağlık hizmetleri, işçilik hakları (kıdem veya benzeri tazminatlar) ve sosyal haklar gibi nedenlerden ötürü kayıtlı/resmi çalışmanın önemini vurgulamışlardır. Bazı katılımcıların görüşlerini paylaşmak gerekirse:

Katılımcı 1 - (İşveren_46): Evet, önemli. "...Kendi sigortamı kendim yatırdım. İlk başta zor gelirdi. Ama iyiki yapmışım dedim. İlerde emeklide olcam. İşlerim bozulsa bile emekli maaşım olacak. Kayıtlı/resmi çalışmak çok önemliymiş gün geçtikçe daha iyi anladım..."

Katılımcı 2 - (Panayırcılık_35): Evet, önemli. "...geçenlerde kolum kırıldı bi iş yaparken. Hastaneye gittim parasız tedavi yapmayız dediler. Sigortalı olsam hem parasız tedavi olurdu hem de kolum kırık diye iş yerine rapor gönderir ücretli izne çıkardım. Ama hiçbirisi olmadı. Ben o kırık kolla evde kaç ay parasız pulsuz oturdum, iyileşmesini bekledim kolumun. Çok önemli yani kayıtlı/resmi çalışmak..."

Katılımcı 3 - (Kahvecilik_65): Evet, önemli. "...Çünkü, sigortalı çalışmak önemli..."

Katılımcı 6 - (Hamallık_52): Evet, önemli. "...onca sene çalış elde yok avuç da yok. Kayıtlı çalışsam kıdem tazminatım olurdu. Sonra o aldığım tazminat ile ev alırdım beklide araba. Sonra emekli olurdu. Ama sigortasız çalıştığım için hiçbir hakkım yok ki..."

Katılımcı 7 - (Kağıt Toplayıcılık_49): Evet, önemli. "...hastanelerde muayene olmak için çok önemli bence..."

Katılımcı 11 - (Çay Ocağında Garson_23): Evet, önemli. "...onca zaman çalışıp tazminat parası almayacam. Ama sigortalı olsam alırdım..."

Katılımcı 14 - (Çöp Toplayıcılık_34): Evet, önemli. "... Bunca pis iş yap, sonra hasta olunca parasız pulsuz evde yatıyorum. Keşke sigortalı çalışsam da evde hasta yattığımda paramı bana verseler..."

Katılımcı 15 - (İşportacılık_46): Evet, önemli. "...kayıtlı/resmi çalışmak tabi önemli. Normal olarak ben sigortalı çalışsaydım bu sağlık durumundan ötürü emekli olurdu. Ama sigortalı olmadığımından olamıyorum ki. Bigün ölüp kalırsam şaşmam yani..."

Katılımcı 18 - (Kağıt Toplayıcılık_52): Evet, önemli. "...sigortalı çalışmak yani dimi.? Eğer öyleyse çok önemli. Ben şuan sigortasız çalışıyorum. Hastanede parasız tedavi olamadım geçenlerde. Oysa sigortalı çalışsam hem ben hem de ailem ücretsiz gider hastaneye. Bide emeklide olamıcam..."

Katılımcı 26 - (Fabrikada İşçi_19): Evet, önemli. "...19 yaşımıdayım. Sigortam başladı. 1 yıldır bu fabrikada çalışırım. İlerde işten çıkarılırsam bile işsizlik maaşı alabilirim. Sonra istedikleri zaman işten atamazlar. Hele işler yolunda giderse bide emeli olursam sülaleimde ilk emekli olan olucam. Daha ne olsun..."

Katılımcı 27 - (Müzişyenlik_39): Evet, önemli. "...Hastanede paralı muayene oluyom. Sigorta için çok önemli bence..."

Katılımcı 28 - (Müzişyenlik_41): Evet, önemli. "...kayıtlı çalışma hiç önemli olmaz mı? Çok önemli. Hem sadece bana göre değil herkese göre çok önemlidir. Ben kaç senedir çalışıyorum. Benim kadar çalışmış olanlar şuan emekli ama ben emekli olamıcam..."

Katılımcılar kayıtlı/resmi çalışmanın kendileri için ne denli önemli olduğunu yukarıdaki cümleler ile anlatmaya çalışmışlardır. Araştırmacının beklediği yönde cevaplar almıştır. Ancak, araştırma sırasında katılımcıların tamamı hem kendileri hem de ülke açısından bu denli önemli bir konu ile ilgili herhangi kamu kurum veya kuruluşları tarafından bir bilgilendirme ve yönlendirme yapılmaması durumu oldukça şaşırtıcıydı. Katılımcılar medya veya haberler aracılığıyla bu konuların gün geçtikçe önemini kavradıklarını belirtmişlerdir.

Kayıtdışı istihdam ile mücadele etmek için projeler yapılmadan önce farkındalık oluşturulursa bununla mücadele etmek için verilen çabalar karşılığını bulabilir. Romanlar, kayıtdışı istihdamda önemli bir paya sahip olduğunu hem meslekleri hem de çeşitli özellikler sebebiyle yerini aldığını bu çalışma ile daha da net bir şekilde ortaya konulmuştur. Dolayısıyla, kayıtdışı istihdamın önemli bir tarafı olan bu bireylerin, öncelikli olarak kayıtdışı ekonomi ve istihdam konusunda gerekli ve yeterli bilinç oluşturulmadığı takdirde ülke ekonomisinde kanayan yara olarak kayıtdışı istihdam devam edecektir. Bu konu ile ilgili alınması gerek önlemler çalışmanın sonuç ve öneriler bölümünde daha ayrıntılı ve derin bir biçimde paylaşılacaktır.

Ancak araştırmanın saha sonuçlarına göre, ülke için bu denli önemli olan bir konu ile ilgili bilgilendirmelerin kaynağının yalnızca haberler yada sosyal mecralar ile sınırlı kalması oldukça şaşırtıcı bir durum olarak karşılanmıştır.

- **Katılımcılar görüşlerine göre kayıtdışı çalışmak ve bu şekilde çalışmanın avantajı/dezavantajı:**

Araştırma kapsamındaki 26 katılımcı enformel sektörlerde kayıtdışı bir şekilde çalıştığı öğrenilmiştir. Daha sonra bu 26 katılımcıya saha araştırması kapsamında hazırlanan görüşme sorularından 26'ncı soru sorulmuştur. Kayıtlı/resmi çalışan 4 katılımcı bu soruların muhatabı olmamıştır. 26'ncı soru muhatabı olan katılımcıların neden kayıtdışı çalıştıklarını ve bu şekilde çalışmanın avantaj ve dezavantajlarını onların gözünden ve dilinden anlamaya çalışmak için hazırlanmıştır. Katılımcıların bu konuda hassas ve samimi görüşleri hem katılımcıları hem de kayıtdışı doğru analiz etmek adına oldukça önemli olmuştur.

26 katılımcıya sorulan "kayıtdışı çalışmak sizin tercihiniz mi?" ve "neden kayıtdışı çalışıyorsunuz?" sorularına verdiği cevaplar ve görüşleri doğrultusunda ortak bir görüş bildirilmemiştir. Katılımcılardan bir çoğu işsizlik, aile mesleği, eğitim seviyesi ve tecrübesizlik gibi sebepleri kayıtdışı çalışmasının sebebi olarak gösterirken ve aynı zamanda kendi tercihleri olmadığını da belirtmişlerdir. Fakat bazı katılımcılar ise,

kendilerine göre ayarlanan iş saatleri, düzen ve disipline ortamlarına uygun olmadıkları gerekçesi ile kendi tercihleri doğrultusunda kayıtdışı çalıştıklarını belirtmişlerdir.

Öte yandan, kayıtdışı çalışmanın avantajları ve dezavantajları noktasında ortak görüşler bildirmişlerdir. Katılımcıların neredeyse hepsine göre; emeklilik, sağlık hizmetleri, işçilik hakları (kıdem veya benzeri tazminatlar) ve sosyal haklar faktörleri kayıtdışı çalışmanın dezavantajı olarak görürken; bazı durumlarda çalışma saatlerini kendilerine göre ayarlama, sorumluluk hissetmedikleri bir işveren/müdür olmaması, disiplin ve ciddiyet ortamlarından uzaklık gibi faktörleri de kayıtdışı çalışmanın avantajı olarak belirtmişlerdir. Katılımcıların görüşleri aşağıda paylaşılmıştır:

Katılımcı 2 - (Panayircılık_35): “...Aile mesleği olduğu için başka bir meslek yoktu bildiğim o yüzden başladım bu işe. Şimdide mecbur çalışıyorum. Avantajı, canım istediğinde çalışıyorum, kimseye hesap vermiyorum. Kötü yanı SGK yok...”

Katılımcı 3 - (Kahvecilik_65): “...bu işine gelene kadar pek çok iş yaptım. O işlerde sigortasızdı. Benim dönemimde sigortalı çalışmak çok önemli değildi. Bende pek önemsemedim. Kayıtsız olarak bir sürü işte çalıştım yani. Kahve benim işim artık. Rahattım bu yaştan sonra başka bir işte çalışmam. Hem keyfime göre çalışıyorum. He kötü tarafına gelince geldim bu yaşa ortada emeklilik falan hak getire...”

Katılımcı 4 - (İşportacı_42): “...aileden gelen meslek sayılır. Yaşadığım yerde başka iş yapan yoktu. Bende o yüzden bu çeşit işlerde çalışıyorum. İyi tarafı pek yok bence. Ama kötü tarafı çok bu işlerin. Sigortası yok, emekliliği yok, tazminatı yok. Anlıcan insan için gerekli olan hiçbirşey yok...”

Katılımcı 5 - (Çiçekcilik_28): “...Aile mesleğim başka ne iş yapardım zaten bilmem. Hem de severim bu işi. Canım istemeyince evde yatarım. Kimseye hesap vermem...”

Katılımcı 6 - (Hamallık_52): “...Cahil kaldık, okumadık. O yüzden başka işte bulamadım. Başka çarem yoktu. Ya çalışacaktım yada aç kalacaktım. Bende çalışıyorum işte. Emekli olamıcam, hasta olsam sigortam yok. Ama en azından bi işim var, aç kalmıyoz...”

Katılımcı 7 - (K*İ***_49_Kağıt Toplayıcılık):** “...sigortalı iş aradım bundan 20 sene önce bulamadım. Bi sebeple bu işe girdim. Sonrada zaten sigortalı yada başka bi iş aramadım. Hayat güvencem yok ama hesap vericen biride yok. O yüzden kafama göre çalışıyorum...”

Katılımcı 8 - (Gündelikçi_37): “...Annem yaparmış bu işleri bende o yüzden başladım. Başka iş bilmem çalışıyorum işte. İş olunca gidiyom zaten. Her gün kalk git, sonra ev işleri ne olacak? O yüzden bu işleri yaparım...”

Katılımcı 9 - (Bohçacılık_41): “...öyle yada böyle başladım bu işe. Bi anda kendimi bohçacı olarak buldum. Bazen çok yoruluyom dolaşmaktan, bıkiyom bu işlerden. Ama en azından işim var diyom sonra...”

Katılımcı 10 - (Dilencilik_29): “...11-12 yaşındaydım herhalde. Bi kuaförün yanına çırak olarak verdiler beni. İş öğreneyim diye. Baktım her sabah erkenden kalk dükkanı aç sonra temizle falan. Sonra gelen kadınların kahrını çek falan hiç benlik değil. Her gün

aynı tas aynı hamam anlıcan. Zaten çok geçmedi 1 ay falan herhalde kaçtım oradan. Sonrada o son oldu zaten. Gelemezmişim ben öyle sistemli çalışmaya. Canım isteyince çıkarım işe canım isteyince oturum evde. Kendim istedim anlıcan. Saatini, yerini, gününü ben ayarlarım işimin. En rahatı. Kimseye hesap vermek yok. İşte sadece hasta olunca azıcık sıkıntı oluyor. Oda bi şekilde çözülür zamanla. Emeklilik desen kim olmuş ki bizim Romanlarda ben olayım. Çok da önemli değil yani...”

Katılımcı 11 - (Çay Ocağında Garson_23): “...Başka çaremi var. Ya Roman işleri yapcam yada bu işi. En azından kolay iş diğer işlere göre. Hem patronumda iyi. Sigortam yok şimdilik. İlerde belki olur...”

Katılımcı 12 - (Gündelikçi_53): “...Benim için uygun. O yüzden çalışıyorum. Hem saatleri hem de yerleri uygun. Başka işlerde çalışamam zaten. Tanıdıklarla gidiyoruz zaten. Evde oturmaktan iyidir...”

Katılımcı 13 - (Çiçekçilik_29): “...Aile mesleği benimki. Anlıcan bi anda çiçekçi olmadım. Zaten bu işi yapacaktım. Bildiğim, sevdiğim iş hem de bana göre kolay. Emekli olamıcam sadece kötü yanı...”

Katılımcı 14 - (Çöp Toplayıcılık_34): “...bu iş tercih olur mu hiç ancak zorunluluktur. Aç kalamamak için yapıyoruz işte. Sigortalı iş aradım ama bulamadım da zaten. Neyse bu işe de çok şükür. Pislikle, çöple uğraşıyoruz kötü yanı bu işin. Ha bide emeklilik falan hak getire. Ama bunu da çok şükür...”

Katılımcı 15 - (İşportacılık_46): “...başka iş aradım ama bulamadım. Zaten ne okul okuduk ki iş bulayım. İyi yanı patrona hesap vermek yok, hergün belirli saatlerde işte olmak yok. Kötü tarafı da sigortası yok...”

Katılımcı 16 - (Hamallık_57): “...Aile işiydi. İlk başlarda kendim çalıştım bu işte. Sonra başka işte çalışmak isteyince bulamadım. Mecbur devam ettim. Bu saatten sonra iyi yanı kötü yanı bişey fark etmez zaten...”

Katılımcı 17 - (Gündelikçilik_54): “...Arada iş çalışıyorum zaten. O yüzden bu iş benlik. Başka bir işe hergün gidip çalışamam. Ev işleri çoluk çocuk falan yetiştiremem zaten. Kafama göre gidip çalışıyorum...”

Katılımcı 18 - (Kağıt Toplayıcılık_52): “...Zorunluluktan başladım bu işlere. Çok şükür aç kalmıyoz işim var. Sigortam yok ama olsun. En azından çalışacak iş var...”

Katılımcı 21 - (Ayakkabı Boyacısı_38): “...Bu işle başladım o yüzden devam ettim. Başka iş arasaydım da bulamazdım zaten. Çevremde o kadar insan var ki sigortalı iş arayıp da bulamayan. Belki daha kesin olan bir işte çalışmak isterdim. Ama yaş olmuş 40 neredeyse zor artık. Bu işlerin iyi yanı işe geç gitsen hesap vericen patron yok sonra saatleri bana göre. Kötü yanı da düzenli bir gelir yok, Allah yardım ederse aç kalmam yanı...”

Katılımcı 22 - (Hurdacılık_54): “...Akrabalardan hevesle öğrendim bu işleri, hatta okuldan bile kaçardım çalışmak için. Çocuktum tabi normal. Şimdiki aklım olsa okulu bitirir bitirmez bi yere çırak olarak girerdim. Ne bileyim tamirci olur, berber olur. Ama iş

işten geçti artık çalışmak zorundayım. Bi yerde kendi işimin patronuyum gibi o yüzden rahat diğer taraftan da sigorta, emeklilik falan yok kötü yanları da bu...”

Katılımcı 23 - (Çiçekcilik_53): “...Aile mesleğimdir bu işe. Seviyomda çalışmayı. Canım isteyince işe çıkarım istemeyince evde yatarım. Kimseye hesap vermem...”

Katılımcı 24 - (Gündelikçi_50): “...Bu yaşıma kadar başka işlerde de çalıştım ama hep zaman zaman. Düzenli iş zaten bana gelmez. Alışkın değilim ben sabah git akşam gel. O yüzden bu işler iyidir. Sigortası yok ama olsun bi şekilde hastanede muayenene oluyom...”

Katılımcı 25 - (Pazarcılık_49): “...Eşimle evlenince başladım bu işlere. Memnunumda. Başka bi işte de çalışmak istemem zaten. Eşimle birlikte yürütüyorsunuz işte...”

Katılımcı 27 - (Müzişyenlik_39): “...Bu meslekte sigortasız çalışmak benim tercihim olmadı ki. Ailem hep bu işi yapmış. Bana başka bir iş öğretmediler. Okumamışlar bende okumadım. Babam eve ekmek getirecek diye bu işi yapardı bende sandım ki sadece bu işle eve ekmek gelir. Sadece bu işle para kazanılamayacağını çok geç anladım. Ama iş işten geçmişti. Ortada ne iş sahibi yapacak okul vardı neden başka iş tecrübesi. Mecburen bu yada buna benzer ek işleri yapmaya devam ettim. Zaten aç kalmamak için başkada çarem yoktu. Evliydim zaten. Aç kalan bir tek bende olmam çalışmazsam. He bu şekilde çalışmanın iyi yanına gelecek olursam eğer, bence sorumluluk yok patrona karşı, işe geç gitsem neden geç gittiğimi anlatacağım patronum yok sonra her Allahın günü aynı saatte uyanıp bu İstanbul’da işe girmek yok. Hem de sevdiğim eğlendiğim işi yapıyorum ki. Bu zamanda kaç kişi hem çalışıp hem eğlenir ki. Ben yaparım ama. Bence kötü yanı da, işte emeklilik yok, tazminat yok. Bunlarda olmayınca zaten onca zaman çalışmanın bir yararı da yok. Ancak gün kurtarmış olduk bu yaşa kadar...”

Katılımcı 28 - (Müzişyenlik_41): “...Aile müzişyen bizim o yüzden başladım bende. Memnunum işimden. Müzişyen olmayan Romanlara göre çok çok rahat. Başka işte çalışamazdım zaten. İyi yanı bu işin çalışırken eğleniyom, kötü yanı da daha çok gece çalışıyorsunuz buda beni çabuk yıprattı...”

Katılımcı 29 - (Müzişyenlik_28): “...Aile mesleğimiz müzişyenlik. Başka bi işte çalışmak isterdim mesela belediyede yada TRT de müzişyenlik gibi. Ama olmadık. Yani başka işte müzişyenlik olmasını isterdim çünkü seviyom ben bu işleri. Hiçbir zaman sosyal güvencem olmadı, olmayacakta herhalde kötü yanı da bu...”

Katılımcı 30 - (Oryantal_32): “...Aile müzişyen olunca müzişyen bi ailenin oğluyla da evlendim. Sonrada bu işlere girdim. Keşke bir çiçekçi olsaydım yada hiç çalışmasaydım. Çok zor bu işler. İş aradım ama bulamadım. Geçim derdi olunca da mecbur kaldım zaten çalışmaya. İyi yanı bu işim ailemle çalışıyorum, her zaman onlar yanımda olunca rahat oluyom. Ama çocuklarımın büyümesini göremedim hiç. Geceleri genellikle iş olduğundan yanlarında olamıyorum...”

- **Saha çalışmasına katılan katılımcılara göre resmi/kayıtlı bir iş bulamamada devletin yasalar/mevzuatlar engel mi?**

Bu konu ile görüşlerden sonra bütün katılımcıların kayıtlı/resmi bir iş bulmada yasa ve mevzuatlara bakış açısı incelenmiştir. Bu kapsamda, bütün katılımcıların ortak görüşü yasa yada mevzuat olarak bir engel olmadığını bildirmişlerdir. İş bulmakta zorluk yaşadıklarını ancak bunun yasa yada mevzuat kaynaklı değil Roman kimliklerinden ötürü olduğunu belirtmişlerdir.

Katılımcı 1 - (İşveren_46): "...Yasalar değil sorun. Toplumdaki önyargıdan ötürü Romanlar iş bulamıyor..."

Katılımcı 2 - (Panayircılık_35): "...Çingeneyiz ya sorun o. Yasa değil ki..."

Katılımcı 3 - (Kahvecilik_65): "...Devletimiz değil, insanları sorun. Bizi dışlıyorlar..."

Katılımcı 4 - (İşportacılık_42): "...Yasalar değil Roman olmamız insanlara dert..."

Katılımcı 5 - (Çiçekcilik_28): "...Çingeneyiz ya hırsızız biz herkesin gözünde sorun bu..."

Katılımcı 6 - (Hamallık_52): "...Dışlanıyoruz biz ama devletin yasaları yüzünden değil, Roman olduğumuz için..."

Katılımcı 8 - (Gündelikçi_37): "...Yok be kızım ne yarası, evine temizliğe gittiğim kadınlar bile başımızda bekliyor hırsızmışım gibi sonrada bir daha çağırmıyorlar. Çingeneyim ya ondan..."

Katılımcı 9 - (Bohçacılık_41): "...Yasa masa bilmem ben, bunca zaman Roman olduğum için kötü baktılar bana..."

Katılımcı 11 - (Çay Ocağında Garson_23): Yasaların değil Roman kimliğinin nedeniyle oluşmuş önyargının engel olduğunu düşünüyor.

Katılımcı 13 - (Çiçekcilik_29): "...Allah devletimden razı olsun. Devlet değil vatandaşları bizi dışlıyor..."

Katılımcı 14 - (Çöp Toplayıcılık_34): "...yasalar değil de önyargıdan dolayı bence..."

Katılımcı 15 - (İşportacılık_46): "...mesele Roman olmakla ilgili, en azından benim yaşadıklarım devletimden dolayı değil insanlardan dolayı oldu..."

Katılımcı 16 - (Hamallık_57): "...ne yarası ne mevzuatı kızım. Her şey bize karşı olan önyargıdan dolayı..."

Katılımcı 17 - (Gündelikçilik_54): "...Romanlar pek alışkın değildir saati belli olan, patronu olan işlere. Bence o yüzden yasalardan yada devletten değil..."

Katılımcı 19 - (Fabrikada İşçi_23): "...Yasa ile ilgili olsa ben bulamazdım sigortalı bi iş. Şuan var çalışıyorum. Bence bizim Romanlar seviyo resmi işleri..."

Katılımcı 21 - (Ayakkabı Boyacısı_38): "...Çevremde sigortalı iş arayanlar oldu. Baktılar iş vermediler. Romanız ya o yüzden. Çalarız çünkü biz dimi. Bende hiç iş aramadım sigortalı. Devlet sayası değil ki mesele bizlerin Roman olması..."

Katılımcı 23 - (Çiçekcilik_53): “...Bence devletimin yasaları çok iyi. Çingeneyiz ya sorun o herhalde insanların tarafından...”

Katılımcı 27 - (Müzişyenlik_39): “...Roman kimliği etkili bence...”

Katılımcı 30 - (Oryantal_32): “...devletimin yasaları değil ki iş bulamayışım. Doğmuşum Roman olarak o yüzden iş bulamadım ben. Garson olarak bir kafeye başvurmuştum. Sonra baktılar tipime, anladılar Roman olduğumu, yüzüme Romansın o yüzden almıyoruz demediler. Ama belli ettiler...”

Ayrıca katılımcıların roman kimliklerinden ötürü resmi/formel sektörlerde iş bulma/bulamama durumları incelendiğinde karşılaşılan beyanlar şu şekildeydi;

Katılımcı 2 - (Panayircılık_35): “...Açıkçası aramadım hiç. Ama çevremde Roman olduğu için iş bulamayanlar oldu. En son garsonluk için başvurdu bir yeğenim. İşe almadılar...”

Katılımcı 3 - (Kahvecilik_65): “...Benim değil de oğlumun oldu. Bi mağazaya başvurmuştu ama almadılar...”

Katılımcı 4 - (İşportacı_42): “...Çok oldu hangisini saysam acaba? Kafeye başvurdum, fabrikaya başvurdum. Her şey uygundu ama ortada bişey yokken almadılar. Bence kılık kıyafetim, tipim uymadı onlara...”

Katılımcı 6 - (Hamallık_52): “...Belediyeye çöpçü alınacaktı. Başvurdum. Ama almadılar. Sonradan öğrendim ki bende daha vasıfsız birini sadece Roman olmadığı için alınmış ben alınmadım...”

Katılımcı 7 - (Kağıt Toplayıcılık_49): “...Az bi zaman aradım iş sigortalı. Baktım alacakları yok bende daha da aramadım. Her önüne gelen sigortalı işe başvurdum. Fabrika, işçilik, kafe...”

Katılımcı 12 - (Gündelikçi_53): “...Hiç iş aramadım ama damadım aradı sigortalı bi iş. Bulamadı da zaten...”

Katılımcı 14 - (Çöp Toplayıcılık_34): “...İş aramadım ki bulayım... Çünkü bulamayacağımı biliyodum. Almazlar bizleri yani çingeneleri”

Katılımcı 16 - (Hamallık_57): “...Roman olduğum için değilde bence yeterli değildim eğitim olarak o yüzden alınmadım...”

Katılımcı 18 - (Kağıt Toplayıcılık_52): “...Kimse yüzüme karşı sen çingesin o yüzden almadık demedi. Konuşmadan belli ettiler zaten. İşçi alan her sektöre başvurdum ama sonuç bu işleri yapıyorum...”

Katılımcı 19 - (Fabrikada İşçi_23): “...Benim başıma gelmedi ama bi arkadaşım dönercinin birine başvurmuştu. Onu almadılar. Ama sebebi Roman olmakla mı ilgili bilemiyorum...”

Katılımcı 20 - (Fabrikada İşçi_21): “...Zannetmiyom vallahi. Romanlıkla ilgili olsaydı bu işe de alınmazdım herhalde...”

Katılımcı 22 - (Hurdacılık_54): “... Çok iş aradım ama hiçbirine alınmadım. İşçi olarak çalışan her yere başvurdum...”

Katılımcı 27 - (Müzişyenlik_39): “...Ben değil de müzişyen olmayan akrabalarım iş aradılar özellikle gençleri bulamadılar...”

Katılımcı 29 - (Müzişyenlik_28): “...Başka bi işte çalışmam ki ben. Sigortalı iş aramadım...”

Katılımcı 30 - (Oryantal_32): “...Evet yaşadım. Bi kafede bulaşıkçı olarak başvurdum, almadılar...”

Uygulama Bölümüne İlişkin Genel Bir Değerlendirme

Araştırmanın saha çalışması kapsamında yaklaşık iki hafta boyunca İstanbul ilinin belirli ilçelerinde bulunan Romanlar ile görüşülmüştür. Görüşmelerin bazıları Romanların kendi yaşam alanlarında yapılırken, bazıları da meslekleri yani çalıştıkları zaman zarfları ve alanlarında tamamlanmıştır. 30 katılımcı ile yapılan görüşmelerin geribildirimleri yukarıda ayrıntılı ve kategorili bir şekilde paylaşılmıştır.

Çalışmanın sonuç bölümüne geçilmeden önce saha çalışması süreci boyunca 30 katılımcının verdiği bilgiler esas alınarak elde edilen verileri genel bir yorumlamak gerekirse;

Çalışmanın en başında çalışan Romanların kayıtdışı istihdam üzerinde olumsuz etkileri olduğunu varsaymıştık. Saha çalışması tamamladığında bu varsayımın doğruluğu da kanıtlanmıştır. Çalışma sonuçlarına göre Romanlar, eğitim seviyesinin düşüklüğü, erken yaşta evlilikler, aile yapıları, geleneksel meslekleri, toplum tarafından maruz kaldıkları önyargı ve ötekileştirme, ekonomik sıkıntılar gibi birçok farklı nedenden ötürü formel sektörlerde iş bulamadıklarını ve bu sebepten ötürüde enformel sektörlerde çalıştıkları tespit edilmiştir.

Romanlar açısından bu sebeplerden en önemlisi eğitim seviyesinin düşüklüğüdür. Çalışmanın literatür kısmında okumalar yapılırken Romanların eğitim seviyesinin düşüklüğü birçok çalışmada vurgulanmıştır. Çalışmamızın sonuçlarına göre de, eğitim seviyesinin düşüklüğü Romanların hem sosyal hem de çalışma hayatlarını oldukça olumsuz etkilediği tespit edilmiştir. Hatta eğitim seviyesi düşük olduğu için; erken evliliklerin yüksek olduğunu, nitelikli yada vasıflı iş/meslek sahibi olmadıklarını ve ekonomik olarak sıkıntılar çektiklerini, toplumda statü sahibi olmadıkları için kendi haklarını savunacak ve var olan önyargıyı ve ayrımcılığı kıracak temsilcilerinin olmaması, sosyal ve çalışma hayatlarında doğuştan veya sonradan sahip olduklarını haklarının bilincinde olmamaları gibi birçok kritere etki ettiği tespit edilmiştir. Romanlardaki eğitim seviyesi düşüklüğü hayatlarının her alanlarında çözülmesi gereken bir konu olarak varlığını korumaktadır.

Çalışma sonuçlarına göre Romanlar, gerek sosyal hayat gerekse çalışma hayatında yaşadıkları zorlukları devleti yasa/mevzuatlarına bağlamazken, yaşadıkları bu durumun sebebini “Roman kimliklerinden” ötürü olduğunu vurgulamışlardır. Toplumda Roman kimliğine karşı varolan önyargının giderilmesi Romanların formel çalışma hayatlarında yerlerini almada etkili olabileceklerini düşünmektedirler. Öyle ki, fabrikada işçilik, kafelerde bulaşıkçılık gibi düşük statülü işlere dahil Roman kimliklerinden ötürü alınmadıklarını tespit edilmiştir.

Çalışma sonuçlarına göre; 30 katılımcıdan yalnızca 4’ünün formel bir sektörde kayıtlı olarak çalıştığı tespit edilmiştir. Diğer 26 katılımcı yukarıda sayılan farklı sebeplerden ötürü kayıtdışı olarak çalışma hayatında yerini almıştır. Şüphesiz ki kayıtdışı istihdam ülkemizde 2019 yılı itibariyle de varlığını korumaktadır. Çalışmamız kapsamında yer alan Romanlarda gerek meslekleri gerekse sosyo-ekonomik yapılarından ötürü enformel sektörlerde kayıtdışı olarak istihdam edildiğini görmekteyiz.

Çalışma sonuçlarına göre, kayıtdışı olarak istihdam edilen Romanların bazıları, aile mesleği olduğu için, bazıları kendi istediğiyle, bazıları formel işler bulamadığı gibi değişik sebeplerden ötürü kayıtdışı olarak çalıştıkları ortaya çıkmıştır. Ayrıca, bağımsız çalışma koşulları, işveren/patrona hesap vermeme, keyfi çalışma isteği gibi faktörleri kayıtdışı çalışmanın avantajı olarak sayarken, emeklilik, sigorta, tazminat gibi temel işçilik haklarından yoksun olma durumlarını kayıtdışı çalışmanın dezavantajı olduğunu belirtmişlerdir. Özellikle avantaj olarak sayılan sebepler Romanların “günübirlik/günlük yaşama isteği” gibi bir hayat felsefesine sahip olmasından kaynaklı olduğu da tespit edilmiştir. Genel bir ifade kullanmak yanlış olabilir fakat bazı Romanların korudukları günlük yaşam felsefelerinin resmi sektörlerde kayıtlı işlere uygun olmadığı da görülmüştür. Yani, başka bir ifadeyle, Bu tarz yaşam felsefesini koruyan Romanların formel/resmi sektörlerdeki işlere uygun olmadıkları ortaya çıkmıştır. Bu hayat felsefelerinden ötürü kayıtdışı olarak istihdam edilmeyi tercih ettikleri de belirlenmiştir. Ancak, 30 katılımcının hepsi kayıtlı bir şekilde çalışmanın maddi ve manevi açıdan çok önemli olduğunda vurgulanmışlardır. Hatta birçoğu resmi iş aradığını fakat bulamadığını da belirtmiştir. Yani, Romanların kayıtdışı olarak çalışmalarının sorumluluğunu yalnızca Romanlara yüklemek çok yanlış bir olgudur. Ortada bir sorun olduğu belli ve bu sorunun tek taraflı olmadığı da aşikardır.

Çalışma sonuçlarına göre kayıtdışı olarak çalışan Romanların, kayıtdışı olarak çalışan diğer bireyler gibi; sosyal güvencelerinin olmayışı, iş kazası ve meslek hastalığı gibi durumlarda sağlık hizmetlerinde ücretsiz yararlanamama, kötü çalışma koşulları, kötü çalışma şartları, sendika üyeliklerinin olmayışı gibi benzerlikler taşıdığı görülmüştür. Kayıtdışı istihdamın olumsuz sonuçlarının kişilere göre farklılık göstermediği de tespit edilmiştir.

Kayıtdışı istihdamın nedenleri ve sonuçları kapsamında ülkemizde her yıl birçok çalışma yapılmaktadır. Yapılan bu çalışma ise diğer çalışmalardan farkı, kayıtdışı istihdama neden olan öznel yönünden incelenmiştir. Bu çalışmada kayıtdışı istihdam ülkemiz topraklarında varolan etnik bir grup olan Romanlar yönünden incelenmiştir. Çalışma sonuçlarına bakıldığı zamanda, Romanların büyük bir çoğunluğunun kayıtdışı olarak istihdam edildiği tespit edilmiştir. Etnik bir olarak Romanlar, kayıtdışı istihdam oranları üzerinde oldukça etkili olduğu belirlenmiştir.

Araştırma kapsamında elde verilen veriler yukarıda paylaşılmıştır. Çalışmanın “Sonuç ve Öneriler” kısmında elde edilen veriler kayıtdışı istihdam oranları üzerindeki etkileri bakımından daha derin olarak incelenecek ve kayıtdışı istihdam oranlarını Romanlar yönünden azaltmak için önerilerde bulunulacaktır.

SONUÇLAR ve ÖNERİLER

Bu çalışmada, ekonomide önemli bir sorun yaratan kayıtdışı istihdam meselesi ülkemizde önemli bir etnik grup olan Romanlar üzerinden incelenmiştir. Kayıtdışı istihdam, Romanların sosyo-ekonomik durum ve özellikleri ve kayıtdışı istihdama karşı tutum ve görüşleri ile birlikte ele alınarak incelenmiştir. Araştırma kapsamında saha çalışması yapılmış ve belirli görüş ve düşüncelere ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular çalışmanın bu bölümünde ayrıntılı ve derinlemesine bir analiz ile aşağıda paylaşılmıştır.

Sınırların ortadan kalkması olarak tabir edilen küreselleşme ile artık bir ülkede var olan siyasi, ekonomik veya sosyal problemler yalnızca o ülkenin problemi değil aynı zamanda hem ülkenin sınır komşularının hem de aynı ülkenin ticaret anlaşmaları yaptığı ülkelerin birer problemi haline gelmeye başlamıştır. Bir ülkede yaşanan ekonomik kriz, ülkenin ticaret yaptığı diğer ülke/ülkelerin de ekonomik yapılarını etkilemekte yada bir ülkede yaşanan siyasi ve sosyal kargaşa o ülkenin sınır komşularını da etkileyebilmektedir. Dolayısıyla dünya üzerinde bulunan bütün devletler yada hükümet sistemleri birbirini olumlu veya olumsuz bir şekilde etkileyebilmektedir. Ülkemiz gerek jeopolitik konumu gerek millet çeşitliliği gerekse ekonomik yapısından kaynaklı olarak dünya üzerinde birçok devlet ile ilişki içersindedir. Bu ilişkiler kimi zaman ekonomik açıdan oluşurken kimi zamanda sosyal yada siyasi açıdan olabilmektedir. Örneğin, Rusya ile yapılan doğalgaz anlaşmaları yada Suriye'deki savaştan ötürü alınan göçler bu durumun en bariz örnekleri arasındadır. Bu örnekler daha da çeşitlenebilir..Birbirini bu denli etkileyen sistemler içinde varlığını korumaya çalışan ülkelerin aynı zamanda da baş etmesi gereken başka problemleri de ortaya çıkmaktadır.

Değişen ekonomik yapılar, üretim biçimleri ve işgücü yapısı ile birlikte, devlet ekonomilerinin hem rekabet etme hem de varlıklarını sürdürme adına daha da zorlanmaya başlamıştır. Hem değişime ayak uydurma hem de değişimin bir faktörü olmaya çalışırken ekonomilerde başka problemler yada olumsuz durumlarda ortaya çıkmıştır.

Özellikle son 15 yıldır ülkemizde her geçen gün daha da kendini belli eden ve ekonomimizin kanayan bir yarası olarak tabir ettiğimiz kayıtdışı istihdam önemli ekonomik sorunlarından biridir. Gelişen teknoloji ile birlikte gelişen yeni üretim biçimleri ve iş gücündeki değişiklik , işsizlik, enflasyon, hızlı nüfus artışı, tarım toplumu olma durumu, göç, kentleşme, hukuksal problemler gibi birçok sebepten ötürü ülkemizde her geçen gün daha da artmaktadır.

Kamu kurum ve kuruluşları kayıtdışı istihdam ile mücadele etmek adına projeler ve uygulamalar yapmakta fakat alınan önlemler ve devlet politikalarına rağmen kayıtdışı istihdam ve oranları üzerinde olumlu bir gelişme yaşanmamaktadır. İşveren, işçi yada devlet kaynaklı olarak bir şekilde ekonomide olumsuz değerler ve sonuçlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kayıtdışı istihdam, birden fazla faktörlerden etkilenip değişen ve aynı zamanda birden çok alan ve faktörü etkileyen bir yapı olduğundan hiçbir zaman geriye atılmayacak bir ekonomik konu olarak varlığını sürdürecektir.

Ülkemiz ekonomisinde oldukça önemli ve hassas bir konuma sahip olan kayıtdışı istihdam bu çalışmanın olgusu/durumu olmuştur. Bu çalışmada, kayıtdışı istihdam ve

oranlarına etkide bulunan nedenlerin içinde bir taraf olan etnik bir grup yönünden incelenmiştir. Yapılan literatür taramalarında kayıtdışı istihdam nedenleri bir tarafa bağlı olarak değerlendirilmemiş olduğu görülmüştür. Özellikle kayıtdışı istihdamın sebepleri genel hatlar içinde incelenmiş fakat nedenlere taraf olan birey/grup/özneler açısından incelenmemiştir. Çalışma , hipotezin hazırlanmasından, teorik kısmın oluşturulmasına hatta saha çalışmasının yapılmasından, elde edilen saha çalışması verilerinin yorumlanmasına kadar en an kayıtdışı istihdam üzerinde etkili olan nedenlerden çok nedenlerin içinde var olan etnik grup baz alınarak yapılmıştır.

Romanlar, dünya üzerinde neredeyse bütün topraklara uğramış ve yaşamış nadir etnik gruplardan biridir. Gerek Sosyo-kültürel özellikleri gerekse ekonomik uğraş alanları olsun hem diğer etnik gruplardan farklı hem de kendi içlerinden birbirlerinden ayrılmaktadır. Küçük küçük gruplar halinde bakıldığında dahi birçok özelliği birbirine benzememektedir. Çoğu ülke yasaları ve grupları tarafından tarih boyunca ötekileştirme, dışlanma hatta soykırım bile gören bu etnik grup çoğu zaman dilleri, dinleri ve kültürleri gibi konularda bilinmezliklerini korumaktadırlar. Ülkemizde de önemli bir etnik çeşitlilik yaratan bu etnik grup araştırmacı açısından merak konusu olması sebebiyle çalışmanın öznesi olmasında etkili olmuştur.

Ayrıca, çalışmanın öznesi belirlenirken, ülkemizin etnik çeşitliliğinden etkilenilmiştir. Hem dezavantajlı olarak sayılan hem de ülkemiz nüfusu içinde önemli bir paya sahip olan bir grup seçilmiştir. Çalışma tamamlandığında hem ekonomik açıdan bir sorun olan kayıtdışı istihdam ele alındı hem de ülkemizde dezavantajlı olarak kabul edilen bir etnik grubun sosyo-ekonomik durumlarını analiz edilmiştir. Böylelikle de kayıtdışı istihdam farklı bir açıdan incelenmiş ve literatüre farklı bir katkı sağlanmıştır.

Bu çalışmanın öznesini Romanlardır. Çalışmamız için oldukça önemli bir yere sahip olan Romanları daha iyi tanımak ve analiz etmek adına, çalışmanın teorik kısmı hazırlanırken literatürde var olan neredeyse bütün çalışmalar okunmuş, saha çalışması yapılırkenki geçen süre boyunca yaşadıkları yerler, çalışmaları, aileleri, meslekleri yani gözlem yapmaya müsait bütün alanları dikkatli bir şekilde incelenmiştir.

Dünyanın her yerinde neredeyse birbirine benzer ekonomik yapıları olan Romanlar, ülkelere yada bölgelere göre geleneksel meslekler icra etmektedirler. Çalışmaya başlanmadan önce çoğu kişi tarafından bilinen Roman meslekleri, özellikle de ülkemizde varlığını koruyan Roman meslekleri, her zaman kayıtdışı olarak sürdürüldüğü göze çarpmıştır. Bu meslekleri icra eden Romanlar, bazen kendi hesaplarına çalışmalarına rağmen herhangi bir kamu kurum yada kuruluşların kişisel olarak bir bildirimde de bulunmamaktadır. Hali hazırda kayıtdışı olarak devam eden bu meslekler ve Roman bireyler, kayıtdışı istihdam üzerinde ne gibi bir etkiye sahip oldukları düşüncesi bu çalışmayı yapmaya itmiştir.

Kayıtdışı istihdam nedenlerini çalışmada, sosyal, ekonomik, idari ve hukuksal olmak üzere üç ana başlık altında incelenmiştir. Bu ana başlıklar altında ayrı ayrı açılarda farklı nedenler bulunmaktaydı. Bu nedenlerde içinde özellikle, dışlanma, ayrımcılık, eğitim seviyesinin düşüklüğü gibi olgular sosyal açıdan, maddi yetersizlikler, kaybolan ve değişen iş kolu yada meslekler gibi olgular ise ekonomik açıdan doğrudan doğruya

Romanların da bir taraf olduğunu saha araştırması sonunda elde edilen veriler ile karşılaştırıldığında göstermiştir.

Çalışmanın hipotezi hazırlanırken, Romanların kayıtdışı istihdam oranları üzerinde olumsuz etkileri olduğu öne sürülmüştü. Bu kapsamda yapılan saha araştırmaları ve incelemeler neticesinde varsayılan bu hipotezin doğruluğu kanıtlanmıştır.

Romanlar ve kayıtdışı istihdam arasında durum, çalışmanın sonuçlarına göre incelemek gerekirse, saha çalışması verileri ışığında bu iki kavramın birbirini etkilediği görülmektedir. Bu durumu kayıtdışı istihdam nedenlerine göre açıklamak gerekirse:

Kayıtdışı istihdam bazen formel sektörlerde/mesleklerde ama çoğu zaman enformel sektörlerde oluşmaktadır. Özellikle bazı mesleklerde ne denli değişiklikler yapılırsa yapılsın enformel olarak yürütülmektedir. Bu kapsamda da geleneksel Roman meslekleri bu konuda en önemli örneklerdir. Kayıtlı/Resmi yada sigortalı çalışma başladığı günden beri geleneksel Roman mesleklerinin neredeyse hepsi enformel bir biçimde yürütülmektedir. Bu durumun uzun yıllar boyunca da bu şekilde devam edeceği öngörülmektedir.

Araştırmamızın saha çalışması sonuçlarına göre, 30 katılımcıdan yalnızca 4'ü Sosyal Sigortalar Kurumu'na kayıtlı iken, diğer 26 katılımcı geleneksel Roman mesleği olarak bilinen mesleklerde çalışmaktadır. Çalışmanın ekler bölümünde katılımcıların mesleklerini ayrıntılı bir biçimde bulunmaktadır. Araştırma sonucuna göre, kayıtdışı olarak çalışan bu 26 katılımcı, önceki aile bireyleri benzer işleri yaptığından ötürü bu meslekleri icra ettiklerini söylemişlerdir.

Romanlar formel iş yaşamında bulunan mesleklerle yönelik tecrübe/nitelik eksikliği, eğitim eksikliği ve mesleki yetersizlikten ötürü formel olarak istihdam edilememektedir. Bu durum hem Romanlar hem de son birkaç yıl hariç kamu yada sosyal kurumlar açısından pek de rahatsız veren bir durum olmadığı için üzerine düşülmemiştir. Dolayısıyla da Romanlar, maddi geçimlerini sağlamak adına en iyi bildikleri işleri yada aile mesleği olarak tabir edilen meslekleri yapmaya devam etmiştir. Çalışma sonunda da katılımcıların akraba veya tanıdıklarının da hala bu mesleklerde çalıştıklarını, kayıtlı çalışma kavramının pek oluşmadığı sonucuna varılmıştır.

Bir çoğu aile mesleği olan bu meslekler bireylere gelir sağlarken ekonomide de kayıtdışı olarak yerini almaktadır. Herhangi bir kamu yada devlet kurumuna çalışan bildirimi bulunmadan bu işler/meslekler yürütülmektedir. Romanların kayıtdışı istihdam oranlarını birebir ve en yakından etkilediği konu meslekleri olmuştur. Çalışmanın sonuçlarına göre, Romanların hala geleneksel mesleklerine devam etmesi ve bu mesleklerinde formel sektörlere uygun olmaması yada formel sektörlere alınmaması sebebiyle kayıtdışı istihdam oranları olumsuz bir biçimde etkilenmektedir.

Çalışma saha verilerine göre, Roman meslekleri enformel sektörlerde kayıtdışı olarak çalışılmaya uygun olduğunu sonucuna varılmıştır. Bu meslekler, formel sektörlerde iş arayıp ama bulamayan hem Romanlar hem de farklı etnik gruba mensup bireyler için alternatif birer gelir kaynağı olmaktadır. Roman mesleklerinin enformel olarak icra edilme özelliği yüzünden kayıtdışılık oranları da aynı ölçüde etkilenmektedir. Bireyler

açısından olumlu bir durum olmasına rağmen ülke ekonomisi yönünden aynı ölçüde olumlu bir durumdan bahsetmek söz konusu olmamaktadır. Ayrıca çalışma sonuçları, geleneksel Roman mesleklerinin kayıtdışı istihdam oranlarını önemli derecede olumsuz bir biçimde etkilediğini net bir şekilde ortaya koymuştur.

Roman mesleklerinin kayıtdışı istihdam oranları üzerindeki etkileri bir konusu ise, bu mesleklerden kazanılan ücretler olmaktadır. Resmi/Kayıtlı iş işte çalışan ile geleneksel Roman işinde çalışan iki birey karşılaştırıldığında, Roman işinde çalışan bireyin sigorta kaydı bulunmamakta, uzun çalışma saatleri ve kötü çalışma koşullarında çalışmakta ve herhangi bir sosyal hakkı bulunmamaktadır. Ayrıca, Roman mesleğinde çalışan birey, resmi bir işte çalışan bireye göre daha az ücret almakta yada kazanmaktadır. Durum bu şekilde cereyan ettiğinden ötürü katılımcıların neredeyse hepsi birden fazla ek iş yaptığını belirtmişlerdir. Çalışma sonuçlarına göre, katılımcılar asıl işlerinden farklı bir işte çalışmalarının sebebini tamamen kazandıkları ücret azlığı sebebi ile olduğunu belirtmişlerdir. Roman mesleklerindeki ücret azlığı, bu mesleklerde çalışan bireyleri ikinci bir işte yine kayıtdışı olarak çalışmalarına sebebiyet verdiği ortaya çıkmıştır.

Bütün bunlar doğrultusunda ve çalışma sonuçlarına göre, Romanların geleneksel meslekleri kayıtdışı istihdamı birçok farklı alandan etkilediği rahatlıkla söylenebilir. Mesleklerin formel sektörlere uygun olmaması yada formel sektörler tarafından kabul görmemesi, mesleklerin aile işi olarak görülmesi ve bundan ötürü başka alanlara ve sektörlere yönelilmemesi, eğitim seviyesinin düşüklüğüne uygun olması ve formel iş bulunamadığı takdirde iyi birer alternatif işe dönüşmesi gibi sebeplerden ötürü hala varlığını korumaktadır. Bu sayılan sebepler kayıtdışılığın sosyal ve ekonomik nedenleri arasında sayılmaktadır. Dolayısıyla da, araştırma sonuçlarına göre de kayıtdışı istihdam oranları üzerinde bu mesleklerin belirleyici etkileri bulunmaktadır.

Mesleklere yönelik bu özellik ve düşüncelerin değişmesi ve ekonomik açıdan olumlu durumlar yaratmak adına, bu mesleklerle ilgili doğrudan proje yada düzenlemeler yapılabilir. Özellikle, Romanlara yönelik bir kalkındırma yada iyileştirme projeleri oluşturulduğunda öncelikle bu meslekler üzerinde değişimler uygulanmaya başlanmalıdır. Çalışmanın öneri kısmında meslekler ile ilgili bu öneri ayrıntılı olarak anlatılacaktır.

Eğitim eksikliği ve yetersizliğinden ötürü bilincin yeterli oluşmaması kayıtdışı istihdama neden olan faktörlerden biridir. Yapılan saha çalışmasına göre, 30 katılımcıdan eğitim seviyesi lise veya üzeri olan bulunmamaktadır. Katılımcılar, okur-yazar olmayan, okur-yazar, ilkokul terk ve en yüksek eğitim seviyesi olarak ilkokul mezunu şeklinde sıralanmaktadır. Buna göre, romanlarda önemli derecede bir eğitim problemi olduğunu söylebiliriz.

Eğitim, hem kişilerin bilinçlerinin oluşturulması yani sahip oldukları temel ve sosyal hakların farkında olması ve istemesini sağlarken hem de kişiler için birer meslek edinme aracı olmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde TÜİK tarafından belirlenen verilere göre eğitim seviyesi ile kayıtdışı istihdam arasında doğru bir orantı olduğundan bahsedilmiştir. Örneğin; eğitim seviyesi yüksek bireylerin daha çok formel sektörlerde kayıtlı olarak istihdam edilirken, eğitim seviyesi düşük bireylerin enformel sektörlerde kayıtdışı olarak

istihdam edilmektedir. Özetle, eğitim seviyesi düşüklüğü yada yüksekliği kayıtdışı istihdam ile doğrudan ilişkili olmaktadır.

Araştırma sonuçlarına göre, Romanların eğitim seviyesi genel olarak çok düşük olduğundan formel sektörlerdeki işler için pek de uygun olmamaktadır. Bu durum sonucunda da ya kayıtdışı olarak geleneksel mesleklerini icra ederler yada yine kayıtdışı olarak enformel sektörlerde kötü çalışma koşulları ve düşük ücretlerde çalışmaya razı oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Ayrıca çalışma sonuçlarına göre eğitim seviyesindeki bu düşüklük, erken yaşta evlilikleri de beraberinde getirmiştir. 12-13 yaşlara kadar düşen evlilik yaşı sebebiyle, genç kızlar ve erkekler “yuva kurduk ve çalışmamız lazım” düşüncesi ile çalışma hayatına hızlı bir geçiş yapmaktadır. Herhangi bir mesleği yada yetkinliği olmayan genç yaşta evlenmiş Roman kız ve erkekleri mecburen maddi anlamda geçim sağlayabilmek adına enformel sektörlerde hızlı bir geçiş yapmakta ve kayıtdışı olarak çalışmaktadır.

Araştırma sonunda katılımcıların düşük eğitim seviyesi ve erken yaşta evlilikler sebebiyle kayıtdışı olarak çalışmaktan başka bir çarelerinin kalmadığı görülmüştür. Ayrıca bu çalışma İstanbul ilini kapsamına rağmen birçok katılımcı farklı illerde yaşayan akraba veya tanıdığında aynı durumlarda olduğunu belirtmiştir. Özetle, Romanlardaki bu eğitim seviyesinin düşüklüğü kayıtdışı istihdam ile birebir ilişkilidir. Eğitim seviyesi düşük Roman bireyler mecburen yada isteyerek kayıtdışı olarak çalıştığından kayıtdışı istihdam oranları üzerinde de aynı bireyler ve gruplar olumsuz anlamda etkili olmaktadır.

Kayıtdışı istihdama neden olan bir diğer faktör; gelir ve gider dağılımındaki adaletsizlik ve bu adaletsizlik sonucunda oluşan yoksulluk unsurudur. Bir ülke ekonomisindeki belirli dönemleri baz alınarak üretilen gelirin gruplara yada üretimde kullanılan faktörlere dağıtılmasıyla gelir dağılımı oluşmaktadır. Ülkemiz OECD verilerine göre son 10 yılda gelir dağılımındaki adaletsizlikler sebebiyle en hızlı bozulan ülkelerden biri olmuştur. Ülkemiz açısından durum bu şekilde olduğundan, bireyler hayatta kalmak ve yaşam standardını korumak adına farklı işlerde kayıtdışı olarak çalışmaktadır.

Gelir dağılımındaki adaletsizlik sebebiyle ülkemizdeki diğer birey/grupların durumu yukarıdaki olgu ile benzer sebeplerden ötürü kayıtdışı olarak ilerlemesine rağmen, Romanlarda bu durum aç kalmamak adına devam etmektedir. Yapılan saha araştırması sonucuna göre, 30 katılımcıdan yalnızca 4’ü (1 işveren ve 3 fabrika işçisi) yoksulluk ve açlık sınırının üzerinde yaşamaktadır. Bunun dışında kalan diğer 26 katılımcı açlık ve yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Romanlar, gelir dağılımındaki adaletsizlikten ötürü, payına düşen miktarı alamayan sayıca önemli bir topluluktur.

Araştırma sonuçlarına göre kendileri yoksul ve fakir olarak nitelendiren bu katılımcılar, sektör fark etmesizin, her türlü şartta ve koşulda çalıştıklarını belirtmişlerdir. Bu sebeple, en önemli konusu ve gündemi “bu akşam eve nasıl ekmek götürsem” olan bir bireyin, enformel sektörde kayıtdışı olarak çalışması, sosyal hakları pek de önem arz etmemektedir.

Ayrıca, saha araştırmaları sonucunda katılımcıların bir çoğu çekirdek aile yapısına sahip olmalarını söylemelerine rağmen yaşayış biçimi olarak geniş ailelere benzer şekilde

yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu durum aynı aile içersinde ortalama olarak 5-15 arasında bireyin yaşadığını bildirmektedir. Kalabalık ailelerde bulunan bireyler, maddi olarak geçim yapmak için çalışma hayatına erken yaşta girebilmektedir. Açlık ve yoksulluk sınırının üstü olmasa da daha insani yaşamak adına her aile üyesi çalışma hayatına bir köşesinden sokulmuştur. Öncelik amaç, günlük olarak aç kalmama olduğu için ilk tercihi enformel sektörler oluşturmaktadır. Yani başka bir deyişle, katılımcıların aile bireylerinin istihdam açısından özelliklerinin enformel sektörler için uygun olduğunu sonucuna varılmıştır. Bu durumda da araştırma sonuçları kapsamında yalnızca katılımcılar değil yanı zamanda katılımcıların aile üyeleri de kayıtdışı istihdam oranlarını üzerinde etkili söylenebilir.

Dolayısıyla da gelir dağılımındaki bu adaletsizlik hem kayıtdışılığı hem de Romanları ciddi ölçüde etkilemektedir. Gelir dağılımında adaletli bir sistem ve yaklaşım olduğu takdirde hem Romanlar hem de kayıtdışılık olumlu anlamda etkilenecektir. Aksi takdirde büyüyen gelir dağılımı ve adaletsizlik olgusu bir problem ve problem kaynağı olarak varlığını koruyacaktır.

Araştırma sonuçlarına göre, Romanları kayıtdışı bir şekilde çalışmaya iten önemli nedenlerin başında, Romanların etnik kimliklerinden ve onlara karşı oluşmuş önyargılardan ötürü olduğu ortaya çıkmıştır. Ya iş görüşmeleri sırasında konuşma/şive/ağız ve dış görüşleri/kılık kıyafet nedeniyle işe almama yada aynı sektörde bulunan Roman olmayan ama aynı özelliklere sahip meslektaşları ile farklı statü, ücret veya etnik kimlikten ötürü mobbing sebebiyle formel sektörlerde uzun dönem çalışmadıklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla da, geçinebilmek adına enformel sektörler kaymak çok normal bir olduğu olmaktadır. Formel çalışma hayatında Romanlara yönelik bu tarzda dışlanma ve önyargı ile devam ettiği sürece kayıtdışı istihdam oranları hem ekonomi hem de Romanlar açısından olumsuz getirileri beraberinde getirmeye devam edecektir.

İstihdamın artırılması amacıyla birçok istihdam yaratma projesi gerçekleştirilmekte fakat bu programlara araştırma sonuçlarına göre Romanlar katılmamaktadır. Romanlar, istihdam programlarının istihdam garantisi vermemesi, eğitim yetersizliği, programlar kapsamında verilen ücretlerin yetersiz oluşu ve katılımcıların programlara ayıracak zamanın olmaması gibi sebeplerden ötürü katılmadığını dile getirmişlerdir. Ayrıca, İstanbul'un bazı ilçe belediyesi bünyesinde yalnızca Romanlara yönelik ek kadrolar açıldığı saha çalışması sırasında öğrenilmiş fakat bu sayısının çok yetersiz olması ve devamlılık konusunda sıkıntılar taşıdığı bilgisine de ulaşılmıştır. Kamu kurumları tarafından düzenlenen istihdam programlarının yararlanılmaması ve soğuk/gereksiz görülmesi ancak belediyeler tarafından açılan kadrolar girmek için sırada bekleme durumu nedeni ise Romanlar tarafından net bir cevap verilmemiştir. Görüşmeler sırasında, araştırmacı bu durumun sebebinin çevrelerinde belediyede çalışan/çalışmış bireylerin olmasına ancak istihdam programlarını sayesinde meslek/iş sahibi olan kişilerin bulunmamasına bağlamıştır. Araştırmacının bu kanısı kesin bir yargı/kanı içermemekle birlikte yapılan gözlem ve izlenimler neticesinde bu yönde beyanda bulunulmuştur. Bu konu ile ilgili daha kapsamlı araştırma ile kesin yargılara ulaşılabilir.

Öte yandan istihdam politikalarına karşı oluşmuş bu umursamaz ve ilgisiz durum neticesinde de, kayıtdışılık önüne geçmek için yapılan projeleri Romanlar yönünden geçersizliğini oluşturmuştur. Saha araştırması sonuçlarına göre, kamu kurum veya kuruluşları tarafından herhangi bir kayıtdışı istihdam yada kayıtlı bir şekilde çalışma ile ilgili bir bilgilendirme yapılmamıştır. Bu sonuçlar neticesinde de bilinçsizlik kendini korumaya devam ederken bu programlardan yararlanmayan her birey tek tek kayıtdışı sektörlere kaymaya devam etmiştir.

Yapılan saha çalışması sonucunda elde edilen veriler incelendiğinde Romanların, kayıtdışı çalışmadıkları için mahrum olduğu, emeklilik, sağlık hizmetleri, işçilik hakları (kıdem veya benzeri tazminatlar) ve sosyal haklar gibi haklardan mahrum olduğunun oldukça farkında olduğu sonucu çıkarılırken bu durumundan da oldukça muzdarip oldukları da ortaya çıkmıştır. Romanlar genel olarak, kayıtlı çalışmanın önemimin oldukça farkında olduklarını ancak zorunlu sebeplerden ötürü bu işleri ve meslekleri yaptıklarını belirtmişlerdir.

Çalışmanın saha sonuçlarına göre, kayıtdışı bir şekilde çalışmanın Romanlar açısından avantajları ve dezavantajları değerlendirildiğinde; sağlık hizmetleri, işçilik hakları (kıdem veya benzeri tazminatlar) ve sosyal haklar, iş güvencesi gibi etkenler dezavantaj iken, günü birlik yaşama isteği, düzene ve disiplin olmaması, bazı durumlarda çalışma saatlerini kendilerine göre ayarlama, sorumluluk hissetmedikleri bir işveren/müdür olmaması ve her gün aynı rutin içinde yaşamamak yani istediği gibi yaşama gibi etkenler avantaj olarak sıralanmaktadır.

Kayıtdışı çalışma, Romanların günlük yaşam felsefesine de uygun olduğu için yani Roman meslekleri açısından ve kayıtdışı olarak başka işlerde çalışan Romanlar için oldukça ideal olarak karşılanmaktadır. Kendi hayat felsefesi günü kurtarma olarak kurulan bir topluluk yada bireyin sistemli bir şekilde çalışma hayatında olması beklenemez. Mutsuzluk yada huzursuzluk hissettiğinde, bu duygulara sebebiyet verilen etkenlerden kurtulmak yada daha farklı çözüm yollarını arayan bir topluluk yada bireyin, formel iş hayatında var olan rekabet, huzursuzluk, hırs gibi duyguları içinde barındıran ortamlara kendini yabancı ve uzak hissetmesi yine son derece normal olarak kabul edilmelidir.

Dolayısıyla da, Romanları kayıtdışı bir şekilde çalışmaya iten genel durumlar hariç bazen kendi tercihleri sonucunda kayıtdışı olarak çalıştıkları sonucuna da varılmıştır. Roman topluluklarının hayat felsefeleri, kayıtlı çalışmaya uygun olmadığı sonucu da çıkarılabilir. Ancak bu durum çok çok istisna olarak kabul edilmelidir. Çünkü, insan doğası gereği hayatta kalma iç güdüsüyle yaşadığı için, Romanlar gibi açlık ve yoksulluk sınırının altında yaşayan gruplarının yalnızca hayat felsefelerinden ötürü yani bir çeşit lüks bir tercih gibi bu yöne yönelmesi pek de mantığa uygun değildir. Çünkü, hayat felsefesi günlük yaşamaya uygun ama açlık ve yoksulluk sınır altında yaşayan bir birey/topluluk kendisine sunulan düzgün bir iş, iyi bir ücret ve sosyal hakları sadece hayat felsefeme uymuyor diye reddetmesi ve kötü koşullar altında yaşaması oldukça mantıksız ve yersiz bir düşünce olur. Özetle, bu çalışma sonuçlarının ışığında, Romanların yalnızca hayat felsefesinden ötürü kayıtdışı olarak çalışmayı tercih etmesi gibi bir durumun olduğu

günlük yaşar, sorumluluk sahibi değiller gibi bahaneler yerinde olmamaktadır. Romanların kayıtdışı olarak çalışmasında en az etkili olan faktör olduğu sonucuna varılmıştır.

Bu çalışmanın sonucunda Romanların, meslekleri, düşük eğitim düzeyleri, aile yapıları, düşük gelir düzeyleri, etnik kimliklerinden ötürü maruz kaldıkları dışlanma ve ötekileştirme, kamu kurum ve kuruluşlarının Romanlara yönelik ilgisizliği ve hayat felsefesi gibi birçok sebepten ötürü kayıtdışı bir şekilde çalışmakta yada çalışmayı tercih etmektedir. Bütün bunlar neticesinde, çalışmanın başlangıçta kurulmuş olan hipotezini doğrulamıştır. Etnik bir grup olarak ülkemizde var olan Romanlar, çalışma hayatındaki önemli problemlerden biri olan kayıtdışı istihdam oranları üzerinde oldukça önemli rol oynamaktadır.

Araştırma sonuçları en genel itibariyle değerlendirildikten, araştırmanın sonuçları neticesinde Romanların kayıtdışı istihdam oranları üzerindeki etkilerini azaltmak için tespit edilen eksiklikler ve çözüm önerileri aşağıda sıralanmıştır.

Eğitim seviyelerinin yükseltilmesine yönelik proje ve çalışmalar hazırlanmalıdır:

Eğitim, işsizlik, istihdam, gibi birçok ekonomik göstergiyi etkileyen önemli bir değişkendir. Dolayısıyla da kayıtdışı istihdamın yükselmesine yol açan önemli etkenlerden biri olmaktadır. Çalışmada da Romanların eğitim seviyesinin yetersizliği araştırma sonuçlarında da dikkat çekici bir şekilde kendini göstermiştir. Bu sebeple, ilk öncelik Roman çocuklara ikinci olarak da Roman yetişkinlere yönelik eğitim planları hazırlanmalıdır. Özellikle, küçük yaşta okulu bırakıp çalışma hayatına giren çocuk sayısının azaltılması için, bu çocukları okula bağlayacak motivasyon ve teşvik öğeleri belirlenmeli, ailelerin karşılamakta zorlandığı eğitim masraflarını yönelik sosyal ve maddi yardımlar yapılmalı ve Roman çocuklarına eğitim verecek eğitimci kadrolarının belirli bir oryantasyon yada ayrı bir sosyal eğitimden geçirilme ve sonrasında bir kontrol mekanizması ile çocuklar, aileler ve eğitimciler sık sık denetlenmelidir.

İkinci olarak ise, genç, orta ve yaşlı grupların eğitim seviyelerinin yükseltilmesi için mahallelerde yada Romanlara yakın alanlarda okuma yazma bilmeyenler için okuma-yazma kursları ve ilkokulu bitirmiş ama devam etmemiş bireyler için eğitime devam nitelikte ortaokul, lise bitirme kursları açılmalıdır.

Bu iki durumdan birincisi doğru uygulandığı takdirde, Roman çocuklar okulu bırakıp küçük yaşlarda ya çalışma hayatına girme yada erken evlilik gibi olgularla karşı karşıya gelmeyecektir. Eğitime devam eden çocuklar okulları sayesinde hem meslek kazanacak hem de eğitim düzeyleri artacaktır. İkinci durum olduğu takdir de ise, genç, orta ve yaşlı grupların eğitim seviyeleri yükselecek ve yeni iş alanlarına daha rahat geçiş yapılabilecektir. Her iki olgu da eğitim seviyesinin yükseltilmesi bu bireyleri formel sektörlerde çalışacak potansiyel birer çalışan/işçi konumuna getirmektedir. Eğitim seviyesi düşüklüğü sebebiyle enformel sektörlerinin kayıtdışı işçi/çalışanları olan veya olmaya aday bireyleri birer kayıtlı çalışan/işçiye dönüştürmektedir.

Roman dernek ve federasyonları ile iş birliği yapılmalıdır: Romanlar yönelik oluşturulmuş projelerin ve çalışmaların çoğunun sonuçsuz kalması yada başarısız

olmasının temel sebebi, bu projeler oluşturulma ve uygulama aşamalarında Roman olmayan bireylerin çalışmasıdır. Romanları tanımayan veya Roman olmayan kişiler ancak teorik anlamda Romanları anlarlar. Gerçekte ne gibi sorun ve sıkıntıları olduğunu yada olan sorunların nasıl çözüme kavuşturulması konusunda çok yetkin olmamaktadır. Bu sebeple, bir proje yada çalışmayı devlet yada sivil toplum kuruluşları hazırlarken, mutlaka Roman dernekleri yada federasyonları ile iş birliği içinde olmalıdır. Ayrıca, Romanların kendinden olmayanlara karşı soğuk ve güvensiz tutum ve tavırlarının da önüne geçmek için, Romanları iyi tanıyan kişi, kurum, kuruluşlar ile iş birliği içinde olmak yapılan çalışmaların olumlu sonuçlarını almayı sağlamaktadır.

Roman dernek ve federasyonları, Romanları en iyi tanıyan sivil toplum kuruluşlarıdır. Onlarla iş birliği içinde olduğunda Romanların hem yaşam biçimleri göz ardı edilmemiş olur hem de Romanların istek ve ihtiyaçları doğru analiz olur. Bu sebeple, Romanlara yönelik proje ve çalışmalarda işbirliği yapmaktan kaçınılmamalıdır.

Roman mahallelerinde mesleki eğitim kursları açılmalıdır: Çalışma sonuçlarına göre Romanlar, istihdam programlarının istihdam garantisi olmaması ve ücretler gibi bazı sebeplerden ötürü bu programlardan yararlanmadığı ortaya çıkmıştı. Bu sebeple, istihdam yaratmak adına öylesine programlar yapmak yerine, önce eksik olan nitelikli iş gücü ihtiyacı ve sektörü belirlenmeli daha sonra bu sonuçlara göre kurslar açılmalıdır. Bu şekilde bir yol izlendiğinde yalnızca Romanlar değil aynı zamanda işsiz ve niteliksiz olan diğer bireylerde istihdamda yerini alabilir.

Ayrıca, açılan bu kurslar özellikle Roman mahallerinde açılmalıdır. Çünkü, mahallerde açıldığında Romanlar kendi alanlarında daha rahat hissettiği için hem kurslara katılım daha fazla olacak hem de niteliksiz iş gücü olarak sayılan bireyler belli bir iş kolu veya meslekte aileler yada tanıdıkları başka Romanlardan farklı bir iş yapabileceklerdir. Bu sayede onlara kayıtlı/resmi birer meslek/iş sahibi olma şansı tanınmış olacaktır.

Geleneksel Roman meslekleri formel sektörlere alınması için çalışmalar yapılmalıdır: Kamu kurum ve kuruluşları, özel sektör temsilcileri veyahut sendikalar geleneksel Roman mesleklerini formel sektörlere almak için projeler üretmelidirler. Örneğin, çiçekçilik bir Roman mesleğidir. Ülkemiz toplumunda çiçek yetiştirme ve satma konusunda herhangi bir etnik grup Romanlar kadar tecrübeli ve bilgili değildir. Çiçekçilik konusunda elde olan yani hali hazırda کافیye olarak bulunan bir grup varken iken onlar ile iş birliği içinde olmak hem maddi hem de manevi yönden iki taraf içinde oldukça yaralı bir durumdur. Mesela, çiçekçi olan Romanlara yönelik belediyelerdeki peyzaj işleri verilebilir, geri dönüşüm ile uğraşan Romanlara sistemli ve nitelikli bir alan kurularak formel bir sektör yaratılabilir, müzisyen olan Romanlar TRT radyo ve televizyonlarında ek istihdam kadroları açılabilir gibi pozitif ayrımcılıklar yapılabilir.

Bütün bunlar yapıldığı takdirde, geleneksel Roman meslekleri kayıtdışı istihdam oranları üzerindeki etkileri azalacaktır. Çünkü, bu ve bunun gibi var olan Roman meslekleri görmezlikten gelinip, enformel olarak yürütülmesi göz yummak yerine, haliz hazırda var olan ve tecrübeli olarak sayılan bireyler formel sektöre çekilebilir. Bu sayede hem Romanlar hem de ülke ekonomimiz olumlu anlamda etkilenecektir.

Hem sosyal hem de çalışma hayatında Romanlara yönelik oluşan önyargı ve dışlanmanın önüne geçmek için projeler ve çalışmalar hazırlanmalı: Sosyal hayatta dışlanmalar ve önyargıları kırmak adına kamu kurum ve kuruluşları veya sivil toplum kuruluşları tarafından projeler hazırlayarak, toplumun gözünde var olan Romanlara yönelik olumsuz düşüncelerin önüne geçebilir. Özellikle sosyal medya ve mecraların çok yaygınlaştığı şu zamanlarda bu mecralar doğru kullanılırsa bu önyargıların kırılmasında etkili olacaktır. Romanların tanıtımın yönelik oluşturun belgeseller, kısa filmler yada farklı sosyal medya ürünleri ile Romanlara ait güzel ve önyargıların kırılmasında etkili olabilecek şeyler paylaşılabilir.

Çalışma hayatındaki önyargı ve dışlanmaların önüne geçmek için ise, Romanlara ait özel kadrolar açılmalıdır. Kadrolara açıldıktan sonra bu kadrolarda çalışan Romanların formel sektörlere alması için oryantasyon ve eğitimler düzenlenmelidir. Kısa vadede sonuç alınamadığında bu tarz projeler/çalışmalar iptal edilmemelidir. Uzun dönemli olarak emek verilmeli ve özveri gösterilmelidir. Aksi takdirde, Romanlara yönelik şu çalışmaları yaptık falan sonuçsuz kaldı düşüncesi ile kısa vadede başarısızlık ile sonuçlanmış projelere bir yenisi eklenmiş olur. Bu durumun önüne geçmek için yapılan projelerde istikrar ve özveri ile yürütülmelidir. Doğru yönetildiğinde takdirde her türlü dışlanma ve önyargının önüne geçilecektir. Bu sayede Romanlar, formel sektörlerde de çalışıp başarılı olacaklarını göstereceklerdir. Bunun sonucunda da kayıtdışı istihdam olumlu anlamda aynı ölçüde etkilenecektir.

Romanları kayıtdışı istihdam ile ilgili farkındalıkların artırılmasına yönelik projeler üretilmelidir: Kayıtdışı istihdam ile mücadele etmek için kamu kurum ve kuruluşları projeler oluşturmaktadır. Bu projelerden en önemlisi ve bilineni “KADİM Projesi”dir. Çalışmanın saha araştırması kapsamında, Romanlara kayıtdışı istihdam ile ilgili herhangi bir bilgi verme yada farkındalık oluşturma adına bir çalışma yapılmadığı sonucu çıkarılmıştı.

Kayıtdışı istihdam ile mücadele etmek için, öncelikle kayıtdışı istihdamda yalnızca neden veya sonuçlara odaklanmak doğru bir yaklaşım olmayabilir. Kayıtdışı istihdam ile mücadele ederken aynı zamanda bu tür çalışmalarda yer alan öznelerle yada taraflara da doğru ve etkili ulaşmak gerekmektedir. Çalışmanın sonucunda, Romanların kayıtdışı istihdamda yerini alan önemli bir taraf olduğu sonucu çıkarılmıştı. Bu sebeple, Romanların kayıtdışı istihdam oranları üzerindeki etkilerini azaltmak adına, öncelikli olarak Romanlara kayıtdışı istihdam hakkında etkili ve derin bir farkındalık yaratılması gerekmektedir. Bu farkındalık, Roman derneği yöneticileri veya Romanlarda sözü geçen kanaat önderleri tarafından kolaylıkla oluşturulabilir. Eğer doğru yöntemler ile kayıtdışı istihdam ile ilgili bir farkındalık oluştursa, Romanlar formel sektörlere ve kayıtlı çalışmaya daha kolay ve rahat geçebilirler. Buda kayıtdışı istihdam oranlarının Romanlardan ötürü oluşan olumsuz etkisini azaltmış olur.

KAYNAKÇA

- Akdağ, M. (2009). *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celâli İsyanları*. İstanbul: Barış Kitabevi Yay.
- Akgül, A. (2006). *Mimarlıkta Mobilite Kavramı: Göçebe Çingeneler ve Sirk Yaşamı Üzerine Bir İnceleme*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Akkan, B. E., Deniz, M. B., ve Mehmet, E. (2011). *Sosyal Dışlamanın Roman Halleri*. İstanbul: Anadolu Kültür Yay.
- Akkan, B. E., Karatay, A., Erel, B., ve Gümüş, G. (2007). *Romanlar ve Sosyal Politika*. İstanbul: SKYGD Yay.
- Akkaya, Ö. B. (2011). Çingeneler: Başka Bir Dünyanın İnsanları. *Global Media Journal Turkish Edition*(2). 1(2). (123-132).
- Aksu, M. (2006). *Türkiye’de Çingene Olmak*. Ankara: Anekdot Yay.
- Alpman, N. (2004). *Trakya Çingeleri, Sınırdaki Yaşayanlar*. İstanbul: Bileşim Yay.
- Altınöz, İ. (2007). XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti İçerisinde Çingeneler. Suat Kolukırık (Ed.). *Yeryüzünün Yabancıları: Çingeneler içinde* (13-33). İstanbul: Simurg Yay.
- Altuğ, O. (1994). *Kayıtdışı Ekonomi*. İstanbul: Türkmen Kitabevi Yay.
- Anday, M. C. (2011). *Raziye*. İstanbul: Everest Yay.
- Arayıcı, A. (2008). *Çingeneler: Avrupa’nın Vatansızları*. İstanbul: Kalkedon Yay.
- Aren, S. (1998). *İstihdam Para ve İktisadi Politika*. Ankara: Savaş Yay.
- Ay, S. (Yönetmen). (2000). *Bir Çingene Masalı: Dansöz* [Film]. İstanbul: Ay.
- Aydoğan, D. (2006). *Yabancı Çingenelerin Türkiye’ye Giriş İkamet Seyahat Özgürlükleri İle Türkiye’den Sınır Dışı Edilmeleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Barth, F. (2001). *Etnik Gruplar ve Sınırları*. (Çev: Seda Gürkan). İstanbul: Bağlam Yay.
- Berberoğlu, N. (1996). *Makro Ekonomi Teorisi*. Eskişehir: Birlik Ofset Yay.
- Berger, H. (2000). *Çingene Mitolojisi*. (Çev: Musa Yaşar Sağlam,) Ankara: Ayraç Yay.
- Beveridge, S. W. (1944). *Full Employment in a Free Society*. London: George Allen & Unwin.
- Biçerli, M. K. (2004). *İşsizlikle Mücadelede Aktif İstihdam Politikaları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yay.
- Bozkurt, T. (2004). Poşalar Örneğinde Etnisite ve Toplumsal Cinsiyet İlişkisi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Anabilim Dalı. Ankara.
- Candan, M. (2007). *Kayıt Dışı İstihdam, Yabancı Kaçak İşçi İstihdamı ve Toplumumuz Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkileri*. (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi). Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü. Ankara.
- Çelebi, E. (2011). *Seyahatname*. (Çev.: Seyit Ali Kahraman). İstanbul: Yapıkredi Yay.

- Çelik, A. ve Şahin, E. (2012). Ötekilerin Hiyerarşisinde Kültürel ve Sınıfsal Karşılaşmalar: Kürt Toplumunda Çingene Algısı ve Sosyal Dışlanma Pratikleri. *Toplum ve Kuram Dergisi*. 6(1) .(307-325).
- Çetintaş, H. (2003). Türkiye’de Kayıtdışılığın Fayda-Maliyet Analiz. *Çimento İşveren Dergisi*. 4(1). (1-17).
- Çolak, Ö. F. (2006). Küresel İşsizlik,Avrupa İstihdam Stratejisi ve Türkiye. *Mercek Dergisi*. 11(2). (50-57).
- Derleme Sözlüğü–III. (1993). “Çingene”. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Dingeç, E. (2009). XVI. Yüzyılda Osmanlı Ordusunda Çingeneler. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 20 (1). (33-46).
- Doumbia-Henry, C. ve Awad, A. B. (2013). *Guide on Employment Policy in International Labor Standarts*. İsviçre: International Labour Organization.
- Duygulu, M. (2006). *Türkiye’de Çingene Müziği Batı Grubu Romanlarında Müzik Kültürü*. İstanbul: Pan Yay.
- Efendi, A. M. (2017). *Letaif-i Rivayat*. İstanbul: Çağrı Yay.
- Ekin, N. (1995). *Kayıt Dışı Ekonomi Enformel İstihdam*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- Eriksen, T. H. (2002). *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*. İngiltere: Pluto Press.
- Erkal, M. E. (1998). *Sosyoloji: Toplum Bilim*. İstanbul: Der Yay.
- ERRC. (2012). *Türkiye-Avrupa Roman Hakları Merkezi Raporu Ülke Profili 2011-2012*. Budapeşte: ERRC.
- Eyüboğlu, İ. Z. (1998). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. İstanbul: Sosyal Yay.
- Fenton, S. (2001). *Etnisite Irkçılık, Sınıf ve Kültür*. (Çev.: Süleyman Nihat Şad,) Ankara: Fhoenix Yay.
- Fonseca, I. (2002). *Beni Ayakta Gömün Çingeneler ve Yolculukları*. (Çev.: Özlem İlyas,) İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Fraser, A. (1992). *Çingeneler*. (Çev.: İlkin İnanc.) İstanbul: Homer Kitabevi Yay.
- Germir, H. N. (2012). *Türkiye’de İstihdam Politikalarının Etkinliği*. Ankara: Adalet Yay.
- Guibernau, M., & Rex, J. (2005). *The Ethnicity Reader Nationalism, Multiculturalism and Migration*. M. Guibernau, & J. Rex (Dü). içinde Oxford: Marston Book Services Ltd.
- Gül, E., Ekin, A., & Konya, S. (2009). *Türkiye’de İstihdam Politikaları: Yapısal Bir Analiz*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Gülcemal, E. (2009). *Türkiye’deki Kamu Kurumlarının Kayıtdışı İstihdamla Mücadeledeki Görevleri Sosyal Güvenliğin Yaygınlaştırılmasındaki ve Denetimdeki Roller, Kurumlar Arası Koordinasyonun Sağlanması*. (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi). Ankara: SGK Yay.
- Güloğlu, T., Korkmaz, A. ve Kip, M. (2003). Türkiye’de Kayıtdışı İstihdam Gerçeğine Bir Bakış. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*. 22(2). (51-95).
- Günay, U. (1995). Ritüeller ve Hıdrellez. *Milli Folklor Dergisi*. 26(1). (3-7).

- Günöz, M. (2007). *Türkiye’de Çocuk İşçiliği Sorunu ve Çözüm Önerileri*. (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi). Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü.
- Güryay, E. ve Şafaklı, O. (2004). KKTC’de Kaçak İşgücünün Ekonomiye Etkileri Üzerine Bir Çalışma. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*. 5(1). (35-45).
- Güvenç, B. (1994). *Türk Kimliği*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- <https://digitalcommons.ilr.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1008&context=intlvf>. Erişim Tarihi: 05 Nisan 2019.
- <http://www.kobi.org.tr/index.php/bilgibankasi/statistikler>. (2018, Aralık 31). Erişim Tarihi: 05 Nisan 2019.
- <http://www.muhasabetr.com/asgari-ucret/>. Erişim Tarihi: 10 Nisan 2019.
- <https://www.haberturk.com/son-dakika-mart-ayi-enflasyon-orani-belli-oldu-2422369-ekonomi>. Erişim Tarihi: 05 Nisan 2019.
- <https://www.evrensel.net/haber/366400/yilin-ilk-on-ayinda-62-cocuk-isci-is-cinayetinde-hayatini-kaybetti>. Erişim Tarihi: 02 Nisan 2019.
- <https://www.birgun.net/haber-detay/resmen-resesyon.html>. Erişim Tarihi: 05 Nisan 2019.
- <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2733.pdf>. Erişim Tarihi: 06 Mart 2019.
- <http://www.muhasabetr.com/asgari-ucret/>. Erişim Tarihi: 10 Nisan 2019.
- http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam/kayitdisi_istihdam_oranlari/kayitdisi_istihdam_orani. Erişim Tarihi: 31 Mart 2019.
- <http://www.tes-is.org.tr/news-detail/207/A%C4%9EUSTOS--A%C3%87LIK-ve-YOKSULLUK-SINIRI>. Erişim Tarihi: 05 Nisan 2019.
- <https://marksist.org/icerik/Tarihte-Bugun/4340/8-Nisan-1971-Dunya-Romanlar-Gunu>. Erişim Tarihi: 24 Mart 2019.
- <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>. Erişim Tarihi: 05 Nisan 2019.
- <https://www.evrensel.net/haber/366400/yilin-ilk-on-ayinda-62-cocuk-isci-is-cinayetinde-hayatini-kaybetti>. Erişim Tarihi: 10 Nisan 2019.
- <https://www.haberturk.com/son-dakika-mart-ayi-enflasyon-orani-belli-oldu-2422369-ekonomi>. Erişim Tarihi: 03 Nisan 2019.
- <https://www.nufusu.com/>. Erişim Tarihi: 05 Nisan 2019.
- http://www.goc.gov.tr/icerik/goc-istatistikleri_363_378. Erişim Tarihi: 05 Nisan 2019.
- <https://www.mevzuat.gov.tr/Metin1.Aspx?MevzuatKod=1.5.4857&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=&Tur=1&Tertip=5&No=4857>. Erişim Tarihi: 20 Nisan 2019.
- http://www.goc.gov.tr/icerik/goc-istatistikleri_363_378. Erişim Tarihi: 05 Nisan 2019.
- <https://www.mevzuat.gov.tr/Metin1.Aspx?MevzuatKod=1.5.4857&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=&Tur=1&Tertip=5&No=4857>. Erişim Tarihi: 20 Nisan 2019.
- <http://www.tes-is.org.tr/news-detail/207/A%C4%9EUSTOS--A%C3%87LIK-ve-YOKSULLUK-SINIRI>. Erişim Tarihi: 05 Nisan 2019.

- https://statik.iskur.gov.tr/tr/issizlik_sigortasi/issizlik_sigortasi_islemleri.htm. Erişim Tarihi: 02 Nisan 2019.
- <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>. Erişim Tarihi: 05 Nisan 2019.
- <https://www.nufusu.com/>. Erişim Tarihi: 05 Nisan 2019.
- İlhan, G. (2007). Vergi Ödemeyi Etkileyen Ekonomik Faktörler. *Akademik Bakış Dergisi*. 12(1). (1-13).
- ILO. (1972). *Employment, income and equality: a strategy for increasing productivity in Kenya*. Geneva: ILO.
- İnanç, H. (2005). *AB'ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye'nin Kimlik Problemleri*. Ankara: Adres Yay.
- Kaçan, M. (2012). *Ağır Roman*. İstanbul: Everest Yay.
- Karaaslan, E. (2010). *Kayıtdışı İstihdam ve Neden Olduğu Mali Kayıpların Bütçe Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği*. Ankara: Mali Hizmetler Derneği Yay.
- Karaman, Z. T. (2007). Siyasi ve İdari Yönüyle Romanlar. S. Kolukırık içinde, *Yeryüzünün Yabancıları: Çingeneler*. İstanbul: Simurg Yay.
- Karayılmaz, E. ve Kalça, A. (1999). Kayıtdışı İstihdam. *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*. (3-15).
- Kaygılı, O. C. (2019). *Çingeneler*. İstanbul: Can Yay.
- http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam/kayitdisi_istihdam_oranlari/kayitdisi_istihdam_orani. Erişim Tarihi: 31 Mart 2019.
- Kenrick, D. (2006). *Çingeneler Ganj'dan Thames'e*. (Çev.: Bahar Tırnakçı). İstanbul: Homer Kitapevi Yay.
- <http://www.kobi.org.tr/index.php/bilgibankasi/statistikler>. Erişim Tarihi: 05 Nisan 2019.
- Kolukırık, S. (2007). *Yeryüzünün Yabancıları Çingeneler*. İstanbul: Simurg Yay.
- Kolukırık, S. (2009). *Dünden bugüne Çingeneler*. İstanbul: Ozan Yay.
- Korkmaz, E. (2011). *Makro Ekonomik Politikaların İstihdam Üzerine Etkisi*. <http://www.esfenderkorkmaz.com/arastirma-yazilari/makro-ekonomik-politikalarin-istihdam-uzerindeki-etkisi.html>: Erişim Tarihi: 27 Kasım 2018.
- Köklü, A. (1984). *Makro İktisat*. Ankara: Sevinç Matbaası Yay.
- Kyuchukov, H. (2007). Bulgar ve Türk Müslüman Romanların Tarihi, Kültürü ve Dili. Suat Kolukırık (Ed.). *Yeryüzünün Yabancıları: Çingeneler* içinde (s. 71-85). İstanbul: Simurg Yay.
- Leigois, J. P. (2008). *Avrupa'nın Romanları*. Ankara: Avrupa Konseyi Yay.
- Lund, F. (2009). Social Protection and the Informal Economy: Linkages and Good Practices for Poverty Reduction and Empowerment. *Promoting Pro-poor Growth: Social Protection-OECD*, (69-86).
- Marsh, A., Danko, A., Uzpeder, E., Karlıdağ, M., Gökçen, S. ve Öney, S. (2008). *Biz Buradayız!: Türkiye'deki Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi*. İstanbul: Mart Matbaacılık Sanatları Tic. San. ve Ltd. Şti.

- Martinez, N. (1992). *Çingeneler*. (Çev.: Şehsuvar Aktaş,) İstanbul: İletişim Yay.
- Marushiakova, E. ve Popov, V. (2006). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Çingeneler*. (Çev.: Bahar Tırnakçı). İstanbul: Homer Yay.
- Mezarcıoğlu, A. (2010). *Çingenelerin Kitabı*. İstanbul: Cinius Yay.
- Okely, J. (1993). *The Traveller-Gypsies*. New York: Cambridge University Press.
- Öcal, T. (2007). *Makro İktisat*. İstanbul: İkinci Sayfa Yay.
- Özaydın, M. M. (2009). Türkiye'de İşgücü Piyasasının Dinamikleri ve Mesleki Eğitim Sorunu. *Kamuda Sosyal Politika Dergisi*. 11(1). (60-72).
- Özkan, A. R. (2000). *Türkiye Çingeneleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Özkan, R. (2007). *Çingeneler'in Kökeni ve Türkiye'de Çingeneler*. İstanbul: Fatih Belediyesi Yay.
- Özsoylu, A. F. (1999). *Yeraltı Ekonomisi*. Akçağ Yay.
- Pekin, T. (2007). *Makro Ekonomi*. İzmir: Zeus Kitapevi Yay.
- Sal, A. (2009). *Türkiye'de Yaşayan Çingenelerin Sanatsal Olarak Ele Alınışı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Savaşan, F. (2011). Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi ve Kayıtdışılıkla Mücadelenin Serencamı. *Seta Analiz Dergisi*. (4-33).
- Sollors, W. (1996). *Theories of Ethnicity: A Classical Reader*. New York: New York University Press.
- Somersan, S. (2004). *Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk*. İstanbul: İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yay.
- Sugözü, İ. H. (2010). *Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım Yay.
- Suvari, C. ve Yıldırım, A. (2006). *Artakalanlar: Anadolu'dan Etnik Manzaralar*. İstanbul: E Yayınları.
- Süngü, Y. (2008). Kayıt Dışı İstihdamın Denetimi ve Sosyal Güvenlik Reformuyla Yapılan Düzenlemeler. *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*. 21. (2-18).
- Şener, C. (2006). *Türkiye'de Yaşayan Etnik ve Dinsel Gruplar*. İstanbul: Etik Yay.
- Tar, Y. Y., Kaygusuz, C. ve Çelik, K. (2011). Samsun İli Kent Merkezinde Yaşayan Romanlar. *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi*. 21(8). (621-635).
- Tekinarslan, M. (2011). *Kayıt Dışı İstihdamla Mücadelede Kamu Politika Ve Stratejileri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Timur, C. ve Doğan, Z. (2015). İstihdam Yaratmayan Büyüme: Türkiye Analizi. *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 2. (231-247).
- TOBB. (1992). *Sosyal Güvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara: TOBB Yay.
- Toparlı, R. (2000). *Lehçe-i Osmani*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Törüner, M. ve Lordoğlu, K. (1991). *Çalışma Ekonomisi*. İstanbul: Beta Yay.
- Tunalı, İ. (2004). *İstihdam Durum Raporu: Türkiyede İşgücü Piyasası ve İstihdam Araştırması*. Ankara: Türkiye İş Kurumu Yay.

- Tunç, M. (2007). *Kayıt Dışı İstihdamla Mücadelede Geliştirilen Stratejiler Uygulanan Politikalar ve Gelişmiş Ülke Örnekleri*. Ankara: Türkiye İş Kurumu Müdürlüğü.
- Turner, S. P. (2008). *Sosyal Teori ve Sosyoloji*. (Çev.: Nilgün Çelebi). İstanbul: Küre Yay.
- TÜİK. (2013, 2 Nisan). *Çocuk İşgücü İstatistikleri*. Erişim Tarihi: 20 Nisan 2019.
- TÜİK. (2017). *TÜİK Hane Halkı İşgücü İstatistikleri*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK. (2017, 15 Ocak). *TÜİK Hane Halkı İşgücü İstatistikleri*. http://tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=8&KITAP_ID=25. Erişim Tarihi: 17 Nisan 2019.
- TÜİK. (2018, 21 Aralık). *TÜİK Göstergeler*. <http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>. Erişim Tarihi: 10 Nisan 2019.
- TÜİK. (2019, 4 Mart). *TÜİK İstatistikler*. <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>: Erişim Tarihi: 31 Mart 2019.
- TÜİK. (2019, 05 Mart). *TÜİK İstatistikler*. http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1014. Erişim Tarihi: 06 Nisan 2019.
- Türkdoğan, O. (1998). *Etnik Sosyoloji*. İstanbul: Timaş Yay.
- Unay, C. (1996). *Makro Ekonomi*. Bursa: Ekin Kitapevi.
- Volkan, V. D. (1999). *Kanbağı Etnik Gururdan Etnik Teröre*. İstanbul: Bağlam Yay.
- Wallerstein, I. ve Balibar, E. (2000). *İrk Ulus Sınıf*. (Çev.: Nazlı Öktem,) İstanbul: Metis Yay.
- Yağlıdere, A. (2011). *İzmir Romanları Yaşam, Kültür ve Alışkanlıkları*. İzmir: Ozan Yay.
- Yalçın, E. S. ve Berber, Ş. G. (2010). Cumhuriyetin Milli Kimlik Tanımı ve Etniklik Meselesi. *Siyaset ve Kültür Dergisi*. (151-162).
- Yereli, A. B., & Karadeniz, O. (2004). *Kayıt Dışı İstihdam*. Ankara: Odak Yay.
- Yıldırım, K., & Kahraman, D. (2001). *Makro Ekonomi*. Eskişehir: Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yay.
- Yıldız, H. (2007, Haziran). Türkiye'de Çingeneler İçin Kullanılan Kelimeler ve Bunların Etimolojileri. *Dil Araştırmaları Dergisi*. 1(1). (61-82).
- Yıldız, S. (2007). Kimlik ve Ulusal Kimlik Kavramlarının Toplumsal Niteliği. *Milli Folklor*. (74). (9-16).
- Yılmaz, G. A. (1996). *Yer altı Ekonomisi ve Vergi Kaybı*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Yılmaz, G. A. (1998). Yeraltı Ekonomisinin Doğurduğu Vergi Kaybının Hesabı ile İlgili Yaklaşımlar ve Türkiye'de Yeraltı Ekonomisinin Doğurduğu Vergi Kaybı. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. (1). (483-501).
- Yılmaz, M., Göktürk, İ. ve Kök, D. (2007). Kahramanmaraş'ta 1980 Sonrası Tarım ve Sanayi Politikalarının İçgöç ve Kentsel İşgücü Piyasası Üzerine Etkileri. *Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 9(1). (319-332).
- Yoors, J. (2005). *Çingeneler*. (Çev.: Hale Alpman). İstanbul: Çivi Yazıları Yayınevi.

EKLER

EK I: ARAŞTIRMANIN GÖRÜŞME SORULARI

A. KATILIMCIYI TANIMAYA YÖNELİK ÖLÇÜT SORULARI

1. Yaşınız nedir?
2. Mesleğiniz nedir?
3. Eğitim durumunuz nedir?
4. Medeni durumunuz nedir?
 - Evli İse;
 - 4.1.Eşinizin eğitimi durumu nedir?
 - 4.2.Eşinizin mesleği nedir?
 - 4.3.Çocuk sayısı nedir?

B. KATILIMCININ SOSYO-EKONOMİK YAPISINI TANIMAYA YÖNELİK SORULAR

5. Gelir durumunuz nedir?
6. Gıda, eğitim, sağlık, giyim gibi bütün giderleriniz için aylık ne kadar tutar harcıyorsunuz?
7. Konut durumunuz nedir? (ev sahibi, kiracı)?
8. Mülk veya Konutunuz var mı? (Ev, Araba, Arsa)
9. Aile tipiniz nedir?(Çekirdek /geniş aile) Evde kaç kişi yaşıyorsunuz?
10. Ailedeki diğer bireylerin meslekleri nelerdir?
11. Ailedeki diğer bireylerin herhangi bir sosyal güvencesi var mı?
12. Sosyal hayatınızda ayrımcılığa uğradınız mı? Lütfen örneklendiriniz.

C. KAYITDIŞI İSTİHDAMA YÖNELİK TUTUM VE TAVIRLARINI ÖĞRENMEYE YÖNELİK SORULAR

13. Kaç yıldır bu meslekte çalışıyorsunuz?
14. Ücretinizi günlük mü yoksa aylık mı alıyorsunuz?
15. Herhangi bir Sosyal Güvenceniz var mı?
 - 15.1. Hayır ise; Sağlık hizmetlerinden nasıl yararlanıyorsunuz?
16. İkinci veya üçüncü bir işte çalışıyor musunuz?
 - 16.1. Evet ise; bu iş/işlerin ismi nedir?
17. İşinizden memnun musunuz?
 - 17.1. Hayır ise; hangi meslek veya iş kolunda çalışmak isterdiniz?
18. Çalışma saatleriniz nedir?
19. Çalıştığınız iş kolundan ötürü herhangi bir sağlık yada güvenlik problemi yaşadınız mı?
 - 19.1. Evet ise, oluşan durumlardan bahseder misiniz?
20. Kazandığınız ücret sizin ve ailenizin geçimi için yeterli midir?
 - 20.1. Hayır ise; asgari düzeyde geçinmek için herhangi bir sosyal yardım alıyor musunuz?

21. Sendikaların ne iş yaptığını biliyor musunuz? Ve sizce sendikalar sizin için gerekli midir?
22. Sendika üyeliğiniz var mı?
- 22.1. Evet ise; İsmi nedir? Ve kaç yıldır bu sendikaya üyesiniz?
23. Devlet tarafından düzenlenen istihdam uygulamaları (İşbaşı eğitim, Girişimcilik gibi) katıldınız mı?
- 23.1. Evet ise; İsimleri nelerdir?
- 23.2. Hayır ise; Niçin katılmadınız?
24. Sizce kayıtlı/formel çalışmak önemli midir?
- 24.1. Evet ise; neden belirtir misiniz?
- 24.2. Hayır ise; neden belirtir misiniz?
25. Kamu kurum veya kuruluşları tarafından kayıtdışı çalışmaya yönelik bir bilgilendirme veya proje kapsamında destek aldınız mı?
- 25.1. Evet ise; ne zaman ve kim tarafından olduğunu belirtiniz.
26. Eğer kayıtdışı çalışıyor ise;
- 26.1. Bu şekilde çalışmak sizin tercihiniz mi?
- 26.2. Sizce neden kayıtdışı çalışıyorsunuz?
- 26.3. Bu şekilde çalışmanın avantajı ve dezavantajlarından bahseder misiniz?
27. Piyasada kayıtlı bir şekilde çalışmanın önünde size/sizlere yönelik devlet mevzuatları/yasalar gibi engeller olduğunu düşünüyor musunuz?
28. Roman kimliğinizden ötürü kayıtlı/formel/resmi bir iş bulmakta zorlandığınızı oldu mu?
- 28.1. Evet ise; Hangi sektörde bu durumu yaşadınız?

EK II: ARAŞTIRMANIN SONUÇLARINA GÖRE KATILIMCILARIN ÖZELLİKLERİ

	İsim	C	Yaş	Katılımcının Meslek-İşi	Eğitim Durumu	Sosyal Güvence	Eş Eğitim Durumu	Eş İş Durumu
1	S***K***	E	46	İş Veren-Lojistik	İlkokul	BAĞ KUR	İlkokul	Ev Hanımı
2	E***Z***	E	35	Panayıcılık	İlkokul	YOK-Ü	İlkokul	Çiçekçi
3	B***T***	E	65	Kahveci	OY	YOK-Ü	OYD	Ev Hanımı
4	H***K***	E	42	İşportacı	İlkokul	YOK-YK	İlkokul	Bohçacı
5	A***T***	K	28	Çiçekçi	İlkokul	YOK-Ü	İlkokul	İşportacı
6	E***E***	E	52	Hamalcılık	İlkokul	YOK-YK	İlkokul	Ev Hanımı
7	K***İ***	E	49	Kağıt Toplayıcısı	İlkokul	YOK-Ü	OYD	Ev Hanımı
8	C***A***	K	37	Gündelikçi	İlkokul	YOK-YK	İlkokul	Hamallık
9	T***L***	K	41	Bohçacılık	OYD	YOK-YK	İlkokul	İşportacı
10	R***Z***	K	29	Dilencilik-Falcılık	İlkokul terk	YOK-YK	İlkokul	Ayakkabı Boyacısı
11	Y***N***	E	23	Çay Ocağında Garson	İlkokul	YOK-YK	İlkokul	Ev Hanımı
12	G***B***	K	53	Gündelikçi	OYD	YOK-YK	İlkokul	Hamallık
13	O***M***	K	29	Çiçekçi	İlkokul	YOK-YK	İlkokul	İşportacı
14	S***Ö***	E	34	Çöp Toplayıcısı	İlkokul terk	YOK-Ü	İlkokul terk	Gündelikçi
15	F***Ş***	E	46	İşportacı	İlkokul	YOK-YK	OY	Ev Hanımı
16	O***A***	E	57	Hamalcılık	OY	YOK-YK	OY	Ev Hanımı
17	Z***A***	K	54	Gündelikçi	OY	YOK-YK	OY	Hamallık
18	N***G***	E	52	Kağıt Toplayıcısı	İlkokul	YOK-YK	İlkokul	Ev Hanımı
19	D***N***	E	23	Fabrikada İşçi	İlkokul	SGK	İlkokul	Fabrikada İşçi
20	U***N***	K	21	Fabrikada İşçi	İlkokul	SGK	İlkokul	Fabrikada İşçi
21	C***E***	E	38	Ayakkabı Boyacısı	İlkokul terk	YOK-YK	İlkokul	Gündelikçi
22	R***İ***	E	54	Hurdacılık	OY	YOK-Ü	OYD	Çiçekçi
23	S***İ***	K	53	Çiçekçi	OYD	YOK-Ü	OY	Hurdacılık
24	T***P***	K	50	Gündelikçi	OY	YOK-Ü	OY	Kağıt Toplayıcısı
25	Ü***B***	K	49	Pazarcı	İlkokul	YOK-YK	İlkokul	Pazarcı
26	V***A***	E	19	Fabrikada İşçi	İlkokul	SGK	***	***
27	H***Ş***	E	39	Müzişyenlik	İlkokul	YOK-Ü	İlkokul	Ev Hanımı
28	S***A***	E	41	Müzişyenlik	İlkokul	YOK-YK	İlkokul	Müzişyenlik
29	G***Z***	E	28	Müzişyenlik	İlkokul	YOK-Ü	İlkokul	Ev Hanımı
30	P***K***	K	32	Oryantal	İlkokul	YOK-Ü	İlkokul	Müzişyenlik
OY: Okur Yazar			Ü: Ücretli Sağlık Hizmetinden Yararlanan				***: Bekar	
OYD: Okur Yazar Değil			YK: Yeşil Kart Sahibi					

ÖZGEÇMİŞ

Zekiye BEDİR, 8 Eylül 1993 Manisa/Soma doğumludur. İlk, orta ve lise öğrenimini Manisa/Soma’da tamamladıktan sonra 2011 yılında Yalova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümüne kaydoldu. Bu bölümden 2015 yılında mezun olduktan sonra belli bir süre özel sektörde çalıştı. 2016 yılında Yalova Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalının İnsan Kaynakları ve Çalışma İlişkileri Bölümü’nde yüksek lisans eğitimine başladı ve hala bu alanda eğitimine devam etmektedir.

İletişim: 05413791340

